İmâm-ı Gazâlî

İSLÂM AHLÂKI

8. Baskı

78-04-44

İMAM-I
GAZALÎ

İSLÂM
AHLÂKI

İMAM-I GAZALÎ

İSLÂM AHLÂKI

Terceme:
ÂKİF NURİ

SİNAN YAYINLARI
İSTANBUL 1996

SİNAN YAYINLARI NU: 16

ISBN - 975 - 8005 - 24 - 3

Kapak
Hadi KARAKAYA

Baskı-Cilt
UMUT MATBAASI

Birinci Basım: 1969
Dokuzuncu Basım: 1996

SİNAN YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 29/6 (M.Üretmen İşhanı)
Tel: (0.212) 512 78 78 34440 Cağaloğlu-İST.

İÇİNDEKİLER

Sahife

Sahife

TAKDİM

> Ahlâk felsefesi itibariyle şarkta Gazali'yi kimse geçemedi. İbni Sina nasıl kendisinden sonra da eşsiz ve nasıl felsefeden en yükseğe çıkmış ve nalefsiz kalmışsa Gazâlî de ahlâk bahsinde öyle oldu. Bu hususta çıkılabilecek tepenin en sonuna çıkmıştı. Bütün İslâm ahlâkiyatı bugüne kadar onun yükselttiği bu yüksek noktada duruyor.
>
> **Carra de Veaux**

Miletlerin varlığı veya yokluğu içtimaî kaidelerine bağlıdır.

Tarihte iktisaden geri milletlerin yaşadığı görülmüştür de ahlâken gerileyen milletlerin yaşadığı görülmemiştir. Merhum Âkif'in şu mısraları ne büyük hakikatler ihtiva eder?..

Bir de hiçbir şey gökten inmez yerden taşar
Kendi ahlâkıyla bir millet ölür yahut yaşar.

Ahlâk mücerred bir mefhum olduğundan onun müşahhas târifi yapılamamıştır ve yapılmaz da. Bizde ahlâk telâkkisinin esas umdesi olarak kabul edilen pek çok değerler öbür yanda gayet normal sayılır. Bunun zıddı da variddir.

Fakat insanlığın müşterek değerleri vardır. Ve bu değerleri korumak da yalnız müslümanların değil, insan olan herkesin vazifesidir. Gerçeği söyleyecek olursak bizim neslimiz kilitlenen ruhuyla birlikte her şeyini; ahlâkını, imânını, örf ve âdetini de kaybetti. Zaten bedbahtlığımız da buradan geliyor. Yapılan hareketler, millî benliği yıkmaktan başka hiç bir işe yaramamıştır diyenler pek de haksız değildirler.

Nedir şu caddelerde sürünen kadın kılıklı söz-

de erkekler?.. Nedir o insanlıktan ayrılmış et külçesi kız bozuntuları?..

Bütün bunlar hangi neslin ahfadı? Doksan yaşındaki dedeyi otuz yaşındaki toruna, dokuz yaşındaki torunu da doksan yaşındaki nineye iğrenç nazarlarla baktıran ve baktırtan bir sistemin yetiştirdiği neslin tâ kendisi. Başka değil. Meselenin vehameti işte buradan geliyor. Ahlâkî çöküntüyü hazırlayan âmillerin başında çürük bir sistemin hegomonyasının bulunması ve bizzat sempatizanları tarafından ahlâksızlığın revaçlandırılması geliyor.

Bir gün gelir de ahlâki buhranımızın müsebbiblerini yargılayan bir mahkeme kurulacak olursa ilk önce o sistemin sorumlularını darağacına çekecektir.

İmam-ı Gazali bu eserinde büyük bir pedagog olarak karşımıza dikiliyor. Hicretin 450 yılından o büyük dehasıyla 900 yıllık istikbal perdesini aradan kaldırıp projöktörlerini bizim cemiyetimizin üstüne yöneltiyor.

Yarının Türkiyesini kuracak nesil bu projektörlerin ışığı altında her yönden mücehhez olarak yetiştirilecek olan nesildir. İşte biz bu nesli bekliyoruz. Ve bu neslin ilk mayası tutmak üzeredir. Geçmişin bütün değerlerini şuurlu olarak inceleyip, kritiğini yapıp benliğine yerleştiren yirminci asrın ilim ve tekniğini alıp, Şarkla Garbın sentezini yapabilen bir nesil...

Allah'ım sen bize bu nesli çok görme!.. Ve şu 700 milyonluk İslâm âleminin tekrar bataklığa yuvarlanmasına müsaade etme!..

Âkif Nuri KARCIOĞLU
5.6.1969 Üsküdar

YÜRÜYEN KERVAN

Güneş tam dönüm noktasına gelmişti, etraftaki çöl kazan gibi fıkır fıkır kaynıyordu. Çevreyi kızıl bir hâle sarmıştı. Sanki sahra soluyan bir ejderha gibiydi. Arasıra esen rüzgâr sahranın ateş parçası kumlarını yolcuların yüzüne doğru savuruyor da savuruyordu.

Kervan konak yerinden kalkalı epey zaman olmuştu. Bir menzillik yolu kat edebilmek için daha üç saat yürümeleri gerekiyordu. Bir zincirin halkaları gibi ard arda dizilen şu mübarek hayvanlar neden bu kadar kan-ter içinde kalmışlardı? Sahra ve kervan. İşte ebediyyet yolculuğunun örnek iki nümunesi... Bir yanda yürüyen kervan, öbür yanda zamanının çarkları arasında ufalıp giden insanoğlu. Kum deryası sahra ve sonsuzluğa kadar giden ebedi yolculuk. Ne akıl almaz iştir bu yarabbi...

Kervancı başı CURCAN'dan beri mahmuzlayarak koşturduğu atının dizginini zor zaptederek yürüyordu ve peşinden Hindin Çin'in elmaslı ipekli mamulatıyla yüklü bir kervan geliyordu.

Önde yürüyen mihmandar ansızın durdu ve çevreden gelen seslere kulağını dikti. Her taraf ateş koru içinde kavruluyordu sanki. Ta uzaklarda bir serabın hayali denizi ve içinde yüzen adaları hafifçe beliriyordu. Sağ tarafta susuzluktan başını yana eğmiş, ağzını semaya kaldırıp «su su» diye yalvaran hurma ağacının, kavurucu sam yeli ile «hu» çeken dervişler gibi sağa sola kımıldadığı görülüyordu. Soldaki kum tepesinin üstünde yumru yumru deve dikenleri dizilmiş duruyordu. Ve tepenin ufukla kesiştiği noktada

kılıç kuşanmış, ellerinde ok ve yay bulunan bir harami grubu dikilmiş duruyordu. Sağ tarafta bulunanların ellerinde ucu sipsivri mızraklar atışa hazır vaziyette idi. Altlarındaki safkan Arap atları kulaklarını dikmiş binicilerinden gelecek mahmuz darbelerini bekliyorlardı. Sakal bıyık birbirine karışmış halde başlarını ipekli örtülerle sarmış bulunan haramiler tepenin üstünde kervana tamamen hâkim vaziyette pençesi arasındaki avı ile oynayan kediler gibi alayvari edalarla oradakileri süzüyorlardı. Ve bir av daha düşmüştü avuçlarına...

Önde yürüyen kılavuz durmuştu ağzından tek kelime çıkmıyordu sanki dili tutulmuştu. Ve bir anda her şey oluverdi. Develerin sırtında semerden başka bir şey kalmamıştı.

Son harami de atına atlayınca reis «Her şey tamam mı?» dedi ve her şeyden emin vaziyette yavaş yavaş atını sürmeye başladı. Fakat peşlerinden bir çocuk koşuyordu. Henüz ondördüne yeni basmış gibi görünen tüyü bitmemiş bu delikanlı ne için koşuyordu? Altınlarını mı kaybetmişti yoksa ipekli mallarını istemek için mi koşuyordu? Vaz mı geçmişti bu çocuk canından? Koca kervandan hiç kimse bu korkunç haramilerin peşine düşmek cesaretini gösterememişti de kendisi mi kalmıştı? Soluk soluğa koşan delikanlı nihayet haramilerin yanına geldi kısık seslerle :

— Verin verin diye bağırıyordu. «Altın ve ipekli mallar için zorla şu çocuk canına kıydıracak» diyenler de oldu. Hiç bir haraminin içinden bu delikanlıya acıyan olmamıştı. Baş harami sert ve şiddetli bir sesle :

— Hey ne yapıyorsun dön geri yoksa öldürürm seni diye bağırdı. Delikanlı :

— Verin. Benim istediğim size yaramaz. Ne yapacaksınız onu? Kaç seneden beri CÜRCAN'da onları yazmakla uğraşıyordum. Ne kadar emek verdim onlara ders notlarım benim. Verin sizin işinize yaramaz diye bağırıyordu. Bunun üzerine çölün sert rüzgârları gibi feveran dolu, granit kayaları gibi sert kalpli harami başı kaşlarını çattı, yüzünü ona doğru çevirdi «Neymiş o notların» diye seslendi.

Delikanlı haraminin hemen yanına gelmişti. Adam atının üstünden gözlerini, soluyan delikanlıya çevirmiş öfkeli, sert bakışlarıyla, çatık kaşlariyla ona bakıyordu. İçinden gülesi geldi. Öbür yandan milyonlar kaybeden kimselerden ses bile çıkmamıştı. Ama şu çocuk üç beş sayfalık notları için canından vazgeçerek kendilerinin peşlerinde koşma cesaretini gösteriyordu. İçinde çocukla ilgili bir yığın alaylı duygular geçmeye başladı. Cılgınlık bu çocuğun yaptığı diyordu. Delikanlı dikkatli ve itinalı kelimelerle, gayur bir ifade tarzıyle konuşmaya başladı:

— Senelerce önce bu kum deryasını aşarak TUS'ta kalkıp CÜRCAN'a geldim dedi. Derin bir nefes aldı. Sanki geçmişin acı ve ızdıraplarla dolu saniyeleri bir bir sinema şeriti gibi gözünün önünden gelip geçiyordu. Devam ederek «Ünlü İmam Ebu Nasr el-İsmail'den ders aldım onun medresesinde göz nûru dökerek notlarımı yazdım.» Şehadet parmağını mızrak misali uzatarak işte orada o kızıl devenin omuzundaki heybenin içinde. Ne olur verin o sizin işinize yaramaz. Para da etmez, diyordu.

Heyula gibi dikilmiş muhatabını seyreden harami başı yumuşarmış gibi oldu. Gözbebekleri çevrilip duruyordu. Yüksek seslerle birden kahkaha atmaya başladı. Ağzı kulaklarının hizasına doğru ayrılı-

yor tekrar kapanıyordu. Son kahkahasınıda fırlattıktan sonra tekrar dik nazarlarla gözünü delikanlıya çevirdi. Bedevi arcplarına mahsus eda ve tavırla konuşmaya başladı:

— Sen ilimı öğrendim, şu kadar göz nûru döktüm diyorsun halbuki biz senin o kadar emeğini ve bu kadar bilgini bir anda elinden aldık şimdi ne gelir elinden, bu kadar çalışmanın ne değeri var? dedi. Huni biçiminde açılıp yumulan ağzının içinde sarımtırak dişleri kelimelerin durumuna göre belirip kayboluyordu. Sonra daha fazla bekletmiyerek: «Hey verin şu çocuğun notlarını» dedi ve atını mahmuzlayarak uzaklaştı. Az sonra haramilerin şalla örtülmüş beyaz başlıkları rüzgârda sallanan mendil gibi ufukta kayboiup gitti. Her şey bitmişti artık, bir harp sonrası harabe olan şehrin hazin manzarasını andırıyordu kervan. Yine çöl ateş gibi kavruluyor yine sam yeli acı acı esiyordu...

Bazen basit bir kimseden duyduğumuz laflar derya gibi bilginlerin sözünden daha çok tesir eder bize. Delikanlı Gazali de aynı durumda idi. Bu bir tesadüf mü idi ne idi şu harami çetesi? Gerçekten doğru söylüyordu. Asla bu bir tesadüf olamazdı. Evet tevafukun ta kendisi idi. Kaderin cilvesi bu bazen en yüce sözler en iğrenç ağızlardan da çıkmaz mıydı? Bayezidi Bistami «Allah Allah» diye bağıran sarhoşun ağzını, «Bu temiz söz o pis ağıza yakışmıyor» diyerek su ile yıkamamış mıydı? Elbette o mübarek kelime pis ağıza yakışmazdı ama bazen de bir çirkeften gül bile yetiştirmiyor muydu Allah? O mücerret olarak bir harami değildi Gazâli'ye ders olsun diye Allah söyletmişti. Söyliyene değil söyletene bakmak gerekirdi. Ve her hadiseden kendisine düşen payı alması lâzım idi insanoğlunun. Bundan

sonra sadece yazarak değil kavrıyarak öğreneceğine, mürekkep adamı değil kafa adamı olacağına, satırlara değil gönüllere yerleştirmeye çalışacağına söz vermişti Gazali. Ve bu artık geleceğin Hüccet'ül İslâmı için bir prensip halini alacaktı.

ÇEVRE

Peygamberin vefatından çeyrek asır sonra başgösteren karışıklık nikotinle biran için telafi edilen hastalıklar gibi kuvvetli bir devlet otoritesi kurularak ortadan kaldırılmıştı. İsâm ülkesi gün geçtikçe genişliyordu. Gaziler sınırlardan sınırlara at koşturarak, kılıç sallıyarak koşuyor «İlâyi kelimetullah için» candan baştan ve her şeyden fedakârlık ederek savaşıyorlardı. Ama ne yazık ki içtimai bünyeye mikroplar nüfuz etmişti. İnsan vücudunda hem faydalı, hem de zararlı mikroplar üslenmişlerdir. Ve müthiş bir savaş vardır insan bünyesinde. Vücut zayıf düştüğü an bu korkunç savaşı zararlı mikroplar kazanırlar ki bu o bünyeyi ölüme kadar sürükler.

İşte İslâm dünyası da böyle olmuştu. Yerleşen fitne mikropları belki İslâm şuurunun fertlerin gönlünde hâkim olduğu o günlerde kendisini belirtmeyecekti ama, bir darlık gününde mutlaka yakamıza yapışacaktı. Nitekim de öyle oldu. Emevi hakimiyetiyle İslâmın hilafete dayalı demokratik rejimi, hanedanın hâkim olduğu saltanat - krallık haline döndü. Ve bununla birlikte başlayan mikroplar harciler fitnesi ile daha da gelişti.

Meydanda bir İran realitesi vardı. Mazisi iki bin yıla yaklaşan bir krallık Müslüman gazilerin ayakları altında yıkılmıştı. İran intikam almak için fırsat

gözetiyordu. İslâmın eşitlik umdesi Aristokrat zümrenin forsunu yoketmişti. Bu nasıl olurdu? Bir İran Aristokratı halkla aynı seviyede olabilir miydi?

Birinci hicri asırda ürüyen mikropları dezenfekte etmek için bir Ömer İbni Abdülaziz çıkar, iki yıl durmadan hergün yuvarlanıp giden güneş gibi o da üful eder.

Abbasiler devrinde harici mikrobuna Yunan medeniyetinin antik mikropları da eklenir. İslâm yabancı kültürlere bizatihi karşı durmaz. Sadece onu kendi potasında eritir. Kendisine has terimler ve şekiller ile Müslüman olan bu yabancı geline İslâm kıyafetini giydirir. Böyle olması gereken felsefe cereyanı da, asıl mihrakını kaybederek bünyede saklanmış olan mikroplarla birleşti ve bünyeyi içten kemirmeye başladı. Kelâm uleması alyuvarlar rolünü oynayarak bu fegositozda mikroplarla savaşmaya başladılarsa da düşmana karşı tam mücehhez değildiler. Peygamberin «Düşmana aynı silâhla mukabele etme» prensibini kullanamıyorlardı. Felsefeyi kökünden yıkacak esaslı delilleri iyice bilemiyorlardı.

Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin açtığı çığırda bir müddet sonra onun tabileri tarafından donuklaştırılmıştı. Eş'ari'nin açtığı savaş pek az bir zaman sonra taklidler yığını haline gelmişti.

Ortada bir felsefi cereyan vardı. Bu İslâm prensipleri için tehlike arzetmeye başlamıştı. Zamanla fırkalar daha da arttı. Hicretin beşinci asrında İslâm mefkûresi darmadağınık bir veche arzediyordu. Mutezileler mutlak akıl sevdasına kapılarak «Rasyonalist» çığın açtılar. Meydana bir de Batıniler fobisi çıkmıştı. Hiç bir hudud tanımıyan batıniler İslâmın bütün esas ümdelerini çiğneyip geçtikleri gibi kendi-

lerine bir gizli teşkilât süsü veriyorlardı. «Şeriatın sizin anladığınızda başka bir de batınî yönü vardır ki onu sadece imamlar bilir diyorlardı. «Abdeste! Batınilerin dışındaki bütün mezhepierden uzak bulunmak, namaza, imama dua etmek, oruca zahir ehlinden ilmi ve batınî mezhebini gizlemek, Kâbe'ye; Peygamberin kendisi, Kâbe'nin kapısına; İmam Ali, kelime-i tevhide: Zamanın imamından başka imam yoktur.» (1) gibi kendilerine has mânâlar vererek efkârı umumiyeyi bozuyorlardı. Bu arada teşkilâtın fedaileri, gizli ajanları her tarafa dehşetle karışık korku salıyordu. «Sultan olsun vezir olsun, kumandan olsun hiç bir kimse akşam yatağına girince sabahleyin bir batınî fedaisinin darbesiyle ölü olarak bulunmayacağından emin değildi.» (2)

Bir ara ihvanı safa adında bir teşekkül kurularak din ile Yunan felsefesinin doktrinlerini birleştirmek için faaliyete geçildi. Çeşitli risaleler yazılıp etrafa dağıtıldı.

Kerramiler de daha ayrı bir mahiyet arzediyorlardı.

İşte hicretin beşinci asrında İslâm dünyasının fikir coğrafyası bunca bölükler gösteriyordu. Bütün bunlara rağmen ehli sünet akidesi tam bir set halinde her birisiyle ayrı ayrı mücadelesini yürütüyordu. Buna rağmen katî sözü hangi tarafın söyliyeceği kestirilemezdi. Çünkü her yönüyle kuvvetli kelimesinin ifade ettiği bir şahsiyete ihtiyaç vardı. Gelmesi beklenen şahsiyet bir zülfikâr keskinliğiyle meseleleri halledebilecek kimse olmalıydı. Ayrı olan unsurları toplayıp müşterek bir ideal birliğiyle hiza-

(1) Diyanetüna el-İsmaliye Sh. 22

(2) Telbisü İblis Sh. 110

ya getirmeliydi. Hem akla dayanan ilimlerde, hem de nakla dayanan ilimlerde otorite olması gerekirdi. Yoksa bu sele karşı çıkıp «dur» demek her babayiğidin kârı değildi.

O günün insanları elbette bu şahsiyeti beklemekte haklı idiler çünkü Resulü kibriyanın kendisi bizzat «her yüz yılda bir müceddit» geleceğini söylememiş miydi? Bu gelen müceddit belki TUS'tan belki CÜRCAN'dan belki NİŞABUR'dan, belki de BAĞDAT'tan çıkacaktı.

Rahmete susayan tarlaları için elini açıp Allah'a yalvaran kullarına Rabbim hazinesinden rahmet deryasını coşturmuyor mu idi? Elbette bu fikir aleminin rahmeti mesabesinde olan müceddidleri de gönderecekti...

Ve beklenen yolcu geldi. Rahmet mi coşturuyordu ne?

Gönlü iman arzusuyla, tasavvuf aşkıyla dolu bir baba... Ne zaman Allah dostlarının hikâyelerini işitse yanaklarında seller akan bir aile reisi yün eğirerek veya satarak geçinen bir aile, Hicretin 450 yılında (1058 milâdi) Tus'a bağlı Taberan nahiyesinin basık damlı duvarları arasında ezel âleminden bir yolcu daha bu fena âlemine geldi... Nur topu gibi bir yavru adını Muhammed koydular. Sonra «Hüccetül İslâm, Ebu Hamid, Gazâli» gibi popüler lâkablar alacak olan yavru bu mü'min muhitte ilk yapısının örgüsünü biçimlendirmekle meşgul. Salih baba kendisi istememiş miydi? Vaaz meclisinde oturup söz eden fakih bir yavru Allah'tan? İşte bu yavru fakih olmalı idi. Vaaz ve nasihatlariyle çevresini irşad etmeliydi.

Ve manreşi Ahmed'i sofi dostlarından birisine

emanet etmiş ve din ilmi okumaları için onlara yardımcı olmasını tavsiye etmişti. Bu tavsiye gereğince adam onları bir medreseye verdi.

Gazâli ilk olarak fıkıh ilmini Taberanda Ahmed İbni Muhammed Errazikani'de okudu. Sonra CÜRCAN'a gitti orada imam Ebu Nasr el-İsmaili'den ders aldı. Dönüşteki haramiler kıssası malûm.

Sonra o günkü islâm dünyasının ikinci derecede ilim şehri haline gelen Nisabur'a gelir ve İmam'ül Harameyn Ebu'l Maali «el-Cüveyni'den ders alır. Nisabur o zaman Selçukluların başkenti. Gazâli 400 kişilik talebelerin içinden en sivrilen zekâ hamulesi. Bir müddet sonra İmam'ül Harameyn'in hizmetine girerek ona asistanlık vazifesini görür.

468 yılında İmam'ül Haremeyn «Refiki alaya» yüce dosta ulaşınca Gazâli de Nisabur'u bırakarak büyük vezir Nizam'ül-Mülk'ün bulunduğu ordugâha hareket eder. Henüz 28 yaşında iken adı Selçuklu ülkesinin her yerinde duyulur. Ünü ta Abbasi hilafetinin merkezi Bağdad'a kadar ulaşır.

O gün Nizam'ül Mülk'ün nezaret konağı âlimlerle dolup taşar. Sohbetler yapılır meclisler kurulur. Kelâm ve fıkıh ilmine dair münakaşalar gece yarılarına kadar sürüp gider. Gazâli'de katılır o meclislere. O da münazarada söz alır. Ve çevredeki bütün ilim adamlarının parmağını ağzında kor. Sevenler de olur sevmeyenler de. Nizam'ül Mülk Gazâli'yi Nizamiye Medresesinde Ebu İshak el Şirazi'den boşalan usul ve hilafiyat kürsüsüne müderris yapar. Yıl hicretin 484'ü Gazali henüz otuzüç otuzdört yaşlarında.

Nizamiyede derslerine devam eden Gazali'nin

hitabetl, konuşması, ilmi herkesi büyüler. Kendisinin çağdaşı olan Abd'ül Gafir el-Farisi şöyle der «Haşmeti o dereceyi buldu ki, devletin ileri gelenleri ve emirleri arasında öyle haşmet yoktu.» (1)

Bir yığın talebe yanında ders okuyordu. Kendisi nizamiyedeki durumunu öyle anlatır. «Bağdat'ta bize üçyüzden fazla talebe verilmişti.» (2)

485 yılında Abbasi halifesi Muktadi billah (Mutasım Billah) Gazâli'yi Melikşah'ın karısı Türkân hatuna takdim ederek ilim ve marifetini takdir ettiğini söyledi. Sözün kısası Gazâli o gün ulaşabileceği mertebelerin en yükseğine ulaştı, şöhretin doruğuna vardı, ilmin zirvesine erişti.

DÖNEMEÇTEKİ ADAM

İnsan yolda yürürken «her şey bitti tamam gayeme ulaştım» dediği zaman karşısına çok kerre bir dönemeç çıkıverir. Dönemecin az ilerisindeki iki yoldan mutlaka birisini seçmek mecburiyetinde kalacaktır.

Gazâli'de de durum aynı oldu. Herşey bitmişti artık onun için. İslâm âleminin en ünlü adamıydı. Her âlim bilgisinin semeresini yaşarken görmez de öldükten sonra yaşayarak ebedileşir. Gazâli'ninki böyle değildi. Hem yaşarken ilminin semeresini görüyor, hemde öldükten sonra yaşayarak görecekti. İşte Gazâli'nin büyük şahsiyeti. Şöhretin zirvesine ulaşmıştı. Bütün bilginler onun adından bahsediyorlardı. Devlet adamları önünden kalkıyorlardı. Bir

(1) Tabakat eş-Şafii cild. 1 Sh. 107

(2) el-Munkızu Minedalel Sh. 85

bilgin için bundan daha başka ne kalıyordu. İlimse var, talebe ise var, şöhret ise var, iman ise var, ilim yayma aşkı ise var. Bundan sonra onun için birçok bilginlerin yaptığı gibi en pahalısından ipekli elbiseler giymek, eğeri altından atlara binmek, başına kocaman sarığını oturtmak ,etekleri yere kadar uzanan bembeyaz cübbeler giymek kalıyordu. Daha ne yapacaktı yani?..

Hayır ama dönemeçteki adam bunların hiç birisini yapmadı. Bu şöhretin bu ilmin, bu mertebenin, bu hürmetin ifade ettiği değerlerden hiç birisi yoktu onu gözünde. Beyni zonkluyordu, zihni bir kazan gibi kaynıyordu. Sayılanların hiç birisi onu aldatmıyordu. Bunlar geçici şeylerdi. Yok olmaya mahkûmdular. O ise geçmeyen, bitmeyen, ebedi hakikata aşıktı. İşte dönemeçteki adam bunu düşünüyordu. İçini kavuran bir duygu vardı. Susamıştı, susamamıştı ama neye? Ya bu geçici olan şeyleri atacak adımı ebediyete maledecekti. Yahutta onlara sarılacak ve onlarla birlikte yok olup gidecekti. Gazâli'nin şahsiyetindeki ikinci özellik burada gösteriyor kendisini. Kahramanlıkta buradan başlamıyor mu zaten? Hep harp meydanlarında savaşanlardan kahraman çıkmaz ya. Asıl kahramanlar kaf meydanının, gönül savaşının gazileridir.

Gazâli ikinci yola gitti ve peşini bırakmıyan o geçici şeylerin hepsine bir tekme atarak başaşağı etti yıktı. Herkesin gönül verdiği değerleri bir anda tuz buz ederek sonsuzluğa erişti. Ve ancak bu kahramanlığı sayesinde «hüccet'ül İslâm» lâkabının hakiki sahibi oldu.

Toprağı eliyle avuçladıktan sonra tekrar havada hiç bir değer vermeden savuran insanın edası vardı. Gazâli'de. O nasıl toprağı hiç kuşku duyma-

dan savuruyordu ise Gazâlî'de toprağa bağlı insanların yüceltttiği değerleri öyle soğukkanlılıkla savuruyordu. Bundan daha büyük bir zevk ve neşe var mı âlemde?..

Tacını tahtını bir kenara itip, sevgliisinin eşiğine yüz sürmek, Kâbe yollarının kum karışımı mübarek havasını teneffüs etmek için Horasan ellerini bırakan Emir Edhem'in «Neden bıraktın o tacı da bu halleri tercih ettin?» diyen vezirine cevabı şu olmuştu: «Tacım başımda iken sadece Horasan eyaletine hükmediyordum şimdi ise yalın aycğım, taçsız başımla kâinata hükmediyorum.» diyerek iğnesini nehire attığı sonradan getirmesi için nehirdeki balığa emredip geri aldığı meşhur bir kıssadır. Gazâlî'ninki de ondan farksızdı. Dünya değerlerini tekmelerken kâinatın ebedî değerlerini avuçluyordu.

Fikir buhranı geçiriyordu Gazâlî. Her şeyden şüphe, her şeyi tenkid ediyordu. Hiç bir şey onu doyurmuyordu. Susayan, bağrı yanan bir insan ne kadar su içse yine de kanmaz. İçer içer de susuzluğu bir türlü gitmez. Gazâlî de böyle olmuştu. Hiç bir şey onu kandıramıyordu. Bilgisi derinleştikçe susuzluğu daha da artıyordu. Şimdi biz onun bu haletini kendi dilinden dinliyelim:

«Gençliğimin bidayetinden itibaren henüz yirmi yaşıma varmadan yani büluğ çağına yaklaşan bir zamandan beri -ki şimdi elli yaşımı geçmiş bulunuyorum- daima bu derin denizin dalgalarıyla mücadele etmekte korkmadan cesaretle derinliklerine dalmaktayım. Her türlü karanlık meselelerle çok meşgul oluyorum. Her müşküle göğüs gerer, her uçurumu atlamaya çalışırım. Her fırkanın akidesini dikkatle araştırırım. Hak ile batılı, sünnete uygun olanla

bid'atı ayırmaya ve her taifenin mezheplerinin sırlarını keşfe çalışırım. Ben «Bâtıni» mezhebine mensup olan hiç bir kimseyi onun iç yüzünü iyiden iyiye anlamak istemeden bırakmadım. «Zahirîler»in de zahir mânalarına göre hareket etmelerinin sebebini araştırdım. Bir felsefecinin felsefesinin künh ve hakıkatını anlamayı diledim. Kelâmcının ilm-i kelâmdan gayesini ve mücadele sebeplerini anlamaya çalıştım. Bir mutasavvıfın temizliğinin sırrını anlamayı çok arzu ettim. Bir abidin ibadetinin kendisine ne kazandırdığını inceledim. Ve hiç bir Allah'sız bırakmadım ki, Allah'ı inkâra cür'et etmesinin sebeplerini araştırmış olmıyayım. Küçük yaştan beri hakikatlerin derinliklerine vakıf olmaya susamış olmak, Allah'ın bana bahşetmiş olduğu bir lütfu ilâhidir. Bunda benim arzu ve ihtiyarımın hiç bir rolü yoktur. Bu suretle taklitten kurtuldum. Çocukluk devrimde annemden ,babamdan tevarüs ettiğim kaidelerden sıyrıldım. Çünkü bir hıristiyan çocuğun anne ve babasının telkiniyle Hıristiyan, Yahudi çocuğun anne ve babasının telkiniyle Yahudi ve Müslüman çocuğunda Müslüman olarak yaşadığını gördüm. Resûlullah (S.A.V.) bir hadis-i şeriflerinde «Her doğan çocuk İslâm fıtratı (istidadı) üzerine dünyaya gelir. Sonra onu Yahudi olan anne babası Yahudi yapar. Hıristiyanlaştırır. Mecusi olan anne babası da ateşperest yapar.» Aslâ yaradılışın hakikatı ile annę ve babayı, üstadı taklid etmekle meydana gelen arızî akidelerin hakikatını araştırmayı arzu ettim. Evvelleri telkinattan ibaret olan bu taklitleri birbirinden ayırmak hususunda kalbimde bir arzu belirdi. Halbuki bunlarda hakkı batıldan tefrik ve temyiz etmek hususunda bir çok ihtilaflar vardır. (Bunun içinden nasıl çıkılır diye) kendi kendime düşündüm ve dedim

ki, benim yegâne arzum işlerin hakikatını bilmektir. Binaenaleyh ılmin hakıkatını aramak behemehal lazımdır. Şu halde ilmin hakıkatı nedir? Bunu muteakıp karşıma ilm-i yakin meselesi çıktı. İlm-i yakın öyle bir bilgidir ki, onunla bilinen şeyler aslâ şek ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açıkça anlaşılır. Böyle olan ilim, vehim ve yanılmaktan tamamen uzaktır .Kalben de bunun yanıldığına imkân ve intimal verilemez. Bilâkis bu ilm-i yakin hata ve zuhulden o derece emin ve salim olmalıdır ki, bir insan çıkıp da bu ilmın bâtıl olduğu iddiasında bulunsa ve bunu ispat için de bir taşı altına, bastonu ejderhaya çevirse bu keyfiyet o bilgi sahibini asla şek ve şüpheye sevketmez. Çünkü ben (on) sayısının (üç) ten daha çok olduğunu bildiğim halde, bana birisi, «Hayır üç, on'dan daha büyüktür» dese ve delil olmak üzere «ben şu gördüğümüz değneği ejderhaya çevireceğim» dese ve dediğini yapsa bende bunu gözümle görsem bu benim bilgimde hiç bir şek, şüphe meydana getirmez. Yalnız bu adam, bunu nasıl yaptı diye hayrette kalırım. İlm-i yakın derecesinde bilmediğim melûmat ,itimada şâyân bir bilgi değildir. Kendisine şek ve şüphe bulunan bir ilim, İlm-i yakin olamaz.»

Bu şüphe haletinden sonra Gazâlî kelâm ilmine dalar. Çevresindeki fırkalar bakar esas karakterleri bakımından çevresinde serpiştirilmiş olan bu topluluklar dört kısma ayrılır.

a) Kelâmcılar
b) Batıniler
c) Felsefeciler
d) Tasavvufçular.

Bu araştırmadan sonra kelâmcıların da kendisini tatmin etmediğini görür.

Köpüren su dalgaları mahrekini yırtacakmış gibi dehşetle başını taştan taşa vurarak akar. Haddizatında suyun bu dehşeti sonsuzluk arzusundan ileri gelir.

«Hâki payine erem der ömürlerdir muttasıl.

Başını taştan taşa vurup gezer avare su.»

diyen Fuzuli bu özlemi dile getirir. Gazâli'nin bunalgını da sonsuzluk aşkından gelmektedir. Müsbet bilgilerin hepsini karıştırır. Beynini patlatıncaya kadar çırpınır. Fakat sonsuzluk özlemini bir türlü dindiremez.

Sonra felsefeye dalar. Belki derdinin devası ondadır. Ama yine heyhat gördüğü suyun seraptan ibaret olduğunun farkına varır. «Kelâm ilmini bitirdikten sonra felsefe ilmine başladım. Gerçekten anladım ki bir ilme hakkı ile vakıf olmayan bir kimse, o ilimdeki bozukluğu anlayamaz. O derece vakıf olmalı ki o ilmin en aliminin ilmine eşit olup mütalea ve tahkikat neticesinde onun derecesini geçmeli, onun muttali olmadığı derinliklere dalabilmeli. İşte o zaman o ilmin bozuk olduğu iddiasının bir hak olduğu meydana çıkar. Ben İslâm âlimlerinden hüccetini ve dikkatini bu noktaya teksif etmiş bir kimse görmedim. Ancak mütekelliminin kitaplarından felsefecilerin sözlerini red hususunda yazılmış birbirine zıddiyet ve fesadı aşikâr karışık bir kaç kelime müstesna... Onlar da, ilimlerin inceliklerine vakıf olduğunu iddia edenler şöyle dursun, avamdan bir gafilin bile kendilerine aldanması düşünülmiyen sözlerdir.

Binaenaleyh andım ki bir mezhebin hangi akideler üzerine kurulduğunu anlamaksızın künh ve hakikatına varmaksızın o mezhebi reddetmek karanlığa

taş atmak gibidir. Bu ilmi bir üstaddan istifade suretiyle değil de, sırf kitaplardan müteâla ile elde etmek için hemen paçaları sıvadım. Buna şer'i ilimlerin tedris ve tasnifinden boş kaldığım zamanlarda çalıştım. Halbuki o sıralarda Bağdat'ta üçyüz talebeye ders vermekte idim. C. Hak beni bu boş vakıtlerimdeki mütâlalarımla iki seneden az bir müddet içinde felsefe ilminin son derecesine erdirdi. Bu ilmi anladıktan sonra bir seneye yakın bunun üzerinde düşünmeye devam ettim. Tekrarladım, derinliklerini araştırdım. Nihayet aldatmalara, desiselere, hakikat ve hayalde ve şüphe bırakmıyacak şekilde vâkıf oldum. Şimdi felsefecilerin ve buna dair ilimlerin hikâyesini benden dikkatle dinle: Ben, onların ilimlerinin bir kaç kısma ayrıldığını gördüm. Bu sınıfların çokluğuna rağmen, eskilerle öncekiler, sonrakilerle evvelkiler, arasında hak ve hakikate yakınlık ve uzaklık itibariyle büyük farklar varsa da hepsine küfür ve ilhad damgası vurmak lâzım gelir.»

Bu geniş tedkikten sonra aradığını bulamıyan adam tekrar başının çaresine düşer. Elini böğrüne kor, şaşkın şaşkın ne yapacağını bilmez. Ama bir türlü de huzura eremez. Düşünür ve kararını verir. Artık tek çare kalmıştır. Oraya koşmak, Madem ki aradığı yerlerden eli boş dönmüştür. Tek sığınak orasıdır öyleyse O halde yolcu oraya koşacaktır. Huzuru kurtuluşu, orada arıyacaktır. Ve işte dönemeçteki adamda tasavvuf denizinin derinliğine doğru dalmaktadır gayri...

KÖŞEDEKİ ADAM

Köşe; bizim medeniyetimizin bir yanını temsil eder. Çünkü medeniyetimizi kuranlar bir bakıma kö-

şeden gelmektedirler. Hele kemal noktası sayılan «Vahdet köşesi»ne girmemiş bir tasavvuf büyüğüne rastlamanız hemen hemen imkânsız gibidir. Kimi er kişi köşeye çekilir ve bir daha dönmez «kesret âlemine» kimisi de köşeden tekrar siteye döner. Bizim yolcumuz ikinci basamakta yer almaktadır. Tasavvuf haddizatında engin bir ruh meyvesidir. İlk tasavvufun hudud boylarındaki kalelerde (rabat) başgöstermesi de bunun alâmeti değil mi? Selçuklu ve Osmanlı devrelerinin başlangıcında henüz bu rabat ruhu sönmemiştir. Ahiler, Horasan, erleri bunun örnekleri. Ne zaman tasavvuf rahattan çekilip köşeye oturtulmuşsa bizim medeniyetimizin temelini teşkil eden uzuvlardan birisinde de siyatik emareleri başgösterdi. Yolcumuzun son durak olarak tasavvuf seçmesi belki de genitik bir mirasın eseridir.

Gönlü ilâhi aşk ateşiyle yanan baba Gazâlî istemiyor muydu yavrularının zikir kervanına katılmasını?..

«Adı geçen ilimleri tetkik ettikten sonra tasavvuf yolunu tuttum. Anladım ki bu yol, ilim ve amel ile tamamlanıyor. Mutasavvufların ilmi; nefsin geçit yollarını kesmek onu kötü ahlâktan fena sıfatlardan uzak tutmaktır. Tâ ki kalbi Allah'ın gayrisinden boşaltmış, zikrullah ile süslenmiş olsun. Tasavvufun bu ilim ciheti bana amelden daha kolay geldi. Bu sebeple evvelâ mutasavvuflardan Ebu Talib el-Mekki'nin «Kut'ül-Kulüb» adındaki eserini, Haris-i Muhasibinin kitaplarını, Cüneyd, Şibli Ebu Yezid-i Bistamı ve diğer sofiyenin büyüklerinin sözlerini ihtiva eden kitapları mutelea etmek suretiyle bu ilmi tahsile başladım. Bu suretle ilim maksatların özüne muttali oldum. Tasavvuf yolunun öğrenmek ve iştirakle

elde edilmesi mümkün olan cihetlerini tahsil ettim. Anladım ki sofiyenin büyüklerinin ulaşmak istedikleri mertebe öğrenmekle değil, tatmakla, halle (yaşamak) ve sıfatları değiştirmekle elde edilir. Sıhhatın ve tokluğun tarifierini, sebep ve şartlarını bilmekle sağlam olmak, tok olmak arasında ne kadar büyük fark vardır?» (1)

Bazı tarikatlerde seyahat çilesi vardır. Bir elinde asası, başında lahur şalı veya abani sarığı «Hû! deyüp dergâh be dergâh» gezen erenlere pek çok rastlanırdı eskiden bizim ülkemizde. Gazâli'yi de aynı hissın heyecanı bürüdü. Bir türlü olduğu yerde oturamıyordu. Bir sıkıntı, bir ukde vardı içinde. Şu gördüğü çehreler, şu aşinası olduğu yerler hiç birisi onun bu sıkıntısını gideremiyordu. Bu ruh haleti haddizatında onun bünyesinde mevcut idi. Kaynayan bir daha, fışkıran bir volkandı bu. Şu kainatın geçici arzuları hiç onu tatmin edebilir miydi? Sonra Resulullah'ın sefer konusundaki hikmetlerini hatırladı ve derviş Gazâli «hu!» deyip yollara düştü. Derviş'in gönül âlemi gibi yanan kumlardan geçti. Tepeleri aştı. Soluyan hurma ağaçlarının gölgesinde dinlendi.

Ve Bağdat bizim Bağdat, Medeniyetler mahzeni, şehitler yatağı, kervanlar konağı, bilginler otağı, erenler bağı Bağdat, şimdi gerilerde çok gerilerde kaldı. Biz onu da kendisine söyletelim.

«Anlamıştım ki ahirette saadet (bahtiyarlık) takva (günahlardan uzaklaşmak) ile, nefsi hava ve hevesten men'etmekle olur. Bütün bunların başı da gurur yurdundan (dünyadan) uzaklaşmak, ahirete

---

(1) el-Münkızu Min'ed-Dalaf, Sh. 56

bağlanmak, bütün varlığımla Allah'a yönelip, kalbin dünya ile olan ilgisini kesmektir. Bunun da ancak makamdan, maldan, insanı yüksek derecelerden alıkoyacak meşgalelerden, alakalardan kaçmakla mümkün olacağı aşikârdır. Sonra kendi hallerimi düşündüm. Bir de baktım ki, dünya alâkalarının içine dalmışım. Bu alâkalar beni her taraftan sarmış. Yaptığım işleri gözümün önüne getirdim. Onların en güzeli tedris ve talim idi. Burada da ehemmiyetsiz, ahiret yoluna faidesi olmayan bir takım ilimlerle meşgul olduğumu anladım. Sonra tedris hakkındaki niyetimi yokladım. Onunla Allah rızası için olmadığını; mevki sahibi olmak, şan ve şeref peşinde olduğuna kanaat getirdim. Uçurumun kenarında bulunduğumu, eğer kaybettiğim hallerimi düzeltmekle meşgul olmazsam ateşe yuvarlanacağımı anladım. Binaenaleyh, bir müddet düşündüm kaldım. Henüz bir neticeye varmış değildim, düşünüyordum. Bir gün Bağdat'tan çıkmağa ve bu hallerden ayrılmaya karar verir, ertesi gün verdiğim bu kararı bozardım. Tamamen kararsızlık içinde idim. Sabahleyin ahirete karşı istek ve arzum kuvvet bulsa, akşam üzeri dünya arzuları kalabalık bir ordu halinde ona saldırarak bu arzuyu dağıtırdı. Bu suretle dünya arzularının zincirleri beni makama doğru çekiyordu. İman münadisi ise bana şöyle sesleniyordu:

— Göçe hazırlan göçe! Geriden ömrünün pek azı kalmıştır. Önünde uzun bir ahiret yolculuğu var. Bugüne kadar elde ettiğin bütün ilim ve amel hep riya ve gösteriştir. Şimdi ahiret için hazırlık yapmazsan ne zaman hazırlanacaksın? Dünya ile alâkanı şimdi kesmezsen ne zaman keseceksin?

Bundan sonra içimde eski Bağdat'tan kaçıp

uzaklaşmak arzusu kuvvet bulurdu. Fakat bu sefer de şeytan gelerek şöyle derdi:

— Sana gelen bu hâl geçicidir. Sakın ona aldanıp itaat etme Çünkü o çabuk geçer. Şayet ona uyarak bu büyük mevkii hiç kimsenin bozamıyacağı muntazam hayatı ve düşmanların tarafından dahi bozulmak tehlikesinden uzak olan bu yaşayışı terk edersen, ihtimalki nefsin onu günün birinde arzu eder, bu hayatı tekrar elde etmek kolay olmaz.» (1)

Belki de görseler deli diyeceklerdi ona dünya ehli. Dünyanın toprağının hayranı topraktan adamlar kınayacaklardı onu. Şanı, şöhreti, malı mülkü, dünya ve dünya ile ilgili her şeyi bir tekme ile devirmişti. Elbette gözsüz kimseler onun halini görmeyeceklerdi. İçlerinden ona acıyanlar bile olmuştu belki. İşte Bağdat, işte Dimeşk ,işte beyt'ül makdis hiç birisi bu onulmaz yaraya tedavi unsuru olamıyordu. Yaralı yolcu hiç birisinde aradığını bulamamıştı herhalde.

«Böylece dünya arzularıyla ahiret düşünceleri arasında kararsızlık içinde bulunuyordum. Bu hal, 488 senesi Recep ayından itibaren altı aya yakın devam etti. Recep ayında iş ihtiyari olmaktan çıktı. Iztırar haline döndü. Çünkü Cenâb-ı Hak dilimi kilitledi. Ders okutmıyacak bir şekilde dilim bağlandı. Gelip giden talebelerimi memnun etmek için bir gün olsun ders vermeye kendimi zorluyordum. Fakat dilim bir kelime dahi söylemez olmuştu. Buna gücüm yetmiyordu. Sonra dilimdeki bu tutukluk dolayısıyla kalbime bir hüzün çöktü. Bunun tesiriyle de yediğimi hazmedemez oldum. Yemeden içmeden kesildim.

---

(1) el-Munkızu Min'ed-Dalal, Sh. 58—59

Ne bir yudum su içebiliyor ne de bir lokmayı midem hazmedıyordu. Bu yüzden bütün bedeni kuvvetlerim zayıf düştü. Hattâ hekimler ilaçla tedaviden ümitlerini kestiler. Dediler ki: «Bu kalbde meydana gelen bir haldir. Buradan mizaca sirayet etmiştir. Kalbe arız olan bu elem ve hüzün giderilmedikçe, bunun ilâçla tedavi edilmesine imkân yoktur.» Sonra aczimi hissederek ihtiyarım elden gidince çaresiz kalmış bir kimsenin sığındığı gibi bende Allah'a sığındım. Çaresiz kullarının duâsını karşılıksız bırakmıyan Allah beni kurtardı. Mevki, mal, aile, evlât, dost gibi şeylerden yüz çevirmemi bana kolaylaştırdı. Mekke'ye gitmek ister göründüm. Halbuki niyetim Şam'a gitmekti. Halifenin ve bütün arkadaşlarımın Şam'a gidip orada ikâmet etmek istediğime muttali olmalarından kaçınıyordum. Bağdat'a bir daha dönmemek üzere oradan çıkmak için lâtif birtakım hilelere başvurdum. Bu sırada bütün Irak imamlarının tenkidine hedef oldum. Çünkü bunların içinde her şeyden yüz çevirip ayrılmanın dini bir sebepten ileri geldiğini anlıyacak kimse yoktu. Onlar zannediyorlardı ki bulunduğum sıfat ve mevkiim dinde en yüksek bir mevkidir. Onların ilmen ulaşabildikleri son had işte bu idi. Sonra insanlar benim bu davranışımı çeşitli şekilde tefsir ettiler. Irak'tan uzak bulunan kimseler bunun devlet adamlarının arzusundan ileri geldiğini zannettiler. Hükümet çevrelerine yakın olanlar ise devlet büyüklerinin Irak'tan ayrılmamam için ne kadar ısrar ettiklerini, benim de onlardan yüz çevirdiğim ve sözlerine iltifat etmediğimi görüyorlardı. «Bu semavi (Allah'tan gelmiş) bir iştir. Ehl-i İslâm ve ûlema sınıfına göz değdi. Bunun başka bir sebebi yoktur.» diyorlardı.

Hemen Bağdat'tan ayrıldım. Kendimin ve çocuk-

larımın nafakasına yetecek kadarını ayırdıktan sonra geri kalan malımı dağıttım. Irak malı Müslümanlara vakıf olduğundan bu kadar mal ayırmak caizdir. Dünyada bir alimin çoluk çocuğu için ayırdığı bundan daha iyi mal görmedim. Sonra Şam'a vardım. İkı seneye yakın bir zaman orada kaldım. Orada kaldığım müddetçe sofiye kitaplarından öğrendiğim veçhile kalbimi zikrullah ile tasfiye etmek, ahlâkımı düzeltmek, nefsimi fena huylardan temizlemek için daima insanlardan ayrı yaşamayı riyazat yapmayı ve ibadetle meşgul olmayı tercih ettim. Bir müddet Şam'daki Emevi Camiinde itikafa girmiştim. Her gün Camiin minaresine çıkar, kapıyı üzerime kilitlerdim. Sonra Kudüs'e gittim «Beyti mukaddes»e girdim. Her gün Sahra'ya girer, kapıyı üzerime kilitlerdim. (1).

Sonra oraya gider. Evet her yolcunun son durağı olan yere «Kuyi yâre» Belki orası teskin edecektir, gönülden yaralı yolcuyu. Taşı, toprağı, esen rüzgârı cümle dertlere derman olan Medine'tün nebiye ve kâ'betullah... Pervane neden mecnunvari bir aşk ile mumda yanar bilinmez ki. Onunda bir derdi vardır mutlaka. Bizim Sadi'miz «aşkı pervaneden öğren!» demiyor mu?

«Bende mecnundan efzun aşıklık istidadı var.
«Âşık-ı sadık menem mecnunun ancak adı var.»

diyen şair gibi Gazali'de de pervaneden özge yanıklık istidadı vardı. âlbette Kuyi Yâri ziyaret edecekti.

«Hz. İbrahim aleyhisselâmı ziyaret ettikten sonra hac farizasını ifa etmek, Mekke ve Medine'nin bereketlerinden faydalanmak ve Hz. Peygamberi

---

(1) el-Munkızu Min'ed-Dalal, Sh. 59—61

(S.A.V.) ziyaret etmek arzusunu duydum. Hicaz'a gittim. Sonra gerek kendi arzu ve muhabbetim, gerekse çoluk çocuğumun daveti beni tekrar vatana çekti. Oraya döndüm. Halbuki Bağdat'tan ayrılırken tekrar dönmemeğe kat'î karar vermiştim. Yine uzleti (insanlardan ayrı yaşamayı) tercih ettim. Çünkü yalnız kalmaya, Zikrullah ile kalbimi tasfiye etmeye çok haris (arzulu) idim. Fakat zamanım hadiseleri, çoluk çocuk derdi, geçim zorluğu huzurumu kaçırıyor, yalnızlıktan duyduğum zevki bozuyordu. Ancak bazı vakitlerde eski halimi bulabiliyordum. Bununla beraber ondan ümidimi kesmiyordum. Bazı hadiseler beni bu zevkten alıkor idiyse de tekrar ona dönüyordum.» (1)

Halvete dalan yolcu acaba ölünceye kadar içine gömülüp meydan yerine köşeyi mi tercih edecekti?.. Her şeyden asude, gönül âleminde bezmi visale mi erecekti? Yoksa tekrar «agora»ya dönüp irşad görevine mi devam edecekti? Elbette bu sonsuz deryanın dalgaları arasında boğuşan adam ikisinden birisini seçecekti. Şimdiye kadar bu yola girip de ikinci basamağı tercih eden olmamıştı. Ama Gazâli hiç de «Mütekaddimin» benzemiyordu. O kendisinden sonra başlıyacak olan «Müteahhirin» çığırını açıyordu. Bir müddet önce köşeye çekilen adam bunca müşahedelerden sonra tekrar cemiyete dönmeye karar verdi. «Birlikte çokluğa» değil, «Çoklukta birliğe» kavuşmayı tercih etti.

«İşte her çeşit halkın bu sebepler dolayısıyle imanlarının bu dereceye kadar zayıf düştüğünü görüp bu şüpheyi gidermek için kendimi hazırlamış bu-

---

(1) el-Munkızu Min'ed-Dalal, Sh 62

lunca o kadar ki onların yani mutasavvıfların, felsefecilerin, talimcilerin ve alim geçinen kimselerin ilimlariyle çok meşgul olduğum için bunları rüsvay etmek benim için bir yudum su içmekten daha kolay hale gelmiştir. Kalbime doğdu ki, şimdi bunu yapmak artık farz olmuştur. Kendi kendime, «hastalık umumi hale gelmiş, tabibler hastalığa yakalanmış, halk helâk olmak üzere iken insanlardan ayrı yaşamanın yalnız kalmanın sana ne faydası olacak» dedim. Sonra içimden bu belayı ortadan kaldırmaya, bu karanlık çarpışmaya ne zaman imkân bulabilirsin? Zaman fetret zamanıdır. Devir tabi batıl devirdir. Halkı saptıkları batıl yollardan doğru yola davet etmeye kalkışan bütün zamane adamları sana düşman kesilirler. Onlara nasıl mukavemet edebilirsin? Onlarla nasıl geçinirsin? Bu ancak müsait bir zamanda, dindar, kudretli her hükümdarın yardımıyla olabilir, dedim. Binaenaleyh delil ile hakkı izhar etmekten aciz olduğumu bahane ederek halktan ayrı yaşamaya devam etmeği, kendimle Allah arasında ruhsat telâkki ettim ise de Cenabı Allah zamanın padişahlarının himmetini hariçten bir tesir göstermeksizin kendiliğinden harekete getirmeyi takdir buyurmuşolacak ki, padişah surette emretti. Bu emir o kadar kesin idi ki, muhalefet etmekte ısrar etseydim, padişahın kalbini kırmış olacaktım. İçime doğdu ki benim ruhsat telâkki ettiğim şeyin sebebi zayıflamıştır. Şu halde insanlardan ayrı yaşamaya devam etmek için tembellik ,istirahat, nefsini aziz kılmak, onu halkın ezasından korumak gibi şeyleri sebep göstermem artık muvafık değildir. Sen kendine halktan gelecek güçlüklere katlanmak ruhsatını vermedin. Halbuki Cenabı Hak: «Elif-Lâm-Mim. İnsanlar (yalnız) inandık diyecekler de (öylece) bıra-

kılıverecekler, kendileri imtihana çekilmiyecekler mi sandılar? Andolsun biz onlardan evvelkileri de imtihan etmişizdir.»

Yine aziz ve celil olan Allah, mahlûkatın en azizi olan Resulüne buyuruyor ki: «Muhakkak senden evvelki Peygamber de tekzip olundular. Fakat tekzip olunmalarına, cezalara karşı sabrettiler. Nihayet yardımımız kendilerine yetişti. Allah'ın kelimelerini tebdil edecek yoktur. Sana Peygamberin haberleri muhakkak gelmiştir.»

Yine Cenab-ı Allah: «Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla Yâsin. O hikmet dolu Kuran'a yemin ederim ki, sen (habibim) hiç şüphesiz gönderilen peygamberdensin. Dosdoğru bir yol üzerindesin. Bu Kuran yegâne galip, cidden esirgeyici Allah'ın indirdiği bir kitaptır. Bunun hikmeti de (yakın) ataları azap ile korkutulmamış, bu yüzden kendileri gaflet içinde kalmış olan bir kavmi (onunla) korkutmandır. Andolsun ki onların çoğunun üzerine söz (azabımız) hak olmuştur. Artık bunlar iman etmezler. Hakikat biz onların boyunlarına çene kemiklerinin birleştiği yere dayanmış birer demir halka taktık. Başları kalkık duruyor, aşağı bakamıyorlar. Biz, onların önlerinden bir set, arkalarından bir set çektik. Böylece onları sarıverdik. Artık görmezler. Onları (azap ile) ha korkutmuşsun, ha korkutmamışsın, onlarca birdir. Çünkü onlar iman etmezler. Sen ancak o zikre (Kuran'a) uyan ve çok esirgeyici Allah'a gaibane büyük saygı göstereni korkutabilirsin. İşte onu hem bir mağfiretle, hem çok bir şerefli mükâfaatla müjdele» buyuruyor.

Bu hususta kalb ve müşahade erbabından bir cemaatle istişarede bulundum. Hepsi de uzleti bı-

rakması, çekildiğim köşeyi terketmemi ittifakla söylediler. Buna Allah yolunda bulunan büyük zatların gördükleri tevatür derecesinde çok rüyalar inzımam etti. Bu rüyalar, bu hareketin Cenabı Hakkın şu yüz sene başında takdir ettiği hayır ve rüşdün başlangıcı olacağına şehadet ediyordu. Filhakika Allah her yüz senenin başında bu dini ihya edeceğini vaad buyurmuştur. İşte bu şehadetler sebebiyle iyi zannım galip geldi. Umidim kuvvet buldu. Cenab-ı Hak bu mühim vazifeyi yerine getirmek için Nişabur'a hareket etmemi 499 senesinin Zilkade ayında müezser kıldı. Bağdat'tan çıkışım 4888 senesinin Zilkade ayında vaki olmuştu. Buna göre insanlardan ayrı yaşadığım müddet 11 seneyi bulmuştur.

Bu, Allah'ın takdir ettiği bir harekettir. Bu hareket Cenab-ı Hakk'ın çok acaip takdirlerinden biridir ki, Bağdat'tan çıkışım, ve uzlet hallerinden ayrılışım bu uzlet zamanında nasıl imkânı hatırı hayale gelmeyen şeylerdense, bu takdir de öylece hayalimden geçmeyen şeylerdendi. Kalplerde, hallerde değişiklik yapan Allah'tır. Bir hadiste: «Mü'minin kalbi Allah'ın esab'inden iki usbu arasındadır.» buyurulmuştur. Biliyorum ki ben görünüşte ilim neşrine dönmüş olsam da, hakiki manâda dönmüş değilim. Çünkü dönmek, eski hale gelmek demektir. Ben o zamanlar insana rütbe ve mevki kazandıran ilmi yayıyordum. Sözümle, amelimle ona davet ediyordum. Maksadım niyetim hep mevki ve şeref kazanmaktı. Şimdi ise, mevki, rütbeyi terkettiren ve bunlardan uzaklaşmayı öğreten ilme davet ediyordum. Allah biliyor ki, şimdiki niyetim, maksadım arzum budur. Ben kendim ve baskasını islâh etmek istiyorum. Ama maksadıma erişirmiyim yoksa muradıma ermekten mahrum mu kalırım? Onu bilsem. Lâkin masiyet ha-

linden dönüş, taata yöneliş ancak Allahü Azimüşşan'dan olduğuna yakın ve müşahade derecesine varan bir iman ile inanıyorum. Ben hareket etmedim, fakat Allah beni harekete getirdi. Ben bir amel işlemedim, o bana yaptırdı. O halde evvelâ beni ıslah etmesini, sonra benim vasıtalarımla başkasını; beni yola sevketmesini, sonra benimle başkasını doğru yola ulaştırmasını ondan niyaz ediyorum. Bana hakkı hak gösterip ona uymayı, batılı batıl gösterip, ondan kaçınmak çaresini ihsan etmesini diliyorum.» (1)

Ve 11 yıllık bir uzletten sonra Gazâli tekrar Nişabur'a dolayısıyla cemiyete döner. Ama bu dönüş başkadır. Karşımızdaki kişi sadece ilim hastası, bilgi hazinesi bir alim değil, eşine az rastlanan hem ledüni ilme, hem kesbi bilgilere vakıf Hüccetül İslâm, vasfına tamamen sahip, dahi bir mütefekkirdir.

HÜCCET'ÜL İSLÂM İMAMI GAZÂLİ

Gül solup, dağılınca gülşen
Gelmez artık ses bülbülden
Gül solup, bozulunca gülistan
Gül kokusun kimden alam?
Gül suyundan.

MEVLÂNA

Yol bu. Elbette kervan bir yerde duracaktır. Elbette giden yolcu son menziline varacaktır. Ve bir gün akar su denizi bulacaktır. Son nedir diye varsın tartışadursun felsefeciler. Biz kulağımızı «Herkes

ölümü tadacaktır» fermanına verelim. Ebu'l-Baka; Endülüs mersiyesinde ne güzel söyler?

«Tamam olan her şeyde vardır mutlak bir noksan
Hayatın güzelliğine mağrurlanmamalıdır insan.»

İnsan tepeye çıkıncaya kadar binbir tecrübe, binbir duygu taşır. Üzüntüler kederler yıkar şu bünyeyi. Ama tepeye ulaşınca herşey biter mi? Heyhat... ve tepeye varan insanı inişin, yuvarlanışın kaygıları kaplar. Halbuki oraya varınca herşey bitmiş olacaktı. Nerede? Hayat bir serap gibi aldatıyor insanı. Bilmiyoruz ki bu çıkışın bir inişi olacak ve yuvarlanıp gideceğiz o sonsuza bizde.

Bir kitlenin, bir toplumun bir fert üzerinde verdiği hüküm umumiyetle ayrı ayrıdır. Bir kişiyi sevenler olacağı gibi yerenler de bulunacaktır. Tarihte herkesin bir kişi hakkında aynı hükme vardığı görülmemiştir dersek pek de yanılmış olmayız. Ama Gazâli'ninki başka. Övenlerde, yerenler de ona «Hüccetül İslâm» lâkabını çok görmemişler. «Dinin delili» hücceti manâsına gelen bu lâkaba herkes onu lâyık görmüş. Böyle bir hükme nerden varılıyor diyenler çıkabilir. Gazâli kadar İslâm dünyasında eser yazan, ders okutan, ilim sahibi yok mu? Şüphesiz ki pek çok. Hatta Gazali'den daha çok eser yazıp talebe yetiştirenlerde var. Var ama hiç birisine «Hüccetül İslâm» lâkabı verilmiş değil. Yahutta böyle bir lâkabı asırlardır muhafaza etmiş değil. Öyleyse Gazâli'nin onlardan ayrılan bir hususiyeti olması gerekir.

İşte Hüccetül İslâm'ın gerçek şahsiyeti ancak bu muammanın çözülmesiyle ortaya çıkar. Bir kişinin yaşadığı devrin bütün ilimlerine vukufiyet kes-

betmesi onu kitlenin gönlüne yerleştirmez. Hatta bir şeyin mücerret mantığa uygun olması da onu genelleştiremez. Kitlenin kendisi birşeye sahip çıkmalı ve «bu benimdir, benim malımdır» demeli. İşte sonsuzluğa eriş budur. Memleketimizde kırk yıllık devrim hareketlerinin kitlenin benliğine yerleşmemesinin, alt yapıya ulaşmamasının sebebini de burada aramak gerekir.

Gazâli bir kerre devrin bütün ilimlerine vakıftır. Fizikten ,felsefeden tutun da edebiyata psikolojiye kadar bütün ilimleri bilmektedir. Kalbin hastalıklarını anlatırken karşınızda kalp cerrahını bilen bir doktorla karşılaşırsınız. Toplar damarların çalışmasından, kan dolaşımına kadar bütün biyolojik halleri anlatan doktor bir satır aşağıda bir gönül eridir. Kalb adamıdır. Dolaşan kanla beraber, geçen duygulardan haber verir. Aşktan anlatır, muhabbetten dem vurur bize. Zikri ilâhi ile meczup olan gönülleri serer gözlerimizin önüne. Sanki bir tablodur karşınızdaki ve usta ressam eserinde sanatının bütün maharetini göstererek bir renkler armonisi kurmuştur. Fırçalardan dökülen cazip renklerden müteşekkil bir peyzajla karşı karşıya bulunursunuz.

Bütün bunlar şüphesiz ki ilim hamallığı ile olmaz. Birde hal ehli olmak gerekir. Eskiler buna «zülcenaheyn» derlerdi. Yani iki kanatlı olma. Tek kanatlı kuşun uçuşu ne kadar ahenksiz olursa tek dalda yetişmiş bilginde o derece semeresiz olur. Bizce asırlardır hüccetül islâm lâkabını alan zat bu «zülcenaheyn» tabirinin ifade ettiği bütün mânayı benliğinde toplamıştır.

Medresede oturmuş kafa patlatmıştır. Kürsüye çıkıp hakkın emirlerini haykırmıştır. Labaratuvara

varıp deneylerle uğraşmıştır. Gözünü semaya dikip sonsuzluklar içinde kuranan yıldızların seyrine dalmış Allah'ın hikmetlerini bizzat görmüştür.

Kızgın kum tanelerinin deryasına dalmış cihanı gezmiştir. Üniversite kürsüsünde dersler okutmuştur.

Evet bunca evsafa sahip kişi en son olarak gönüllerin içine dalıp hikmet kaynağını coşturacak anahtarı da aramış bulmuştur. Kesbî ilminin yanında Ledün ilmini de kazanmıştır. Gazalî, İşte bu yüzden «Hüccetül İslâm lâkabını hak etmiştir, Gazâli.

Hicretin 499, senesi Gazâli Nişaburdaki Nizamiye medreselerinin başına tekrar geçer. Başta Melikşah'ın oğlu Sultan Sencer vezirlikte de Nizamül mülkün oğlu Fahrülmülk bulunmaktadır. 500 yılında Fahrülmülk bir batıni fedaisi tarafından öldürülünce Gazâli çok üzülür. Nişabur'u bırakarak tekrar ana ocağına, Tus'a döner. Kendisi için bir zaviye bir medrese yaptırır. Ve derslerine orada devam eder.

Nizamülmülk'ün oğlu Ahmed vezir olunca Gazâli'yi tekrar Bağdat'a çağırır. Nizamiye'ye dâvet eder. Hususi bir mektup yazar. Nizamiye medreselerinin islâm dünyasındaki önemini belirtir. Oraya lâyık tek kimse olarak kendisini bulduğunu söyler. Fakat cemiyete dönen adam Bağdat'a dönmez. İlme döner. Eser yazmaya döner. Son nefesine kadar da yazmaktan geri durmaz.

Seher yelinin gönüllere neşve, ruhlara saadet bahşettiği bir andı. Ak sakallı, nuranî çehreli zat elindeki doksan dokuzluk tesbihini seccadesinin bir

kenarına koydu. Henüz şehirde bir canlılık emaresi yoktu. Etrafta kısık bir alevle yanan kandiller yavaş yavaş görünmeye başlamıştı. Uyuyamıyordu adam. Gönlünde bir huzur ve sükûnet hissediyordu. Bir «Şebi arus»un tatlı hüznü vardı içerisinde. Duymak istiyordu. Dostu görmek, dosta varmak ,dosta ermek istiyordu. Kalemini eline aldığı önünde duran mürekkep hokkasına batırdı. Mustafa adlı eserinin son yaprağını da tamamladı.

Son kısmına «Rahmetli ve kudretli Rabbinin keremiyle işbu kitap hicretin 505. yılında tamamlandı. Malikelmülkün kulu Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed Gazâli, et-Tûsi» ibaresini yazdı.

Gözlerinden vuslat yaşları akıyordu. Tekrar ibriği aldı. İkinci defa abdest tazeledi ve divana durdu. Zaman sanki esen rüzgârdı. Alaca karanlık basmıştı her tarafı. «Namazını bitirdikten sonra kardeşi Ahmed'i çağırdı. «Beyaz bez alın» dedi. Gelen bezi aldı. Öptü ve alnına koydu. «Başımla gözüm üstüne» dedi. Yavaşça yatağına uzandı. Ve bir ağızdan dediler ki kırklar: «Gazâlide erdi canana.»

Zamanın rekkasesi 505 Hicret yılını vuruyordu. Ve bir devre adını veren dahi binlerce Tus'lunun elleri üstünde toprağa veriliyor. Her şeyi içinde saklayan kara toprak onu da yiyor. Onu da dişleri arasında ufaltıyor. Şunu üzülerek belirtelim ki İmamı Gazali konusunda İslâm âleminde, bilhassa bizim memleketimizde gerektiği gibi derin çalışmalar yapılmamıştır. Allah nasip ederse İmamı Gazâli hakkında ileride başlı başına bir eser neşretmeyi düşünüyoruz. Rabbimizden temennimiz bizi hak yolunda hidayete erdirmesi ve neslimizin İmamı Gazali'lerini yetiştirmesidir. Bu gün İslâm dünyası İmamı Gazali

ilmine, İmamı Gazâli idealine, İmamı Gazâli imanına, İmamı Gazâli şahsiyetine sahip kurtarıcılar, ilim mürşitleri bekliyor.

Akif NURİ

ÖNSÖZ

Hamd, bütün işleri tedbiri ile tasarruf etme kudretine sahip olan, kalbin tertibini tadil edip en güzel şekilde tasvir eden, insan sûretini ahseni takvim üzerine yaratıp, takdir ile tezyin eden, ziyade ve noksanlıklardan muhafaza edip iyi ahlâkı elde etmeyi kulun çalışma ve çabalamasına bırakan, gönderdiği kitabı ile iyi ahlâka teşvik edip, kötü huylardan korkutan ,tevfik ve tesiri ile kullarından havas derecesine ulaşanları seçen Allah'a mahsustur. O, her zorluğu kolaylaştırır, her engeli aştırır.

Selât ve Selâm: Allah'ın kulu habibi, Nebisi, beşiri ve neziri olan, alın çizgilerinde nübüvvet mührü parlayan, onun tebşir ve emirlerinden hakkın hakikatı beliren insanların seçilmişi Muhammed Mustafa (Sallallahü Aleyhi Veselleme) ve onunla birlikte İslâm'ın çehresini küfrün karanlığından ve bataklığından kurtaran, bâtılı yok edip kötülüklere dalmayan ve bu yolda her türlü fedakârlığa katlanan Aline ve Ashabına olsun.

Bundan sonra biliniz ki iyi huy Peygamberlerin efendisi ve Resuller Resulünün en yüce vasfı, sadık kişilerin amellerinin en faziletlisi, dinin esa-

sı müttakiylerin semeresi, ibadet edenlerin gayesi ve esası hükmündedir. Kötü huy ise öldürücü zehir, yok edici tehlike, insanı rezil edici hayasızlık, âlemlerin Rabbinin huzurundan uzaklaştırıcı fena bir hastalıktır. Kötü huy, sahibini şeytan yoluna sürükler. Şeytanın yolu ise alevli ateşleri bulunan cehenneme açılmış bir kapıdır. O ateşler kalplere kadar işleyecektir. Güzel huy cennet nimetine Rahmanın civarına açılan bir kapı hükmündedir. Kötü huy gönül hastalıklarının esası, nefis illetlerinin başıdır, bedi hayatı yok edici bir hastalıktır. Geçici olan bedeni öldürecek hastalıklar ne kadar şiddetli olursa doktorların inayeti ve ilâçların keskinliği sayesinde kurtulmak mümkün olur. İnsanoğlu fâni bir hastalığa tutulunca hemen doktor arar da, ebedi hayatın helâkine vesile olan gönül hastalıklarının doktorunu aramak zahmetine katlanmaz. Nasıl bedenî hastalıkları tedavi eden doktorların bulunması zarurî ise, gönül hastalıklarını tedavi eden tabiblerin bulunması da gerekir. Zira hiç bir kalb hastalıktan emin değildir. İhmal edilirse mikroplar kümeleşip, illetler birleşir ve büyük bir hastalık halinde meydana çıkar. O zaman kul illetlerini ve hastalığına verilen mikropları iyice araştırıp sonra tedavi ve ıslâh için gereken ilâçları kullanmak zaruretinde kalır. Kalb hastalıklarının tedavisi Allah'ın Kur'anında buyurduğu gibi şu hükme bağlıdır: «Kendisini temizleyenler kurtuldular.» İhmali ise, âyet-i kerimenin devamındadır. «Desise edenler kaybettiler.»

Biz bu kitapta kalb hastalıklarından bir kısmını inceleyeceğiz, umumiyetle tedavi çarelerini, her hastalığın hususî ilâçlarını tafsilâtsız olarak zikredeceğiz. Tevfik Allah'tandır.

İYİ HUYLARIN FAZİLETİ

Allahü Teâlâ sevgili peygamberine överek nimetini izhar ederek şöyle buyuruyor:

«Muhakkak ki sen yüce bir ahlâka sahipsin.»

Hz. Aişe (R.A.) buyurdu: Resûlullahın ahlâkı Kur'anın kendisiydi.

Adamın birisi Resûlullaha, iyi ahlâk nedir? diye sordu. Resûlullah (S.A.) şu âyeti okudu. **«Hakkı al, ma'rufu emret, cahillerden sakın.»** Sonra aleyhissalatu vesselâm buyurdu; **seninle silâyı rahmi kesene gitmen, seni mahru medene vermen, sana zulmedeni affetmendir.**

Resûlullah buyurdu: Ben sadece yüce ahlâkı tamamlamak için gönderildim.

Resûlullah buyurdu: Kıyamet gününde mizana konulan en ağır şey Allah takvası iyi ahlâktır.

Adamın birisi Resûlullahın ön tarafına geldi ve «Ey Allah'ın Resulü, din nedir?» dedi, Resûlullah «İyi ahlâktır», Adam sağ tarafına geldi «Ya Resûlullah din nedir?» dedi. Resûlullah «İyi ahlâktır» buyurdu. Sonra öbür tarafından geldi ve «Din nedir Ya Resûlullah?» dedi, Efendimiz ona yöneldi ve şöyle buyurdu: **«Anlamıyor musun, o öfkelenmemektir.»**

Kötülük nedir, Ya Resûlallah? dendiğinde Resûlullah: **«Kötü huydur»** dedi. Adamın birisi Resûlullah'a «Bana tavsiyede bulun» dedi, o «Nasıl olursan ol, Allah'tan kork.» dedi. Adam «Daha başka?» deyince Resûlullah: «İnsanlar arasında iyi huyunla tanın» dedi.

Resûlullah'a, hangi amel daha faziletlidir? denildiğinde, «Güzel huy» dedi.

Fudayl diyor ki; Resûlullah'a, falan kadın geceleri ibadet ediyor, gündüzleri oruç tutuyor. Ama ahlâkı kötüdür. Dili ile komşularına eziyet ediyor. Denildiğinde «Ondan hayır gelmez, o cehennemliktir» dedi.

Ebu Derda diyor ki: Rsûlullah'ın şöyle dediğini işittim: «Kıyamet gününde mizana ilk konan şey iyi huy ve cömertliktir.

Resûlullah buyurdu:

Allah imanı yarattığında, beni iman ile takviye et Allah'ım, dedi. Allah da onu iyi huy ve cömertlikle takviye etti. Allah küfrü yarattığında o da, beni takviye et deyince, Allah onu cimrilik ve kötü huyla takviye etti.

Resûlullah buyurdu:

Allah dilediğini kendi nefsi için seçti. Sizin dininize cömertlik ve iyi huyunuzdan başkası yaraşmaz dikkat edin ve dininizi bu ikisiyle süsleyin.

Resûlullah buyurdu: Ahlâkın güzeli, Allah-ü Azimüşşanın yarattığı hilkat üzere olanıdır.

«Ya Resûlullah, mü'minlerin iman bakımından en faziletlisi hangisidir?» denildiğinde «O, ahlaken en güzel olanıdır», dedi.

Resûlullah buyurdu: Biz insanları mallarınızla kaplıyamazsınız. Onlara güzel yüz göstererek iyi huyla hareket ederek kaplayınız.

Resûlullah buyurdu: Kötü huy, sirkenin balı bozması gibi, amelleri bozar.

Cerir bin Abdullah, Resûlullah'ın şöyle dediğini rivayet ediyor: Ey Cerir, sen Allah'ın yarattığı güzel mahlûklardan birisin, ahlâkını da güzelleştir.

Berra bin Azib diyor ki:

Resûlullah, insanların içerisinde yüzü ve ahlâkı en güzel olanıydı.

Ebu Said el Hudri rivayet ediyor:

Resûlullah duasında hep şöyle derdi: **Allahım hilkatimi güzelleştirdiğin gibi, ahlâkımı da güzelleştir.**

Abdullah bin Ömer rivayet ediyor:

Resûlullah en çok şöyle dua ederdi: Allahım, senden sıhhat, âfiyet ve iyi huy istiyorum.

Ebu Hüreyre rivayet ediyor:

Resûlullah buyurdu: Mü'minin kerimliği dini iledir. Şerefi ahlâkı iledir. Erkekliği ise aklı gibidir.

Üsame bin Şüveyk'den: Araplar Resûlullah'a, kulun verdiği şeylerin en hayırlısı nedir ,diye sorunca onun «İyi huydur» dediğini işittim.

Resûlullah buyurdu:

Kıyamet gününde bana en sevimli ve mevkii yakın olanınız, güzel huylularınızdır.

İbni Abbas'tan:

Resûlullah buyurdu: Üç şeyden birisi veya ikisi kimse bulunmazsa, amellerini bir şeyden saymayın.

1. **Allah'a isyandan kendisini alıkoyacak takva.**
2. **Sefaletten alıkoyacak ilim.**
3. **İnsanlar arasında iyi geçinecek huy.**

Resûlullah, namazın başlangıcında hep şöyle dua ederdi.

Allah'ım, beni huyların en güzeline erdir. Çünkü oraya senden başka kimse erdiremez. Kötü ahlâklarımı at. Çünkü senden başka kimse atamaz.

Enes bin Malik diyor ki:

Biz Resûlullahla birlikte iken bir gün şöyle dediğini işittik:

İyi ahlâk, hataları, güneşin buzu erittiği gibi eritir.

Resûlullah buyurdu: İyi huylu olmak insanın saadetindendir.

Resûlullah buyurdu: İyilik, iyi huyluluktur.

Resûlullah buyurdu: Ey Eba Zer, teub.r gibi ckıllılık, ahlâk gibi şereflilik yoktur.

Enes diyor ki:

Ümmü Habibe, Resûlullah'a dedi:

«Bir kadının dünyada iki kocası olmuş olsa, o ölüp de cennete girdikleri zaman hangi kocasının olur?» Resûlullah «Hangisinin ahlâkı güzelse onun olur.»

Aleyhisselâm buyurdu: Kişi iyi ahlâkı ve mertebesinin kerimi sayesinde geceleri kaim, gündüzleri saim olan mü'minin derecesine ulaşabilir. Başka bir rivayette ise sahalardaki susuzların derecesine ulaşır.

Abdurrahman ibni Semüre diyor ki:

Biz Resûlullah'ın yanında iken o şöyle dedi:

Ben dün gece acaip bir rüya gördüm. Ümmetimden bir kişi diz üstü çökmüş, onunla Allah-ü Zülcelâl arasında bir perde vardı. İyi ahlâkı geldi ve onu huzuru ızzete götürdü.

Enes diyor ki:

Resûlullah buyurdu: Kul ile ahlâkı sayesinde ibadette zayıf da olsa âhiret derecelerinin yücesine ve menzillerinin şereflisine ulaşır.

(Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer (R.A.) Peygamberden izin isteyerek Fahr-i Kâinatın yanına geldi. Peygamberin yanında Kureyşli kadınlar vardı. Onunla konuşuyor ve yüksek sesle muhabe-

re ediyorlardı. Ömer gelince örtüye bürünüp çıktılar. Ömer girdiği zaman Resûlullah gülüyordu. Ömer: «Anam, babam sana kurban olsun, neden gülersin?» dedi. Resûllulah «Şu kadıncağızlara gülüyorum, benimle birlikte iken örtünmeden konuşuyorlardı senin sesini işitince sustular ve örtündüler» dedi. Hz. Ömer «Ey Allah'ın Resûlü, sen korkulmaya daha çok müstahaksın» sonra, onlara döndü, dedi ki: «Ey kendi nefislerinin düşmanları, siz benden korkarsınız da Resûlullah'tan korkmaz mısınız?» Kadınlar: «Evet ey Ömer; sen bize Resûlullah'dan daha çok korkutucusun» dediler.

Resûlullah buyurdu: Ey Hattab'ın oğlu, nefsim yedi kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, şeytan seninle hiçbir zaman karşılaşamaz. Aynı yola girdiğiniz zaman o yolunu değiştirip senden kaçar).

Resûlullah buyurdu: Kötü huy affedilmeyen bir günahtır. Kötü zan ise korkunç bir hatadır.

Resûlullah buyurdu: Kul kötü huyla cehennemin en alçak derecesine ulaşır.

Lokman Hekimin oğlu babasına dedi ki: «Babacığım, insan için hangi haslet hayırlıdır?» Lokman Hekim: «Din» dedi. Oğlu: «Şayet iki tane olsa» Lokman Hekim «Din ve mal» dedi. Oğlu: «Şayet üç tane olursa?» O: «Din, mal ve hayâ» dedi. Oğlu: «Şayet dört tane olursa?» deyince. O: «Din, mal, hayâ, iyi huy» dedi. Oğlu: «Şayet beş tane olursa?» deyince O, «Din, mal, hayâ, iyi huy ve cömertlik.» dedi. Oğlu: «Şayet altı tane olursa?» deyince, Lokman Hekim: «Oğlum, kim beş hasleti elde ederse o Allah'ın dostu olur. Şeytandan uzaklaşır.»

Hasan dedi: Kim kötü huylu olursa, kendi nefsine azap eder.

Enes ibni Malik dedi:

Kişi, iyi huy ile cennetin en yüce derecesine, ibadet etmeden ulaşır. Kötü huyu ile de, ibadet ettiği halde cehennemin dibine düşer.

Yahya bin Muaz Errazi dedi:

Yüce huylarda rızkın artışı vardır.

Vehb ibni Münebbih dedi:

Kötü huy, kırılmış çömlek parçalarına benzer. Ne yapışır, ne tekrar çamur olur.

Fadl İbni İyaz dedi:

İyi huylu bir fâcirin bana arkadaşlık etmesi, kötü huylu âbidin eşlik etmesinden iyidir.

İbni Mübarek, bir yolculuğu esnasında kötü huylu birisiyle arkadaş oldu. Abdullah onun kötü huyuna tahammül ediyor ve idare ediyordu. Adam ayrılınca ağladı. «Neden ağlıyorsun?» dendiğinde: «Ona acıdığımdan» dedi, «çünkü o benden ayrıldı ama kötü huyu ondan ayrılmadı» dedi.

Cüneyd El Bağdadî dedi:

Dört şey kulu, ameli az da olsa, derecelerin en yücesine yükseltir. İlim, Tevazu, Cömertlik ve iyi Huy. İyi Huy İmanın kemalidir.

Kettani dedi:

Tasavvuf demek, iyi hut demektir. Kimin huyunun güzelliği fazla olursa, tasavvufta derecesi daha da artar.

Hz. Ömer dedi:

İnsanlar arasında güzel ahlâkınızla muamele ediniz...

Yahya bin Muaz Errazi dedi:

Kötü huy o kadar fenadır ki birlikte sevapların çokluğu fayda vermez. Güzel huy o kadar iyidir ki, birlikte günahların topluluğu zarar vermez.

İbni Abbas'a sordular:

Kerem nedir, O şöyle dedi: Kerem Allah'ın kitabında belirttiği gibi takvaca üstün olmaktır. Şeref nedir— dendiğinde: Ahlâkı iyi olanınız şerefli yüce olanınızdır, dedi.

İbni Abbas dedi:

Her binanın bir temeli vardır. İslâmın da temeli ahlâktır.

Ata dedi:

Kim yücelmişse güzel huyuyla yücelmiştir. Hiç kimse güzel ahlâkın kemaline ulaşamamıştır. Habibi kibriya müstesna. Allah'a en makbul olan huy güzel ahlâkla Resûlulûnün yolunda gidenlerin huyudur.

İYİ VE KÖTÜ HUYLARIN HAKİKATİ

İyi biliniz ki: geçmişler iyi huylar mevzuunda birçok şeyler söylemişler, onun nelerden ibaret olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Fakat, geniş mevzuu bütün hususiyetleriyle, ince noktalarına kadar inceliyenler pek azdır. Bunlardan bir kısmı ancak iyi ahlâkın bazı bölümlerini izah etmişler, kendi konuları ile ilgili olan parçaların bir kısmını kendi kafalarına göre incelemişlerdir. Ama iyi ahlâk neden ibarettir, sınırları nedir, iyi ahlâklı bir mü'min nasıl olmalıdır, gibi mevzularda susturucu cevaplar, izahlar yapmamışlardır. Meselâ: Hazreti Hasan: «İyi ahlâk, güzel yüzlülük, cömertlik, cemiyeti rahatsız eden şeyleri yok etmektir» demiştir.

İmamı Vasıtı: «İyi ahlâk: Cemiyeti rahatsız etmemek, her şeyi hoş karşılamaktır.»

Bazı kişiler: «İyi huy: İnsanlara yakın olmak onların arasındaki şeylere uzak olmaktır.»

Vasıti diğer bir defasında. «İyi ahlâk: Sevinçli ve neşeli anıarda herkesi memnun etmektir.»

Ebu Osman: «İyi ahlâk: Allah'ın rızasını kazanmaktır.»

Sehli Tüsteri'ye soruldu: «İyi ahlâk nedir?» Sehl: «İyi ahlâkın en aşağı derecesi herkesi hoş karşılamak, zâlimlere merhamet, hürmet etmeyip onlar için Allahu Teâlâ'dan hidayetler dilemektir.» Başka bir seferinde: «Rızk için ,mal ve mülk için hakkı inkâr etmek, söz verince sözde sadakat etmek, Allah rızası için çalışmaktır.»

Imam-ı Ali (Allah ondan razı olsun): «İyi ahlâk: «Üç şeyden ibarettir. Haramdan sakınmak, her şeyin helâlini aramak, efradı ailesine iyi muamele etmektir.»

Hüseyin bin Mansur: (Allah sırrını mukaddes kılsın): «İyi ahlâk: Hakikati gördükten sonra onu tatbik etmekte sana başkasının eziyyetinin tesir etmemesidir.»

Ebu Said El Harraz (R.A.) «İyi ahlâk: Allah'tan başka bir maksudun bulunmamasıdır.» demişlerdir.

İşte bunlar ve bunlar gibi bir çok sözler iyi ahlâkın ne olduğunu açıklamak için söylenmiş sözlerdir. Her birisi altın kıymetindedir. Fakat bunlar iyi huyların mahiyyetini, hakikatını açıklamaktan uzaktırlar. Bu sözler ancak iyi ahlâkın bölümlerinin bazı dallarını izah etmek için çok güzel, hikmetli sözlerdir.

Bu konunun özünü, hakikatini açıklamak bu konu hakkındaki sözleri serdetmekten bizce daha faydalıdır.

İyi ahlâk konusundaki fikrimiz şudur: Hulk (Ahlâk) ve Halk (Yaratılış) toplum tarafından

kullanılan, lâfzı birbirine yakın iki kelimedir. Halk konuşurken ekseriyetle halk ve hulku güzel insan derler. Yâni hal (dış görünüşü) hulk (iç görünüşü) huyu güzel demektir.

İnsan basar sahibi olan bir cesetle, basiret sahibi olan ruh ve nefesten ibarettir. Bunların her birisinin de iyi ve kötü yönleri, şekilleri, yapıları vardır. Faziletli olan ruh ve nefis, görgüsü (Basarı) olan cesetten daha faziletlidir. Bu yüzden Allahü Taâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de insanı ona (basirete) izafet ederek basirete yüksek kıymet veriyor. «Ben insanı balçıktan yarattım. Hilkatı güzel olunca ona ruhumdan üfürdüm, melekler onlara secde etti.» diyor. Bundan da anlaşılıyor ki ceset toprağa mensuptur. (Bu konuda kullanılan ruh ve nefis ikisi de aynı mânaya gelmektedir.)

Ahlâk: Nefsin (ruhun) durumu ve şekil alması, maneviyatın hareketlerde hâkim olması, iyi fiillerin, düşüncelerin zorlamadan südur etmesidir.

Ahlâkın şekil ve sûreti hasletlerin insanda teşekkul edişine göre tesbit edilir. Meselâ insandan südur eden fiiller eğer akla, mantığa, şeriata uygun, herhangi bir zorlamadan mütevellid değilse o haslete iyi huy, güzel ahlâk adı verilir. Südur eden fiil eğer çirkin, şeriata muhalifse herhangi bir zorlamanın neticesi değil ise o haslete kötü huy fena ahlâk adı verilir.

«Ahlâk: Fiillerin insanda teşekkül edişine göre tesbit edilir.» dedik. Zira herhangi bir sebepten dolayı, pek nadir olarak fakir fukaraya sadaka veren kimseye, cömertlik hasleti şahsında teşekkül etmeden cömert, sahi, hayır sever kimse diyemeyiz.

«Herhangi bir zorlamanın neticesi, yapmacıktan değilse» dedik. Zira fakir fukaraya sadaka veren, yahut gazaplanırken susmayı, gazabını yenmeyi, herhangi bir zorlama ve tekellüften sonra yapabilen kimseye de cömert, hayırsever, yumuşak huylu kimse diyemeyiz. Zira bu çeşit hareketler içten gelerek yapılmış hareket sayılmaz.

İYİ AHLÂKIN ALÂMETLERİ

Nefsinin kusurlarını görmeyen bir çok cahil kişiler azıcık bir riyazattan (nefsi terbiye) sonra bazı ufacık günahları terk edince iyi ahlâkı elde ettiklerini sanıp kendilerine müttakilik süsünü verirler. İyi ahlâkı ve kötü ahlâkı nedenleriyle birlikte açıklayıp izah etmek gerektir.

İyi huy mutlak iman, fena huy ise mutlak nifaktır. Zira Allahü Taâlâ irfan kaynağı Kur'ânı Azim'de mü'minlerin sıfatını açıklarken iman ve nifakın iyi ve kötü huylardan başka bir şey olmadığını bildiriyor ve şöyle buyuruyor:

«O Mü'minlerdir ki namazlarında, huşû üzeredirler. Beyhude, boş sözlerden yüz çevirirler, zekâtı verirler, kendileriyle meşru' münasebette bulunmaları töhmetli müstelzim olmayan zevceleri ile sağ ellerinin mülkü olanlardan başkasına karşı, —bu ikisinden başkasını dilerse, haddi aşmış olacağı için— utanılacak yerlerini haramdan saklarlar, emanetlerine, ahitlerine riayet ederler, (Bunlar), muhakkak ki umduklarına ererler. Bunlar o varislerdir ki, en yüksek cennete (firdevse) varis olurlar. Ve onlar orada dâimi kalırlar.» (1)

---

(1) Mü'minûn sûresi, âyet 2-11

«Her türlü günahtan tevbe edenler, Allah'a tam ihlâs ile kulluk edenler, Allah'a hamdedenler, oruç tutanlar, rükû edenler, secde edenler, fenalıktan nehyedenler, Allah'ın hükümlerini hakkıyle gözetenler; işte bu mü'minlere müjdele. Mü'minler ancak onlardır ki Allah anıldığı zaman yürekleri titrer, Allah'ın âyetleri okunduğu zaman imanları kat kat artar ve onlar Rablarına dayanırlar. Onlardır ki (Mü'minler) namazı dosdoğru eda ederler ve kendilerine verilen nimetlerden (başkalarına yardım için) Rabları nezdinde, yüksek makamları vardır. Rabları onları yargılar ve onlara en güzel, en şerefli nimetleri ihsan eder.» (2)

Esirgeyen Allah'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler. Kendini bilmez cahiller onlara söz attıkça, onları incitmeyecek cevap vererek: Selâm ederler. Onlar gecelerini Rablerine secde ederek, ayakta durarak geçirirler. Ve (Ulu) Allah'ımız derler, cehennem azabını üzerimizden sav, onun azabı devamlı bir seyyiedir, O ne fena uğrak, ne fena bir konaktır. Onlar mallarını harcettikleri zaman israf etmezler, Hıssette göstermezler, ikisinin ortası yol gösterirler. Onlar Allah ile beraber başka bir mabuda tapmazlar, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı canı, hak ve adalet icap etmeden, (Asla) öldürmezler, zina etmezler, çünkü bu kötülüğü yapan cezasını bulur, kıyamet günü cezası kat kat verilir. Orada zillet ve hakaret içinde daim kalır. Yalnız tevbe edip doğru dürüst işler işleyenler, müstesnadırlar. Hak Taâlâ yargılayıcıdır, bağışlayıcıdır. Kim tevbe edip doğru dürüst işler işlerse muhakkak ki, Allah'ı hoşnut ederek

(2) Enfal sûresi ,âyet 3 - 4

ona dönmüş olurlar. (Allahın o kulları) yalan yere şehadet etmezler, münasebetsizliklerin yanından geçtikçe âlicenabane geçerler. Onlar Allah'ın âyetlerini hatırladıkça, onların üzerine sağır ve körler gibi kapanmazlar. (Can kulağıyle dinler, basiret gözüyle görürler). Onlar: Ulu Allah'ımız derler, zevcelerimiz ve çocuklarımızdan gözlerimizi aydın edecek, —bizi sevindirecek— bahşet, bizi fenalıktan sakınanlara rehber kıl... İşte bunlar sabrettikleri için yüksek makamlarla mükâfatlanacak ve orada hürmetlerle, selâmlarla karşılanacak, orada devamlı kalacaklardır. O ne güzel ikametgâhtır? De ki: Sizin dua ve ibadetiniz olmasa, Allah nezdinde ne kıymetiniz olurdu. Siz hakkı red ederek yalan saysaydınız, bunun cezasını yakında bulup çekeceksiniz.» (3)

Kendi durumunu öğrenmek isteyen kişilere ölçü olarak yukarıdaki âyet-i kerîmeler yeter. Bu âyet-i kerîmelerde zikredilen huyların topunun bir kişide bulunması iyi huyluluğa, hiç birisinin bulunmaması da fena huyluluğa alâmettir. Bir kısmının bulunup, bir kısmının bulunmaması ise biraz iyi, biraz da fena huyların varlığına alâmettir. Bu durumda olan kimse, bulunan iyi huyları korumalı, bulunmayanları da elde etmeye çalışmalıdır.

Allah'ın Resûlü, Mü'min kimselerin vasfını bir çok hadis-i şeriflerinde açıklamışlardır ki o özellikler iyi huyun esası sayılırlar.

Mü'min: kendisi için sevdiğini iman kardeşi için de seven kimsedir.

Allah ve Resûlüne inananlar komşularına ikram etsinler.

---

(3) Fürkan sûresi, âyet 63 - 77

Allah ve Resûlüne inananlar misafirlerine ikram etsinler.

Allah ve Resûlüne inananlar ya hayırlı söz söylesinler, yahut da sussunlar.»

Diğer bir hadis-i şerifinde Mü'minlerin en önemli özelliklerinin iyi huy olduğunu belirterek devam ediyorlar:

«Mü'minlerin imanca en yükseği, huyları en güzel olanlardır.

Siz bir Mü'mini samut (susan, öteye beriye karışmayan) vakur (vakarlı) bir halde görürseniz o kimseye yaklaşınız, onunla sohbet ediniz. Zira ondan hikmet südur eder.

İyiliği ile sevinip, kötülüğü ile üzülen kimse Mü'minin ta kendisidir.

Bir Mü'minin iman kardeşine eziyet verecek, üzecek bir gözle bakması haramdır.

Müslümanın müslümanı korkutması haramdır.

Beraber sohbet ederek oturan iki müslüman Allah'ın emanetindedir. Onların hiç birisine birbirini tiksindiren üzen bir hareket yakışmaz.

Büyük İslâm velileri iyi ahlâkın alâmetlerini şöyle sıralamışlardır:

Çok hayâ, hemcinslerine az eza ,çok islâhcılık, doğru dil, az ve öz söz, çok çalışmak, Ameli- salih, az zillet, az israf, herkese iyi muamele, akraba ve dostları ziyaret, (sıla-ı rahim) vekar, belâlara sabır, nimetlere şükür, Allahın verdiği şeylere rıza, hilm, herkese karşı yumuşak davranmak, (rıfk), iffet, kimsesizlere karşı şefkat, küfretmemek, kimseyi tel'in nemime, gıybet, acelecilik, hıkt (kin) haset, bahillik (cimrilik) etmemek, güler yüzlü, temiz sözlü olmak. Allah için sevip Allah için buğzetmek, Al-

lah için rıza, Allah için gazaplanmak (gazap icabediyorsa) iyi ahlâk işte bunlardır.

Allah'ın iki cihanın büyüğü olarak yarattığı Ulu Peygambere (salât ve selâm ona olsun) sordular: Mü'min ve münafıkın alâmeti nedir? Cecav verdi:

— Mü'min namaz, oruç, vesair ibadetler için ihtimam gösterendir. Münafık hayvanlar gibi yemek içmek için ihtimam gösterendir.

Hatemi Esam (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) dedi: —Mü'min tefekkür ve ibretle meşgul olur, münafık hırs ve emelle meşgul olur. Mü'min Allah'tan başka kimseden yardım istemez, Münafık, Allah'tan başka herkesten yardım ister. Mü'min Allah'tan başka kimseden korkmaz. Münafık Allah'tan başka herkesten korkar. Mü'min dini uğruna malını canını verir, Münafık malı uğrunda dinini verir. Mü'min iyilik yapar yine de ağlar, Münafık kötülük yapar yine de güler. Mü'min vahdeti, halveti yalnızlığı sever, Münafık karışıklığı, bozgunculuğu sever. Mü'min etrafına iman tohumunu ekre, cemiyette fesad çıkarmaktan korkar, Münafık iman tohumlarını ezer, fesat çıkarmayı sever, Mü'min iyiliği emir, kötülüğü nehyeder, sulhu temin için siyaset yapar. Münafık kötülüğü emir, iyiliği nehyeder. Riyaseti elde etmek için fesat çıkarır. İyi huyda en başarılı imtihan e[illegible]lere sabır, cefalara tahammül etmektir. Kim ki başkalarının fena huylarından bahsederse (münafık ve mülhitler müstesna) ona kendisinden fena huylu olduğunu hatırlatın. Zira iyi huyluluk eziyete tahammül etmektir.

Rivayete göre Hz. Peygamber bir gün Enes'le beraber gezerken arkadan bir Arabi geldi, Pey-

gamberimizi şiddetle sarstı. (Hz. Peygamberin üzerinde Necran malı yünlü, kıllı hırkaları vardı). Enes Hazretleri anlatıyor: Adam o kadar sarstı ki, hırkanın kılları Peygamberimizin mübarek boynunu kızartmıştı. Arabî, Hz. Peygambere:

— Senin yanındaki Allah malından bir miktar da bana ver, dedi. Ulu Peygamber güldü. Bir miktar mal verilmesini emretti.

Bi'setin ilk devirlerinde hicretten önce Kureyşliler Peygamberimizi sıkıştırınca, ona bir insana yakışmayan eziyeti yapmaya başladıklarında Resûlullah: «Allahım, kavmimi sen affet, onlar bilmediklerinden bana eziyet ediyorlar» demişti.

Uhut savaşında müşrikler mübarek dişini kırınca «Allah'ım sen hidayet eriştir, onlar bilmiyor» deyince: «Muhakkak ki sen yüce bir ahlâka sahipsin.» meâlindeki âyet-i kerime nâzil olmuştu. Evet kâinatın büyüğü, ahlâkın zirvesi, büyük önder böyle hareket eder, böyle yaşardı.

Rivayet olunur ki, Edhem oğlu İbrahim (Allahın rahmeti onun üzerine olsun) bir gün çölde gezerken bir zâbitle karşılaştı. Zâbıt ona:

— Sen köle misin, nesin? diye sordu.

İbrahim:

— Evet, ben köleyim; dedi. Zâbit:

— Mamureniz (oturduğunuz yer) neresidir? dedi.

İbrahim kabristanı gösterdi. Zâbit:

— Ben mamur olan bir yer istiyorum, dedi.

İbrahim:

— Evet, ben de mamure kabirdir, diyorum.

Zâbit İbrahim'in bu sözüne kızdı; başına sopa ile vurup yardı; alıp şehre götürdü.. Zâbit arkadaşlarına durumu anlatınca arkadaşları ona dediler:

— Biliyor musun o kimdir? Zâbit, hayır! dedi. Arkadaşları:

— O İbrahim bin Edhem, dediler. Zâbit hemen atından indi, İbrahim'in eline ayağına sarılmaya başladı. Özür diledi. Orada bulunanlar İbrahim'e:

— Neden sen ben köleyim dedin? İbrahim:

— O bana sen kimin kölesisin, kulusun? demedi. Köle misin? dedi. Ben de, evet köleyim, dedim. Çünkü Allah'ın kulu ve kölesiyim. Benim başımı yarınca Allah'tan onu affetmesini diledim, dedi. Oradakiler:

— Nasıl sana zulmedenin affını istiyorsun? dediler.

İbrahim

— Ben biliyorum ki, onun bana yaptığı eziyetten dolayı Allah'ın huzurunda mükâfat göreceğim. Kendisinin yüzünden kâr ettiğim kimseye zarar gelmesini ise asla istemem, dedi.

Adamın birisi Ebu Osman'ı (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) denemek için yanına çağırdı. Ebu Osman gelince ,sana ihtiyacım kalmadı. git; dedi. Ebu Osman gitti. Biraz gidince tekrar çağırdı, yine ihtiyaç yok, git; dedi. Birkaç defa böyle tekrar etti. Fakat Ebu Osman hiç çehresini bozmadan geldi ve gitti. Nihayet adam şeyhin eline ayağına düştü. Kusura bakmayın, sizi denemek için yapıyordum. Ne güzel huyunuz varmış ya şeyh, dedi. Şeyh:

— Bende gördüğün huy köpeklerin huyudur. Onları çağırırsan gelir kovarsan gider, dedi.

Yine Ebu Osman hazretleri bir sokaktan geçerken üstüne kül serptiler. Ebu Osman atından indi, üstünü silkti, temiz bir yerde secde etti, şü-

kür etti, dökenlere hiç seslenmedi. Kendisine: Kül serpenlere neden huylanmadın? diyenlere:

— Ateşe müstahak olan bir kimse, kül ile kurtulursa ,kurtaranlara kızar mı, yoksa hürmet mi eder? dedi.

Musa Erriza'nın oğlu Ali (Anesi siyah ırktan olduğundan biraz siyahçaydı). Evine yakın bir yerde hamam vardı. Hamama gitmek istediğinde hamamı kiralar, tek başına giderdi. Bir gün yine yalnız başına hamamda yıkanırken hamamcı kapıyı örtüp gitti. Köylünün biri açıp hamama girdi. Ali'yi içeride yalnız görünce hamamın hizmetçilerinden birisi sandı ve Ali'ye:

— Gel beni kesele, dedi.

Ali bin Musa kalkıp adamı keseledi. Başına su koydu. Hamacı gelip köylüyü görünce afalladı. Korkusundan kaçtı. Ali bin Musa hamamdan çıkınca, hamamcı nerede? diye sordu. Oradakiler sizden korktu ve gitti dediler. Ali:

— Korkulacak ne var? Asıl suç hamamı siyahî köleye teslim etmektir, dedi.

Ebu Abdullah Elhayyat (R.A.) terzi dükkânında dikiş dikerdi. Mecusî bir müşterisi vardı ki Abdullah'dan diktirdiği bâzı şeyleri alır, karşılığı olarak kalp para verirdi. Abdullah da hiç seslenmeden alır, öbür tarafına atardı. Bir gün Abdullah çarşıya eşya satın almaya gidince Mecusî yine geldi. Abdullahın çırağından eşyayı alıp kalp parayı verdi. Çırak paranın kalp olduğunu görünce eşyayı vermedi. Bir müddet sonra Abdullah gelince meseleyi anlattılar. Abdullah:

— Vereydiniz adama eşyayı, ben onun verdiği paranın kalp olduğunu çoktan beri biliyordum, fakat Mecusîye İslâmın kudsiyetini, müslümanların

civanmertliğini kabul ettirmek için seslenmiyordum, dedi.

Yusuf bin Esbat (R.A.) dedi: İyi ahlâkın alâmeti 10 tanedir: Yalan söylememek, varlıklara karşı insaflı davranmak, başkasının düşmesini istememek, kendisine karşı yapılan fenalıkları hoş görmek, mazeret kabul etmek, eziyetlere tahammül etmek, nefsin melânetini terk etmek, kendi şahsî kusurlarını görüp, başkasının ayıplarını araştırmamak, kendisinden küçük ve büyüklere karşı güzel söz söylemek.

Kays oğlu Ahnef (R.A.) e soruldu: Sen hilmi (sükûnet vekar) kimden öğrendin? Ahnef:

—Kays bin Asım'dan öğrendim.

— Onun hilm'i nasıldı?

Ahnef anlattı:

— O (Kays bin Asım) evinde oturuyordu, kölesi elinde şişte pişirdiği kebabı getiriyordu. Şiş elinden düştü. Asım'ın çocuğuna değdi. Çocuk öldü. Köle dehşetle korkmaya başladı. Asım:

Veys El-Karanî (R.A.) hazretlerini çocuklar görünce peşine düşer onu taşlarlardı. Veys:

— Kardeşlerim. Muhakkak atmanız gerekiyorsa az atın, ayaklarımı kanatmayın, abdestim bozulursa namazımı kılamam, derdi.

Ahnef bin Kays'e (R.A.) adamın birisi sövdü. Ahnef cevap vermedi. Adam Ahnef'in peşini takip etti. Bir müddet sonra Ahnef arkasına döndü ve adama :

— Başka söyleceğin bir şey var mı? Sonra mahallenin gençleri seni görürse döverler, dedi.

— İmam-ı Ali (Kerremallahü vechehu) kölesini çağırdı. Köle gelmedi, tekrar çağırdı yine gelmedi, Ali kölenin yanına vardı.

— Sözümü duymuyor musun?

Köle :

—Duyuyorum.

Ali:

— Peki neden cevap vermedin?

Köle:

— Akıbetimi biliyordum da ondan cevap vermedim.

Ali:

— Git sen Allah rızası için hürsün, dedi.

Bir kadın Malik bin Dindara, Ey riyakâr- diye hitap etti. Malik'in cevabı:

— Ey falan! Sen burada unutulan ismimi söyledin.

Yahya bin Ziyat Elharisi'nin fena huylu bir kölesi vardı. Ona bakıp iyi ahlâkı öğreniyorum derdi.

İşte bu zâtlar hikmetin yüksek mertebesine ulaşıp nefislerini her mü'mine karşı tezlil edip, İslâmî ahlâkın pırlanta misali birer örneğidirler. Haset, kin, hile ve kötülükten içlerini temizlemişler, nihayet iyi huyluluğun zirvesi mesabesinde olan rıza semeresi kalplerinde filizlenmiştir. Allah'ın yapmış, yaratmış olduğu şeyleri kötü görüp, rıza göstermemek fena huyluluğun en son mertebesidir...

Bu saydığımız kişilerde iyi huyluluğun alâmetleri apaçık görünmektedir. Bu alâmetler kendisinde bulunmayan kişiler iyi huyluluk softalığı yapıp mağrurlanmasınlar. Bilâkis hiç durmadan nefsi terbiye etmekle meşgul olup iyi huyları elde etmeye çalışsınlar. O öyle yüce bir şeydir ki Allah'ın sevgili kullarıyle sadıklardan başka kimse ulaşamaz. Allah cümlemize o mertebeyi nasip etsin...

Âmin!..

RİYAZİ METODLARLA AHLÂKIN DEĞİŞMESİ

Bil ki: Bâzı sapık fikirli kimseler ahlâkı güzelleştirmek, gönlü temizlemek için riyazat ve mücahedeye dayanmadıklarından bu yoksunluğu, takatsızlığı, kusuru kabullenmek istemeyip ahlâkın değişmesinin imkânsız olduğunu söylemek isterler.

Çünkü insan tabıatı değişmezmiş, ilk yaratıldığı gibi olurmuş. Delil olarak da şunları gösterirler.

Hulk, bâtının suretinin zâhirde tezahurüdür. Hilkatin zâhırın sureti olduğundan degışmesinin asla mümkün olmayacağı gibi. Kısa boylu kimse ne kadar çalışsa boyunu uzatamaz, uzun boylu kısaltamaz. Çirkın yaratılan kişi ne kadar makyaj yapsa gerçekten güzel olmaz.

Bir de onlar şunu iddia ediyorlar; iyi huy şehvet ve gazabı kamçılamakla elde edilir. Halbuki biz uzun tecrübelerden sonra şehvetin de insan mizacının tabiatının zarurî icap ve arzularından olduğunu biliyoruz. Ne kadar çalışılırsa çalışılsın insan oğlundan şehevî duyguları soymak imkânsızdır. O yüzden bu mevzuda çalışmak boş yere zaman geçirmekten başka bir şey değildir. Matlup olan kalbin geçici haz ve isteklere iltifatını kesmektir. Böyle bir şey ise muhaldir.

Biz bu fikirde olanlara karşı diyoruz ki: Eğer huyların değişmesi mümkün olmasaydı va'z ve nasihatlar boşa gider, hiçbir fayda vermezdi. Efendimizin de «Ahlâkınızı güzelleştirin dememesi gerekirdi. Hayvanların dahi huylarının değişmesi mümkün olmaz mı? Şahin kuşu evcilleştiriliyor, köpekler ehlileştirilip av âleti olarak kullanılıyor, at-

lar sert başlıktan uysallığa çevriliyor. Bütün bunların huylarını değiştirmek mümkün oluyor da neden (ahseni takvîm) üzere yaratılan, eşref-i mahlûkat olan insanların huylarını değiştirmek mümkün olmuyor?

Konunun tamamiyle açıklanıp hakikatlerin üzerinden perdelerin kalkmasını istiyorsanız izaha dikkat ediniz.

Diyebiliriz ki: Varlıklar insanoğlunu bildiği bilmediği, gözüyle görüp görmediği yerler, gökler, hattâ insan vücudunun içi ve dışı, hayvanat nevileri tümüyle iki kısma ayrılır.

a) Kâmil ve olgun olarak hasıl olup, sonra kemâlinden yok olanlar, yâni tam olup da eksilenler.

b) Nakıs ve yarım olarak yaratılmış olup şartlar müsait olunca olgunlaşması mümkün olanlar.

Şartlar da bazen kulun ihtiyarına bağlıdır. Meselâ: Hurma çekirdeği ne hurmadır, ne de elmadır. Yalnız o, o şekilde yaratılmıştır ki eğer bakılıp yetiştirilir, terbiye edilirse hurma olabilir.. Ama hiçbir zaman elma olmaz. Hurma çekirdeği yetişme tarzına uygun olarak bâzı değişiklikleri kabul edip, bazısını kabul etmediği gibi insan tabiatı da birtakım şehevî duyguları normal kabul eder, diğer bir takımını da kabul etmez.

Biz şehvet ve gazap duygusunu tümüyle kesmek, yok etmek, hiç bir tesirini bırakmamak istersek dünya gelse buna asla gücümüz yetmez. Fakat mücahede ve riyazat ile, haşarılıklarını kamçılamaya gücümüz yeter. Zaten bize emredilen bu kadarıdır. Kurtuluşumuzun, Allah'a vâsıl olmamızın da icabettirdiği miktar budur.

Evet insan cibiliyeti (Yaratılış, tabiatı) çeşitlidir. Bâzısı çabuk kabul eder, bâzısı geç kabul eder. Bu ihtilâfın iki esası vardır.

a) İnsan cıbiliyetinin aslında mevcut olan şehevî gücü vücut müddetinin uzamasıdır. Gerçekten şehvet, gazab, kibir kuvveti insanda vardır. Fakat bunlardan en zor değişeni şehvet kuvvetidir. Zira ilk teşekkül eden duygu odur. Çocuğun ilk doğduğu zaman fıtratında şehvet duygusu yaratılmıştır. Ancak ᐧᐧdi yaşından sonra gazap duygusu, daha sonra temyiz (iyi ile kötüyü ayırt etme) gücü yaratılır.

b) İnsanlar yaradılışları icabı çok amel işlemek ve bu amellerini çevrelerindekilerin görüp hayret, etmesini, herkesin kendisine hüsnü teveccüh göstermesini arzederler. Ve bununla hızlanıp amellerini fazlalaştırırlar. Bu konuda insanları dört gruba ayırabiliriz.

1. İyi ile kötüyü, hak ile bâtılı temyiz etme (ayırt etme) gücüne sahip olmayan gafil kişiler. Bunlar ilk doğdukları gibi bütün itikatlardan yoksun kimselerdir. Bu tip kimseleri tedavi etmek oldukça kolaydır. Bir muallim, mürşid, içten gelen gizli bir itici kuvvete ihtiyaçları vardır. Kısa bir zamanda huylarını değiştirebilirler.

2. Çirkin fiillerin çirkin olduğunu bilip, amel-i salih yapmaya alışmadığından, iyi fiilleri itiyad hâline getirmediğinden fena amelleri kendisine tatlı, hoş görünen tipler. Bunlar yaptıkları şeylerin fena olduğunu bilirler. Burada durum öncekinden biraz daha zordur. Zira yük daha fazlalaşmıştır. Önce fenalığa, çirkin amellere karşı olan allerjilerini yok etmek, fena huyları söküp atmak, sonra da iyi amellerin, güzel huyların tohumunu ek-

mek gerektir. Vazife her ne kadar zor da olsa ıslâh etmek mümkündür. Biraz faaliyet, çaba, emek ve dikkatli çalışma ile herşey halledilebilir.

3. Fena amellerin, kötü huyların iyi, yapılması gereken, filler olduğuna itikad eden sapık tipler. Bu tip kişilerin tedavileri gayet zordur. Başarı nadır olur. Islâh edildikleri ender görülür. Çünkü sapıklık sebepleri fazladır. Hastalık üst üste binmiştir.

4. Yanlış fikirlere sahip, fena amellerle terbiye edilmiş olmakla beraber fazileti çok kötülük işlemekte, nefisleri helâk etmekte görüp kötülülüklere özenen yaptığı fenalıklarla iftihar eden, onu büyüklük olarak kabul eden tipler. Bu tiplerin tedavisi ise zordur. Buna benzer çok güzel bir söz vardır . İhtiyarları terbiye etmek zahmet, gençleri terbiye etmek azaptır. Anlattığımız bu dört tip kimselerden birincisine yalnız cahil, ikincisine hem cahil, hem sapık, üçüncüsüne cahil, sapık, fasık, dördüncüsüne, cahil, sapık, fasık ve şirretli kimse denir.

Gelelim asıl sadede, (İnsanoğlu sağ oldukça şehvet, gazab, dünya sevgisi ve diğer huyları değiştirmek mümkün değildir.) sözü doğrudan doğruya boş yere söylenmiş mugalâtadan ibarettir.

Bir kısım zavallılar mücahede ve riyazattan maksadın; bütün bu duyguları insanoğlunun bünyesinden tamamiyle silmek, yoketmek gibi bir fikre saplanmışlardır. Ne yazık ki, bunlar insan fıtrasının şehvete zarurî ihtiyacı olduğunu ,onun da faydalı yönleri bulunduğunu bilmiyorlar. Yemek arzusu kökünden yok edilse insanlık helâk olur. Evlenme arzusu, cima isteği kesilse insan nesli tükenir.

Gazab duygusu olmasa insanoğlu kendisini helâk edici şeylere karşı koruyamaz yok olur. Şehvetin aslı insanda bulunduğu müddetçe muhakkak ki şehevî duyuları kımıldatan mal sevgisi de bulunacaktır. Bizim gayemiz bu duyguların tümünü kökünden silip atmak değil ifrat ile tefritin orta noktası olan mutedil hâle getirmektir.

Gazab duygusunun itidâl noktası hamiyet sahibi olabilmektedir. Hamiyyet ne aşırı derecede tehevvür ne de korkaklıktır. Hepsinin itidâl noktası kendi nefsine galib gelip bütün gücüyle aklın emrine münkad olmaktır. Allahü Teâlâ mü'minler için «Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında şefkatli» tâbirini kullanmaktadır.

Allahü Teâlâ. mü'minleri şiddet kelimesiyle tavsif ediyor. Şiddet ise gazaptan doğar. Eğer şiddet olmasaydı cihad diye birşey olmazdı. Peygamberler (Aleyhümüsselâm) dahi şehvet ve gazap duygusunu yok etmek için çalışmamış da biz nasıl onları kökünden yok etmek için çalışabiliriz? Bakın efendimiz ne diyor «Ben de sizin gibi bir beşerim. Bütün insanlar gazablandığı gibi ben de gazablanırım.» Mübarekin huzurunda iğrendiği bir konu konuşulduğu zaman yanakları kızarıncaya kadar gazablanırdı. Fakat bu gazabı fikrine tesir etmez, sorulunca ancak hakikatı söylerdi. O büyükler büyüğünün gazablanması, hakikatı söylemekten alıkoymazdı. Kur'anı Kerimde buyuruluyor: «O takvâ sahibleri bollukta ve darlıkta infak edenler, öfkelerini yutanlar, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.»

Gayzlarını kini yenerler derken, «kezmederler» diyor, fakat yok ederler demiyor.

Gazab ve şehveti aklı yok etmeyecek ve akla

galebe çalmayacak, aklın kumandası altına girecek şekilde, itidale sevketmek, ekseriya mümkündür. Ahlâkın değişmesinden de murad budur.

Bazen şehvet o kadar azar ki akıl onu fuhuş ve kötülüklerden alıkoymaz. İşte Riyazat ve mücahede azıtmış halde bulunan bu duyguyu mutedil hâle getirmek, onu zararsız duruma sokmak içindir. Tecrübe ve müşahedelerle çok müsbet neticeler elde edildiği sabittir. Ahlâk kelimesiyle orta noktanın istendiği sağa veyahut sola kaymanın maksadı olmadığı açıktır.

Meselâ cömertlik israf ile cimriliğin orta noktasıdır. Şeriatça da övülen ve istenen budur. Kur'ânı Kerimde dahi bu şekilde anlatılmakta ve bu nevi comertler övülmektedir. **«Onlar infak ettikleri zaman israf etmezler, hasislik de yapmazlar.»**

Başka bir yerde: **«Elini boynunda bağlı kılma ve tamamiyle de serme, açma.»**

Yemekte arzu olunan bu itidâl derecesidir. Ne aptallık, ne de müsrifliktir. Kur'an-ı Kerimde: **«Yeyiniz, içiniz israf etmeyiniz, zira o müsrifleri sevmez»** deniyor.

Gazab ise, **«Kâfirlere karşı şiddetli kendi aralarında merhametli»** tâbiriyle ifade edilmektedir. Efendimiz bütün hakikatları şu bir cümlede toplamıştır. «İşlerin en iyisi orta halli olanlarıdır.» Bu sözde birçok hakiketler gizlidir. «Bütün çırpınmalardan anlaşılıyor ki saadet kalbin dünyevî ârızalarından sâlim olmasıdır. Allahü Teâlâ **«Ancak Allah'a kalb-i selim ile gelenler»** buyurmakta, kurtuluşu onlara müjdelemektedir. Cimrilik ise bir dünyevî ârızadır. Müsriflik de bir ârızadır. Kalbin bunun her

ikisinden de selim olması gerektir. Yâni gönül mala iltifat etmemeli onu ne gerekmez yere boşuna harcamalı, ne de içine gömülüp yatmalıdır. Zira malını boş yere harcayan kimsenin gönlü, bir «harcama» illetine müptelâdır. Cimrilik yapıp ona sarılan kimse de «bahilik» illetine müptelâdır. Her iki şekil de gönülden silinip atılmalı. Şu hâlde biz her iki tarafın da ağır basıp ifrat ve tefrite kaçmasını istemiyoruz. Her ikisinin de vasat noktası olan cömertliği arıyoruz. Meselâ serin; orta bir hâldir, sanki her iki vasfın da dışında üçüncü vasıftır. Aynen böyle cimrilik ne aşırı cimrilik ne de müsrifliktir. Şecaat (kahramanlık); korkaklıkla, tehevvürün arasında bir hâldir. Fakat her ikisinden de ayrıdır. İffet; hayasızlıkla cümudetin orta noktasıdır. Fakat her ikisinden de apayrı bir özelliği vardır. Diğer huylar da aynen bunlar gibidir. Aşırı olan her iki taraf da mezmumdur. İşte aradığımız ve mümkün olduğunu gösterdiğimiz budur.

Evet müridini irşad eden her şeyh, onun yanında gazabın bütününü, cimriliğin her şeklini, kötülemelidir. Bunlara zerre miktarı ruhsat vermemelidir. Zira en ufak müsamaha suistimal edilebilir. O kadarın insanda bulunmasına ruhsat verildiği zannına kapılır. Önce emel, aslından yok etmek olmalı. Fakat mücahede ve riyazat ile itidâlini muhafaza edecek dereceye gelebilmek kâfidir. En doğrusu kökünden yok etmek için çalıştırmalıdır ki maksad olan miktar yâni vasat elde edilebilsin. Müridlere, talebelere bu sır önce açılmamalıdır. Zira o miktar ahmakların mağrurlandıkları derecedir. Gazablandıkları zaman hak üzere, cimrilik yaptıkları zaman da hak üzere olduklarını sanarlar.

İYİ HUYLARI ELDE ETMENİN YOLLARI

Bundan önce yaptığımız izahtan anlaşıldığına göre iyi huy: Kuvve-i gadabiyyenin, kuvve-i şeheviyyenin, kuvve-i akliyyenin mutedil olarak hikmetin kemâline erip, onların akla ve şeriata uymasına aklın ve dinin emri altına girmesine denir. İtidâl ise iki şekilde elde edilir.

1) İlâhî bir ihsan olarak fıtratan olgun ve kâmil olmak. Bu şekildeki insan; hilkaten yaradılıştan, anadan doğunca iyi huylu, mükemmel, akıllı olarak doğar. Şehvet ve gazabına sultan olur. Zaten şehvet ve gazab, mutedil olarak, akıl ve şeriatın emrine münkat olmak için yaratılmıştır. İsa bin Meryem, Yahya bin Zekeriyya ve diğer Peygamberler bu nevidendir. (Salât ve selâm onlara olsun). Kazanılarak elde edilen birçok şeylerin bâzı kimselerden fıtratan mevcut olması akla uzak bir şey değildir. Yaratılıştan güzel bir lehçe ile konuşan cömert, cüretli nice çocuklar vardır. Bazen bunun tam aksi de olabilir. O da bu hasletleri itiyad, terbiyecilerin yetiştirmesiyle elde eder. Bazıçocuklar da okumayla elde ederler.

2) İyi huyları mücahede, riyazetle elde etmek: Bundan şunu kastediyoruz. Mutlu olan ahlâkın icap ettirdiği hareketleri, amelleri nefse zorla yaptırmak. Meselâ: Cömertliği arzu eden kimse cömert olma hareketini yâni dağıtmayı bol bol yapmakla elde eder. Hiç durmadan çalışıp, nefisle mücadele edip, azim ettikten sonra artık o hareket insanın tabiatı icabı olur. Onu yapmak kendisine kolaylaşır ve cömert olur. Tevazu huyunu elde etmek isteyen kimse de aynen böyledir. Nice mütevazi kişilerin yaptığı hareketleri dikte edip uzun bir müddet onlara ça-

lışır. O aynı zamanda nefsiyle de mücahede eder. Tâ ki o fiiller kendisinin itiyadları hâline gelir ve huyları arasına girer... Bundan sonra tevazu yapmak kolaylaşır. Diğer iyi huylar da aynen böyledir. Bu prensiple elde edilir... Neticede yaptığı o fiiller insana zevk verir. Meselâ cömert, yaptığı cömertlikten, verdiği mallardan zevk alan kişidir. İstemiyerek veren kişiye cömert denmez.

Tevazu: Yapılan mütevazi hareketlerden zevk almaktır. İyi amelleri nefis-i itiyad hâline getirmeden, fena amelleri de terketmeden onlara; iyi fiillere müştak olup zevk alan, kötü fiillere düşman olup onlardan iğrenen kişiler gibi dikkat göstermeden iyi huylardan hiç birisi elde edilemez. Efendimizin buyurdukları gibi: «İki gözümün nuru namazdadır.»

Mahzurlu olan şeyleri terketmek ,ibâdetler zorluk ve ağırlıkla yapıldığı müddetçe noksan demektir. Onunla kemâl-i saadete ulaşılmaz. Evet ona mücahede ederek özenmek iyidir. Gönüllü olarak yapmaya nazaran değil. Allahü Teâlâ bu hakikate değinerek: **«O, huşû edenlerden başkasına büyüktür»** buyurmuştur. Efendimiz ise, **«Allah'a gönül rızası ile ibâdet et, mümkün olmazsa iğrendiğin şeylere sabretmende çok hayır vardır»** demişlerdir.

Bir de zaman zaman ibâdetlerden zevk almak, masiyetlerden iğrenmekle vadedilen saadete hemen erişilemez. Ancak bu hareketler ömür boyunca devam etmelidir. Ömür ne kadar uzun olursa fazilet o kadar ekmel o kadar âlâ olur. Bu hakikata binaen Efendimiz: Saadet nedir sualine, **«Allah'a itaat ederek uzun ömürlü olmaktır»**, cevabını vermiştir. Peygamberler, veliler o yüzden ölümden kaçınmışlar-

dır. Çünkü (dünya âhiretin tarlası hükmündedir.) uzun ömürle daha çok ibâdet edileceğine göre sevap da daha çok olur. Gönül daha iyi temizlenir .İyi huylar daha âlâ, daha güzel elde edilir. Aslında ibâdetlerin gayesi gönüle tesir etmektedir. İbadetlere ne kadar çok özenilirse gönüle o kadar çok tesir eder. İyi huyların gayesi ise gönülden dünya sevgisini silip yerine Tanrı sevgisini koymaktır. O zaman Allah'a ulaşmaktan likadan daha sevimli hiçbir şey kalmaz. Kişi Ona ulaşmak için bütün malını mülkünü kullanır. Şehvet ve gazap nefsin emrinde olan şeylerdir. O zaman onları da Allah'a ulaşmak için kullanır. Bu ise akıl ve şeriatın nizamı ile tartılmakla olur. Bundan sonra o kişi bu hareketlerle, amellerle ferahlanır, neşelenir. «Namazın göz nuru» derecesine gelmesi ibâdetlerden sonsuz bir zevk alınması ise uzak görülecek, garipsenecek bir hâl değildir... Öyle alışkanlıklar vardır ki, kişide bundan daha acaip haller meydana getirir. Bazan kralları, hadsiz derecedeki zenginleri mahzun, üzüntülü, kumar masasında iflâs eden serkeşleri ise neşeli, sevinçli görürüz. Halkın kumar oynamadan elde edemediği neşeyi kumarcılar kumar masasında oynayarak, borca girerek, iflâs ederek elde ederler, onu severler ondan zevk alırlar... Bu ise ona uzun müddet gönül verdiği, ülfet peyda ettikleri için olur.

Kuşçular da aynen böyledir. Bazen gün boyunca o sıcak güneşin altında, ayakta dikilerek, kuş uçurur hiç yorgunluk duymazlar. Bilâkis kuşların uçmasından, havada daire dönmelerinden neşelenir, sevinirler.

Dolandırıcıların hâli gözümüzün önünde: Dö-

vülmekten, yapılan eziyetlerden, hakaretten sapmaya sabretmekten hattâ darağacına gitmekten dahi iftihar ederler. Onlar bununla birlikte, bunların anlatılmasından övünürler, gururlanırlar.

Onlardan bâzıları bir yol keser, bölüştükleri, aldıkları şeyleri önce inkâr eder, sonra gelecek herhangi bir tehlikeden korkmadan büyüklük, erkekıikkahramanlıkmış gibi kötü durumlara düştüğü halleri onun için iftihar vesilesi olur. Muhnislerin hâlinden durumundan daha fena bir hâl var mıdır? Kıllarını yolmakta, gözlerini boyamakta, kadınların içine girmekte onlarla farksızdırlar.

Muhnis kimseler bu halleriyle sevinirler, yaptığı tahannüste gösterdiği faaliyetten dolayı iftihar ederler. Kralların, bilginlerin arasında yapılan işlerle bulunan icatlarla övünme olduğu gibi muhnisler ,hacamatçılar, kevvaslar arasında da övünme olur.

Bütün bu anlattıklarımız, alışkanlıkların bir programla devamlı olarak uzun müddet özenmenin, çalışmanın karışanların içerisinde müşahede ve bilmenin neticesidir.

Şu halde nefis itiyatla bâtıl olan fena şeylerden zevk alır, onlara temayül ederse bir müddet çalışmayla haktan zevk almaz mı? Hattâ nefsin bu şerir hallere temayül etmesi insan tabiatının haricidir. Bir bakıma çamur yemeye temayül etmek gibi bir şeydir. İtiyatla birçok insanlar çamur bile yerler. Gönlün hikmete, Allah sevgisine, ilahî mârifete meyli; yemeye içmeye meyletmekten farksızdır. Zira O gönlün tabiî ihtiyaçlarındandır. Rabbanî bir emirdir. Şehevî arzulara meyli ise haddi zatında çok garip bir şeydir.

GÖNLÜN GIDASI HİKMET, MARİFET VE ALLAH SEVGİSİDİR. Hastalanınca ancak bu gıdalardan iğrenir. Nasıl ki hastalanan mide yemek ve içmek istemez. Halbuki midenin sağlığı bu iki şeye bağlıdır. Allah-ü Teâlânın sevgisinden mâsivanın muhabbetine temayül eden gönül meylettiği kadar hastadır. Bu hastalıktan ancak o sevdiği şeyleri ilâhî muhabbete, dinî muhabbete yardımcı olduğu miktarda severse kurtulur. Bu şekildeki muhabbetler hastalığın neticesi olmaktan çıkarlar.

Şimdiye kadar anlattıklarımızla kat'î olarak zikredilenlerden iyi huyların riyazî metodlarla elde edileceğini anladınız. Riyazeti ibtida olarak sudûr eden fiillerin tekellüf neticesi tabiî hareketler hâline gelmesidir. Bu ise âzalarla kalbin arasındaki alâkaların neticesidir. (Yâni nefis ile bedenin alâkası) çünkü her hareket âzalarda yaptığı tesir kadar kalbe feyz verir. Uzuvlar kalbin muvafakatı olmadan kımıldanmaz... Âzalarda ceryan eden her fiilin bir takım tesirleri de kalbe yükselir. Bunu bir misalle anlatalım: Hattat olmak, yazı sanatını tümüyle elde etmek isteyen kimse (Hattatlık nefsi bir vasıftır), önce uzun bir müddet eliyle büyük hattatların yaptığı gibi tamrinler yapar güzel yazıları taklid ederek yazmaya özenir. Aslında yazı sanatı, güzel yazabilmek sanatı, kitabete tekellüf olarak çalışıp zamanla eli alışa alışa güzel kitabet kendisi için tabiî bir alışkanlık hâlini alır. Ondan sonra önce nasıl kargaşık burgaşık yazıyorduysa, sonra da güzel güzel yazar. (Güzel yazı) yazısını güzelleştirmek için sarfettiği emektir. Fakat zamanla çalışa çalışa kalp tesirini âzalara yöneltir ve neticede tabiî bir hareket olarak (güzel yazmaya başlar).

Kendi nefsinin fakihi olmak isteyen kişiler de aynen böyledir. Onlar da fakihlerin fiillerini taklid eder, o konuda çalışırlar. Neticede fakihlik vasfı kalbe tesir eder ve insan ruh âlimi olur.

Mütevazi, halim, nefsi temiz, cömert olmak isteyen kimseler de aynen böyledir. Önce bu çeşit kimseler yaptığı fiilleri tedricî olarak tekrar eder, netice o hareketler kişinin tabiatı hâline gelir. Böylece o huylar elde edilir.

Nasıl ki nefsinin fakihi olmak isteyen kişiler bır gece, bir kaç günü çalışmayla o rütbeye hemen beleşten konamazlar, bir gün terketmekle pişman olmayıp meyus olurlarsa aynen öyle de nefsini terbiye etmek isteyen kimseler de bir gün ibâdetle, bir kaç kere amel-i salih işlemekle nefislerini terbiye etmiş sayılmazlar. O yüce mertebeye ulaşamazlar. sözümüzdeki kasdettiğimiz mânâ budur.

Bir büyük günah ebedî isyankârlığı icabettirmez. Fakat bir gün tembellik, tekrarını ister ve azar azar birleşerek nefsi tembelliğe alıştırır. Tahsili tamamlamaktan alıkoyar. Fakihlik faziletine ulaşmayı kaybettirir. Aynen böyle de küçük günahlar da birbirini çekip, üstüste yayılıp, saadet ağacını kökten keser. İmanı yıkar, son nefeste imansız ölmeye vesile olur.

Nasıl ki, bir gecelik tekrar, fıkıh 'ilminde tesirini göstermez, ancak yavaş yavaş zamanla bedenin büyümesi, gelişmesi, boyun uzaması gibi gelişirse; aynen böyle de br günlük ibâdet nefsin tezyine ve tathirinde anî tesirini göstermez Bununla ufak ibâdetleri küçümsemek gibi bir şeyi kaybetmiyoruz. Ancak çok ibâdetlerin tesirli olacağını gösteriyoruz.

Çokluk ise azar azar toplanmanın neticesi olduğuna göre bütün küçüklerin de tesir payı vardır. Şu hâlde her yapılan taatın kalpte tesiri vardır. Sevaplıdır. Zira cevap tesire göre olur. Günah da aynen böyledir.

Birçok fakihler var ki ufak bir tatil ile fıkhı farkederler. Yarın başlıyacağım, bugün yapacağım diye oyalanırlar, tabiatlarında fıkıh sevgisi silinir, kaybolur.

Küçük günahlara aldırmayan, küçümseyen kişiler de böyledir. Yarın tevbe edeceğim. bugün tevbe edeceğim diye oyalanırken ölüm kapıya gelir, yahut günahların zulmeti kalbi kaplıyarak tevbeden alıkoyar. Zira az çoğu gerektirir. Şehvet zincirleriyle bağlanmış olan kalpleri kurtarmak kolay değildir. «Tevbe kapısının kapanması»ndaki kastedilen mânâ da zannımca budur. Onu Allah-ü Teâlâ Kitab-ı Mübinde (**Onların önünde bir perde arkasında bir perde kıldık**) diyor.

Evliyalar Şahı Ali bin Ebû Talip bu hakikatı şöyle ifade ediyor: (İman kalpde beyaz bir nokta açar, ne kadar imanı çoğalırsa, fazlalaşırsa o beyazlık da çoğalır, büyür. Kulun imanı son haddine varınca bütün kalp beyaz bir nur hâlini alır... Nifak kalpde bir iz bırakır, nifak fazlalaştıkça o iz de fazlalaşır, büyür. Son haddine gelince kalbin tümü siyahlaşır, bir zulmet hâlini alır.)

Şu hâlde güzel huylar bazen insanın fıtratında, tabiatında, bazen güzel fiilleri âdet haline getirmekle, bazen de güzel huylu kişiler ile sohbet etmek, onların iyi fiillerini müşahade edip kendinde yapmakla elde edilir. Bu sonuncusu hayırlı ar-

kadaşlarla, salih kardeşlerdir. Zira insan tabiatı; şerre de, hayra da alışabilecek fıtrattadır. Üç yönü de açık olup fıtraten, itiyadla öğrenim yoluyla fazilet sahibi olan kişiler faziletin zirvesine erişen kimselerdir.

Fıtraten rezil ,fena arkadaşlarla da yoldaş olup onlardan fena huyları öğrenen, şerli yollara kayıp onu itiyad hâline getiren kimseler ise Allah'tan sonsuz derecede uzaktırlar.

Bu ikisi arasında dolaşan, her iki tarafa da durum ve ahvale göre yakınlıkları ve uzaklıkları olan iniş çıkış kaybeden kimselere de şu âyet-i kerimeleri tavsiye eder:

(Kim zerre miktarı hayır işlerse onu görür, kim zerre miktarı şer işlerse onu görür.)

(Allah onlara zulmetmedi. Belki onlar kendi nefislerine zulmettiler.)

GÜZEL AHLÂKA GİDEN YOLLARIN AYRILIŞ NOKTASI

Şimdiye kadar yaptığımız izahlardan anlaşılıyor ki: Bedenin normal çalışması sağlamlığına, normalden ayrılması ise onun sakatlığına alâmettir. Ahlâkın mutedil olması ruhun, nefsin sıhhatine; itidâlden ayrılması ise sakatlığa alâmettir.

Bir örnek olarak insan vücudunu ele alalım. Diyebiliriz ki: Nefsin tedavisinde rezalete delâlet eden şeyleri terkedip, fena huyları temizleyip fazilete delâlet eden şeyleri celbedip, iyi huyları elde etmek aynen bedenin tedavisinde hastalığa sebep olan

mikropları yokedip, sıhhat kazanıp vücudu normal hâline çevirmek gibidir. Ve yine diyebiliriz ki: İnsan mizacında esas olan itidâl derecesidir. Fakat mide karışık çeşitli gıdalarla normalden ayrılıp, sakatlandığı gibi her çocukta normal bir şekilde sağlam bir fıtratla doğar. Fakat (Yavrunun anası, babası onu dilerlerse hıristiyan ,dilerlerse yahudi, dilerlerse mecusî yaparlar.) Yâni sapıklıklar, fenalıklar, sonradan görülen tâlim ve terbiyeye göre kazanılır. İnsan fıtratında böyle şeyler mevcut değildir.

Nasıl ki insanoğlu doğarken bedeni ,vücudu tam ve mükemmel olarak doğmaz. Zamanla alınan gıdalarla mütenasip olarak yavaş yavaş büyür, gelişir. Aynen öyle de insanoğlunun (nefs)i doğarken yarım ve gelişmeye müstenid olarak doğar. Zamanla aldığı terbiye, eğitim, öğretimle paralel olarak gelişir, olgunlaşır, kemâle erer.

Diyebiliriz ki: İnsan vücudu sağlam olursa, doktor sıhhatli muhafaza için tedbirlere baş vurur. Eğer hastalık olursa, hastalığı giderici, sıhhati elde edici tedbirlere başvurur. Aynen böyle de ruhunu eğer temizleyip terbiye etmişsen onu muhafaza etmen ona koruyucu kuvvetleri temiz etmen lâzımdır. Ama tam ve mükemmel terbiye etmen, temizleyip normal hâle getirmen gerekir.

Nasıl ki: Bedenin normal şeklinde hareket etmesine mâni olan hastalıklar ancak zıddı ilâçlarla tedavi edilirse, meselâ; hastalık ziyade ateş, yangın veriyorsa soğutmayla, ziyade üşütüyorsa, titretiyorsa ısıtma, sıcaklık verme ile tedavi edilir. Aynen öyle de kalp hastalıklarının esası olan rezalete delâlet eden mikropların meydana getirdiği hastalık-

lar ancak zıtlarıyle akisleriyle tedavi edilir. Meselâ cehalet ilimle, cimrilik cömertlikle kibir tevazu ile, yüzsüzlük utanmakla, cinsî arzuları az az kesmekle tedavi edilir... Hastalığı tedavi edebilmek için verilen ilâçların tedavi durumlarından doğan eziyet ve sefalara tahammül etmek icap ettiği gibi gönül hastalıklarını da tedavi etmek için mücahedenin zorluğuna, sabrın eziyetine tahammül etmek gerekir. Hem de daha çok tahammül. Zira bedenî hastalıkların eleminden ölümle kurtulunur. Ama gönül hastalıklarından neuzübillâh ebediyyen kurtulmak imkânı yoktur.

Nasıl ki; titretici, üşütücü her hastalığa karşı devamlı sıcaklık verilmez. Ancak onun da muayyen bir sınırı vardır. Hastalığın özelliğine göre az çok devamlı, arasıra sürekli, olarak tedavi edilir. Bu tedavide vücudun ona ihtiyacına, yararlılığına göre ayarlanır. Eğer ölçü muhafaza edilmezse metodlu bir şekilde yürütülmezse hastalık daha ziyade artar, sıhhat bozulur. Aynen böyle de fena huyları terketmek için takip edilen metod iyi ve programlı olmalıdır. Ve yine nasıl ki, ilâçların nevi hastalığın nev'ine göre ayarlanır. Hatta doktor hastalığın neden meydana geldiğini, meselâ soğukalgınlığından mı, yoksa sıcaktan mı olduğunu anlamayınca ilâç vermez. Eğer soğuk algınlığından ise hastalığın derecesine bakar şiddetli mi zayıf mı, bunları anladıktan sonra hastanın durumunu, vücudunun hâlini, hastalık zamanını, hastalığa sebep olan mikropların çeşidini, hastanın yaşını ve başka durumları gözönüne alır, ona göre ilâç verir. Aynen böyle de müritlerin ruhuna hitap etmek, onların gönül-

lerini tedavi etmek isteyen mürşidler de müridlerinin ahlâkını, mânevî hastalığının nevini bilmeden biteviye aynı şeyleri tekrar ettirip, onların üzerine ağır tekellüfler, riyazî yükler yüklememelidir. Onları hemen zorluklara koşmamalıdır.

Bir doktor bütün hastalarına aynı ilâcı verirse hastaların birçoğunu iyi eder, birçoğunu da öldürür. Aynen böyle de bir şeyh (mürşid) müridlerinin cümlesini bır tek riyazî metodla ıslah etmek isterse çoğunu yokeder, birçoğunun da kalbini öldürür. Bu yüzden her mürşid önce mürid olacak kimsenin mânevî hastalığını, halini, yaşını, mizacını, tahammül kudretini nazarı itibara almalı, ona göre riyazat vermeli. Eğer mürid mübtedi (yeni başlayan), şer'î emirleri bilmeyen cahil bir kimse ise abdesti, namazı, ibâdetlerın zâhiri yönünü zâhiren günah sayılan şeyleri öğretmeli. Eğer mürid haram malda gözü olup, günahlardan korunmuyorsa, önce o fena huylarını terkettirmeye çalışmalı, nefsini zâhirî kötülüklerden, günahlardan temizleyip ibâdetlerden zevk almaya başladığında hastalığına, batını hâllerine bakılır, ona göre ahlâk ve hareketlerine yön verilir. Eğer mürid olan kimsenin zarurî ihtiyaçlarından fazla malı varsa elinden alınır ve hayır yola sarfedilir. Tâ ki kalbinde mal sevgisi kalmasın... Kibir, izzet-i nefis, büyüklenme gibi hastalıklar galip durumda ise onları kırmak için zillet ve tesaüle delâlet eden vazifeler verilmelidir. Çünkü izzet-i nefis ve riyaset gibi müzmin illet ancak zilletle kırılır, yok olur. Başkalarından bir şey istemek kadar da zillet yoktur. Müride bir müddet bu vazifeye devam etmesı emredilir. Eğer fors yapmak süslü giyinmek gibi hasta

lıklar galip durumda ise ona su çekmek, ev temizlemek, mutfaklarda, isli mahallerde çalışmak gibi vazifeler vermek gerekir ki, gönlündeki fors yapma süslü giyinme hırsı kırılsın.

Zira dışlarını süsleyip, püsleyip de ziynetli mahfillerle renkli seccade arıyanlarla akşama kadar hiç bir iş yapmadan makyaj yapıp süslenen gelinler arasında fark yoktur. GÖNÜL ALLAH'TAN BAŞKASINA TAPTIKTAN SONRA HA NEFSİ ARZULARINA TAPSIN, HA PUTA TAPSIN HİÇ FARK YOKTUR... Çirkin olan gelin ne kadar süslenirse süslensin devamlı güzel olmayacağı gibi gönül Allah'tan uzaklaştıktan sonra putla nefsin arasında ne fark vardır?..

Tasavvuf ehline göre: Şeriat çerçevesinde bildirilen helâl ve temiz elbiseden başka çeşit elbiseler giyen mürid nefsine uyuyor demektir...

Riyazattaki metodlardan birisi de; «Eğer mürid verilen vazifeleri doğrudan doğruya direkt olarak yapıyorsa, yahut alıştığı fena âdetlerini bir anda terkedemiyorsa onu fena bir huydan, ondan daha az fena olan diğer bir huya alıştırmalıdır. «Suyun kanı temizleyemediği hallerde kanı önce sidikle (bevl) sonra da sidiği su ile yıkamak gibi.» Küçük çocuklar ilk mektebe gittikleri zaman önce top, çoğan ve benzeri şeylerle oynamayı çok severler. Bir müddet sonra başkan olma, yüksek makam sahibi olma arzusuna inkılâp eder. Bir müddet sonra da âhiret işleriyle uğraşma arzusuna inkılâb eder. Aynen böyle de mal ve rütbesini bir defada terkedemiyen kimseleri önce biraz aşağı bir makama, sonra daha aşağı makamlara indirmek suretiyle terkettirilir. Diğer konular da aynen böyle-

dir. Meselâ çok yiyen obur kişileri tedavi etmek istediğimizde onu önce az yemeye çalıştırmalı, sonra oruç tutmaya, bir müddet sonra gözü önünde tatlı, lezzetli yemekleri hazırlatıp kendisine vermeden başkasına yedirmeli ki açlığa alışıp sabredip oburluğu yok olsun. Başka bir misâl: Evlenmeyi arzu eden ,bekâr durmaktan usanan gençler; bunları riyazata alıştırmak için önce oruç tutmasını söylemeli, onunla kesilmezse bir gün yalnız ekmekle iftar etmesini, bir gün yalnız su ile iftar etmesini söylemeli, bununla da şehveti kırılmazsa etli yemekleri, katıklı yemekleri yememesini söylemeli ki nefsi alçalsın, şehveti kırılsın. Zirâ riyazatın ilk başlangıcında şehvete karşı açlıktan daha başka kesin hiçbir ilâç yoktur.

Başka bir örnek: Gazabı çok olan her şeye çok kızan kişilere önce yumuşaklık sonra da susmayı öğretmeli. Bu şekilde de kırılmazsa ona fena huylu kimseleri yoldaş etmeli. Bu şekilde de kırılmazsa onu fena huylu kişilerle çalıştırmalı ki onların söylediği ağır fena sözlere tahammül ede ede gazaplanmayı terketsin, yahut sabretsin.

Eskilerin anlattıklarına göre ,bâzı büyük kişiler kendilerini yumuşaklığa, hilme alıştırmak, gazaplanmayı terk etmek için ücretle topluluk içinde halkın yanında kendilerine fena söz söyleyecek kişiler tutarlardı ki, nefislerini horlaştırıp her çeşit şeylere karşı sabretmeyi âdet haline getirsin. Hattâ bu çeşit hikâyeler milletler arasında darb-ı mesel hâlini almıştır.

Bâzı kalp zayıflığı olan ,korkak, cesaretsiz kişiler kışın soğuk günlerinde dalgaların çarpıştığı za-

man kayıklara binerek denize açılırlardı ki şecaat kendilerinde bir itiyâd hâline gelsin.

Hind fakirleri ise bâzı ibâdetlere karşı tembellik eden kimseleri gece sabahlara kadar tek ayak üstünde dikerek ibâdete alıştırırlar.

Bâzı şeyhler (mürşidler) riyazata ilk başladıkları sırada gece kalkıp, namazı kılmaya erinirlerdi. Bu eringenliği gidermek için bâzı geceler sabahlara kadar ibâdet ederlerdi ki, ondan daha kolay olan gece kalkmayı âdet hâline getirirlermiş.

Bazı büyükler mala karşı aşırı sevgisi olan kimselere mallarının tümünü fakirlere dağıtmasını, eğer riya ve koğuculuktan korkarsa başka yollarda telef etmesini emrederlermiş. İşte gösterdiğimiz bu örnekler gönül hastalıklarını tedavi etmenin yollarını sana bildirir, gösterir... Ama muhakkak ki böyle yapın demiyoruz. Her hastalığın da tedavi şekillerini ayrı ayrı anlatacak değiliz. Zira ileriki bölümlerde tafsilât verilecektir. Demek istediğimizin esası şudur: Bütün fena itiyatların terketme yolu nefsi arzuların tam tersini yapmaktır. Bu hakikati Allah-ü Teâlâ yüce kitabında ne güzel izah ediyor: (Kim nefsini hevadan uzaklaştırırsa cennet onun durağıdır.)

Nefisle cihadın en önemli unsuru azimle sebat edebilmektir. Şehevî arzuları terketmeğe çalışan ,azmeden kişi muhakkak muvaffak olur. Yalnız Allah-ü Teâlânın denemek için verdiği zorlukları, güçlükleri, mânialarıı aşmak için sabretmek gerektir. Azimden dönmeyi âdet haline getiren kişilere şehvet tegallüp eder. İki hayatın saadeti yok olur. Ama şehvete uyulursa azim yok olur. En doğru azme sarılıp şehvete sırt dönmektir.

Bu konuyu daha etraflı olarak geçmiş konular-

da izah ettik. Eğer nefis çeşitli çeşitli akibetlerle korkutulmayıp onun hevasına uyulursa nefis şehvete uyar, tabi olur bütün çalışmalar, riyazatlar semeresiz kalır. Neuzübillâh...

GÖNÜL HASTALIKLARI VE TEDAVİ YOLLARI

İnsan oğlunun vücudundaki âzaların her birisi hususî bir vazife için yaratılmışlardır. Bunların özel oarak —yapmak için yaratıldıkları— vazifelerini hıç yapmamaları, veyahutta zorlukla yapmaları, onların hastalıklarına alâmettir. Meselâ elin dokunma, elleme duygusunun normal olarak faaliyet göstermemesi sınır sisteminin bozukluğuna, gözün normal olarak görememesi, veya zorlukla görmesi onun sakatlığına alâmettir. Aynen böyle de kalbin özel olarak yapmak için yaratılmış olduğu vazifesini yapamaması onun hastalığına alâmettir. Halbuki kalbin vazifesi diğer uzuvlara nazaran çok zordur. Kalp: İlim, hikmet, mârifet, Allah'a ibâdet etmek, devamlı onu zikretmek, onun sevgisini diğer maddî arzuların üstünde tutmak gibi vazifeler için yaratılmıştır. Bu hakikati Allah-ü Teâlâ Kitab-ı Mübininde:

«Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etmeleri için yarattım» şeklinde belirtmiştir.

İnsanoğlunun bedenindeki her uzvun ayrı ayrı özelikleri olduğu gibi, kalbin de bâzı özeliklerinin olduğunu açıkladık. Nefsin hususiyeti; insanı diğer varlıklardan ayırmaktır. Çünkü insan, hayvanlardan görmek, yemek ,içmek,, cinsî münasebette bulunmak gibi vasıflarla ayrılmaz. Onu diğer varlıklardan

ayıran tek özelliği varlığının neden ve niçinini anlamak için sarfettiği kuvvettir. Mahlûkatı yoktan vareden Allah-ü Teâlâdır. Zaten varlıkları varlık eden de O'dur. Eğer bir kimse bütün mevcudatı bilip de onu yaratanı bilmezse hiçbir şey bilmiyor demektir. Allah'ı bilmenin alâmeti onu sevmektir. —Allah'ı bilen onu sever.— Sevginin alâmeti ise, maddî sevgileri, geçici zevkleri tanımamak ve sevmemektir. Bu gerçeği yine O'nun mübarek kitabından dinliyelim:

(De ki, Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, karılarınız, âşiretiniz, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz alış - verişler, hoşlandığınız yurtlar, sizin için Allah ile Peygamberinden, Allah yolunda savaşmaktan daha değerli, daha sevgili ise, o halde Allah emrini gönderinceye kadar bekleyiniz. Allah fasıkları hidayete ulaştırmaz.) Tevbe Sûresi, âyet 26.

Ekmek yemekten, su içmekten, taş ve toprak yemeyi daha fazla seven kimse, nasıl hastaysa, öyle de gönlünü Allah'tan başka şeylerin sevgisiyle dolduran kimse hastadır. İşte bu saydıklarımız hastalığın alâmetleridir. Bu duruma göre zamanımızda hasta olmayan gönül pek azdır... Fakat bu hastalığın tehlikeli tarafı, hastalığa tutulan kimseler tarafından kendilerinin hasta oldukları bilinmemesidir. Bilenlere de tedavi edilmek için sunulan ilâçları tatbik etmenin zor gelmesidir. Zira şehevî arzulardan doğan hastalıkların ameliyatı ölüm gibi çetindir. Herkes acısına dayanamaz. Dayanacak kimseler bulunursa da ameliyat yapabilecek kudrette doktorlar pek az bulunur.

Bizi tedavi ettiklerini sandığımız doktorların bir

çoğu mânen hastadırlar. Kendileri hasta olan doktorlar başka hastaları pek nadir olarak tedavi edebilirler. (Doktorluktan anlamış olsalardı kendi kendilerini tedavi ederlerdi.)

Onların verdikleri ilâçlar hastayı iyi edecek yerde daha kritik duruma sokar. Zaten mânevî hastalıkların tehlikesi bu yönden gelmektedir.

Evet doktorlar maddî ilmi öğrenip, mânevî ilimden yoksun olunca tabiî olarak mânevî hastalıklardan da anlayamıyorlar. Böylece hastalık mikrobu gönüllere yerleşiyor, halk dünyevî işlerle meşgûl olup âhireti terkediyor. —Yaptıkları ibâdetlerse kopyacılıktan, el görsün özentisinden ileri gidemiyor.—

Serdettiğimiz hakikatler, hastalıkların bir ön belirtisidir. Bundan kurtulmaksa zannımca pek kolay olmayacaktır. Fakat biz bildiğimiz bâzı çareleri belirtmek istiyoruz.

Önce tedavi edilmek istenen hastalık incelenmelidir. Meseleâ: Tedavi edilmek istenen hastalık cimrilikse o hastaya ruhundaki cimrilik mikroplarını öldürecek sehavet —cömertlik— ilâçları içirilmelidir. Meselâ: Tedavi edilmek istenen hastalıkla bir durum hâsıl olur ki, aynen cimrilik gibi bir hastalık olan israfçılık hastalığının mikropları üremeye başlar. Üşümek, titremek hastalığına tutulan kimse sıcaklık vermekle tedavi edilir. Fakat aşırı derecedeki hararetten de yeni bir hastalık meydana gelir. Böyle bir kimseyi iyi etmek için orta derecede, üşümesini giderecek miktarda hararet verilmelidir. Aynen bunun gibi cimrilik hastalığını da tedavi etmek için cimrilikle müsrifliğin orta noktası olan cömertlik ilâcı verilmelidir. Aksi takdirde mümkün

kün olmaz. Fakat cimrilikle müsrifliğin orta noktası dediğimiz sehaveti nasıl bulacağız?

Sehavet noktasını bulmak için elimizde ölçü olarak Hilkat (Yaratılış) vardır. Yaratılışın icabettirdiği derece aşılırsa denge bozulur. Yapılan hareket nefse, o hareketin aksinden daha tatlı, daha kolay gelirse, ağır basarsa ağır basan, tatlı gelen taraf mahzurlu taraftır. Meselâ: Mal mülk biriktirmek, saklamak nefse onları yerine sarfetmekten daha tatlı gelirse cimrilik hastalığının daha ağır bastığı anlaşılır. Tedavi etmek için bolca dağıtmaya, harcamaya bakmalıdır. Dağıtmakta öyle bir hâle gelirse ki, yersiz olarak harcamak nefse yerli olarak saklamaktan daha tatlı gelirse hemen eli sıkmaya başlamalıdır. Çünkü israfçılık hastalığı galip duruma gelmiş, vücutta yepyeni bir hastalık mikropları üremeye başlamış demektir. Bu durumda çalışmak, bütün hareketlerin kolayını ve zorunu denemek lâzımdır ki, kalbin dünya metaına iltifatı kalmasın. Dünya metaına, maddi varlıklara, fakir fukaraya vermemek arasında hiçbir his duymamalı. Kısacası dünya malı insanın yanında su gibi olmalı gereğince, ihtiyaç hissedilince vermeli gereğince, ihtiyaç hissedilince almalı. Vermekle almak arasında hiç bir fark kalmamalı.

Saydığımız vasıfta olan kişiler(hasseten cömertlik' ile cimrilik) konusunda kurtulmuş saadete ermış kişilerdir. İyi ahlâkın bütün dallarında nefsi böyle terbiye etmeli ki, gönül geçici dünyevî maddelerle alâkayı kesip, gerçek ve ebedî hayata huzurlu ve sevinçli olarak gitsin. Böylesi kişiler Allaha mutmain olarak dönen, Allah onlardan, onlar da mertebelerinden memnun olarak Peygamberlerle doğ-

ru sözlü, temiz özlü, şehit ve Allah'ın salih kullarıyle yâranlık ve arkadaşlık edecek kişilerdir. Ne mutlu inananlara, ne mutlu onlara arkadaş olanlara.

İki taraf arasındaki vasat noktayı (Sıratı Müstakıymi) bulmak gayet zor olduğundan (kıldan ince, kılıçtan keskin olduğundan) bu dünyada onun üzerinde (Sırat-ı Müstakıym) yürüyen kişiler için bunun bir nevi kopyası hukmünde olan âhıretteki Sırat köprüsünün hiç bir değeri kalmaz. Bâzı zamanlarda insan, Sırat-ı Mütakıym doğru yoldan ufacık sapmalar yapar ki, iki taraftan birisine henüz gitmemişken tekrar saptığı tarafa doğru yönelir. Bu yüzden o köprüde de etrafa kcymaktan, azap çekmekten hâli kalmaz. (Sırat-ı Müstakıym) den hiç sapmayanlarsa köprüden yıldırım gibi geçerler ki, onları Allah-ü Teâlâ Kuran-ı Keriminde öğmektedir. Şu hâlde her rek'âtta okuduğumuz Fatiha sûresinde dediğimiz gibi:

(Bizi doğru yola götür) diye hiç olmazsa günde cn yedi kere Allah'a dua etmeliyiz.

ŞAHSÎ KUSURLARI ÖĞRENMENİN YOLLARI

Allahüzülcelâl bir kulun hayrını dilerse ona kendi kusurlarını gösterir. Basireti nüfuzlu olan kimseler şahsî kusurlarını küçümsemezler. Kusurlar öğrenildikten sonra tedavi etmesi kolaydır. Fakat halkın bir çoğu kendi şahsî kusurlarını bilmez. Kardesinin gözündeki çöpü görür de kendi gözündeki çöpü görmez. Kendi nefsinin kusurlarını öğrenmek isteyen kimse şu dört yola başvurmalıdır.

1 — Basiret sahibi nefsin kusurlarını bilen, âfetlerin gizli taraflarına muttali olan bir şeyhin önüne diz çöküp nefsini ona teslim edip onun işaret ettiği mücahede ve riyazat yollarına uyarak hareket etmek. Bu müridle şeyh arasında, talebeyle hoca arasında vuku bulan haldir. Hocası ve şeyhi talebesine veya müridine onda gördüğü kusurları söyler ve tedavi çarelerini anlatır. Fakat günümüzde böyle şeyhi ve böyle hocayı bulmak imkânsız hâle gelmiştir.

2 — Dindar, sadakatli doğru sözlü, temiz özlü bir arkadaşın kendi hallerini gözetmesi, fiillerini mülâhaza etmesi için kendisine gözcü olarak tâyin etmek. O arkadaşı; kendisinin ahlâkında, fiillerinde açık ve gizli kusurları görüp tenbih eder, uyartır. İşte din büyüklerinin bu ümmetin ileri gelen zevatının takip ettiği metod bu idi.

Ömer R.A.) şöyle derdi: Bana ayıplarımı söyleyen kimseye Allah rahmet eylesin.

Hazreti Ömer çok kerre Selman-ı Farisî'yi tutar ve «Bende bir ayıp görüyor musunuz, seni iğrendiren bir halet var mı?» diye sorardı. Bir defasında Selman'a ısrar etmiş o af dilemişse de Ömer yine ısrar etmişti. En sonunda Selman şöyle demişti: «İşittiğime göre sen bir sofrada iki katık bulunduruyormuşsun, gece elbisen ayrı gündüz elbisen ayrı imiş.» Ömer: «Daha başka biliyor musun?», Selman «Hayır». Ömer «Sadece bunlarla mı iktifa ettin?» demişti.

O, her zaman Hüzeyfe'yi tutar ve şöyle derdi: «Sen Resûlullahın sırrının sahibisin, münafıklar mevzuunda Resûlullah sana görüşlerini söylerdi, doğru söyle bende hiç nifak alâmeti görmüyor musun?»

İşte yüce derecesi, büyük mevki ve Allah huzurundaki mertebesine rağmen Ömer kendi nefsini bu şekilde mürakabe ediyordu. Akıllı ve yüce mevki sahibi olan kimseler daha az tekebbürlük edip, daha çok nefislerini murakabe ederler. Ancak üzülerek söyleyeyim ki bu halde artık pek vaki değildir. Zira arkadaşlar arasında müdahaneyi terkedip ayıpları yüze vuracak veya hasedi bırakıp durumu olduğundan fazla göstermeyecek kimseleri bulmak pek zordur. Arkadaşlarınız arasında öyle hasut ve garazkâr kimseler bulunur ki kusur sayılmayacak şeyleri en büyük kusurmuş gibi göstererek sizi rencide eder. Yahutta size yaltaklık yapıp büyük olan kusurlarınızı hiç yokmuş gibi gösterip sizi küçük düşürür. İşte bu yüzden DAVUD ETTAİ insanlardan üzlet edip bir kenara çekilmişti. Ona hazret neden üzlet ediyorsun denildiğinde Davut hep şöyle cevap verirdi: Kusurlarımı yüzüme vurmayın insanlar arasında ne yapayım...

Dindar kimseler etraflarında gördükleri kimselerin kusurlarını onların yüzüne vurmalıdırlar. Ve ayıbı yüzüne vurulan kimse de buna kızmamalı ve tenbihler karşısında ayıplarını izale etmeye çalışmalıdır. Fakat bizim gibi insanlar o hâle düşmüşler ki bize nasihat veren ve kusurlarımızı yüzümüze vuran kimseler en sevmediğimiz insanlar arasına girerler. Zannederim ki, bu da imanın zayıflığından ileri gelmektedir. Zira kötü huylar öldürücü zehirleri bulunan yılan ve akrepler gibidir, şayet birisi üstümüzde bir akrebin bulunduğunu ve sokmak üzere olduğunu söylese biz ona her türlü minnettarlığı gösterir, teşekkür eder seviniriz. Akrebi üzerimizden atıp öldürmeye çalışırız, ama akrebin

zehiri ve acısı cesedimiz üzerindedir. Eziyeti ise bır gun veya birkaç gundür. Kötü huyların acısı ise kalbın derinliğinde yer alır . Korkarım ki ölümden sonra da devam edip binlerce sene bizi rahatsız etsin. Bütün bunlara rağmen yine de bizi uyaran ve kötü huylarımızı söyleyen kimselere teşekkür edip, onun bu hareketimize sevıneceğine, yuzumuzü asıp o kötü huyları izale etmekle meşgul olmuyoruz. Hattâ çok kerre nasihatçı şekline bürünüp bir ona nasihatler etmeye ve bize söylediği sözleri kendisine tekrarlamaya başlarız. Deriz ki, «Sen de şöyle şöyle yapmıyor musun, senin de şu huyların yok mu?» Bunasihat bize fayda vereceğine zarar verip dostluğumuzu düşmanlığa çeşirir. Bütün bu hareketler çok günah işlemenin neticesi kalbin kararmasından ileri gelmektedir. Hakikatte bütün bunların esası iman zayıflığıdır. Allah-ü Zülcelâlden temennimiz bizi doğru yola götürüp ayıplarımızı bize gösterip tedavi ettirmesi, kendi minnet ve fazliyle her türlü fenalıklara bizi muttali kılıp ve bundan dolayı şükretmekte muvaffak kılmasıdır.

3 — Diğer bir yol da şahsî kusurları düşmanların dilinden duyarak öğrenmek ve ondan faydalanmaktır. Zira düşman gözü en ufak kusurlara kadar görür, insanın apıylarını söyleyen ve yüzüne vuran düşmanı, kendisine övüp kendisine methü sena yapıp, yaltaklık eden dostundan daha faydalıdır. Fakat insan tabiatı her zaman düşmanı tekzip etmeye ve düşmanların sözünün hasetten doğduğunu, çekememezlikten ileri keldiğini kobul etmeye daha çok yatkındır, ancak basiret sahibi kimseler düşmanlarının sözünden de faydalanıp kendi huylarını düzeltmekten geri kalmazlar.

4 — İnsanlar arasına karışıp kötü gördüğü her şeyi kendi nefsinde arayıp böyle bir kusurun kendisinde de olup olmadığını muhasebe etmeli, zira «Mü'min mü'minin aynasıdır.» Başkalarının ayıplarında kendi nefsinin ayıplarını görür ve bilir ki, insan tabiatları heva-i nefse uymakta aşağı yukarı birbirine çok yakındır. Arkadaşlarında gördüğü kötü huyların mutlaka az veya çok şekliyle kendinde de var olduğunu telâkki edip kendisini ondan temizlemeye ve başkalarında görülünce iğrenilen şeylerden uzaklaşmaya çalışmalıdır. En büyük te'dib usulü budur. Şayet insanlar başkalarında kötü gördüğü şeylerin hepsini terketselerdi öğreticilere ihtiyaç kalmazdı.

İsa Peygambere, «Seni kim edeblendirdi?» diye sorulunca, şöyle cevap verdi: «Beni kimse edeplendirmedi, cahilin cehaletinin kötülüğünü gördüm ve ondan sakındım.»

Bütün bu haller zekî, ârif ve nefsin kusurlarını bilen şefkatli ,dinde nasihat eden kendi nefsini iyice olgunlaştırıp Allahın kullarını te'dip etmekle meşgul olan ve bu yüzden her fedakârlığa katlanan hakikî şeyh vasfına sahip kimsenin bulunmadığı zaman baş vurulacak çarelerdir. Hakikî şeyhi bulmuş olan kimse tabibini bulmuş demektir. Ona sıkıca sarılsın ve emirlerine ittiba etsin. Kendisini bu korkunç hastalıktan kurtaracak, düşmek üzere olduğu tehlikeden tutup çıkaracak olan odur.

GÖNÜL HASTALIKLARININ ESASI NEFSE UYMAKTIR. ALLAH'A ULAŞMANIN YOLU ŞEHEVÎ ARZULARI TERKETMEKTİR

İyi bilki: Bizim yukarıdan beri yaptığımız açık-

lamaları nazarı dikkatle okudum, anladınsa, basiretin açılır, kalp hastalıklarının sebepleri, tedavi yollarını ilim ve yakın gözüyle görür anlarsın. Ama dikkat edemedin, anlayamadınsa taklidi olarak, lâf olsun diye doğruluğumuzu tasdik etmene, inanmana, evet demene ihtiyaç yoktur. Çünkü ilmin dereceleri olduğu gibi imanın da dereceleri vardır. Aslında ilim imandan sonra gelir. Önce iman sonra ilimdir. Allah-ü Teâlâ yüce kitabında. **«Allah sizden iman edenleri yüceltir ve ilim sahiplerini de derecelerle yükseltir»** buyuruyor. Kim ki, Allah'a ulaşmanın yolunun şehevî arzuları terketmek olduğuna inanıp tasdik ederse, sırrını bilmez, sebebini anlamazsa o kimse iman etmiş demektir. Ama zikrettiğimiz gibi şehvetin zararlarını, nedenlerini anlayıp öğrenirse o kimseye de bu konuda ilim sahibi kişi denir. Her iki sınıfa da Cenab-ı Allah mutlu hayatı müjdelemiştir. Bizim iddiamızı «Allah'a ulaşmanın yolunun şehevî arzuları terketmektir» fikrini destekliyen âyet, hadîs, büyük sözler pek çoktur. Birkaç tanesini görelim:

Nefsinden hevayı atan kimse için işte cennet konaktır.

İşte Allah onların kalblerini takva ile deniyor.

Resûlü Ekrem buyurdu: «Mü'min beş düşman karşısındadır.

1 — Kendisine haset eden iman kardeşi,
2 — Buğzeden münafık
3 — Çarpışan kâfir
4 — Saptıran şeytan
5 — Döğüşen nefis.

Bu hadîs-i şeriften anlaşılıyor ki nefis devamlı olarak insanla dövüşmektedir. Ona karşı koymak, onunla savaşa girmek gerektir. Rivayet edil-

di ki: Allah-ü Teâlâ Davud'a buyurdu: «Ey Davud! Arkadaşlarını ve milletini şehevî arzulara meyletmekten korkut, döndür. Zira dünyevî arzularla alâkalı gönüllerle benim aramda nice perdeler vardır.»

Hazreti İsa dedi: «Ne mutlu hazır olan dünyevî arzularla, gaip olan uhrevî arzuları değişenlere.»

Bizim Peygamberimiz, büyük bir savaştan (Mekke'nin Fethinden) dönen kahraman ashabına, «Şimdi küçük savaştan büyük savaşa dönüyoruz» buyurdu.

Ashab sordu: «Büyük savaş nedir ya Resûlallah?» İki Cihanın Güneşi dedi: «Büyük savaş insanın kendi nefsi ile yaptığı savaştır.»

Mücahit; Allah'a itaat etmek için nefsiyle savaşandır. Nefsine eziyet etmekten sakın.

— Allah'a isyan etmek için onun yalancı arzularına uyma.

Kıyamet gününde senin düşmanın nefsindir. Bâzı uzuvların bâzı uzuvlarına lânet eder. Meğer ki Allah affedip suçlarını gizlesin.

Süfyan-ı Sevri (R.A.) dedi: «Bana nefsimi terbiye etmekten daha zor, daha ağır bir ilâç görmedim.»

Abbas el-Musulî nefsine şöyle derdi: «Ey nefsim ne bu dünyada kral çocukları gibi yaşarsın, ne de âhiret için âbideler gibi çalışırsın? Sanırım beni cennetle cehennem arasında hapsettireceksin. Sen bu hâlinle Allah'tan utanmaz mısın?»

Hasan el-Basrî dedi: «Kasvetli zincirlerden yulara dik başlı atlardan çok nefsin ihtiyacı vardır.»

Yahya bin Muz er-Razi dedi: «Nefsini riyazat

kılıçlarıyla terbiye et. Dört çeşit riyazat kılıcı vardır. Az yemek, az uyumak, az konuşmak, halkın yaptığı eziyetlere dayanmak. Az yemekle şehvetler kırılır. Az uyumakla irade saffetleşir, berraklaşır. Az konuşmakla âfat ve belâlardan korunulur. Eziyetlere tahammül etmekle gayeye ulcşılır. İnsana eziyet karşısında sabır, cefa karşısında hilm göstermek kadar zor bir şey yoktur.

Nefsin günah ve şehvet isteği harekete geçip, çok konuşmanın zâhirî halaveti (tadı) kımıldanmaya başlayınca karşısında az yemek kılıçları teheccüd ve az uyumak kınından çıkar, az konuşmak ve şehvetten kaçınmak elinin gücüyle intikam ve karanlıktan kurtuluncaya kadar yok eder. Böylece halk arasındaki tehlikelerden korunmuş, şehvetin zifirî karanlığından aydınlığa, âfetli tuzaklardan, doğru yola yönelir. Neticede pak, nuranî, ruhanî bir mahlûk olup has bahçede dolaşan prensler, cirit meydanında koşan kısraklar gibi tâat bahçesinde dolaşır, hayrat meydanında koşar.

Hazret diğer bir defasında dedi: İnsanın üç tane düşmanı vardır: Dünya, Şeytan, Nefis. Zühd ve takva ile dünyadan, muhalefet ile şeytandan, şehevî arzulara uymamakla nefisten korun. Bâzı filozoflar dediler: Nefsinin istilâsına uğrayan kişi şehvet kuyusunda esir, heva zindanında mahpus olur, atının yularını elinden bırakıveren kişiler gibi nefsi onu istediği yöne doğru çeker. Kalbi faydalı şeylerden alıkoyar, meneder.

Hamid oğlu Cafer dedi: Geçici nimetleri terk etmeden sonsuz nimetlere ulaşılamıyacağında bütün filozof ve âlimler fikir birliğine vardılar.

Ebû Yahya el-Varrak dedi: Şehevî arzularına

rıza gösterip evet diyenler, kalplerinde nedamet —pişmanlık— tohumlarını ekerler.

Vehb bin Verd dedi: Bana göre fazla yemek şehvete uymaktır. Başka bir seferinde dünyevî şehvetleri seven kimse zillete hazırlansın.

Rivayete göre: Mısır Azizinin karısı (Züleyha) Hz. Yusuf'a Mısır tahtına sultan olduktan sonra bir resmi geçit merasimi takip ederken oniki bini aşkın bir seyircinin bulunduğunu görünce: Günahkârlıkla kralları köle, itaatle köleleri kral yapan Allah'a tesbih ederim. Gerçek hırs ve şehvet kralları köle yapar. Ne yazık müfsitlere! Sabır ve takva ile köleleri kral yapar, dedi. Güzelik timsali Yusuf (A.S.) —Kur'an-ı Kerimde anlatıldığı gibi— «Kim sabredip, takvayı elde eder se muhakkak Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez« dedi.

Cüneyd el-Bağdadî dedi: Bir gece uyandım, zikrimi çekmek için hazırlandım. Fakat çektiğim zikirden her zamanki vezki alamadım. Yatmak istedim, uyuyamadım. Kalktım ,oturdum, oturamadım. Biraz hava almak için dışarı çıktım. Abalı bir adamın açık havada oturduğunu gördüm. Adam: Ya Ebel Kasım! Bir dakika yanıma gelebilir misin? dedi. Efendi vaadsiz mi? dedim. Adam: Evet Allah'tan senin kalbini benim için açmasını diledim. Haydi bakalım dileğin kabul oldu.

İstediğin nedir? dediğimde adam: Nefis hastalığının ilâcı nedir? dedi. Dedim: Nefse muhalefettir. Adam kendi kendisine: «İşittin mi ey nefsim sana bunu söyledim. Duymak istemedin. Şimdi Cüneyd'den işit» dedi gitti. Bilmiyorum kimdi.

Yezid er-Rakkaşi dedi: Ahirette mahrum olmamak için dünyada size soğuk su veriyorum. Ne zaman konuşayım? Ömer: Susmayı arzuladığı zaman

Adam: Ne zaman susayım? Ömer: Konuşmak istediğin zaman.

İmam Ali (K.V.) dedi: Ceeneti arzu eden şehvetten çekinir.

Malik bin Dinar, çarşıda gezdiği zaman nefsi herhangi bir şeyi istediğinde: Ey nefis! Sabret vallahi seni tekrim için alıkoyuyorum, derdi.

Evet âlim ve filozoflar tek noktada birleşiyorlar. Ahiret saadetini temin etmek için, dünyada nefsin arzusunu bırakıp şehvetlere muhalefet etmektir. Bunu böyle bilmek inanmak vaciptir. Fakat tafsilâtlı olarak izahı ancak takdim ettiğimiz şekilde anlaşılır.

Riyazatın hakikatı ve sırrı insanlarla birlikte kabire gitmiyen şeyleri zaruretinden fazla almamak, gönül bağlamamaktır. Böylece yemek, içmek, giyinmek, evlenmek, ev yapmak gibi şeyleri ihtiyaç hissedildiği derecede yapmalı, zira bu gibi zarurî ihtiyaçlara haddinden fazla ünsiyet, ülfeti temin eder. Ölümden sonra bu muhabbet sebebiyle tekrar dünyaya gelmek ister. Bu isteği de ancak âhiret hayatından hazzı olmayan bahtsızlar temenni eder. Bu kötü neticeden emin olabilmek için gönlü dünyevî arzulardan soyarak muhabbetullah ve mârifetullah tefekküre vermelidir. Bu kudreti ancak Allah verir.

Zikir ve tefekküre engel olan her türlü dünyevî arzuları kamçılamak gerekir. Bu gerçeği anlayamayan, tatbik edemiyenler ona doğru yaklaşmaya çalışsınlar. Bu konuda insanları dört kısma ayırabilirsiniz.

1 — Kalbini ilâhî neşvenin deryasına daldırıp dünyadan zarurî ihtiyaçlardan başka her şeyi terk eden kişiler. Bunlar, «Sıddıkîn» denilen özü sö-

zü doğru kimselerdir ki, bu mertebeye ancak uzun müddet şehveti terkedip riyazata kendini veren mutlu kişiler ulaşabilir.

2 — Gönlünü dünyevî neşvenin bataklıklarına daldırıp Allahı kalbinin saflığıyla değil de, söz gelişimi dille söyleyip kalble anlayamıyan kişilerdir ki neuzübillah helâk olan kişilerdir.

3 — Din ve dünya işleriyle meşgul olup kalbinde din sevgisi daha fazla olan kişilerdir. Bunlar öbür dünyada muhakkak azaba girecekler, fakat bir müddet sonra kalbindeki ilâhî sevginin miktarına göre azap çektikten sonra cennete girerler.

4 — Din ve dünya sevgisi kalbinde bulunup, dünya sevgisi daha ağır basan kişiler, bunlar çok azab çektikten sonra çıkar. Çıkmamaları muhaldir. Çünkü kalbinin çarpıntısında ilâhî ruhun emaresi bulunan kimse cehennemde daimî kalmaz. Fakat dünya sevgisi daha galip olursa neuzübillâh. Ey ulu Tanrım azabından ancak sana sığınırım, gerçek sığınacak ancak sensin.

Kafanızda şöyle bir sual varid olabilir: «Helâl olan dünya nimetlerinden istifade etmek mübah olduğuna göre niçin bu istifade Allah'tan uzaklaşmaya sebep oluyor?» Bu gerçekten hayali bir düşüncedir. Zayıf bir ibhamdır. Aşırı derecede dünyaya muhabbet hataların başıdır. Bütün iyiliklerin mahvına sebeptir. Dünya hayatının zarurî ihtiyaçlarından başka şeylere muhabbet de Allah'tan uzaklaşmaya vesiledir. Bu sualin mufassal izahı «Dünya Hayatı» isimli fasılda uzun uzadıya açıklanmıştır. Riyazat ve tasavvufta öyledir. Şeriatta değil.

İbrahim el-Havas dedi: «Bir defa Lükam'da idim. Olgun narları görünce iştahım geldi ve bir tane aldım. Isırdım, nar epey ekşiydi, yere bıraktım gittim. Biraz ilerde gezerken üzerine arılar konmuş bir adam gördüm. Adam yatıyordu. Arılar üzerine konup kalkıyordu. Adama selâm verdim. «Ve aleykümüsselâm ey İbrahim» dedi. Adamın ismimi bilmesine şaşırdım ve benim İbrahim olduğumu nereden biliyorsun, dedim. Adam, «Allah'ı bilen kişi neler bilmez ki?» dedi: «İlâhî visâle ermiş bir hâlin var, niçin bu arıların üzerine konmasına engel olmuyorsun?» Adam, «Sende de aynı durum var, sen neden nefsinde narın bitmesine engel olmuyorsun. Halbuki arıların ağrısı bu dünyada, narların acısıyla öbür dünyada,» dedi. Taaccübümden sustum ve yanından ayrıldım.

Sürrî dedi: Kırk senedir nefsim, bir parça ekmeği pekmeze batırarak yemek istiyor, fakat yapmıyorum.

Netice olarak diyebilirsiniz ki, nefsi mübah olan nimetlerin bir çoğundan alıkoymasan gönülü ahiret yoluna yürütmek mümkün olmaz. Çünkü nefis, mübah olan şeylerden alıkonmazsa mahzurlu olan şeylere de tema eder. Meselâ dilini gıybetten, fazla konuşmaktan alıkoymak isteyen kimse Allah'ı zikirden, dinî, dünyevî mühim olan meselelerden başka herhangi bir söz konuşmamalıdır. Ta ki çok konuşmak arzusu sönüp, yerine göre konuşa. O zaman insanın sükutu da, konuşması da ibadet olur. Her güzel olan şeye bakmayı itiyad haline getiren göz haram olan şeylere de bakmaktan çekinmez. Diğer arzular da aynen böyledir. Zira helâla bakmayı arzulayan gözle harama bakmayı itiyad hâline getiren

göz haram olan şeylere de bakmaktan çekinmez. Diğer arzular da aynen böyledir. Zira helâla bakmayı arzulayan gözle harama bakmayı arzu eden göz aynı göz aynı gözdür, ikisinin iştihası aynıdır, kula gereken gözü haramdan alıkoymaktır. Eğer yapamazsa tedricî olarak ifrattan zaruret derecesine doğru indirmeye çalışmalıdır. İşte bu mübah olan şeylerin âfetlerinden birisidir. Bunun gerisinde ise âfetlerin en büyüğü gizlidir. Evet insanoğlunun nefsi dünya nimetleriyle sevinir ve o tarafa bel bağlar, güvenir, böbürlenip şımarmaya başlar O duruma gelir ki sarhoşluğunun maddî neşvesinden kıvranan içkiciler gibi mest olur. Damarlar vasıtasiyle kalbe sirayet eder. Kalp de mânevî neşve, ölüm duygusu, Allah korkusu gibi duyguları yok eder, İlâhî tecellinin makamı olan gönülün mânevî zehirlerle yok olması demektir.

Selâmeti yine onun rahmet kapısından bekliyoruz.

Gönül bahçesinin şakrak bülbülleri kendi nefislerini ferahlı, anlarında denemişler ve onun zikrullaha ölüme karşı tesirsiz, isteksiz nefretli olarak baktığını hüzünlü anlarındaysa yumuşak temiz, saf, tesirkâr olduğunu görmüşler. Netice olarak şu fikre varmışlar: Saadet ve kurtuluş, sonsuz düşünce ve emelden uzaklaşmaktadır. Dünya ve arzuların fazlasından, israftan şehvetlerin helâlından, haramından kaçınmışlardır. Dünyevî arzuların helâlının hesap, haramının ikap, itap olduğunu söylemişlerdir, kıyamet gününde Arasat meydanında hesabını verip ebedî hürriyete ve sonsuz neşeye ulaşmak ancak dünyada şehevî kölelikten, nefsî

esaretten kurtulup, Allah'ı zikir ve ona ittatle mümkün olduğunu söylemişlerdir.

Bu çeşit terbiye şeklinde İslâm büyükleri ,doğan kuşunun evcilleştirilirken takip edilen prensibi takip etmişlerdir. Doğan kuşu önce yakalanır. Karanlık bir yere hapsedilir, gözleri kapanır. Ta ki havada uçmayı unutup kanatlarını açıp kapamak âdetini bıraksın. Sonra et v.s. yiyeceklerle yavaş yavaş insana alıştırılır. Ta ki havaya bırakıldığında sahibi tekrar çağırınca sahibinin sesini işitince gelsin.

Evet nefis de aynen doğan gibidir. Kolay kolay Rabbanî havaya uymaz. Ancak kötü itiyadlarını uzlet ve halvet ile bıraktıktan sonra mümkün olur.

Önce göz ve kulak alışkanlıklarından ayrılmak sonra dua, zikir, senayı itiyad hâline getirmek, ikinci olarak dünyevî ve nefsî arzulara karşılık ilâhî zikrin arzusunu getirmelidir. Gerçi bunlar mürid olacak kimseye ilk safhada ağır gelebilir, fakat zamanında alışır. Küçük çocuklar ilk memeden kesildiği zaman fena halde ağlar, çırpınır, hiç sesi durmaz, verilen yemekleri yemez. Ama günbegün azar azar memeden kesilince çok acıkınca azar azar yemek vermeye başlanırsa artık çocuk yemekleri sever, memeden kesmek kolay olur, meme ağzına tekrar verilse bile çocuk emmez.

Hayvanlar da böyledir. İlk başlangıçta semer, yular gibi şeylerden ürker, devirmeye çalışır, üzerine kimseyi bindirmez. Yuları semerli olarak bir yere bağlanır, çıplak bırakılmaz. Ama zamanla o hâle gelir ki, yularsız olarak bıraksan oradan saatlerce bir yere kımıldamaz. Aynen böyle de nefis evcilleştirilir, ehilleştirilir.

Onun tedbiri ise nazardan ,ferahdan,, dünyevî maddeleri sevmekten menetmekle başlar, evet ölümle yok olan herşeyi terkettirmekle biter. Eğer o kişi sevdiği şeyden elbette bir gün ayrılacağını devamlı olmadığını ve ayrılmasının da muhtemel olmadığını bilirse muhakkak ki geçici sevgileri bırakır, kendisinden ebediyen ayrılmayacak olan ilâhi zikirle gönlünü meşgul eder. Zira zikir kabirde bile kendisine arkadaşlık eder. Bunlar ise az bir müddet sabırla elde edilir. Evet dünya hayatı ahiret hayatına nisbetle çok azdır. Akıllı olan kişiler yabancı illerde az bir müddet gidip tahsil eder, eziyetlere, meşakkatlere tahammül eder. Onunla ömür boyu istirahat eder geçinir. Dünya hayatı ise ahirete nisbetle bir aydan daha azdır. Öyleyse bu kısa müddeti de sabır ve mücahede ile geçirmek gerektir.

ÇOCUK TERBİYESİ

Çocuk terbiyesi en mühim ve en zor meselelerimizden birisidir. O, başlı başına bir san'attır. Çocuk anne ve babasına emanet edilmiş ilâhî bir vediadır. Onun nefsi, par par parlayan kalbi her türlü fena nakışlardan uzak olan bir cevher gibidir. Kalbinin zemini her türlü işlemeye müsait, her türlü fena meyillere açıktır. Onu iyice yöneltmek, dünya ve ahiret saadetine ulaştıran mânevî gıdayı vermek lâzımdır. Bu istikametteki sevaba anne ve baba, öğretmen, mürebbiye ortaktırlar. Onun fenalığa yönelişini ihmâl, yırtıcı hayvanların ihmali gibidir. Yavruyu dünya ve ahiret bedbahtlığına ulaştıracağı gibi, cemiyetin de baş belâsı

olur. Bu ihmaldeki günah da, kabahat da, anne, baba, öğretmen ve mürebbiyesinin boynunadır.

Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerimde (Ey iman edenler, **kendinizi ve ehlinizi yakacağı insan ve taş olan** (cehennem) **ateşinden koruyunuz**). buyuruyor. Halbuki çocuğu ev ehli bu dünyadakı ateşlerden korumak) ona güzel huyu öğretip Hazreti Peygamberin örnek ahlâkını tanıtmak, kötü arkadaşlardan koruyup, ziynet ve refah alâmeti olan maddî yüksekliklerin bir şey olmadığını öğretmektir. Zira büyüyünce maddî şeyler uğrunda ömrünü heba eder ve ebedî helâka doğru yöneltir.

Onu tamamiyle murakabe altına almalı, salih, dindar; bilgili, heâl kazanıp helâl yiyen temiz huylu bir mürebbiye ve dadının elinde büyütmelidir. Çünkü haram sütün bereketi ve şifası olmaz. Yavru onu yediği zaman tiyneti haramla yoğrulur. Büyüyünce yavru tiynetinin icabı haram ve kötü şeye meyleder, yönelir.

Çocukta eşyaları ayırd etme muhayyilesi doğduğu zaman daha titiz ve plânlı hareket etmek gerekir.

Meselâ: Çocukta haya mefhumu ilk gelişmeye başladığında zihnine çok kuvvetli bir hayâ melekesi işlenmelidir. Zira yavru hayâ ile şahsiyetini geliştirir, kötü işleri yapmaktan utanır ki, bu da aklın ışıklarının şahsında pırlantalaşmasına sebep olur. Böylece bâzı hareketlerin kötü akla muhalif olduğundan, bâzılarının yapılmaması gerektiğini anlamaya başlar. Hayâ denilen ilâhî perdenin örülmeye başlaması, Allah'ın insanoğluna en büyük lutfu olan iyi ahlâkın kalp temizliğinin nümunesidir ki bu tiynette olan ço-

cuklar büluğ çağına ulaştığı zaman normal akla sahip olan zeki çocuklardır.

Utanma, hayâ hissi gelişmeye başlamış olan çocuklar, ihmâl edilmeye gelmezler. Onlar edep, hayâ hislerini geliştirip şu şekilde hareket etmelidir.

Meselâ: Yemeği sağ elle yedirmeli, yemek kaşığını eline alınca (Bismillâhirrahmânirrahîm) dedirtmeli. Sonra yemek yemesine izin verilmeli. Büyüklerinden önce yemeğe başlamamayı, yemeğe keskin nazarla çok bakmamayı ,yemek yiyenlerin eline bakmamayı, yemeği çabuk çabuk yememeyi, yemek yerken elini, elbisesini kirletmemesi, lokmaları uçun müddet çabuk yemeyi, ağzı şapırdatıp etrafı rahatsız etmemeyi öğretmeli, katık bulunduğu hâlde arada sırada kuru ekmek yedirtip alıştırmalı ki; devamlı olarak ekmeğine katık istemesin. Yanında çok yemenin kötülüğünden bahsedip çok yiyen obur insanların yırtıcı, korkunç hayvanlar kadar fena olduğundan bahsetmeli, obur çocukların kötülüklerini söylemeli az yiyen çocukları bol bol vömelidir.

Çocuğa bol bol fakir fukaraya yemek vermenin iyi olduğunu, onlara verilen eşya karşılığı böbürlenmemeyi hangi yemek olursa olsun kanaat edip yemeyi öğretmeli. Beyaz ve sade elbiselerin renkli ,ibrişim ve ipekli elbiselerden daha iyi olduğunu öğretip, giydirmeli, ibrişim, ipek, renkli elbiseleri kadınların giyeceğini ,erkeklerin ise beyaz ve sade giyeceğini söylemeli, bu çeşit elbiseleri giyen çocuklara rastlanınca onun kötü ve çirkin olduğunu anlatmalı. Yüksek rütbeli makam sahibi zengin kimselerin şımarık çocuklarıyle münase-

bette bulundurmamalı. Kötü söz söyleyen fena kelimelere alışmış çocuklarla oynatıp gezdirmemeli.

Fena çocuklarla arkadaşlık eden, küçüklüğünde ihmal edilmiş yavrular yoğunlukla fena huylu yalancı hasut, hırsız, nemim, fazla geveze, güleç, hilebaz, utanmaz olur. Bunlardan korunmanın yegâne çaresi yavruya küçükken iyi ahlâk vermelidir.

Çocuk ailede gereken terbiyeyi aldıktan sonra mektebe göndermeli. Kur'an, hadîs, ahlâk, Peygamberin hayatı, büyüklerin menkıbeleri, ermişlerin hikâyelerini okutmalıdır ki, iyilerin, salihlerin sevgisi çocuğun kalbinde yer etsin. Bu yaştaki yavrulara aşk ve kadın şiirlerini okutmamalı. Tabiat inceliğinin zarafetin icabı sayılan edebiyatçıların meclisine götürmemeli. Zira o mecliste yavrunun kalbinde fesat tohumları yeşermeye başlar.

Çok iyi hareket yapınca, çocuktan güzel bir fiil sudur edince onu sevmeli, neşelendirmeli, mükâfatlandırmalı, topluluk içinde iyi hareketini söyleyip, övmelidir. Küçük bir yaramazlığı görülünce görmemezlikten gelmeli, kimseye söylememeli gizlemeli zira o yaptığı fenalık yüzüne vurulunca bir defa daha yapmak için cesaretlenir. Bir daha yaramazlık yapar, yüzüne vurulmasından korkmaz. Yaramazlığı bir daha tekrar ederse yalnız, gizli olarak tenkid etmeli, kızmalı. Yaptığı yaramazlığın kötü olduğu, bir daha yapmaması icap ettiğini, yaparsa herkesin duyacağını arkadaşları arasında rezil olacağını söylemeli. Hiç bir zaman fena kelimeler sarfederek çok kızmamalıdır. Çünkü çocuğun kulağında o sözler yer eder, kötü fiillere karşı sempatisi fazlalaşır. Kalbinde duyduğu kötü sözlerin te-

siri görülmez. Baba söz söylerken babalık heybetini muhafaza etmeli, bazan yüzüne gülmeli, ekseriyetle hiddetli olarak hareket etmeli.

Anne yavruyu babasıyla korkutmalı, fena hareketlerden korunmalı, gündüz uyutmamalı. Çünkü tembelliğe alışırlar, gece de uykusuz bırakmamalıdır. Yavruyu yumuşak yataklarda yatırmamalı ki azaları, kemikleri gelişsin. Vücut yağ bağlamasın. Böbürlenmesin, kibirlenmesin. Yatak giyim işlerinde haşin ve sert olsun. Çocuğu hiç gizli fiile teşvik etmemeli. (Zira gizli olarak yaptığı işlerin çirkin ve fena olduğuna inanır.) Fena hareketleri terketmeye başlayınca yürümeği hareket ve spor yapmağa alıştırmalı ki, tembelliğe alışmasın. Üstünü başını açmamayı, süratli yürümemeyi, gerinmemeyi, ellerini göğsünde durdurmamayı öğretmeli.

Yakınlarından, arkadaşlarından olmayıp kendinde yahut anne ve babasında bulunan yiyecek giyecek yahut kalem, defter gibi şeyleri güzelliğiyle iftiharlanmasını önleyip herkese karşı mütevazi hoş gönüllü, herkese hürmet etmesini, konuşurken kimseyi kırmamasını öğretmeli.

Küçük çocukların elinden bir şey aldırmamalı, büyüklüğün ondan-bundan birşey almak olmayıp ona buna kendi yanındakileri başkalarına vermek olduğunu söylemeli. Aldığı kimse eşraf, zengin çocuğuysa ondan almanın aptallık, ahlâksızlık demek olduğunu söylemeli. Onun bunun elindeki mala bakmak, köpeklerin âdeti olup bir parça şey için saatlerce ellere bakıp durduklarını söylemeli.

Altın ve gümüşe tamah etmekten, yılan ve akrepten korunduğu gibi korunmalıdır. Zira altın

ve gümüşün âfeti büyükler ve küçükler için yılan ve akrebin zehirinden daha tehlikelidir.

Çocuğa toplu olarak oturulan yerlerde tükürmemeyi, sümkürmemeyi, başkasına arkasını dönüp oturmamayı, ayak ayak üstüne atmamayı, âdet haline getirmemelidir. (Zira bu nevi hareketler tembelliğin alâmetidir.) Çocuğa topluluk içinde yalnızken ne şekilde oturacağını öğretmelidir. Çok çok lâfa karışıp, konuşturmamalıdır. Bütün bunların haylazlığa alâmet olup, fena huylu çocukların bu şekilde hareket ettiğini söylemelidir.

Ne türlü olursa olsun (doğru, yalan) yemin ettirmemeli ki, küçük iken yemini âdet haline getirmesin. Söze önce başlamamayı, ancak sorulana cevap vermeyi, kendisinden büyük birisi konuşurken devamlı olarak dinlemeyi, kendisinden büyük birisi gelince ayağa kalkıp ona yer göstermeyi, ondan aşağıda bir yere oturmayı, kötü söz söylememeyi, küfür etmeyi âdet haline getirmemeli, dili, huyu, böyle olan çocuklarla münasebette bulundurmamalıdır. Zira bütün bu huylar fena arkadaşlardan öğrenilir. Aslında çocuk terbiyesinde en önemli tedbir çocuğu kötü arkadaşlardan korumaktır.

Öğretmen veya bir büyüğü kendisini döğdüğü zaman fazla ağlayıp büzülmesine fırsat vermeyip, herhangi birisi tarafından korunmamalıdır. Bu durumda ona devamlı olarak susmanın, öğretmen veya büyüğün karşısında seslenmemenin; yiğitliğin erkekliğin alâmeti olduğunu, ağlamak, bağırmanınsa korkaklığın alâmeti olduğunu söylemelidir. Çocuk mektepten dönünce yorgunluğunu gidermek için yorucu olmamak şartıyle bir müddet oynamaya izin vermelidir. Çocuğu oyundan men

etmek, devamlı olarak derse zorlamak kalbini öldürür, zekâsını aumura uğratır. Yaşamaktan zevk almaz. Bu sıkıntıdan kurtulmak için hileye başvurur.

Çocuğa bu çeşit bilgilerle birlikte anaya, babaya mürebbiyeye, tanıdığı tanımadığı yaşça kendisinden büyük olan herkese hürmet etmesini belletmeli, onların yanında oyun oynatmamalıdır.

Yaşı ilerleyip iyi ile kötüyü tefrik edebilecek duruma gelince abdeste, namaza balşatmalı, Ramazan ayında oruç tutmasını emretmelidir. İpek, diba, altından eşya giydirmemeli, şer'î emirlerin haram, helâl bahislerini öğretmelidir. Hırsızlıktan, haram mal yemekten, hiyanetten, yalandan fena sözlerden velhasıl kelâm çocuğun ahlâkını bozacak her türlü fiillerden onu sakındırmağa çalışmalıdır. Bu saydığımız şeyleri çocukluk çağında öğrenen çocuklara bulûğ çağına gelince öğretilen, menedilen, yaptırılan şeylerin sırların, hikmetleri öğretilir ve denilir ki:

— Yemekler tedavi ve yaşamak için yenilir. Onları yemekten maksat: Allah'a ibâdet etmek için vücudu takviye etmek, beslemektir. Dünya hayatı sonsuz ve devamlı bir hayat değildir. Ölüm dünyanın bütün lezzet ve nimetlerini keser. Dünya durulacak yer değil geçilecek yerdir. Âhiret hayatı ise devamlı ve ebedî bir hayattır. Dünyada ölüm, hemen karşıda hazır ve beklemektedir, akıllı ve zekî olan kimseler dünyada iken âhiretin hazırlığını biriktirip huzuru ilâhiyye meyûs olarak çıkmayan cennetin nimetlerine saadetine ulaşıp ilâhî cemâle vakî olanlardır.

Sağlam bir terbiye ile bulûğ çağına kadar gelmiş olan çocuklarda bu sözler yüksek bir tesir icra

eder, taşa oyulan nakışlar gibi yavrunun kalbine işler.

Fakat normal bir metodla yetişmeyi alelusûl büyüyen çocuklar (Çocukluğu, oynamakla geçen haya hissi vermeyip obur, süs düşkünü gururlanmak gibi vasıflarla harfler gibi ancak tesir icra eder. (Hemen esen rüzgârla yok olup gider).

Çocukları küçük iken kollamak, metodlu bir şekilde yetiştirmek gerektir. Zira çocuk cevher olarak yapısı iyiye ve kötüye kaabiliyetli olarak yaratılmıştır. Ona yön veren anne ve babasıdır. Anne ve babalar yavrularını ya iyiye sevkeder, yahutta kötü yola. Her şeyin hakikatını en iyi bilen büyük terbiyeci, gönlümüzün padişahı peygamberler peygamberi (A.S.) buyuruyor :

(Her doğan çocuk İSLÂM fıtratı üzerine doğar, sonra anne ve babası dilerse onu Yahudi, Hıristiyan, Mecusi yapar.)

Tüster'li Sehloğlu Abdullah oğlu Sehl: (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) dedi:

— Ben üç yaşında idim, geceleri kalkar dayım Süveroğlu Muhammed'in namaz kılışını seyrederdim. Bir gün dayım bana: «— Sen seni yaratan kimseyi anmaz mısın?»

«—, O'nu nasıl anayım bilmiyorum dedim.» Dayım:

«— Her yatağa girdiğin vakit dilini oynatmadan üç defa (Allah benimle, Allah beni görüyor) de dedi. Ben de buna devam ettim. Bir müddet sonra yedi, sonra onbir defa demeye başladım. Dayım bana içten çok işlemişti. Bir müddet sonra babamdan kurtulursun» dedi. Ben de dayımdan bana ölmez bir hâtıra olsun diye devam ettim.

Bir gün dayım bana «Ya Sehl Allah kendisi ile beraber olan kimse hiç ona isyan eder mi? Sakın ha sen de isyan edeyim deme» dedi. Bu sözler bana içten çok işlemişti. Bir müddet sonra babcmlar beni mektebe gönderdi. Mektepte okurken dayımın o sözleri hiç kulağımdan çıkmadı. 6 yaşında iken Kur'ân-ı Kerîmi hıfzettim. Devamlı olarak orucumu tutardım. Sahurda yediğimiz şeyler ise arpa unuydu. 12 yaşımda tahsil merakım arttı. 13 yaşımda Basra'ya gittim. İlim tahsil etmek için bir âlim aradım. Sonra Abadan'a gittim. Orada Ebi Habib Abadan'lı Abdullah oğlu Hamza'nın yanına vardım, bir müddet orada durdum. Onun yüksek ilminden istifade ettim. Tekrar Basra'ya dönünce iktisat etmeye başladım, bir okka arpa alıyor, öğüttürüyor katıksız olarak yiyordum. Sonra üç günde, sonra beş günde bir okka yemeye başladım. Böylece yirmi sene devam ettim. Bir müddet sonra seyahate çıktım. Dönünce geceleri hep ibâdet etmeye başladım.

Ahmet Hazretleri diyor ki: Sehl, ilâhî visâle erinceye kadar böyle devam etti Allah'ın rahmeti ona olsun.

Evet küçüklükte alınan temiz sağlam bir terbiye hayat boyunca tesirini gösterir.

İRADENİN ŞARTLARI VE RİYAZAT YOLU

Bil!.. Âhireti kalb gözüyle yakinen müşahede eden kimse âhiret kazancı için mutlak olarak cânı gönülden iştiyakla, dünyevî nimetleri, zevkleri hiçe sayarak çalışır. Çünkü yanında süslü boncuk bulunan kimse parlak bir cevher görürse boncuğa rağbeti kalmaz, boncuğu satıp cevher almıya çalışır.

Şehvet ahiret hayatını, saadetini, ilâhî mülâkatı istemiyen ,yahut elde etmek için çalışmıyan kimsenin Allah'a, uhrevî saadete imânı yok demektir. İman kelimesiyle ruhsuz ve mücerred olarak dille kelime-i şehadet getirmeyi kasd etmiyorum. Zira böyle ruhsuz olarak şehadet getiren kimse aynen cevherin boncuktan iyi olduğunu söyleyip cevherin nasıl, nice, ne şekilde olduğunu bilmeyen kimse gibidir. Eğer bu tip kişilere cevher getirilse, gösterilse boncuğu bırakıp cevhere sarılmazlar. Bunların cevheri elde etmelerine mâni azmetmemeleridir. Azme mâni iradesizliktir. Iradeye mâni ise inançsızlıktır. İnanmamaya sebep ise mürşidlerin, âlimlerin, hakikat erlerinin, erenlerin bulunmayışı, vazifelerini yapamayışlarıdır.

Halk kitlesi cahildir. Şehevî arzuların deryasına dalmışlardır. Onları daldıkları bu bataklıktan çekip çıkaracak gerçek bir önder yoktur. Eğer, onlara her hangi bir kişi doğru yolu gösterse cahilliklerinden o yolu takip edemezler. Eğer din bilgisini dediğimiz hocaların yanına varsalar, onları takip etseler onların da nefsî arzulara uyduklarını, hakikat yolundan ayrıldıklarını görürler. Böylece iradeleri zayıflaşır, doğru yolu göremezler. Alimlerin nefsî arzular hakkındaki nutukları ise ilâhî yoldan uzaklaşmaktan başka bir şeye vesile olmamaktadır. Matlupla talip arasında perde olmaktadırlar. O durumdaki yol gösterici bulunmayıp nefsî arzuları galip gelip, arayan kimse de gafil olursa ulasmak (vuslat) diye bir şey düşünülebilir mi? Elbette ki düşünülemez. Eğer içten gelen bir duyguyla, yahutta başkasının uyarmasıyla âhiret saadetini temin etmek icin bir kimse çalışmak arzularsa her şeyden önce bir takım şart-

ların mevcud olduğunu bilmelidir. Eğer bir takım takip edilecek prensipler, çizilecek sınırlar, çekilecek siyeçler vardır. Prensipleri tatbik ederken iradenin kontrolü için bir takım vazifeler vardır.

İradeyi kontrol edebilmek için bözı ön şartları şöyle sıralayabiliriz: Hak ile nefis arasındaki setlerin, perdelerin ortadan kalkması. Çünkü halkın Haktan mahrum olmasının sebebi aradaki perdelerdir. Allah'ü Teâlâ bu set ve perdeleri şu şekilde açıklamıştır: **«Biz onların arkasında bir perde, ön tarafında bir perde kıldık.»**

Mürid olacak kişi ile Hakkın arasındaki perdeler ise dörttür. Mal, makam, taklid, masiyet.

a) Mal perdesi; ancak zarurî ihtiyaçlardan fazla olan miktarı terkedip gönülden sevgisini silmekle kaldırılabilir. Dirhem miktarı mala, paraya içten bağlı olan gönüller ile Hak arasında açılmayan perdeler mevcuttur.

b) Makam perdesi; ancak mertebe, mevki sevgisini yok etmekle kaldırılabilir. Bunu imha ise tevazu, söhret el söylesinden kaçmak, umumun nefretini kazandıran şeylerden kaçmak gibi hasletler ile mümkün olur.

c) Taklid perdesi, mezhep taassubunu bırakarak kelime-i tevhidin hakikat ve manâsını anlamak, ihlâslı ve imanlı olarak tasdik etmekle kalkar. Tasdik yalnız lâfta kalmamalı fiiliyat sahasında dökülmelidir. Öyle ki, gönülde Allah'tan başka hiçbir şey kalmamalı insan için en büyük put hevadır. Nefse uymaktır. Bir kimse putları temizleyip kelime-i tevhidin hakikatına ererse itikadın ne demde olduğunu taklidden sakınmanın nasıl mümkün olacağını anlar. Bu anlayışı mücadele yolu ile değil de mücahede yolu ile temin etmelidir. Eğer itikad-

larda taassup galip gelirse, onu yenecek herhangi bir manevî kuvvet de bulunmazsa işte o zaman taassup Hakkı bulmak için bir perde olur.

d) Masiyet perdesi; ancak tevbe ile, zulmü bırakmamakla, kötülüklere dönmemek için samimî olarak azmetmek ile geçmiş fenalıklara pişman olmak, kötülükleri reddetmek, düşmanlığı bırakmak gibi hallerle mümkün olur. Çünkü tevbe etmeyip zâhirî günahları bırakmadan dinin esrarına vakıf olmak istiyen, mükaşefeyi arzu eden zavallılar aynen Kuran'ın tefsirine Arap dilini bilmeden vakıf olmak isteyen akılsız divaneler gibidir. Kuran'ı Kerimi öğrenmek için önce Arap harflerini, Arap gramerini, tefsir ilmini, tecvid ilmini tedricî olarak tahsil etmek gerektiği gibi, aynen öyle de hakikat ilmini elde etmek için önce şeriatın zâhirini öğrenmek sonra da tedricî olarak sırlarına, derinlerine inmek gerektir.

Saydığımız bu dört şartı anlayıp tatbikine başlayan, mal ve can sevgisinden sıyrılan kimse aynen guslünü, taharetini, abdestini alıp namaz kılmaya hazır hâle gelen kimse gibidir. Bu çeşit kimseler için önder, imam vasfına haiz bir kimseye ihtiyaç vardır. İmam bulununca cemaatle namaz kılınabileceği gibi mürid olan kimse de kendisini doğru yola götürebilecek hakikat ilmini bilen üstada, batınî ilme vâkıf mürşide ihtiyacı vardır. Evet din yolu zordur. Şeytan yolu ise çekici ve dolambaçlıdır. Hakikî bir mürşidi olmayan kimsenin mürşidi muhakkak şeytan olur.

Öndersiz, korkunç çölde yürüyen kimse kendisini karanlık çukurlara atmış gibidir. Bunlar

tek başına biten ağaçlara benzerler. Bir müddet yeşerse de elbette bir gün kurur. Kurumasa da meyve vermez.

Gösterdiğimiz bu şartları elde ettikten sonra mürşid-i hakikîyi bulan kimse dere kenarında yolunu kaybetmiş olan âmaların gözlülere sarıldığı gibi sarılsın. Bütün gönlüyle ona bağlansın, bir çocuğun babasına teslim olduğu gibi ona teslim olsun ve şunu iyice bilsin ki mürşidî hatâ da etse müridin vazifesi mürşidine uymaktır. Mürşid müridini her türlü fenalıklardan korumalı, hakikat katillerinden muazzam maneviyat kaleleriyle muhafaza etmelidir.

Bu kaleler dört tanedir. Halvet, sumt, açlık ve uykusuzluk. Bunlar müridi; maneviyat şekillerinin elinden kurtarır. Müridin gayesi, Rabbını müşahede edebilmek, ona yaklaşmak için kalbini ıslah etmektir. Açlık: kalbte kan dolaşımını azaltır. Onu beyazlaştırır. Beyazlığı ise nuranileşmesidir. Gönül yağını eritir. Yağın erimesi rikkati meydana getirir. Gönlün yumuşaması mükâşefenin anahtarıdır.

Kalbte kan devranı ne kadar azalırsa düşman kuvvetler o kadar sıkılır. Çünkü fenalık melekesinin mecrası şehvet yolu damarlardır. Hz. İsa kendi havarilerine: Ey havariler! Karnınızı aç tutun ki, kalbiniz Tanrıya yaklaşsın derdi.

Müsterli Abdullah oğlu Sehl dedi:

Ebdal (kırklar dediğimiz her zaman bulunduğu kabul edilen birisi ölünce yerine başkası geçen hakikat mürşitleri, mâneviyat üstadları) olan kişiler dört hasletleri sayesinde Ebdal olmuşlardır. Az yemek, az uyumak, az konuşmak, halktan uzlet etmek.

Az yemenin kalbi nuranileştirmesi tecrübe ile sabit olan apaçık bir hakikattir.

Az uyumak kalbi parlaklaştırır, saflaştırır, nuranileştirir. Açlıktan gelen parlaklıkla birleşince kalb «Dürri bir yıldız gibi olur». O nurani aynada Hakkın cemâli levhalaşır ve insan âhiret derecelelerinin ulvîlerini müşahede eder. Böylece dünyaya rağbeti, âhirete mukabeleyi anlar. Az uyumak az yemek neticesidir. Çünkü tok karnınla az uyku uyunmaz. Çok uyku kalbi karartır. Ancak vücudun ihtiyacı kadar uyumak zarurîdir. Zaruret miktarı uykudan fazla yatmak gaybî sınırlarının kalbde inkişafına sebep olur. Ebdal dediğimiz erenlerin evsafını açıklarken, «Az yerler, fazla uyumazlar, ancak zaruret anında konuşurlar» denmesi de bu manâdadır.

İbrahim El-Havass dedi, «70 kişinin reyini sordum çok uyku çok su içmektendir.»

Sumt: (Az konuşmak) uzleti kolaylaştırır dediler. Ama uzlet eden kimse yedirip, içirip, bütün işini döndüren zâtı müşahade eder. Müşahare sırrına erişen kimseler ise zaruri miktardan fazla konuşmazlar. Çünkü konuşmak kalbi meşgul eder. Gönlün konuşmak isteği gayet fazladır. Konusmakla istirahat edeceğini sanar İlâhi, zikir ve fikir için konuşmayı bırakmak nefse ağır gelir. Aslında gönül zikirle istirahat eder.

Sumt: Aklı çalıştırır. Takvayı kazandırır, zühtü öğretir.

Halvet: (Herkesten ayrılmak, halktan uzaklaşmak) Fuzulî meşguliyetleri giderir, göz ve kulağı zebteder, göz ve kulak kalbe açılan bir dehlizdir. Kalb ise pis, kerih, kazuratlı, suların içine dolduğu bir havuz mesabesindedir. Riyazatın maksadı

bu lâhuti havuzu pis kanalizasyonlardan temizleyip hâsıı ettiği çirkin yosun ve pis çamurları yok edip, havuzun hakikî çehresini göstererek meydana çıkarmaktır. Ondan sonra havuzu, tatlı içme sularıyle doldurmaktır.

Evet bu pis sular koca oluklar vasıtasiyle havuza akarken kovalarla temizlemek mumkun değildır. Çünkü gelen su yok edilen suyun on mislidir. Önce ufunet taşıyıcısı nehir hükmünde olan duyu vasıtaıarının zaruretten fazla miktarının kapamalı havuza su akmasını önlemelidir. Sonra önemli bir temizliğe girişilmelidir. Bu zabt ise halvet ile mümkün olur.

Halvete çekilecek yer bulunmazsa halkla münasebetten çekilmeli, onların aralarındaki gayri meşru münasebetlere katılmamalıdır. Bu durumda Hakkın nidası işitilir. Rububiyetin celâlî müşahede edilir. Allah'ın Resûlüne nübüvvet vazifesi bu şekilde verilmiştir. Resûl-i Ekrem kendi içine çekilip maddî âlemden mânevî âlemî seyre dalmaya başladığı sıralarda «Ey örtüsüne bürünen kalk» hitabı ilâhisine mazhar olmuştur. Saydığımız bu dört hakikat kale ve tel örgü hükmündedir. İnsanı yol kesicilerden korur, arız olacak kötü hareketlerden muhafaza eder. Bunlar yapıldıktan sonra sulûk ise yoldaki tuzakları ifna etmektir. Allah yolundaki tuzakların başında gönlün dünyevî isteklere iltifat etmesi gelir. Aslında bu tuzakların hepsi birbirinden tehlikelidir. Takip edilecek yol tedricî olarak kolaydan başlamaktır. En kolayı o vasıflardan, yâni iradenin ilk başlangıcında alâkayı kesmek için çalıştığımız bağlardır. «Mal, can, dünya sevgisi, halk ile iltifat, masiyetlere batmak.

Dış taraf gibi batınî tarafı da bunlardan temizlemek gerektir. Bu ise uzun bir müddet ister. İnsandan insana uzûnluk müddeti değişir. Birçok şahıslar var ki, az bir riyazat ile birçok vasıfları elde ederler. Önce de belirttiğimiz gibi mücahade ve riyazatın maksadı şehevî arzuların zıddığını, nefsi hevanın aksini yapmaktır. Müridin nefsinde bu maksadı temin ettikten sonra, yahut köreltikten kalbi meşgul edecek münyevî alâkaları yok ettikten sonra bunu devam ettirmek için kuvvet sarfedilmelidir. Fazla zikir ve virdler verilmemeli, sünnetler nafilelerle, iktisar ettirilmelidi.

Bu duruma gelen kimselerin virdi virdlerin en büyüğü olan gönlü ilâhî zikre vermek başka maddî varlıkların zikrini silmektir. Kalb maddî zikirlerle oyalandıktan sonra ilâhî zikir verilmemelidir.

İmamı Şibli; Hasriye şöyle dedi: «Benim yanıma geldiğin cumadan, geleceğin cumaya kadar gönlün Allah'tan başka maddî şeylerle meşgûl olursa yanıma gelme.»

Bu tecerrüd, sıyrılış, ancak iradenin sadakatı gönülde Allah sevgisinin istilâsı ile hâsıl olur. O zaman kişi sevgilisinin ateşiyle yanıp kül olan âşıkların durumuna gelir. Mürid bu hâle gelince Şeyh (mürşid) ona tek kişilik bir zaviyede halvet halinde helâl rızık temin etmelidir. Zira din yolunun esası helâl rızık yemektir. Bu durumda tabii olarak şeyhin uygun gördüğü şekilde «Sübhanellah» zikri verilmelidir. Bu zikire dil hareketten düşünceye kadar çalışır. Kelime dilde hareket ettirmeden kendiliğinden akıp gidecek hâle gelir. Daha sonra devam ede ede dilde kelimenin lâfzı yok olup kalbte hıfzın sureti kalır. Daha sonra devam ede ede lâfzın harfleri de silinir, mânâsının hakikatı gönülde yer

eder. Bütün masiva yok olur. Yalnız ilâhî haz kalır. Çünkü kalb ne olursa olsun herhangi bir şeyle haddinden ziyade meşgul olursa, diğer şeylerden uzaklaşır. Allah'ı zikirle meşgul olursa ki, arzu edilen de odur imkânsız şeylerden uzaklaşır. O zaman dünyevî tehlikelerle alâkalı olan kalb vesveselerini iyi mürakabe altına almak gerekir. (Önce izah ettiğimiz gibi). Eğer bir dakika daha olsa gönül maddî şeylerle meşgul olursa zikir kaybolur. Kalbten çıkar böylece noksan sayılır. Bu nevi vesveseleri def etmek gerekir.

Artık maddi hususlar silinince bu defa Allah nedir, ne demektir, niçin ben buna devam ediyorum. Maksadım ne? Gibi vesveseler başlar. Bu şekildeki düşünceler de tehlikelidir... Kalb ne kadar şeytanî ve küfrî vesveseleri defederse, onlardan iğrenirse, yok etmek için çalışırsa o derece yücelir, hileler tesir etmez. Fakat bunun da çeşitli nevileri vardır

1 — Kişi kati olarak bilir ki, Allah makamdan münezzehtir Ama şeytan kalbe bunları atar, hatırına getirir. O halde bu fitnelere dalmadan zikrullaha sarılıp Allah'tan bu nevi düşünceleri kafasından silmesi için yardım dilemelidir. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîminde: **«Şeytan içine bir şey atınca Allah'a sığın. Şüphesiz ki, O en iyi işiten ve bilendir»** şeklinde bu hakikatı belirtmektedir.

2 — Kişi şekke düşer. Bu durumda ise şeyhine meseleyi anlatmalı, (Aslında kalbine gelen her türlü fena düşünceleri mürşide anlatmak gerektir) başka kimselere söylememeli, halktan gizlemeli. Şeyh meseleyi anlarsa durumuna bakar, zekâ ve anlayışını düşünür ona göre cevaplandırır. Eğer

şeyh onu kendi haline bırakır, düşünmesini emrederse Hakkın hakikatın anlayabileceğini bilirse onu düşünmeye sevketmeli, kendi başına bırakmalıdır. Tâ ki, hakikatı keşfedebilecek nurlar kalbine dolsun. Yahut Şeyh: Kendi kuvveti, zekâsıyla bu çeşit fena itikat, düşünceleri reddedebilecek anlayışa ve düşünceye sahip olmadığını bilirse o zaman ona destek olmalı. Hakikatlar, deliller ve huccetlerle uyarmalıdır. Zira bu çeşit düşünceler, tarikatın tehlikelerinden, yalan tuzaklarındandır. Birçok müridler vardır ki, senelerce riyazatla meşgul olurlar, sonunda bozuk bir hayal düşüncelerine hâkim olur. Hakikatı anlayacak mürşidlerden mahrum olduklarından yolu sapıtır, boş şeylere gönül vermeye başlarlar.

Evet, halvete çekilip, zikirle meşgul olup kalbinden diğer meşguliyetleri defeden kimse de bu çeşit efkârdan hâli kalmazlar. Çünkü bu nevi kişiler ölüm gemisine binmişlerdir. Kurtulurlarsa din büyüğü, batarlarsa helâk olurlar. Peygamber Efendimiz bu gerçeği bir hadis-i şeriflerinde «Size âcizlerin dini gerektir» diye açıklamışlardır. Bu ise esaslı bir îman telâkkisidir. İmanı, itikadı zahirî eğlence ve taklidden kurtarmanın yoludur. Muhakkak ki, dönüşte birçok tehlikeler vardır. Hani tasavvuf dilinde buna mümasil bir söz vardır. «Şey, müridinin yularını pekçe tutmalıdır.» Eğer mürid zeki, düşünceli, anlayışlı, zâhirî inançları mükemmel bir kişi değilse ona fikir ve zikir verilmez. Önce zâhirî vaadlerle çeşitli yerler vererek, yahut fikre ve zikre dalanlara hizmet ettirerek riyazata başlamalıdır. Belki o hizmet sayesinde onlardan bir nebze kendisine geçer. Zira savaşta harp etmekten âciz kimselere cepheye silâh taşımak, su

dağıtmak gibi vazifeler verilir. Tâ ki, onlar da kıyamet gününde şehitler ve gazilerle birlikte haşrolunsunlar. Gerçi şehit ve gazi derecesine, mertebesine ulaşamazlar ama onların yüzünden istifade ederler.

Zikir ve tefekkür için tecerüd etmiş, halktan uzlet etmiş olan dervişler uçup, riya riyazat vasıtasıyla elde ettiği bazı keşifler, uzlet ve mücahede neticesi tezahür eden bazı keramet ve fevkalâdelikler gibi manialara, tehlikelere muhatap olurlar. Ve bunlardan herhangi birisine iltifat edip, onlarla meşgul olurlarsa yollarını keser, duraklamaya başlar, neuzü billâh fena olurlar. Bu gibi durumlarda hâlini bütün ömrü boyunca denizleri yutsa susuzluğu kanmıyan kimselerin suyu arzu ettikleri gibi devam ettirmeli devamlı daha iyiyi, daha yüceyi, daha ileriyi istemelidir. Ana sermayesi halktan Hakka dönmek halvettir. Hakikat seyyahlarından birisi dedi: Halktan ayrılmış olan ebdallerden birisine sordum: «Hakka ermenin yolu nasıldır?» Dedi. «dünyada misafir gibi olmaktır.»

Başka bir seferinde: Kalbimi Allah'la başbaşa bırakacağını bir işi bana göster dedim. «Halkı nazarı itibara alma, onların yaptığını yapma. Zira onlara bakmak, zulmettir» dedi. «Eğer mecbursan» deyince, «sözlerine kulak verme, dinleme zira onların sözü kasvettir, dedi. Eğer mecbursam deyince onlarla münasebette bulunma, alışveriş etme zira onlarla muamele, münasebet vahşettir» dedi. «Onların arasında bulunuyorum, münasebet etmek zarurîdir. dediğimde, «Öyleyse onlarla yaşama, onların hayatına kendini uydurma» dedi. Eğer bunu da yapmak lâzımsa» dedim. «Ey falan bana iyi dik-

kat et. Gafillere bakarsan cahillerin de sözünü işitirsen, baş vuranlarla münasebet edersen, gönlünün de devamlı Allah'la beraber olmasını istersen böyle sadete ebediyen ulaşamazsın» dedi.

Şu halde riyazatın gayesi kalbin devamlı olarak Allah'la bir olmasıdır. Bu ise ancak kalbi başka şeylerden boşaltmakla olur. Kalbi başka şeylerden boşaltmak ise ancak uzun zaman mücahede etmekle mümkün olur. Bunu temin ettikten sonra kalbte Rububiyetin celâl sıfatı inkişaf eder. Halk kalbe tecellî eder. Ve sayılması mümkün olmayan, hattâ saymakla kelimesine bile sığmayan Allahu Teâlânın birçok lûtufları gönle doğar. Herhangi bir mürid bu lûtuflara mazhar olursa onun için büyük tehlike başkasın vaaz, nasihat kabilinden bu sırları söylemesidir. Aslında o zaman bu şekilde hareketten insana dünyada misli görülmeyen bir zevk ve tad gelir. İnsan o halden zevk alır. Halbuki çok zaman şeytan hayalinde çeşitli fikirler ileri sürer. Meselâ der ki: Bu yaptıkların gafil ölü kalpleri ihya ediyor. Sen kulla Tanrı arasında bir vasıta hükmündesin. Kullar sana dua ediyor. Halbuki bu yapılanlardan sana hiç fayda yok, onlardan lezzet de almıyorsun.

Şeytanın daha da ileriye giderek eğer yakınlarından tanıdıklarından sözü geçen güzel konuşma halkı kendine daha çok çeken bir kimse bulunursa müridin içindeki haset akreplerini harekete geçirir. Eğer mürid hileye sapacak bir kişi ise. Ama mürid dâvasında sadık, geniş görüşlü, gayesi kulları «Sıratı müstakime» götürmek olursa sevinir, ferahlanır ve «Hamd Allah'a olsun ki, bana yardımcı olan, benim dâvâmı destekliyen bir insan daha yarattı» der. Yalnız bir yerde tek başına olan bir insan orada bu-

lunan bir mevtayı defnetmesi icap etse (Defnetmezse farzı kifayeyi terk etmiş olacağından günahkâr olur.) O anda kendisine yardım edecek birisi çıka gelince nasıl sevinirse değil haset etmek, daha fazla teşekkür edeceği gibi.

ÇOK KONUŞMAK

Çok konuşmak fena bir hastalıktır. Çok konuşmak, malâyâni olan şeylere karışmak, ihtiyaçtan fazla 'gereksiz yere lâf etmektir. Zira anlatmak istenen gayeyi muhtasar sözlerle anlatmak gerekir. Mufassal sözler de izah lüzum olursa yapılmalıdır. Tek kelimeyle izah edilebilinecek bir sözü iki kelimeyle ifade etmek doğru değildir. Her ne kadar haram değilse de ihtiyaçtan fazla konuşmak mezmumdur.

Atâ bin Ebi Rabah dedi: Sizden önce gelenler «Ashab tabiîn» fazla konuşmayı iyi karşılamazlardı. Allah'ın kelâmından, Resûlün hadisinden, marufu emirden, münkiri nehiyden ,zarurî ihtiyaçlardan maada konuşmaları fazla sayarlardı. Siz ki yanınızda konuştuğunuzu yazan, yaptığınızı kaybeden Kiramen Kâtibin adlı, meleklerin mevcut olduğunu bilmez misiniz? Mahşer gününde huzuru kibriyada yaptığımız kötü konuşmaların bulunduğu defter açıldığı zaman utanmayacak mısınız?

Ashabtan birisi dedi: Bana birisi fuzulî bir sual sorduğunda çölde susuz kalmış kimsenin suyu aramasından daha fazla bir iştiyakla cevap vermeyi arzularım. Fakat fuzulî olarak konuşmanın fenalığından korkarak cevap vermek istemem.

Bil ki, aşırılık yalnız lâfa münhasır değil her

mevzuuda fenadır. Bakınız Kur'ân-ı Kerim ne güzel izah ediyor: **«Onların duygularının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadakayla, marufla veya insanların arasını ıslâhı emretmek başkadır.»**

Allah'ın Resulü ise şu şekilde anlatıyor: Ne mutlu o kişiye ki, sözün fazlasını atar, malın fazlasını infak eder. Ne acıdır ki, bugün durum tam tersine dönmüş, malın fazlası yığılmakta, sözün fazlasıyla konuşulmakta, her şey lâfta kalmaktadır. Abdullah babasından rivayeten anlatıyor: Ben Resûlü Kibriyanın huzuruna girdiğimde Beni Amir kabilesinden bir topluluk Allah'ın Resûlüne. «Sen bizim efendimizsin, sen bizim en iyimizsin, sen bizim büyüğümüzsün, sen bizim iftihar vesilemizsin» gibi lâflar konuşuyorlardı. Resûlüllâh: «Diyeceğiniz ne ise hemen söyleyin, şeytan sizi uyutmasın» dedi. Bu hadisle, efendimiz şunu belirtiyor. Övgü, medh her ne kadar doğru, hakikatta olsa şeytanın oyuncağı olup haddinden ziyade konuşmalar kötü neticeler verir.

İbni Mesud (R.A.) dedi: Sizin çok konuşmanızdan korkarım. Zarurî ihtiyaclarınızı defedecek kadar konuşun yeter. Mücahid (R.A.) dedi çok konuşmak fenadır, amel defterine yazılır. Hattâ biriniz çocuklarınızı sana şunu alacağım diye kandırırsanız, korkarım ki, o da defterinize yazılır. «Kezzap, yalancı» olarak vasıflandırılırsınız.

Hasan (R.A.) dedi: Ey Âdem oğlu önüne bir defter serilmiş ona bakmak için de iki melâike vazifelendirilmiş ne yaparsan yazarlar düşün istersen çok konuş, istersen az.

Rivayete göre Hazreti Süleyman (S.A.) ifritlerinden birisini bir yere gönderdiğinde peşinden de bir neferi gözetici olarak gönderirmiş, ifritin neler

yaptığını Süleyman'a anlatırmış. Yine bir seferinde nefer Süleyman'a ifritin çarşıda başını göğe kaldırdığını, sonra halka bakıp tekrar yere indirdiğini anlattı. Hz. Süleyman İfrit'e bunun sebebini sordu ifrit: Taaccüp ettim üstte melekler ne çabuk yazıyorlardı, alttakiler ise (İnsanlar) ne çok yanılıyorlardı.

İbrahim Et-Teymi dedi, imanlı kimse konuşmak isteyince bakar yerindeyse, konuşacağı söz muvafıksa konuşur.

Facir kimse ise durmadan konuşur.

Hasan (R.A.) dedi: Çok konuşan, çok yanılır; malı çok olanın günahı da çok olur, huyu kötü olan olan kimse kendi kendisini incitir.

Amr bin Dinar dedi: Adamın birisi huzur-u saadette çok çok konuştu. Efendimiz «Dilini perde arkasına çek» dedi. Adam «Dudak, dişlerim o vazifeyi görür» Resûlullah: «Öyleyse üzerine düşmeyen lâfa karışma.» Başka bir rivayette bu sözü Efendimiz çok çok kendisini öven, yağcılık yapan birisine söylemiş, sonra da devamla «Allah insana uzun dilden daha fena bir şey vermemiştir» demiştir.

Ömer bin Abdülâziz (R.A.) dedi: «Üzerime gerekmiyen şeylere dalmak korkusu beni çok konuşmadan alıkoyuyor.

Bir filozof dedi: Bir mecliste otururken konuşmak acayibinize giderse susun, susmak acayibinize giderse konuşun.

Ebu Habib oğlu Yezid dedi: Dinlemekten çok konuşmayı sevmek dünyanın bozukluğundandır. Çünkü çok konuşmak rezalet, çok dinlemek ise selâmettir.

İbni Ömer dedi: İnsanın en çok temizlemesi

gereken uzuv dilidir. Ebu Derda hazretleri çok konuşan bir kadına, «Eğer dilsiz olsaydı kendisi için daha iyi olurdu» buyurdu.

İbrahim dedi: «İnsanlığı iki şey helâk eder; çok konuşmak, çok mal.»

İşte bu saydıklarımız çok konuşmanın kötülüğünü belirten hikmetli sözlerdir. Konuşmanın sebebi ,aşırı konuşmayı gerektiren âmilleri, tedavi yollarını «Boş Yere Konuşma» bahsinde açıkladık.

DİLİN TEHLİKELERİ, SUSMANIN FAZİLETİ

Bilki, dilin tehlikeleri büyüktür. O tehlikelerden ancak susmakla kurtulursun. Bu yüzden İslâm şeriatı susmayı övmüş, bütün insanları fuzulî konuşmaktan menetmiştir.

Efendimiz buyurdu: Susan kurtulur. Susmakta hikmet vardır. Susanlar ise pek azdır.

Abdullah bin Süfyan babasından rivayet ediyor: Ben Peygambere dedim, «Ey Allah'ın Resulü, bana İslâmı bildir, öyle ki, başkasına sormaya ihtiyacım kalmasın. Peygamber buyurdu: «De ki Allah'a inandım, sonra istikametini düzelt.» Yine dedim: Neyimi koruyayım? Mübarek elleriyle dilini gösterdi...

Utbe bin Amir dedi: Ey Allah'ın Resûlü, kurtuluş nedendir, dedim. Dedi: Dilini koru, o sana ve günahlarına yeter.

Sehl bin Sad-es Saidi'den: Allah'ın Resûlü dedi: Kim bana çenesi ile bacakları arasını koruyacağına tekeffül ederse, ben de onun cennete gireceğine tefekkül ederim.

Başka bir hadis-i şerifte: Kim ki karnını, çin-

sî uzvunu, dilini korursa bütün kötülüklerden kendisini korumuş olur.

Evet, işte umumiyetle insanlık bu üç duygu ile helâk olur. Efendimize sordular. Ençok insanlar hangi amellerden dolayı cennete girerler? Buyurdu: Allah korkusu ve iyi ahlâk. En çok hangi amellerinden dolayı cehenneme girerler? Buyurdu: Dikkat edin, iki delikten dolayı, onlar ağız ve ferçtir.

Muaz bin Cebel'den: Dedim, Ya Resûlallah, her dediğimiz şeyden mesûl muyuz? Dedi: Her insan cehenneme burnundan sürüklenerek dilinin belâsı olarak gider.

Abdullah-Es Sekafi'den: Dedim, Ey Allah'ın Resûlü, bana birşeyler söyle ki, onlara devamlı dayanayım. Dedi: «Allah de, sonra istikametini düzelt.» dedim. Ya senin en çok korktuğun şey nedir. Mübarek dillerini gösterdi ve işte budur dedi.

Rivayete göre Muaz bin Cebel, Efendimize dedi: Ya Resûlallah, hangi amel daha iyidir? Resûlü Kibriya mübarek dilini çıkardı ve parmaklarını üzerine koydu.

Enes bin Malik dedi: Efendimiz buyurdu: «Kulun imanı kalbi doğru olmadan müstakim olamaz. Yakınında bulunan komşuları kendinden emin olmazlarsa da cennete giremez.

Başka bir hadis-i şerifte: «Müslümanlığının tam olması kendisini sevindiren kimse az konuşsun» buyurdu.

Said bin Cübeyr merfu olarak rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Efendimiz buyurdu: «Sabah olup da kul uyanınca bütün uzuvlar da uyanır. Ve insana

şöyle hitap ederler: Allah'tan kork, biz sana bağlıyız. Eğer sen doğru olursan biz de doğru oluruz, sen saparsan biz de saparız.

Rivayete göre Hattab oğlu Ömer bir gün Hazreti Ebu Bekir'i kendi eliyle dilini çekerken görmüş. Demiş, «Ey Resûlullahın halifesi, ne yapıyorsun?» Ebu Bekir: «Ben Efendimizden duyduğum bir hadis-i şerifte şöyle buyuruluyor: (Cesetteki bütün uzuvlar dilin keskinliğinden Allah'a şikâyet ederler)»

İbni Mesud'dan: Ebu Bekir'in Safa'da telbiye anında şöyle dediğini işittim: Ey dil, hayrı pişman olmadan önce söyle zengin olursun; sus, salim olursun, denildi. Ey Ebu Abdurrahman, bu senin söylediğin bir söz müdür? Yoksa Resûlullah'tan mı işittin? Ebu Bekir: Hayır ,fakat Efendimizin «Adem oğlunun en çok hatası dilindendir» buyurduğunu duydum.

İbni Ömer'den: Allah'ın Resûlü buyurdu: Dilini koruyanın Allah her sırrını korur. Gazabını yeneni Cehennem azabından muhafaza eder. Allah, özür diieyenin özrünü kabul eder.

Rivayete göre Muaz bin Cebel, Resulûllah'a dedi: Ey Ulu Peygamber, bana bazı tavsiyelerde bulun. Efendimiz: Allah'ı görüyormuş gibi ona ibadet et, kendi kendini ölülerden say, istersen sana bunların hepsinden daha mühim bir şey göstereyim, dedi ve parmaklarını diline değdirdi.

Safran bin Selim'den: Büyükler Büyüğü Peygamber dedi: Dinleyin beni, size ibadetlerin en kıymetlisini .en kolayını bildireyim mi? Onlar susmak ve iyi ahlâktır.

Ebu Hüreyre'den: Allah'a, âhiret gününe inanan kimse ya hayır söylesin, yahut sussun. Hasan de-

di: Bize Peygamber Efendimizin «Allah konuşup etrafına faydalı olan, yahut susup salim olan kimseye merhamet etsin» dediğini anlatmışlardı.

İsa Aleyhisselâm'a kavmi dedi: «Bizi cennete götürecek bir amel göster.» Hz. İsa: «Konuşmayın.» dedi. Kavmi: «Buna gücümüz yetmez». İsa (A.S.) «Öyleyse konuştuğunuz faydalı olsun» dedi.

Davut oğlu Süleyman (A.S.) dedi: Söz gümüşse, sükût altındır. Berra bin Azip'den: Bir bedevî Efendimizin yanına geldi ve dedi: «Bizi cennete götürecek bir amel göster. Efendimiz: Açları doyur, susuzları sula, marufu emret, münkerden nehyet... Eğer bunları yapamıyorsan dilini hayırdan başka şeylerden koru.

Diğer bir hadis-i şerifte buyruldu: Dilini kötü sözlerden koru. Zira şeytan ancak hayır sözlerle alt edilir.

Allahü Teâlâ, konuşan her dile yakındır. Allah'tan korkan kişi dediğini bilir.

Siz samut, vakur bir mümini görürseniz ona yaklaşınız. Zira o ancak hizmet telkin eder. İbni Mesud'dan: İnsanlar üç çeşittir. Ganimler, sahipler, salimler. Ganimler: Allah'ı zigredenlerdir. Salimler: Susanlardır. Sahipler: Fena şeylere dalanlardır.

Mü'minin dili kalbinin arkasındadır. Bir lâf etmek isterse kalbine danışır, sonra diliyle söyler. Münafıkın dili kalbinin önündedir, lâf etmek isteyince kalbine danışmadan dili ile söyler.

İsa Aleyhisselâm dedi: İbadet on kısımdır.. Dokuzu susmak, biri de halktan uzlet etmektir.

Efendimiz dedi: Çok konuşan çok yanılır. Çok yanılanın çok günahı olur. Çok günahı olan kimse ise doğrudan doğruya cehennemliktir.

ERENLERDEN FIKRALAR

Sıddıklar sultanı Ebu Bekir dilinin dibine çakıl kor, kendisini çok konuşmaktan meneder. Dilini göstererek: İşte bu beni tehlikelere atan, derdi.

Abdullah ibni Mesud dedi: Ondan başka tanrı olmayan Allah'a yemin ederim ki, dilden çok hapsedilecek bir şey yoktur.

Tavus hazretleri dedi: Dilim yırtıcı bir hayvandır, bırakırsam beni yer.

Vehb bin Münebbih dedi: Davud Peygamberin hikmetlerinden: Akıllı kişinin zamanını bilmesi, dilini koruması, kendi haline yönelmesi gerektir.

Hasan dedi: Dilini korumayanın dini tam olmaz.

İmamı Evzai dedi: Ömer bin Abdülaziz bana şöyle bir mektup yazmıştı: «Bundan sonra ölümünü çok hatırlayan kişi dünyadan ayrılmaya kolay razı olur. Sözünü amelden sayan kişi kendisine gerekince konuşur, az konuşur.»

Erenlerden birisi dedi: Sükt kişiye iki haslet kazandırır. Dinde selâmet, arkadaşlarını anlayış.

Muhammed bin Vasi, Malik bin Dinar'a dedi: «Ey Ebu Yahya, dili korumak, para ve altınları korumaktan daha zordur.»

Yunus bin Ubeyd'den: Düşünerek konuşan ne kadar insan gördümse diğer amellerinde de sağlamdılar

Hasan dedi: Muaviye'nin yanında halk konuşuyordu Ahnef bin Kays ise susmuştu. Malih ona dedi: Ey Eba Kays, konuşmuyor musun? Ahnef: Allah'tan; yalan söylerim diye: senden de doğru söylerim diye korkuyorum, dedi.

Ebu Bekir dedi: Hind kralı, Çin padişahı, İran kisrası, Rum kayseri dördü birden toplanmışlar. Biri: «Ben dediğime pişman olurum, demediğime pişman olmam». Diğeri: «Ben o kımseye hayret ederim kı konuştuğu söz kendisine döndürülürse zarar verir. Döndürülmezse fayda vermez.» Öbürü ise: «Demediğimi çevirmekten, dediğimi çevirmeye daha iktidarlıyım» demiş.

Söylentiye göre Mansur bin Mutez, yatsı namazından sonra kırk sene tek kelime konuşmamış, Rebi bin Haysem'in de yirmi sene konuşmadığı söylenir. O mübarek zat sabahleyin yanına bir divit kalem bir defter alır, dışarı çıkarmış, her konuştuğu lâfı yazarmış. Akşam gelince kendi kendisini muhasebe edermiş. Diyeceksiniz ki, bu kadar sükûtun ne mânası var, sebebi nedir?

Bil ki bu sükûta sebep dilin; hata, yalan, gıybet, enine riya, nifak, fuhuş, miras nefsi tezkiye, batılla dalma, husûmet, fuzulilik, tahrik, tezyid, tenkis halka eziyet, şerefi lekelemek v.s. gibi pek çok âfetinin mevcut olmasıdır. Bu hareketler dile tatlı gelir kalbe halâvet verir insan oğlunun tabiatı onu ister, şeytan dürtükler. Bu gibi hareketlere alışanlar kolay kolay dillerini tutamazlar.

Sevindikleri zaman önüne bırakırlar, sevinmedikleri zaman tutarlar. Zira bu nevi alışkanlıkları terkettirmek ilim ehlinin en çok zorluk çektiği mevzulardandır.

Bu gibi hareketleri çokça yapmak tehlikeli, susmak ise selâmettir. Zaten mevzuun çetinliği fazileti de buradan gelmektedir. Maamafih vakarlı olmak ezilmek, düşünmek, zikir, ibadet, dünyada yanlış anlaşılma tehlikesi, âhirette hesap korkusun-

dan kurtulmak gibi birçok zorluklar önümüze çıkacaktır. Zira Allahü Teâlâ buyuruyor: «Konuşulan sözü çabukça yazan kimseler vardır.» Bu ifade tarzı da bize susmanın faziletini ve ehemmiyetini bariz bir şekilde göstermektedir.

Biz konuşmaları, doğrudan doğruya zarurî olan, faydalı olan zarar ve menfaatleri müsavi olan ne zararı ne de faydası olan, diye dört kısma ayırabiliriz.

Mahza, zararlı olandan doğrudan doğruya çekinmek gerektir. Hem zararı hem faydası olan da böyledir. Ne zararı ne de faydası olan ise fuzulidir. Uğraşmaya ,vakıt öldürmeye değmez. Çünkü hüsrana sürükler. Şu halde önümüzde doğrudan doğruya faydalı olan, yâni, dördüncü şık kalıyor. Bu şık da tehlikelidir. Çünkü tasannu ,riya, gıybet, kibir, fuzuli söz gibi küçük günahlar anlaşılması güç bir şekilde belirebilir insan böylece tehlikeye düşer. Dilin ufak tehlikelerini anlatacağımız gibi, bilen kat'î olarak anlar ki bu konuda en büyük sözü yine Efendimiz söylemiş, onun sözü bütün sözlerden üstündür: «Susan kurtulur.» Allah'a kasem ederim ki sözlerin sözü, hikmetlerin cevheri ona verilmiş, onun söylediği her kelimenin altında mâna denizlerini ancak «Havass» tabakasındaki âlimler anlar.

İnşallah sizlere bildirecek şekilde bu âfetleri yavaş yavaş anlatacağız, önce hafiflerden başlayıp ağırlara doğru tırmanacağız. Gıybet yalan gibi konuları, dilin ufak tehlikelerini anlattıktan sonra anlatacağız. Bunları öğrenirseniz Allah'ın yardımıyla irşad olursunuz.

BOŞ YERE KONUŞMAK

Bil ki, gıybet nemine, yalan, mira, cidal v.s. gibi

zikrettiğimiz hareketlerden dili muhafaza etmek en doğru yoldur. Gerçi insanın biz kardeşlerine zararı olmayan mübah şeyleri konuşması iyiliğine delâlet eder. Ama insanın üstüne düşmeyen, ihtiyaç hissetmediği konularda konuşması, boş yere vakit sarfolacağından dolayı iyi değildir. Zira kötü şeyle iyi şey değiştirilmektedir. Boş yere kullanılan zaman fikre düşünceye sarfedilse rahmetin binbir kapısı açılır. Milyonlarca faydalı şeyler elde edilir. Şayet tekbir getirseniz, yahut zikretseniz veya tesbih çekseniz daha iyi olur. Birçok sözler vardır ki insana cennetten köşkler yaptırır. Gizli hazinelerden altınlar gümüşler yerine faydasız hava almak, ne büyük bir hüsrandır.

Bu hareket tıpkı Allah'ın zikrini bırakıp, mübah olan gereksiz şeylerle oyalanmak gibidir. Her ne kadar bu hareketle insan günahkâr olmazsa da Allah'ı zikretmekten doğan büyük bir kazançtan mahrum kalır. Zira «Mümin susunca tefekküre dalar, bakınca ibret alır, konuşunca zikreder». İşte böyle demektir Efendimiz. Kulun en büyük sermayesi vaktidir, onu boş yere sarfedip, gereğince çalıştırmaz, âhirete zahire hazırlamazsa, iflâs etmiş sayılır. O yüzden Resûl-i Ekrem «Malâyaniyi terketmek kişinin Müslümanlığının güzelliğindendir». Ashabtan Enes anlatıyor: Uhut savaşında bizden bir kişi şehid düştü, baktık ki açlıktan karnına taş bağlamıştı. Anası yüzündeki tozu sildi ve «Ne mutlu senin gibi cennete gidenlere» dedi.

Başka bir hadis-i şerifte Hazreti Fahri kâinat, ashab arasında Kâb'ı göremeyince sordu, hacda olduğunu söylediler. Fahr-i Kâinat ziyaretine gitti, yanına varınca: «Müjdeler olsun ey Kâb» dedi.

Orada bulunan Kâb'ın anası; müjdeler sana cennet ey Kâb dedi. Efendimiz sordu; kimdir bu? Deyince, Kâb; anamdır ey Allah'ın Resûlü, dedi, Efendimiz: Ey Kâb'ın annesi, hesabı görülmemiş kişiye nereden cenneti hazırlıyorsun? dedi; kendisine gerekmiyen lâfları konuşan kimse muhasebe edilir. İsterse sözü mübah olsun. Hesab var olacağından kimseye cenenet müjdelenemez. Çünkü o da bir nevi azaptır.

Muhammed bin Kâb'den: Efendimiz buyurdular ki: Bu kapıdan ilk önce giren cennetliktir. Abdullah ibni Selâm girdi, ordaki ashabdan bir kısmı ayağa kalktılar, ona hürmet ettiler. Peygamberimizin müjdesini söylediler. Bir kısım ashap dedi: Yaptığın güzel ameller nelerdir, rica ediyoruz, söyle, Abdullah başladı anlatmaya: Cidden ben zayıf bir yaratığım. Allah'ıma güvendiğim en büyük meziyetim kalb selâmeti, bana gerekmiyen malâyaniyi terketmektir.

Ebu Zer anlatıyor: Büyükler Büyüğü bir gün bana dedi: Bak sana bedene hafif, nizama ağır gelen bir ameli belleteyim mi? dedim: Evet ya Resulallah, dedi: Susmak, iyi huy, malâyaniyi terketmektir.

Mücahit'ten: İbni Abbas'tan işittim. Beş şey var ki birikmiş taze yağlardan daha tatlıdır. Üzerine gerekmiyen şeylerde konuşma, çünkü fuzulidir. Yalan söylemiyeceğini garanti edemezsin. Gereken şeylerde de konuşma ,yerine göre konuş, çünkü çok zaman yerinde konuşan kişiler lâfı yerine koyamazlar. Halim ve sefih kimselere uğrama, zira halim seni yakar, sefih üzer. Sen görmediğin zaman onun seni anmasını istediğin gibi ,sen de kardeşini an. Kardeşinin seni affetmesini istediğin gibi, sen

de onu affet. Onun sana nasıl muamele yapmasını istersen sen de öyle muamele et. İyiliğiyle mükâfatlanacağını, kötülüğüyle mücazaatlanacağını bilen kişinin işleyeceği ameli işle.

Lokman Hekim e sordular: Senin felsefen nedir? İktifa ettiğim şeyi sormam; üzerime gerekmiyen şeye karışmam. Bir şey var ki ben onu yirmi seneden beri ararım. Bulamam fakat yine de ararım. Dediler; Nedir o? Dedi: Üzerine gerekmiyen şeylerde susmaktır.

Ömer (R.A.) dedi: Sana gerekmiyen şeylere karışma. Düşmanından uzlet et, dostunu da kavmin emin kişilerinden seç. Allah'tan korkan kişilerden başka kimse emin sayılmaz. Facirler ile sohbet etme, zira onun fücurluğunu öğrenirsin. Başkalarını, sırrına muttali etme. Allah'tan hakikaten korkan kişilerle istişare et. Bir meclise gittiniz, oradan yaptığınız gezileri, gördüğünüz dağla nehirleri, başından geçen olayları, yediğiniz güzel yemekleri, gördüğünüz güzel elbiseleri, hallerine taaccüp ettiğiniz devlet büyüklerini, garip salonları gibi hâdiseleri anlatırken bir kısmını söyleyip de bir kısmını söylemeseniz bir şey olmaz, zarar vermez. Anlattığınız hâtırada fazlalık noksanlık, kibirlenme, böbürlenme kendine mal etme, herhangi bir kişinin gıybetini yapma, yahut Allah-ü Teâlâ'nın yarattığı şeylerin zemmini yapmak günahtır.

Diğer kişilere gerekmiyen şeyleri sormak da boş konuşmaktır. Zira gereksiz sorular vakit geçirmekten başka bir şeye yaramaz. Aynı zamanda cevap istemekle karşınızdaki kişinin de hakkına tecavüz etmiş sayılırsınız. Suallerin çoğunda âfet vardır. Meselâ; sen başka bir kişiye ibadet edip etme-

diğini sorarsan, o evet derse, ibadetini dışarı vurmuş olacağından, riyaya kaçması mümkündür. Kaçmasa dahi ibadetin sırrı mahvolur. Gizli ibadet açık ibadetten daha kıymetlidir. Hayır dese yalancı olur. Sussa ,cevap vermese seni küçümsemiş, sana hakaret etmiş olur ki sen üzülürsün. Dolambaçlı cevap vermeye çalışsa çeşitli zorluklarla karşılaşır. Böylece sen o kimseye sual sormakla riya, yalan gibi çeşitli zorluklarla başbaşa bırakıyorsun. Günahlarından sorman da diğer gizli hallerinden, utanacağı konulardan sorun da aynen böyledir.

Başkaları tarafından sana yapılan işlerden sual etmek de aynıdır. Sen falan hakkında ne dersin, gibi sualler de iyi değildir. Yolda rastladığın bir arkadaşına, nereden geliyorsun? diye sormak da iyi değildir. Çünkü anlatmaz. Yahut utanır, anlatmaktan çekinir. Doğruyu söylemese yalancı olacak. Böylece adamın günaha girmesine sebep olacaksın. Sana gerekmiyen, muhtaç olmadığın meseleleri de sormak iyi değildir. Sual ettiğin kişi bazan, bilmiyorum, demeyi nefsine yediremez, bilmeden cevap verir.

ALAY ETMEK

Fena huylardan, büyük âfetlerden birisi de alay etmek, birisini maskaraya almaktır. Bu gibi haller karşıdaki insana eziyet verdiğinden haramdır. Çünkü Allah-ü Teâlâ: **«Ey iman edenler, sizlerden bir kavim diğer bir kavim ile alay etmesin. Umulur ki alay edilenler alay edenlerden (Allah indinde) daha hayırlıdır. Kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesin.**

Umulur ki alay edilen kadınlar Allah indinde alay edenlerden daha hayırlıdır» buyuruyor.

Alay: Arap dilinde (Suhriyye» diye adlandırılır. Mânâsı ise küçümsemek, hakir görmek, ayıp ve noksanları gülünç bir şekilde anlatmak, hareketlerle, sözlerle bir kimseyi taklid etmek, karşıdakinin izzeti nefsini rencide edecek şekilde eğlenmektir. Bu bazen söz ile, bazen ima ve işaretlerle yapılır. Eğer istihza edilen kimse huzurda ise gıybet sayılmaz, ama ne de olsa yine de mânâda gıybete doğru bir kayış vardır.

Aişe (R.Anha) Vâlidemizden:

Resûlullah'ın huzurunda birisini taklid ettim. Allah'ın Resûlü bana dedi: Allah'a yemin ederim ki, bende şöyle durumlar var iken başkasını taklid etmeyi sevmem.

İbni Abbas: **«Ne oluyor; şu kitab büyük küçük her şeyi kapılıyor?»** Âyet-i kerimesinin tefsirinde şöyle diyor:

Sağair: (küçüklerle) mü'minleri istihza için yapılan hareketler. Kebair: (büyükler) ile de mü'minleri istihza için kahkaha ile gülmek kastediliyor. Buradan da anlaşılıyor ki başkalarıyla istihza ederek, dalga geçmek, alay etmek büyük günahlardandır.

Başka bir rivayette buyurdu: Alaycılara kıyamet gününde cennetin kapısı açılır, içindeki güzel, cazip nimetler gösterilir, gelin girin denilir. Onlar üzüntülü yaklaştıkları zaman kapı yüzlerine çarpılır, kapatılır. Sonra diğer kapı açılır ve yine önceki gibi yüzlerine çarpılır. Bu hareket defalarca tekrarlanır. En sonunda kapı açılır, gelin girin, denilir, ümitsizliklerinden gitmezler bile...

Muaz bin Cebel'den: Tevbe ettiği günahtan başka birisini ayıplayan kişiler ölmeden önce yine o gunaha irtikâb ederler. Bütün bunlar gösteriyor ki birisine hakaret etmek, küçümseyerek gülmek, izzeti nefsini rencide etmek, eziyyet vermektir. Allah-ü Teâlâ dahi dikkatleri bu noktaya çekiyor. **(Belki alay edilenler alay edenlerden daha hayırlıdırlar)** diyor. Yâni kimseyi küçük görmeyiniz, o kimsenin Allah indinde sizden hayırlı olmadığını nereden biliyorsunuz. Bu saydıklarımız alay edilmekten üzülenler için harimdir. Yoksa maskaralıktan zevk alan, kendisiyle alay edilmesini seven kimseler için değildir. Onlarla alay, mizah demek olduğundan mizahın haram ve helâl olan şekillerini önce izah ettik. Haram olan alay: Küçük görerek istihza edilen kişiye eziyet ederek, onun izzeti nefsini rencide etmek demektir.

Ufacık cümle hatalarından dolayı azap verici şekilde gülmek, yahut hareketleriyle alay etmek, yazdığı, yaptığı ise gülmek, yahut şeklince, suretince yaratılışına, uzunluğuna, kalınlığına, bazı eksiklerine gülmek. Bütün bunlar iztihzaya gireceğinden yasaktır.

MİZAH, ŞAKA

Mizahın aşırısı mezmumdur, iyi değildir. Resûlullah dedi: «Kardeşini küçük düşürmek için onunla alay etme.» Konuşurken kusurlarını açığa vurma, onunla alay etme. Diyeceksiniz ki birisini küçük düşürmek için konuşmak, yanlışlarını açığa vurmak karşıdaki kişiye eziyet vereceğinden günahtır. Mizah ise neşelenmek, gülmek, gönlün açılması, kalbin rahatlaması bakımından mübahtır. Dînen de men edil-

miştir. İyi biliniz ki haram olan nehyedilen ,aşırı derecede olanıdır.

Mizah mübahtır. Aşırısı ise mezmumdur. Zira insanı çok gülmeye alıştırır. Çok gülmek ise kalbi öldürür. Bazı durumlarda katılık yapar, heybeti, vakarı düşürür. Fakat bu durumlardan başka şekilde olursa mezmum değildir. Efendimiz buyurdu: «Ben de şaka yaparım. Fakat ancak doğruyu söylerim.» Ama herkes onun gibi şaka yapıp doğruyu söyler mi?

Bazı kişilerin ağzı açıldı mı, şakaya başlar, doğru yalan ne şekilde olursa olsun milleti güldürmeye çalışır. Allah'ın Resulü buyurdu: «Adam bir lâf konuşur. Orada bulunanlar o lâfa gülerler. O yüzden ateşe atılır.»

Adalet örneği Ömer (R.A.) dedi:

Çok gülenin heybeti azalır. Şaka eden yukalır. Bir şeyde çok uğraşan onu bilir. Çok konuşan çok yanılır. Çok yanılan az utanır. Az utanan Allah'tan az korkar. Allah'tan az korkan kimsenin gönlü ölür. Zira çok gülmek âhiretten gafil olmaya delâlettir.

Efendimiz buyurdu:

Siz eğer benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız.

Adamın birisi kardeşine dedi:

«Kardeşim, sen ateşte yanacağını biliyor musun?» Kardeşi: «Evet!» «Peki, hemen oradan çıkacağını biliyor musun?» «Hayır!» «Peki, niçin bu kadar gülüyorsun?» Anlatıldığına göre adam ömrünün sonuna kadar bir daha gülmemiş.

Yusuf bin Esbat'tan: Hasan otuz sene hiç gülmedi. Rivayete göre Ata Es-Selemi kırk sene hiç gülmemiş.

Vehb bin Verd, bir ramazan bayramı günü aşırı derecede gülen kalabalığın yanından geçiyordu. Dedi: Bunlar affedilmişlerse, şükredenlerin fiili böyle mi olur? Eğer affedilmemişlerse Allah'tan korkanların hareketi böyle mi olur?

Abdullah ibni Ebu Yali, çok gülen kimse görünce şöyle derdi: Sanki kefenin kasarcıdan gelmiş gibi gülüyorsun.

İbni Abbas dedi: Güle güle günah işleyen kimseler, ağlıya ağlıya cehenneme giderler.

Muhammed bin Vasi dedi: Cennetlik bir kişinin ağladığını görseniz taaccüp etmez misiniz, huzurda bulunanlar; evet, taaccüp ederiz, dediler. O, ne olacağını bilmeden bu dünyada katıla katıla gülenler, halbuki ondan daha acaiptir. Zem olunan kahkaha ile gülmektir. Medh olunan ise, sesi yabancılar işitmiyecek şekilde dişlerin parlamasiyle yapılan tebessümdür. İşte Peygamberler Peygamberinin tebessümü bu şekilde idi.

Vakarı yıkan mizaha gelince, onu en güzel şekilde Ömer izah etmiştir. Şaka yapan yukalır.

Muhammed bin Münkedir dedi. Anam bana daima: «Oğlum çocuklarla şaka yapma, onların yanında yukalırsın.» derdi.

Amr bin Âs, oğluna şöyle tavsiye etti: «Yavrum, eşraf ile şaka etme, sonra seni çekemezler, aşağı tabakayla da etme, seni incitirler.» Ömer bin Abdülâziz dedi: Allah'tan korkun ve şakadan sakının, zira o kıtlık getirir. Çirkin hareketlere sürükler. Kur'an ile konuşun, onun ile sohbet edin. Eğer sıkılırsanız hadis-i şerifler sözlerin en güzelidir.

Hz. Ömer dedi: Biliyor musunuz, mizaha neden mizah demişler, zira o sahibini haktan ayırır.

Denilir ki her şeyin bir tohumu vardır. Adavetin, düşmanlığın tohumuysa mizahtır. Mizah insanı kötülüğe sürükler, dostlardan ayırır.

Diyebilirsiniz ki, ashab-ı kiramın şehadetiyle Hz. Peygamber'in dahi şaka yaptığı varittir. Nasıl olur da Resûlullah ve ashabının yasaklamadığı bir şey kötü olur? Fakat şunu bir hakikat olarak hatırlatmak isterim. Resûlullah ve onun ashabı gibi yapılan şakalar asla günah değildir. Onlar şaka yaparlardı, fakat daima hakkı, doğruyu söylerlerdi. Hiç kimseye ettikleri şakayla eziyet vermezlerdi. İfrata kaçmayacak, haddi aşmayacak derecede yaparlardı. (Allah onlardan razı olsun.) Fakat şakayı alışkanlık haline getirip, ifrat derecede, karşıdaki kişileri üzecek şekilde yapıp, sonra da Hz. Peygamber de şaka yapmaz mıydı, ne varmış, demek; cidden fena bir harekettir. Bu aynen bütün gününü bedevi zenci karılarla geçirip, onlarla raks edip dans edip sonra da «Bunda ne var ki, Resûlullah bir bayram gününde Hz. Aişe'ye zenci kadınların raksını seyretmek için izin vermedi mi » deyip, yapılan kabahati, işine gelince şeriata uydurmaya benzer. Onlarla gezip raksetmek hatadır. Zira küçük günahlar ısrar etmekle büyür. Büyük günah hükmüne geçer. (Damla damla göl olur.) Birçok mübah olan şeyler var ki ısrar edilirse küçük günah hükmüne geçer. Bunlara çok dikkat etmek, uyanık olmak gerekir.

Evet, Ebu Hüreyre'den: Resûlullah, ashabı şaka etmekten men edince dediler. Ya Resûlullah, sen bizimle yaptın ama... Efendimiz buyurdu: Ben sizinle yaptım ve yaparım, ancak ben doğruyu, hakikati söylerim.

Atâ'dan: Adamın birisi İbni Abbas hazretlerine sordu: Efendimiz de hiç şaka yapar mıydı? İbni Abbas: Evet yapardı, dedi. Adam o mübarekin şakaları ne şekildeydi? İbni Abbas: Bak sana şakayla ilgili bir hâtırasını nakledeyim. Bir gün mü'minlerin anası olan hanımlarından birisine geniş bir entari yaptırdı ve dedi: Bu bol entariyi giy, Allah'a hamdet, taze gelinler gibi eteklerini yerde süründür.

Enes dedi:. Efendimiz aileleriyle en çok şaka eden kimselerdendi. O ne kadar güzel tebessüm ederdi?

Hasan'dan: İhtiyar bir kadın, efendimizin yanına geldi. Efendimiz onunla şaka yapmak için (ihtiyar karılar cennete girmez) dedi. İhtiyar ağlamaya başladı. Efendimiz tebessüm ederek: Nine korkma, o gün sen kocakarı olmazsın, zira Allah-ü Teâlâ, Biz onları (Kadınları) tekrar yaratır, bâkire haline getiririz, buyuruyor dedi.

Zeyd bin slem anlatır: Ümmü Eymen adında bir kadın vardı. Efendimizin yanına gelerek (Kocam seni çağırıyor) dedi. Efendimiz, kimmiş bu senin kocan? Yoksa gözünde beyazlık olan herif mi? dedi. Kadın, hayır, gözünde beyazlık yok, dedi. Efendimiz, evet evet, gözünde beyazlık var onun dedi. Kadın: Vallahi yok, deyince, Efendimiz gözünde beyazlık olmayan hiç kimse olmaz, dedi. Göz bebeğinin etrafını saran beyazlığı kastediyorum. Başka bir kadın efendimize, beni deveye bindirir misiniz? dedi. Efendimiz: Ne yapacağım, o beni götürmez, deyince, efendimiz: Babası olmayan deve düşünülür mü? dedi. İşte nur tanesi insanın şakaları böyleydi.

Enes anlatıyor: Ebu Talha'nın Âmir adlı küçük çocuğu vardı. Resûlullah onlara her geldiğinde, ey Âmir'in babası, serçe yumurtasını ne yaptın, getir; derdi.

Hz. Aişe anlatıyor: Bedir savaşında ben de Resûlullah'a refakat ediyordum. Resûlullah: Gel, seninle yarışalım, dedi. Ben zırhımı yukarı sıvadım, bir çizik çizdik, o koştu ben koştum, nihayet o beni geçti ve bu da Zülmecaz'ın yerine, dedi. (Zülmecaz bir yerin adıdır). Biz orada bulunuyorduk, ben henüz çocuktum. Babam beni bir şeye göndermişti. Resûlullah görünce, bana ver dedi. Vermedim ve kaçtım. O da peşime düştü, fakat yakalıyamadı, şimdi onun öcünü alıyordu.

Yine Hz. Aişe anlatıyor. Resûlullah'la bir gün oturuyorduk, yanımızda da Sevde vardı. Bulamaç yaptım, Sevde'nin önüne getirdim: «Ye!» dedim. Sevde «Yemem» dedi, ben «Vallahi ya yiyeceksin, ya da yüzüne sıvarım», dedim. Sevde: «Ne yapayım, sevmiyorum» dedi. Tabaktan bir parça aldım Sevde'nin yüzüne sıvadım. Resûlullah ise aramızda oturuyordu, ayağını aramıza uzattı, Sevde kalktı bir parça aldı ve benim yüzüme sürdü. Efendimiz ise daha gülüyordu.

Anlatıldığına göre Kilab kabilesinden Süfyan oğlu Dahhak çirkin, demevi bir kişiydi. Resûlullah'a biyat ettiği vakit (O zaman daha Hicâb âyeti inmemişti.)

Benim yanımda şu esmerden daha güzel iki kadın var, birisini göndersem evlenir misin, dedi. Hz. Aişe oturmuş dinliyordu. Sen mi güzelsin onlar mı? dedi. Dahhak; ben daha güzelim Hz. Aişe dedi. Hz. Peygamber Aişe'nin bu sualine güldü, zira Dahhak demevi, çirkin bir kişiydi.

Alkeme, Ebu Selem'den rivayet ediyor: Efendimiz mübarek torunları Hasan bin Ali'yi kucağına oturtmuş, nazik dillerini Hasan'a çıkartıyordu. Yavru bunu görünce onu tırmıklıyor, üzerine üşüşüyordu. Uyeyne bin Bed, bunu görünce: Vallahi benim de torunlarım var, elimi öpüyorlar ama ben onları hiç öpmüyorum, okşamıyorum, dedi. Efendimiz: «Acımayana acınmaz» dedi.

Bu hâtıraların ekserisi kadınlar ve çocuklar ile geçiyor. Zira Efendimiz onları sevilmeye okşanmaya, gönülleri alınmaya daha çok muhtaç olduklarını biliyordu.

Rivayete göre Havvat bin Cübeyr el Ansari, Mekke yolunda Beni Kap kabilesinden bazı kadınlarla oturuyordu. Hz. Peygamber onu gördü, dedi: «Ey Ebu Abdullah, kadınlarla ne yapıyorsun?» «Ya Resûlallah, kaçak devemin örgülerini örüyorlar.» Hz. Peygamber işine gitti. Tekrar dönerken «Ya Eba Abdullah, deve kaçmayı bırakmadı mı?» Adam diyor utandım, kalktım gittim. Ondan sonra Resûlullah'ı ne zaman görsem kendisinden kaçarım. Ta ki Medine'ye geldim. Medine'ye geldikten sonra bir gün beni mescidde namaz kılarken gördü, namazı uzattım, dedi. Uzatma, ben seni bekliyorum. Selâm verınce Ey Eba Abdullah, o kaçan deve huyunu terketmedi mi? dedi ve sustu. Fakat ben çok utandım, bir daha kendisine görünmedim. Ta ki bir gün kendisi merkeple ayaklarını bir tarafa uzatmıştı. Dedi: «Ey Eba Abdullah, deve kaçmayı bırakmadı mı? Dedim: Seni hak yolda Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki Müslüman oldum olalı daha kaçmadı. Efendimiz: Allahü ekber Allahü ekber, Ey Ulu Tanrım, Ebu Abdullah'ı doğru yola getir, dedi. Hakl-

katen sonraları çok mütedeyyin, imanlı bir kişi olmuştu Ebu Abdullah.

Nuaym el Ensari şakacı bir kişiydi. Medine'de içki içer, sarhoş olurdu. Halk tutar Peygcmberımizın huzuruna getırırdı. Peygamberimiz pabuçlarıyla ona vururdu, ashap da vururdu. Bu, birkaç defa tekrar edince ashaptan birisi, Allah'ın lâneti üzerine olsun, dedi. Efendimiz. öyle yapma. onu Allah ve Resulü sever, buyurdu. Medine'ye ne gelirse ondan satın alır, Peygamberin yanına gelir, işte yâ Resûlallah, senin için aldım ve sana hediye ettim, dedi. Sahibi gelip para isteyince onu Peygamberin yanına getirir yâ Resûlallah, bunun eşyasının parasını ver, derdi. Efendimiz ona: sen onları bana hediye etmedin mi? deyince, yâ Resûlallah, yanımda da para yoktu. Fakat senin yemeni arzu ettim, derdi. Bu hâle Efendimiz çok gülerdi, parasını verirdi.

İşte Peygamber böyle şaka yapardı. Devamlı olmamak şartıyla bu nevi şaka yapmak mübahtır. Devamlı şaka etmek kötüdür. Kalbin ölmesine sebep olur.

FUHUŞ, KÜFÜR, DİL BOZUKLUĞU

Fuhuş kötü bir fiildir. Dinen yasaklanmıştır, sebebi habaset ve kimliktir. Efendimiz buyurdu: Fuhuştan sakınınız. Allah-ü Taâlâ fuhuşu ve tefahhuşu sevmez. Efendimiz müşriklerden Bedir harbinde ölenlere sövmeyi ve küfretmeyi de menetti. Ve onlara, küfretmeyin sizin yaptığınız hiçbir küfür onlara ulaşmaz, ancak hayatta olan yakınlarına eziyet vermiş olursunuz, dedi. Dikkat edin, dil bozukluğu melânetliktir. Diğer bir hadis-i şerifte taan eden, lâ-

net eden fuhuş yapan, dili bozuk olan kimse mü'min değildir.

Cennete girmek fuhuş yapan herkese haramdır.

Dört kişi var ki, onlardan cehennem ehli dahi eziyet duyar, hamim ve cahim onlar içindir. Onlar bile o kişilerin elinden vaveylâ çağırırlar, onlardan birinin ağzından irin ve kanı akar. Cehennem ehli, bizim acımız bize yetmiyormuş gibi bunlar neden bize eziyet ediyorlar? derler. İşte onlar var ya, kötü çirkin kelimelerden, sözlerden, aynen fuhuştan lezzet aldıkları gibi lezzet alanlardır. Hz. Aişe'ye: Ya Aişe, fuhuş bir insan şeklinde olsaydı muhakkak ki çirkin, pis bir kişi olurdu. Çarpık dil ve beyan nifak bölümlerinden bir bölümdür. Burada beyan kelimesiyle ahlâka muvafık olmayan konuları açıklamak, yahut Allah'ın sıfatlarından, hakikatından çok derinlere dalmak olabilir. Böyle konuları halka icmalı olarak anlatmak, tafsilâtlı izahtan daha iyidir. Zira geniş şekilde avam kitlesine anlatmaya çalışmak vesvese uyanmasına, şüpheye düşmeye sebep olabilir. Özet halinde derli toplu anlatılırsa daha çok akla yatar, daha iyi anlaşılır. Burada (Çarpık dil) ibaresiyle zikredildiğine göre ahlâkî kaidelere aykırı olan açık şekilde anlatılması âdet ve an'anelere göre iyi sayılmayan şehevî konuları pervasızca, utanmadan anlatmak kastediliyor. Bu konuları insan bilmese de olabilir). Allah-ü Teâlâ haddi aşarak caddelerde nara atan fahiş mütefahhiş kimseleri sevmez.

Cebir bin Semür'den: Babamla birlikte Efendimizin huzurunda oturuyorduk. Buyurdular: Haddi aşkın şekilde konuşmak (fahiş, mütefahhiş) İslâ-

miyete sığmaz. En iyi Müslüman, ahlâkı güzel olan kişidir.

Meysere oğlu İbrahim'den: Fahiş ve mütefahhiş kimseler kıyamet gününde köpek suretiyle yahut köpek karnında getirilirler.

Ahnef bin Kays'dan: Size en kötü hastalığı söyleyeyim mi? İşte o, çarpık dil, çirkin huydur.

İşte fuhşun fenalığı önünüzde, onun haddi ve hakikati şöyledir. Fuhuş: Çirkin, anlatılması ayıp olan konuları, açık bir şekilde anlatmaktır. Daha çok kadınlar konusunda, evlenmek hususunda, cima bahislerini zikretmektir. Zira fesatçı, terbiyesiz kişiler o konuları utanmadan açık dil ile anlatırlar. Salih kişiler utanırlar, kinayeli bir şekilde, rümuzlarla yaklaşık olarak delâlet edecek kelimelerle anlatırlar.

İbni Abbas Hz. şöyle buyurdu: Allah diridir, kerimdir, affeder kinayeli olarak bahseder. Meselâ (Lems) yaklaşmak kelimesiyle cimağı kastediyor (ellemek) yaklaşmak, girdirmek arkadaşlık etmek deyimleri hep cima anlamına gelir. Fahiş olmayan kelimelerdir. Bu konuda çirkin ve fahîş kelimeleri kitabın kudsiyetine binaen zikretmekten utanıyoruz. Bunlar daha çok sövmek ve küfretmekle müteradif olan kelimelerdir. Halk deyimi olduklarından bölgeden bölgeye şehirden şehire değişirler. Başlangıcı mekruh ve mahzurlu olan kelimeler yalnız cima ile ilgili olanlar değil aynı zamanda abdest etmekten kinaye olarak kullanılan bevletmek, pislemek gibi kelimelerdir. Bunlar cidden çirkin ve ayıp sözlerdir. Kadınlardan da bahsedilirken âdeta muvafık olarak kinayeli şekilde anlatmak daha iyi olur. Karın şöyle, avradın böyle dedi demek-

tense evden böyle dediler yahut eşiniz şöyle dedi şeklinde taltif ederek bahsetmek daha iyidir. Yine utanılacak ayıbı olan kimseden bahsedilirken açıktan değil de kinayeli olarak anlatmak daha iyidir. Hastalıklı olan kimseden «hani şikâyeti olan», yahut bu şekilden bir ifade tarzı ile bahsetmek iyi olur. Bunları sarahaten üzecek şekilde, apaçık anlatmak fuhuşun sahasına girer. Hepsi de dilin âfetlerindendir.

Ata bin Harundan: Ömer bin Abdulaziz lâfına çok dikkat eden bir kişiydi. Koltuğunun altında bir şey çıkmıştı, nerede çıktığını anlamak için sordumuzda kolumun altından diye cevap vermişti. Bu nevi fahiş lâflar ya doğrudan doğruya kötü niyetle karşıya eziyet vermek için olur, yahut da fâsıkların, çirkin huylu kimselerin ahlâksızların yanında çek eğleşerek alışkanlık hâline geldiğinden konuşulur. Zira küfür etmek, sövmek onların âdetidir.

Bedevî Arabinin birisi Efendimizden kendisine bâzı tavsiyelerde bulunmasını diledi: Resûlullah buyurdu: «Allah'tan kork eğer birisi sende gördüğü bir özürle seni ayıplarsa sen onda bildiğin bir özürle onu ayıplama, vebali onun olur. Sevabı senin. Kimseye küfür etme.» Bedevi ondan sonra hiç küfür etmediğini söyledi.

İyaz bin Hammad anlatıyor: Efendimize dedim: «Ya Resûlallah kavminin aşağı tabakasından birisi bana söğüyor, ben de ondan intikamımı alırsam bir beis var mı? Allah'ın Resûlü gözlerini çattı, dillerini oynattı: «Birbirine küfreden iki kişi havlıyan, üren iki şeytan gibidirler» dedi.

Mü'minin küfrü, sövmesi fıskdır. Kıtali, öldürme-

si ise küfürdür. Küfreden iki kişiden hangisi önce başlamışsa, onun günahı öbürü başlayıncaya kendisinedir.

Ana ve babasına söğen, küfreden kimse mel'undur. Başka bır rıvayete göre anne ve babaya küfretmek en büyük günahlardandır. Orada bulunanlar sordular, kişi anasına babasına nasıl küfreder. Cevap verdi: «Birisinin anasına küfreder, o da kendisininkine küfreder.»

,H U S U M E T (Düşmanlık)

Husumet de dinen çirkin sayılan fiilerdendir.

Cidal (Mücadele) herhangi bir fikri kabul ettirmek için çırpınmak ,çalışmaktan ibarettir. «Mira», küçük düşürmek ve bilgiçlik taslamak gayesiyle karşıdaki kişinin telâffuz ve cümle hatalarını yüzüne vurmaktır.

Husumet: Mülk yahut herhangi bir maksat için gönül kıracak şekilde çatışmaktır. Bu çatışma bazen iptidaî olarak bazen de itirazî olarak yapılır. Geçmiş bir vak'aya itiraz şeklinde olana «mira» denir. Hazreti Aişe'den, Efendimiz buyurdu: «Allah'ın indinde en çok buğza müstehak olan kişi şiddetli düşmanlık güden kişidir.»

Ebu Hüreyreden: «Bilgisiz olarak bir husumete (taşımaya) giren kimseye mücadeleyi bırakıncaya kadar Allah'ın gazabı vardır»

Birisi anlattı: Sakın ha husumete de girişmeyin. Zira o, dini yok eder. Eskiler derler ki: Allah'tan korkan takva sahibi kişi dinde hiçbir zaman kusumet tutmaz çatışmaz.

İbni Kuteybe anlatıyor: Abdullah oğlu Biş bir gün bana rastladı. «Ne oturuyorsun» dedi. Dedim ki; «Amcam oğulları ile aramızda husumet var da ondan oturuyorum.» dedi: «Babanın bana çok iyiliği var, onların altından kalkmam imkânsız. Ben de sana bir iyilik yapmak isterim. Allah'a yemin ederim ki dini yok eden, erkekliği, mürüvveti azaltan, lezzet kesen, gönlü müşkül eden husumetten başka bir şey görmedim.» Ben vazgeçmek için kalktım gidiyorum, düşmanım ne oluyorsun» dedi. «Husumeti bıraktım artık» dedim: «Şu halde benim haklı olduğumu anladın» dedi. «Hayır o yüzden değil, işte bu beni ayırdı» dedim. «Sen sonradan bir şey istemiyorum hepsi senin olsun» dedi.

Diyeceksiniz ki, herhangi bir zulüm karşısında insan haklı olduğu dâvada husumet beslemesi gerekmez mi? Kendi hakkını aramak müdafaa etmek, korunmak değil mi? Bunun kötü olduğunu nasıl iddia edebilirsin? Durum nasıl olacak? İşte bir yığın sual.

Bilki bizim kötülediğimiz husumet haksız yere bâtıl şeyde olan husumettir. Biz bilmeden husumet eden, hakkını gerektiği şekilde normal olarak aramayıp tasallut kastiyle, eziyet vermek için husumet eden ,düşmanlık yapan, hakkını ararken başkalarının izzeti nefsini rencide eden, hasmına zarar vermek için inad ederek husumet eden kimseleri kastediyoruz. Böyle kişiler cemiyet içersinde pek çoktur. Yapılan zarar küçük, aldırılmayacak şekilde olduğu hâlde. Ben o zarara acımıyorum, eğer ödetsem bile onu alıp bir kuyuya atacağım, yahut birisine vereceğim, fakat inad için onu ödettireceğim, gayem reziletmek, halka rüsvay etmektir» diyen pek

çok zavallılar maalesef vardır. İşte biz bu neviden husumetleri kasdediyoruz.

Ama meşru yollarla kasdî olmadan, inad etmeksizin kimseye eziyet vermeden hakkını arayan dâvâsını isbata çalışan mazlumlara kim ne diyebilir? Onların husumeti asla haram değildir. Bu kadarını dahi mümkün oluyorsa terketmek bence daha iyidir. Zira husumetin zararından dili normal olarak muhafaza etmek çok zordur. Husumet gazabı körükler, gazap körüklenince insan haddi aşar, ne yaptığını bilemez. Böylece iki kişi arasında kin devam eder gider, o hâle gelir ki insan hasmının başına gelen fenalıklara sevinir, iyiliklere ise üzülür. Bu sevinç ve üzüntüyü halka açıklamaktan zevk alır.

Husumete başlayan kişi bunu gözü önüne almış sayılır. Husumet icap ettiği yerde kalmaz. Hattâ bütün kalbi teşvike verir. Namaz kılarken hasmını nasıl alt edeceğini düşünür. Şu hâlde husumet bütün fenealıkların başlangıcıdır. Mira ve cidal da aynen böyledir. Onların kapısını zaruret hasıl olmadıkça açmamak gerekir. Zaruret ânında dili ve kalbi husumetin tebasından korumak lâzımdır. Bu ise cidden çok zor bir iştir. Normali aşmamak üzere husumet eden kişi günahtan kurtulur. Ama hiç husumet etmeden de kurtulmak mümkün ise yapmamak daha iyidir.

Evet husumette, mücadelede, mirada en az kaçınılan şey güzel sözdür. Zira güzel sözün en ufak derecesi muvafakati izhat etmektir. İtiraz ve tân etmekten daha çirkin de söz olmaz. Onların neticesi ya tâzib yahut da teçhildir. Zira mücadele eden mümaraat yapan, husumet eden kimseler birbirle-

rini cehaletle, yalancılıkla itham ederler ve tatlı konuşma hudutlarını aşarlar. Bakın efendimiz ne buyuruyor: Cennet fiillerinden olarak güzel söz, tatlı yemek getireninizi mutludur.

Allahü Teâlâ buyuruyor: **(Halka iyiyi güzeli söyleyin.)**

İbni Abbas diyor: «Sana selâm veren kimse mecusî dahi olsa selâmını al. Zira Allahü Teâlâ buyuruyor; eğer siz bir selâmla selâmlanırsanız, ondan daha güzel birisiyle karşılık veriniz.»

Başka bir defasında yine buyurdu: Eğer bana firavun dahi iyi, hayırlı bir şey söyleseydi, ondan daha iyisini ben de ona iade ederdim.

Enes'ten; Efendimiz buyurdu: «Cennette içinden dışı dışından da içi görülen odalar vardır. Cenabı Zülcelâl onu yemek yediren, tatlı söz söyleyenlere ayırd etmiştir.

Anlatıldığına göre, Hz. İsa bir domuza rastladı, salim olarak geç dedi. Yanındakiler, ey Ruhullah sen domuza da mı böyle hitap ediyorsun? Hz. İsa buyurdu; «Dilimi çirkin fena şeylere alıştırmaktan iğrenirim.»

Peygamberler Peygamberi de buyurdu: «Tatlı söz sadakadır. Hurma çekirdeği kadar da olsa ateşten sakının. Eğer onu da bulamazsanız güzel sözle sakının.

Hz. Ömer dedi: «İyilik: Güzel yüz, tatlı söz işte budur.» Bir feylesof dedi; «Yumuşaklık âzalardaki gizli kirleri kıyar.» (Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.»

Başka bir feylesof dedi: «Rabbının nehyettiği her söz arkadaşını sevindirir, sen ona karşı ıimri olma, umulur ki o senin yüzünden iyilik edenlerin sevabına ulaşır.»

Zikrettiğimiz bunca sözler güzel söz üstünedir. Bunun zıddı ise husumet, mira, cidal gibi iğrenç, çirkin kalbi üzen, hayatı boğan, kini körükleyen gönlü kıran sözlerdir. Allah'tan lutûf ve keremiyle iyi muvaffakiyetler ihsan etmesini dileriz.

SIR AÇIKLAMAK

Sır açıklamak da dinen yasaktır. Efendimiz buyurdu: **«Birisi bir söz söyler ve çekilirse o size bir emanettir.»** Başka bir rivayete göre aranızdaki söz emanettir.

Hz. Hasan dedi: «Başkasının sırrını açıklamak en büyük hiyanettir.

Muaviye Velid bin Utbe'ye gizli bir söz söyledi. Velid, Utbeye «Babacığım Muaviye bana gizli bir söz söyledi, başkasına söylediği bu sırrı senden gizliyeceğini sanmam» dedi. Utbe: «Yok evlâdım bana söyleme kim sır saklarsa kendi lehine olur. Kim az ifşa ederse aleyhine olur» dedi. Velid diyor ki «Babacığım, bu babayla evlât arasındaki bir münasebettir,» dedim fakat o: «Hayır yavrucuğum. Vallahi gizli sözleri söylemekle dilini horlaştırmanı istemem» dedi. Muaviyenin yanına vardım ve meseleyi anlattım. Muaviye: «Ey Velid baban seni vatan köleliğinden azad etmiş» dedi. Sırrı açıklamak hiyanettir. Haramdır. Zira onda başkasına zarar vardır. Zarar olmasa bile tatsızdır.

YALAN VAAD

En büyük tehlikelerden birisi de yalan vaaddir. İnsanın dili vaad etmeyi ruhen çok sever, sonra nefis ise o vaadi yerine getirmek istemez. Böylece vaad boşa çıkar ki, bu da nifakın emarelerindendir. Allahü Teâlâ Kur'an-ı Kerimde: **«Ey inananlar vaadlerinizi yerine getirin»** diyor.

Efendimiz ise «Vaad vergi gibidir. Başka bir yerde vaad borç gibidir.» Cenab-ı Allah Kur'ân-ı Kerimde Hz. Ismail'den sitayişle bahsederken **«Vaadin salihi idi»** buyuruyor. Rivayetlere göre, Hz. İsmail birisine bir yerde buluşacaklarını vaad etmiş. Adamcağız verdiği sözü unutmuş. Hz. Ismail vaadinden dolayı tam 22 gün adamı beklemiş.

Abdullah'dan; Hz. Peygambere elçilik gelmeden önceydi, bir gün onunla alış-veriş etmiştim. Bende bir miktar parası kalmıştı. Bir müddet sonra hemen getireceğimi söyledim. Fakat o gün unuttum. Ancak, üçüncü günü aklıma geldi, vardığımda orada buldum. Hz. Peygamber bana «Ey falan sen bana çok eziyet ettin. Sana söz verdim diye üç gündür bir yere gitmedim.» dedi.

İbrahim'e soruldu: «Bir kişi söz verip o anda gelmezse ne yapalım?» İbrahim'in cevabı şu oldu: «Geleceği zamandan bir namaz vakti girinceye kadar bekleyin:» Efendimiz bir kişiye söz verdiğinde böyle ederdi. İbni Mes'ud ise söz verince inşallah derdi ,en doğrusu da budur. Eğer verilen söz kat'î ise yerine getirmek lâzımdır. Ancak özür olursa getirilmeyebilir. Vaad edilir ve gitmemeye azmedilirse nifak olur. Ebu Hüreyre'den: «Efendimiz

buyurdu: Üç haslet kimde bulunursa o kişi her ne kadar kendisini müslüman saysa da, oruç tutup, namaz da kılsa münafıktır.

1 — Yalan söyleyen,
2 — Vaadini yerine getirmeyen,
3 — Emanete hiyanet eden.

Abdullah ibni Ömer'den: Efendimiz buyurdular: Şu hâller kimde bulunursa o münafıktır. Onlardan bir parça bulunan kişi ise nifaktan da bir miktar eser bulunan kişidir. Yalan söyleyen, vaadini yerine getirmeyen, söz verip sözünde durmayan, düşman olunca küfreden, bile bile küfreden, yahut da özürsüz olarak yerine getirmeyenlere mahsustur. Ama ifa etmeye çalışıp da herhangi bir mazeretten dolayı yerine getiremiyenler ise müstesnadır, münafık sayılmazlar. Bununla birlikte yoktan mazaret uydurmak da iyi bir hareket değildir.

Rivayete göre Efendimiz, Eb'ul - Heyseme bir köle vaad etmişti. Kendisine üç tane köle getirildiğinde ikisini azad etmiş bir tanesi yanında kalmıştı. Hz. Fatma Huzur-ı Nebeviye gelerek kendisine bir köle verilmesini bildirdi. Mübarek ellerini Resûl-i Ekreme göstererek «İşte elimde değirmen izleri» dedi. Peygamber, Eb'ul - Heyseme verdiği sözü hatırladı. Hz. Fatma'ya şöyle dedi: «Ya vaadimi ne yapayım?» verdiği sözü yerine getiren Resûl, Eb'ul - Heysem'ı kızına tercih etmiş, onu da Eb'ül - Heyşeme vermişti. Halbuki Fatmanın ellerinin içi el değirmeni çekmekten çatlamıştı.

Peygamberimiz Hüneyn savaşından sonra Hevazin kabilesinden elde edilen ganimetleri taksim ediyordu. Halkın içinden birisi ona yaklaşarak, «Ba-

na vaadin vardı ya Resûlallah» dedi. Efendimiz, «Doğru hatırladın» dedi ve vaadini yerine getirdi.

Efendimiz buyurdu; «Yerine getirmek niyetiyle bir kişi diğerine söz verirse ,onu da yerine getiremezse bir şey yoktur»

YALAN

Yalan en çirkin huy, en fena günahlardan birisidir. İsmail bin Vasid dedi: Peygamperimizin vefatından sonra Hz. Ebubekir irad ettiği hutbede şöyle demişti: Bundan bir müddet önce Allahın Resûlü bu makamda bulunuyordu ve gözlerinden yaşlar sakallarına doğru iniyordu. Sakın ha yalan söylemeyin, zira yalan fücurdur, her ikisini de işleyen cehennemliktir, dediğini işittim.

Ebu Ümame'den, Efendimiz buyurdu: «Yalan nifak kapılarından bir kapıdır.»

Hasan dedi: Münafıklığın çeşitli şeklileri vardır. Gizli, aşikâr, lâfla, amele, yürüyüş ve hareketlerle olabileceği gibi onun esas temeli yalandır.

Efendimiz buyurdu: Ne büyük hiyanettir ki sen arkadaşına bir lâf edesin o da seni tasdik ede, ve söylediğin lâfta yalan ola.

İbni Mes'uttan: Kul yalan söyledikçe ve ona özendikçe Allah'ın indinde yalancılar zümresine girer.

Peygamberimiz pazar yerinden geçerken iki kişi koyun alışverişi yapıyordu, durmadan yemin ediyorlardı, biri: «Vallahi şu kadardan aşağıya vermem» diyordu. Neticede birisi satın aldı. Efendimiz buyurdu: «Bunların üzerine kefaret düşer, günahkâr oldular.»

Buyurdu: Yalan rızkı azaltır.

Buyurdu: «Tüccarlar yalancıdırlar.» denildi, «Ey Allah'ın Resûlü Cenab-ı Allah alışverişi helâl kılmamış mı?» «Evet ancak yemin edenler günahkâr olursa, konuşurlar yalan söylerler.»

Buyurdu: Üç kişiye Allah kıyamet gününde rahmet nazariyle bakmaz, onlarla asla konuşmaz: Yardım ettikten sonra minnet eden, yalan yere yemin ile eşyasını satan ,örtüsünü açan (kadın)

Buyurdu: «Kim ki Allah'ın adına yemin eder on zerre miktarı yalan karışırsa kalbinde siyah bir nokta belirir: Ta kıyamet gününe kadar silinmez.

Ebu Zerden: Allah üç kişiyi sever:

1 — Canını, ağzına alıp yabancı topluluklar içine giren şehit veya gazi olan kimse.

2 — Kötü komşusu olup onun yaptığı eziyetlere ölünceye yahut oradan göçünceye kadar tahammül eden kimse.

3 — Bir yolculukta yahut harpte gece konakladıkları yerde arkadaşlarını sabahleyin erken uyandırmak için gece ibâdet eden gözcü.

Üç kişiden de iğrenir, yalan yeminle ticaret yapan, fakir olduğu halde kıbirlenen, cimri olup verdiklerine minnet eden.

Buyurdu: Veyller (yazıklar olsun) o kişiye ki halkı güldürmek için yalan söyler, yazıklar olsun, yazıklar olsun...

Efendimiz sabah namazından sonra yönünü eshaba döndürür ve rüyasını anlatmaya başlardı. Dedi: «Bu gece adem suretinde birisi geldi ve bana yürü dedi, onlarla birlikte gittim, öyle bir manzarayla karşılaştım ki, o manzaranın dehşetinden ürperdim. İki adam gördüm birisi yere uzanmış, di-

ğeri ise ayakta elinde bir kerpeten yatan adamın bir yanağından çekiyor ve kulak hizasına kadar yırtıyordu, tekrar öbür yanağına dönüyor, onu da ta kulak hizasına kadar yırtıyordu. Bu zaman esnasında diğer yanağı düzeliyor ve adam yine yırtıyordu, beraberinde gittiğim kimseye dedim (Sübhanallah bu manzara nedir?) Yanımdaki dedi. (Bu adam yalancıydı, o yüzden Allahü Zülcelâl onu bu şekilde azaplandırıyor)».

Abdullah dedi: Büyükler büyüğü Resûl-i Ekreme sordum: «Ey Allah'ın Resûlü, mü'min kime zina edebilir mi? Buyurdu: «Belki şeytana uyarak yapabilir.» Dedim «Ya yalan söyleyebilir mi?» Buyurdu: «Asla» ve devam ederek şu âyeti okudu: **(Ancak Allahın âyetlerine inanmayan yalancılar iftira edebilir.)**

Ebu Said-el-Hudri'den, Peygamberin şu şekilde dua ettiğini işittim. «Allah'ım gönlümü nifaktan, cinsiyet uzuvlarımı zinadan, dilimi yalandan temizle.»

Allahü Zülcelâl kıyamet gününde üç kişiyle hiç konuşmaz onlara rahmet nazarıyla bakmaz. Onlar için acıklı azap vardır.

1 — Zina eden ihtiyar.

2 — Yalan söyleyen sultan.

3 — Tekebbürlük eden f[illegible]

Abdullah İbni Amiri dedi: «Ben henüz küçüktüm, Peygamber-i Zişan evimize gelmişti, oynamaya gidiyordum, annem çağırdı, Abdullah gel ki sana bir şey vereyim, dedi. Peygamber ne verecektin dedi. Annem «Hurma» dedi. Peygamber; Eğer bir şey vermeseydin sana yalancısın derdim.»

Buyurdu: Eğer Allah bana şu kumlar sayısınca nimetler verseydi, hepsini de dağıtırdım ve cimri, yalancı, korkak olmadığımı gördünüz.

Efendimiz sedirin üstüne uzanmış vaziyette buyurdu; «Size en büyük günahları bildireyim mi, onlar Allah'a şirk koşmak, ana ve babaya isyan etmek» dedi. Uzandığı yerden doğrulup oturdu ve dedi: «Sakın ha yalan söylemeyin...»

Abdullah ibni Ömer'den: Efendimiz buyurdu: Kul bir yalan söylerse etrafındaki melekler onun fena korkusundan dolayı o adamdan bir mil boyu uzağa kaçarlar.

Enesten: Efendimiz buyurdu: «Siz bana altı şeye söz verin, ben de size cenneti söz vereyim.» Eshab, «Nedir onlar?» deyince, buyurdu: «Konuşunca yalan söylemeyiniz. Vaad edince vaadinizden dönmeyin. Size bir şey emanet edilince ona hiyanet etmeyin. Gözünüzü namahremden koruyun. Cinsiyet uzvunuzu muhafaza edin, elinizi sağlam tutun.»

Buyurdu: Şeytanın göz sürmesi, ağız damlası, burun damlası, mesabesinde âletleri vardır. Ağzının damlası yalan sözdür, burun damlası gazaptır. Gözünün sürmesi ise devamlı uykudur.

Hz. Ömer bir hutbesinde şöyle diyordu: «Bir gün Allah'ın Resûlü benim şu anda yanınızda dikildiğim gibi yanımızdaydı, dedi ki; benim eshabıma ve tabiilerime iyi muamele edin, sonra gün gelir ki, yalancılık yaygınlaşır, kişi yemin etmeyi arzulamadan yemin eder, şahitliği arzu etmeden şahitlik yapar.»

Buyurdu: Kim ki benden yalan olduğunu bildiği hâlde bir söz rivayet ederse, işte o da yalancılardan biridir.

— Kim ki haksız yere başkasının malını koparmak için Allah adıyla and içerse Allah ona; azap nazarıyla bakar.

Rivayete göre Efendimiz yalan söylediğinden dolayı birisinin şahitliğini kabul etmedi. Dedi: Müslümanda belki çeşitli huylar bulunabilir, ancak hiyanet ve yalancılık hiç bulunmaz.

Hz. Musa dedi, Allah'ım, hangi kulunun ameli daha makbuldür? Buyurdu: Dili yalan konuşmayan, kalbi kötü düşmeyen, zina etmeyen kulumun.

Lokman Hekim oğluna dedi: Yavrum sakın yalan söyleme o serçe eti gibi tatlı fakat kebabı acıdır.

Efendimiz doğruluğu överek şöyle dedi: Dört şey sende bulunursa sana bir şey ziyan vermez. Doğru söz, iyi huy, temiz iffet ve emanete riayet.

Efendimizin vefatından sonra irad ettiği hutbede Ebubekir; bir zamanlar Allah'ın Resûlü de bulunmuştu, dedi, gözlerinden yaşlar akmaya başladı, devam ederek, aman ha doğruluktan ayrılmayın, çünkü doğrulukla iyilik kişiyi cennete götürür, dedi.

Muaz'dan; Allah'ın Resûlü bana dedi: Allah'dan korkmanı, doğru söylemeni emaneti ifa etmeni, vaadini yerine getirmeni, selâm saçmanı, herkese acımanı tavsiye ederim.

SABRIN FAZİLETLERİ

Allahü Teâlâ, Yüce kitabında sabredenleri çeşitli şekillerde tavsif eder Sabr kelimesi Kur'ân-ı Kerîmde yetmiş üç yerde zikredilmektedir. Derecelerin en yükseğini, hayırların en yücesini sabırla bir-

leştirmiştir. Onları sabrın birer semeresi olduğunu açıklamıştır.

Aziz ve celil olan Allah buyuruyor:

Onlardan sabrettiklerinden dolayı emrimizle hidayete erdiren inananlar kıldık.

Sabredenlerin mükâfatı, amellerin en güzeliyle mutlaka ödenecektir.

Sabrettiklerinden dolayı onlara mükâfatları iki defa verilir.

Şüphesiz ki sabredenlerin mükâfatı hesapsız olarak ödenir.

Bütün ibadetlerin ücreti takdir ve hesaba göredir. Ancak sabır müstesna. Orucun da sabırdan mütevellid olması, sabrın yarısı olması münasebetiyle Allahü Teâlâ Peygamber nin. dilinden hadis-i kudside buyuruyor: «Oruç benim içindir, mükâfatını da ben vereceğim.» Bütün ibadetlerin içinde yalnız orucun mukâfatını kendi zatına bırakmış, sabredenlere kendileriyle beraber olduğunu müjdelemiştir. «Sabret: Allah, sabredenlerle beraberdir.» buyurmuştur. Zaferi sabra ilâve ederseniz Allah size beş binlerce melekle meded kılar.» Sabrile hiçbir şeyle zikretmediği hükümleri açıklıyor, buyuruyor: «işte onların üzerine Rabları tarafından salavat ve rahmet vardır ve onlar hidayete erenlerin kendileridir.» Bu âyete göre hidayet, rahmet ,salavat hep sabredenlerde bulunur. Bütün bu âyetlerin özü sabra dayanır.

Sabır hakkında hadis-i şerifler ise pek çoktur. İşte bazıları:

Sabır imanın yarısıdır. (İleride bu hadisi açıklayacağız).

Size yakın, sabr ve azimetten ne kadar az ve-

rilmiş. Ondan bir nebzecik nasibini alanlarınız ise geceleri kıyam ile, gündüzleri siyam ile geçirmeyi hiç aldırmaz. Bulunduğunuz hale sabretmeniz benim için bütün milletin ameli kadar amel işlemekten daha iyidir. Korkarım ki benden sonra dünya kapıları size açılır, birbirinizi inkâr edersiniz. Gök ehli de sizi inkâr eder. Bu duruma düştüğünüz zaman içinizden sabredenler zafere ulaşırlar. Şonra Efendimiz şu âyeti okudu:

«Sizin yanınızda olanlar biter, Allah'ın yanındakiler ise bakidir.»

Resûlullah Hazretleri buyurdu: Sabredenlerin mükâfatı amellerin en güzeliyle mutlaka ödenecektir.

Câbir Hazretlerinden: Efendimize sordular. «İman nedir?» Buyurdu: «Sabır ve müsamaha.» Başka bir seferinde: «Sabır, cennet hazinelerinden bir hazinedir» dedi.

Başka bir zaman yine soruldu: «İman nedir?» Peygamber cevap verdi: «İman sabırdır.»

Amellerin en iyisi nefsin istemediği amellerdir.

Allahü Teâlâ, Hazreti Davud'a buyurdu: **Ey Davud!, Benim ahlâkımla ahlâklan. Unutma ki benim en büyük ahlâklarımdan birisi de sabırlı oluşumdur.**

Hazreti Atâ'nın İbni Abbas.tan rivayet ettiği bir hadis-i şerife göre, Resul-i Ekrem ansarın yanına gelince dedi: «Siz gerçekten mü'minlerden misiniz?» Bütün ashap sustu. Hz. Ömer dedi: «Evet ay Allah'ın Resulü, biz müminlerdeniz.» Resûll Ekrem: «İmanınızın alâmeti nedir?» Hz. Ömer: «Biz bollukta şükür eder, darlıkta sabreder, Allah'ın kaza ve takdirine rıza gösteririz.» Allah'ın Resûlü: «Kâbe'nin

Rabbine yemin ederim ki siz gerçekten iman edenlerdensiniz.» dedi.

Sizin istemediğiniz sabırda, bilmediğiniz bir çok hayır vardır.

Hz. İsa dedi: Siz sevdiğinizi ancak tiksindiğinize sabretmenizle onlarsınız.

Resûlullah Hazretleri buyurdu: Eğer sabır dediğimiz şey insan gibi mahlûk olsaydı, muhakkak ki güzel yüzlü bir kişi olurdu. «Muhakkak ki Allahü Teâlâ sabredenleri sever.» Salât ve selâm ona olsun... Bu konuda büyüklerden misaller de pek çoktur. Bir kaçını zikredelim.

Hz. Ömer'in Ebu Musa El-Eşari'ye yazdığı mektuptan bir kaç satır: Sabırlı ol! Bil ki sabır iki çeşittir. Birisi diğerinden daha faziletlidir. Musibetlere karşı sabır güzeldir. Allah'ın haram kıldığı şeylere sabretmekse ondan daha güzeldir. Ey Amir, bil ki sabır imanın koruyucusudur. İyiliğin en âlâsı takvadır. Takvâ ise sabır ile olur.

Ulular ulusu İmamı Ali buyurdu: İman 4 direğe dayanır: Yakîn, Sabır, Cihad, Adalet. Sabırla iman, beden ile baş gibidir. Başı olmayanın bedeni olmayacağı gibi, sabrı olmayanın da imanı olmaz.

Adalet örneği Ömer dedi: İki tay ve ilâvesi ne güzeldir. Onlardan birisi salât, diğeri rahmettir. İlâvesi de hidayettir. (Tay, hayvanın iki yanına yüklenen yüktür. İlâvesi ise ikisinin arasına konulandır.) Maksat, **«İşte onların üzerine Rabları tarafından salavat ve rahmet vardır ve onlar hidayete erenlerin kendileridir»** ayetini telmihtir.

Habib bin Ebi Habib: **«Biz onu sabırlı bulduk»** âyet-i celilesini duydukça hüngür hüngür ağlardı.

Derdi ki: Ne güzel? Vermiş, övmüş. Yani veren de kendi, öven de kendi.

Ebud-Derda aedi: İmanın zirvesi, verilen musibete (Allah tarafından) sabır, takdire rızadır.

İşte bunlar sabrın naklî olarak faziletlerinin izahıdır. Nazarî olarak ibret gözüyle ancak sabrın hakikat ve mânasını kavradıktan sonra anlayabilirsiniz. Zira fazilet ve dereceyi bilmek sıfattır. Sıfat ise mevsufu bulunmadan anlaşılmaz. Öyleyse biz sabrın hakikatini, mânasını anlatalım. Azim bizden, tevfik Allah'tan...

SABRIN HAKİKATI, MÂNASI

Bilki, sabır dinin yüksek makamlarından bir makam, büyük sâliklerin alışacağı yüce menzillerden bir menzildir. Dinin bütün makamatı şu üç şeyle düzenlenir. Maarif, Ahval, Amâl, Maarif asıldır ve ahvali o meydana getirir. Ahvâl ise amelleri meydana getirir . Maarif ağaçlar gibidir. Ahval o ağacın dalları, âmâl ise meyveleri mesabesindedir. Bu durum Allah'a giden sâliklerin menzillerinin hepsinde böyledir. İman kelimesi bazen yalnız maarife, bazen de cümlesine verilen addır. (Kavaid-ül-Akaid konusunda İslâm ile iman bahsinde bu konuyu açıkladık) Sabır ve marifet hal olmadan tamamlanmaz. Hakikatte sabır bu saydıklarımızdan ibarettir. Amel ise bunların meyvesi hükmünde olup, bunlardan meydana gelir.

Sabır, insanlara mahsus özelliklerden birisidir. Hayvanlarda ve meleklerde böyle bir şey yoktur. Çünkü hayvanlar nakıstır. Melekler ise tam ve mükemmeldir. Bunları biraz daha açıklayalım: Hayvanlar şehvetin emrine müsehhardılar. Onlarda ha-

reket ve sükûneti düzenleyen yegâne âmil şehvettir. Şehvetle müsademe edip onu yolundan çevirecek hiç bir kuvvet yoktur.

Melâikeler de, Allahü Teâlâ'ya şevk ve ona yaklaşmanın yüksek faziletinden dolayı şehvet denilen nesneden sıyrılmıştır. Onlara herhangi bir şehevî kuvvetin aldatıcı gücü musallat olmadığından dolayı bu düşmanla müsademe edip dövüşecek herhangi Rabbanî askere ihtiyaç yoktur.

İnsanlarsa; çocukluğun ibtidasında hayvanlar gibi noksan olarak yaratılmışlardır. Muhtaç olduğu gıda maddesinden başka kendileri için herhangi bir zevk yaratılmamıştır. Bir müddet sonra oyun, süslenmek zevki gelişir. Sonra evlenme zevki sıraya göre meydana gelir. Bu sıralarda sabır denilen ilâhî vergiyi direkt olarak insanda göremiyoruz. Zira sabır birbirinin tam zıddı ve düşmanı olarak çarpışan iki askerî kuvvetin karşısında sebat göstererek savaşmaktır. Çocuk çağında olan insan kitlelerinde ise hayvanlar gibi heva (nefsî arzu) gücünden başka bir şey yoktur. Lâkin Allahü Teâlâ kendi fazlı ve keremiyle insan oğlunun derecesini hayvanlardan ayırd etmek için olgunlaşıp, bulûğ çağına eriştiği zaman biri doğru yolu gösteren, diğeri de onu takviye eden iki meleke verir. Bu iki meleke ile insan hayvandan ayrılır.

RİYA VE NİFAK

Bilmiş ol ki, riya haram ve mürai de Allah katında sevimsiz kimsedir. Âyet ve hadisler bunu vazıhan ifade etmektedir.

«Vay o namaz kılanların haline ki, onlar kıl-

dıkları namazdan gafildirler. Onlar gösteriş yaparlar.» (107-Maun: 4—6)

«Kötülük yapmakta düzen kuranlara, onlara, çetin azap vardır. İşte bunların kurdukları düzenler boşa çıkar.» (35-Fatır: 10) Mücahid, bunların riyakârlık olduğunu söylemiştir.

«Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.» (76-Dehr: 9)... Allahü Teâlâ'dan başka her şeyi irade etmeğe nefyetmekle onları medhetti. Riya ise tamamen bunun zıddıdır.

«Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta hiç ortak koşmasın» (18-Kehf: 110)

Adamın biri Resûlü Ekrem'e:

Kurtuluş nerededir? diye bir sual tevcih edince:

«— Yaptığı amel ile insanlara gösteriş etmemektedir.» buyurdu. Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetlerinden gelen hadisde de: «Şehidler, malını infak edenler ve âlimler mükâfat olarak cennet isteyecekleri zaman, Allahü Teâlâ her birine «Yalan söylediniz, biriniz, desinler diye cömerdlik etti ,diğeriniz desinler diye şecaat gösterdi, diğeriniz de falanca ne âlimdir desinler diye okudu,» buyuracak, hiç biri mükâfat alamayacaktır.» Bunların mükâfat alamıyacağını ve gösterişlerinin amellerini mahvettiğini Resûlü Ekrem haber vermiştir.

İbni Ömer (R.A.) rivayetinde Resûlü Ekrem:

«Riya edene Allahü Teâlâ meleklerine, «Bu adam ameli ile beni murad etmedi, bunu Siccin'e koyun», der, buyurmuştur.

Yine Resûlü Ekrem: «Sizin için en çok korktuğum, küçük şirktir», buyurdu. «Küçük şirk nedir?»

ameline göre mükâfatlandıracağı kıyamet günü, «Dünyada kime gösteriş yapmış idiyseniz gidin bakın, onların yanında sizin için bir mükâfat var mı?» buyuracaktır, buyurdu.

Resûlü Ekrem yine şöyle buyurmuştur: «Hüzün kuyusundan Allah'a sığının. Hüzün kuyusu cehennemde riyakâr okuyucular için hazırlanmış bir vadidir.» Bir başka hadiste de: «Allahü Teâlâ buyurur: Benim için bir amel işleyip başkasını bu amele ortak eden kimsenin, bu ameli tamamen kendisi içindir. Ben bu amelden beriyim. Ben ortaklıktan müstağni olanım.»

İsa aleyhisselâm, «Oruç tuttuğunuz gün oruçlu olduğunuzu belli etmemek için, saçınızı ve sakalınızı yağlayın, dudaklarınızı yıkayın, sadaka verirken sağ elinizin verdiğinden sol elinizin de haberi olmasın... İbadet edeniniz kapıyı iyice kapasın perdeyi çeksin. Allahü Teâlâ rızkı taksim ettiği gibi, senayı da taksim eder,» buyurmuştur.

Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Kendisinde zerre kadar riya bulunan ameli Allahü Teâlâ kabul etmez.»

Hz. Ömer (R.A.) Muaz b. Cebel'i (R.A.) ağlar gördüğünde:

— Niçin ağlıyorsun? diye sordu. Muaz:

Bu kabrin sahibi Hz. Muhammed (S.A.)'in şöyle dediğini duydum: «Riyanın en azı da şirktir». İşte bunun için ağlıyorum, dedi.

Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Sizin için en çok korktuğum riya ile gizli şehvettir.» Gizli şehvet de riyadır. Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Arşın gölgesinden başka gölge bulunmayan

Kıyamet günü, arşın gölgesinde gölgelenecek olanlardan biri de, sağ eli ile verdiğini sol elinden saklayacak kadar gizliliğe riayet edendir.» Bunun için gizli yapılan amelin, aşikâre yapılan amelden yetmiş derece, faziletli olduğu söylenmiştir.

Yine Rasûlü Ekrem: «Kıyamet günü riyakâr adama, «Ey facir, ey gaddar, nefsine gadreden, ey gösterişci ,amelin mahvoldu, mükâfatın kayboldu. Amelini kime göstermek için yaptıysan, git ondan mükâfatını al» denir buyurmuştur.

Şeddad b. Evs diyor ki: Resûlü Ekrem'i ağlar gördüm, sebebini sual ettiğimde Resûlü Ekrem şöyle buyurdu:

«Ümmetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta, ay'a taşa tapmazlar. Ancak amelleri ile riyakârlık yaparlar.»

Yine Resûlü Ekrem: Allahü Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman, yeryüzü çalkalandı durdu. Yeryüzünü teskin için kazık vazifesini gören dağları, yarattı. Yeryüzü sükûn buldu. Bunu gören melekler dağlardan kuvvetli bir yaratık yok, dediler. Allahü Teâlâ sonra demiri yarattı, dağları yardı, ateşi yarattı, demiri eritti. Suyu yarattı ateşi söndürdü. Rüzgârı yarattı suyu çalkalattı. Böyle birbirinden kuvvetli şeyleri yaratınca hangisinin daha kuvvetli olduğunu tayin melekler ihtilaf ettiler. Allahü Teâlâ'ya soralım dediler. Allahü Teâlâ, «En kuvvetli yarattığım, sağ elinin verdiğini sol elinden gizleyen adem oğlunun kalbidir. İşte en kuvvetli yaratığım budur, buyurdu.» buyurmuştur.

Abdullah b. el-Mübarek bir adamdan rivayet ediyor: Adam Muaz b. Cebele, Resulü Ekrem'den dinlediğin bir hadisi bana anlat, dedi. Muaz b. Cebel de

uzun müddet ağladıktan sonra sustu. Akabinde Resulü Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber verdi. Resulü Ekrem Muaz'a hitaben:

«Ya Muaz, ben sana bir şey anlatacağım, bunu muhafaza edersen, sana faydası dokunur. Muhafaza etmezsen, Allah katında bir hüccetin olmaktan çıkar. Ey Muaz, Allahü Teâlâ yer ve gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı, sonra gökleri halk etti. Her gök azametle büründü. Muhafaza melekler, güneş gibi ziya saçtığı halde, kulun amelini göklere çıkarırlar. Birinci kat göklere çıktıkları zaman, ameli tezkiye ederler, büyültürler, fakat kapıcı melek, «Bu ameli götürün de sahibinin suratına çarpın. Zira ben gıybet ile vazifeli bir memurum. Gıybet edenlerin amelini bundan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir.» der. Bu böyle gider. Sonra melekler başka birinin amelini getirir, tezkiye edildikten sonra, ikinci kat göklere gider. Oradaki kapıcı melek, «Götürün bu ameli sahibinin suratına çarpın. Zira o, amelinde gösteriş yapardı. Riya ile karışık amelleri buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir», der. Sonra başka birinin daha parlak bir amelini birinci ve ikinci kat göklerden geçirdikten sonra üçüncü kat göğün kapısındaki melek, «Bu ameli götürün sahibinin suratına çarpın. Ben kibre müvekkel bir meleğim. Kibredenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretti. Bu adam meclislerde kibreder,» der. Sonra daha parlak başka bir ameli dördüncü kat göklere çıkarırlar. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi çeşitli ibadetler, inciler gibi parlak bir vaziyette gelirler. Fakat buradaki kapıcı melek, «Götürün bu amelleri sahibinin suratına çarpın. Ben ucb'e müvekkel bir meleğim. Bu adam kendini beğenen ucub sahibi bir kimsedir,» der. Yine Hafaza

melekleri başka bir ameli beşinci kat göklere kadar geçirirler. Bu amel, süslenmiş bir gelin gibi kapıdayken müvekkel melek, «Ben hased meleğiyim, bunun sahibi hasud bir insandır. Çekememezliğinden dolayı herkesin yaptığını yapar. Rabbim hasudun amelini ileri geçirmememi bana emretti. Götürün de bu ameli onun suratına çarpın.» der. Başka bir ameli altıncı kat göklere kadar yükseltirler. Oradaki kapıcı melek, «Bu ameli götürün de sahibinin suratına çarpın. Çünkü o, merhametsiz bir insandır. Felâkete uğrayan, darlığa düşen ve sıkıntılara maruz kalan kimselere asla acımaz. Ben rahmet meleğiyim, merhamet etmeyenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmiştir.» der. Namaz, oruç, infak, cihad ve vera gibi amelleri gök gürültüsü gibi ses ve güneş gibi ziyası olduğu halde üç bin melek yedinci kat göğe kadar yükseltirler. Oradaki kapıcı melek, «Götürün bu ameli onun suratına çarpın azalarına vurun, kalbini bu ameller ile mühürleyin. Zira ben Allah rızası için olmayan amelleri buradan ileri geçirmemeğe memurum. Bu adam ameli ile Allah rızasından başka şeyler murad etti. Fakihler katında mevki almak, alimler nezdinde anılmak ve şehirlerde ün salmak maksadı ile amel etmiştir. Bu gibi amelleri geçirmemeği Rabbim bana emretmiştir. Hangi bir amel halis olarak Allah rızası için yapılmazsa riyadır. Mürainin amelini Allah kabul etmez.» der. Sonra devamla, «Başka bir kulun, namaz oruç, zekât, hac, ümre, güzel ahlâk, tefekkür ve zikir gibi amellerini göklere yükseltirler. Her kapıdan geçer, göklerin melekleri onu teşyi eder, uğurlarlar, perdelerin hepsini aşar ve Allahü Teâlânın huzuruna yükselirler, yalnız Allah rızası için halis amel olduğuna şehadet ederler. Allahü Teâlâ, «Siz, kulumun ameli-

nin koruyucusunuz, ben ise murakıbım. O, bu amel ile beni murad etmedi, başkasına gösteriş yaptı. Benim lânetim onun üzerine olsun» buyurur. Meleklerin hepsi bu tel'ine iştirak eder, katılırlar. Yer ve gökler onu tel'in ederler.» (Muaz diyor ki, Resulü Ekrem'e:

— Sen Allahın Resûlü, ben Muaz'ım, dedim. Resulü Ekrem: «Amelinde noksanlık varsa da bana uy, ey Muaz, hamil-i Kuran kardeşlerin hakkında dilini koru, günahlarını kendin yüklen başkasına yükleme, başkalarını yermekle kendini tezkiye etme, kendini başkalarından üstün tutma, dünya işleri ile ahiret işini karıştırma, bulunduğun meclisde kibirlenme ki, kötü ahlâkından herkes emin olsun, yanında biri varken, başkası ile gizli konuşma, insanlara karşı böbürlenme ki, dünyanın hayrını kaybetmeyesin, insanları birbirinden ayırma ki, cehennemin köpekleri seni parçalamasın. Nitekim Allahü Teâlâ:

«Canları kolaylıkla alanlara and olsun.» (79—Naziat: 2) buyurmuştur. Ya Muaz, bu «Naşitat» kimler olduklarını bilir misin? Bunlar cehennemde birtakım köpeklerdir, kemik ve et parçalar. Ya Muaz, bu anlattıklarım Allahü Teâlâ'nın müyesser kıldığı kimseler için kolaydır» buyurdu. Bu hadisi rivayet eden zat diyor ki: Bu hadisten korktuğu için, Muaz'dan daha çok Kurân okuyan görmedim, dedi.

Rivayete göre Hz. Ömer, boynunu bükmüş bir adamı görünce, «Ey eğik başlı başını kaldır, huşu, boyun bükmekte değil kalbdedir.» dedi.

Ebu Emame el-Bahili mescidde bir adamın ağladığını görünce, «Ey adam, sen sensin, burada ağlamana ne lüzum var, evinde ağlasan daha iyi olmaz mı?» dedi.

Hz. Ali demiştir ki:

Mürai'nin üç alâmeti vardır: Yalnız kaldı mı amelinde tenbelleşir, halk içindeyken heveslenir, övüldüğü zaman amelini çoğaltır, yerildiği zaman da amelini azaltır.

Adamın biri Ubade b. Samit'e, «Ben harbederken Allah rızasını murad ettiğim gibi, başkalarının beni övmesini de isterim.» dedi. Ubade, «Sana bundan kâr yok.» dedi. Adam bu suali üc defa tekrar etti, her üçünde ae aynı cevabı aldı ve, «Allahü Teâlâ, «Ben ortalıktan en çok müstağni olanım buyurur» mealindeki hadisi okudu.

Adamın biri Said İbn Müseyyeb'e:

Bizden biri bir ameli Allah rızası için yaparken insanlar tarafından övülmeyi de arzu eder, deyince, Said:

— Allah'ın gadabına uğramayı sever misin? dedi. Adam:

— Hayır, istemem, deyince, Said:

O halde amelini Allah rızası için yap dedi.

Dahhak diyor ki: Sakın, hem Allah rızası, hem de senin için yapıyorum, demeyin.

Hz. Ömer bir gün bir adamı turası ile dövmüştü. Sonra kendisinden kısas almasını söyledi. Adam, «Hayır, Allah için ve senin için bundan vaz geçtim.» der. Hz. Ömer, «Bundan bir şey anlamadım. Ya Allah için vaz geçeceksin, veya benim için.» dedi. Adam, «Allah için vaz geçtim.» deyince, Hz. Ömer, «işte şimdi güzel yaptın.» dedi.

Hasan Basri diyor ki: Öyle adamlara yetiştim ki, şöhret korkusu ile kendisinin ve etrafındakilerin istifade edecekleri hikmetli sözlerden vazgeçerlerdi. Yolda giderken kirlenen yerini şöhret korkusu ile temizlemezdi. Mürai kıyamet günü dört isimle çağı-

rılır, «Mürai, gadir, hasır ve facir, isimleriyle çağırılarak «Kim için amel ettinse, git mükâfatını ondan al, bizim nezdimizde senin bir mükâfatın yoktur» denir.

Fudayl diyor ki: Selef yaptıkları amellerle riya etmezlerken, şimdiki insanlar, yapmadıklarını yapmış gibi göstererek riya ediyorlar. İkrime, «Allahü Teâlâ kulun ameline vermediği mükâfatı, niyyetine verir, zira niyetten riya olmaz.» demiştir.

Hasan Basri, «Allah'ın kaderine galebe çalmak isteyen kötü bir insandır. Çünkü o, insanların, kendisi için iyi adamdır» demesini ister, nasıl desinler, Allahü Teâlâ onu alçaklar sınıfına idhal etmiştir. Er geç mü'minler onu tanıyacaktır. Katade anlatıyor: «Okuyucular üç kısımdır. Bir kısmı Allah için, bir kısmı dünyalık için, bir kısmı da hükümdarlar için okurlar. Muhammed b. Vasi ise Allah için okuyanlardandır.» Fudayl da, «Riyakârı görmek isteyen bana baksın» demiştir.

Muhammed b. mübarek, «Maksadını gecede açıkla, zira o, gündüzden daha kıymetlidir. Çünkü gündüz, maksadını açıklar, gece ise halika arzedersin demiştir.

Ebu Süleyman Darani «Amelde takva, amelden daha zordur,» dedi.

İbrahim b. Edhem, «Meşhur olmayı isteyeni, Allahü Teâlâ tasdik etmez demiştir.

Ebu Süleyman Darani «Amelde takva, amelden daha zordur,» dedi.

İbrahim b. Edhem, «Meşhur olmayı isteyeni, Allahü Teâlâ tasdik etmez demiştir.

Buraya kadar yaptığımız izahdan, riyanın amelleri mahvedip, Allah'ın gazabına sebebiyet verdiğini, büyük bir tehlike olduğunu öğrenmiş olduk. Kendi-

sinde riya bulunan kimsenin, bunu bir an evvel izale i;in uğraşması mücahede etmesi, hatta zorluklara katlanması gerekir. Şifa, çirkin ve acı ilâçları içmektedir. Bu bir mücahededir ki, bütün insanlar buna mecburdur. Zira her çocuk, iyiyi ve kötüyü aramayacak şekilde zayıf olarak yaratılmıştır. O, gözünü açıp insanlara baktığı zaman, bunların birbirine karşı yapmacık hareketlerde bulunduklarını görür. O da ister istemez onları taklide koyulur, bu hal kalbinde yerleşir. Onu kalbinden söküp atmak, şiddetli mücahade ile mümkün olur. Kimse bu mücahedeye muhtaç olmaktan kurtulamaz. Fakat bu mücahede önceleri ne kadar zor ise de, neticesi o nisbette çok kolaydır. Riyanın tedavisi için iki yol vardır.

a — Riyayı kökünden kalbden söküp etmaktır. Riyanın aslı, mevki sevgisidir. Bunu da üç noktada toplarız. O da övülmeyi sevmek, zemden kaçınmak ve insanlarda olan şeylere tama etmektir. İnsanı riyakârlığa sevkeden bunlardır. Ebu Musa el-Eş'ari'nin rivayetinde, bedevinin biri Resûlü Ekrem'e:

— Adam var ki, hamiyet ve gayretinden dolayı harbeder, (adam öldürür, yani mağlup oldu demesinler diye muharebe eder), adam da var ki, herkesin gönlünde yer etmek, (bir rütbe almak) için cenk eder, adam da var ki, nam salmak için çarpışır, deyince, Resûlü Ekrem, «Ancak I'la-yı Kelimetullah (Allah'ın adını yüceltmek) için harb eden kimse, Allah yolundadır,» buyurdu.

İbn Mes'ud (R.A.) da, «İslâm ve düşman orduları karşılaştığı zaman, melekler iner, herkesi kendi mertebesine göre yazarlar... Meselâ, falanca nam olmak için ,falanca mülk edinmek için harbediyor. Bu suretle onları tezyif ederler, demiştir. , Hz.

Ömer (R.A.), «Bakarsınız bir kimse için «Falanca şehid oldu», derler. Halbuki araştırırsanız atının terkilerini para ile doldurduğunu görürsünüz» demiştir. Yine Resûlü Ekrem: «Kim gaza eder de, gazasından maksadı bir deve bağı olursa, onun için niyyet ettiği vardır.» buyurmuştur. Yâni herkes niyyetine göre mükâfat alır. Peygamberimiz (S.A.) burada, muharebe eden kimsenin tema'ına işaret buyurmuştur. Bazen adam yaptığı iyi işinden dolayı övülmez istemez. Fakat yerilmekten de hoşlanmaz. Zengin cömerdler arasında bulunan cimriler gibi. Cömerd zenginler çok verirler. Bu cimri de yerilmemek için az az verir. Kahramanlar arasında bulunan korkaklar gibi ,bu adam zaten övülmez fakat yerilmekten korktuğu için ,harb meydanından kaçmaz. Gece sabahlara kadar namaz kılan kimseler arasında bulunan gibi övülmesine imkân yoktur, ancak, yerilmesin diye o da onlar arasında bir kaç rekât namaz kılar. Bunun içindir ki techil edilir korkusu ile bilmediği bir hususu bilenlerden sormaz, bilmeyerek fetva verir. Cahil olduğu halde kendisini ulemadan gösterir. Bütün bunlar yalnız yerilme korkusu ile yapılan işlerdendir.

İşte insanı riyakârlığa sürükleyen şey övülmek zevki, yerilmek korkusu ve insanlardan bir şey ummaktır. Şüphe yok ki, insan oğlunun bir şey arzulayıp ona heves etmesi, ya şimdiki halde veya gelecekte kendisi için faydalı ve zevkli olduğunu zannettiği içindir. Şayet şu anda tatlı olmakla gelecekte acı olduğunu anlarsa, kolayca ondan vazgeçer. Meselâ, balın tatlı bir şey olduğunu bilir, ona heves eder. Fakat içinde zehir olduğunu anlayınca hemen ondan vazgeçer. İşte zevkli sandığı riyakârlığın da

lerdeki zararlarını bilmekle kolayca bundan vazgeçebilir.

Mürai, riyanın zararlarını, kalbini bozduğunu, tevfik-i ilâhiden bu anda kendisini uzaklaştırdığını, ahiretteki azabını Allah'ın kendisine olan gazabını, mahşer yerinde, «Ya gadir, ya facir veya mürai» diye çağırılarak, Allah'a ibadet ile dünyalık peşinde koşmaktan, yaptığı ibadetle insanların gönüllerini avlayarak Allah ile alay etmekten, kullarce sevilmeye çalışmakla, Allah'ı buğzettirmekten, Allah'tan uzaklaşmakla onlara yaklaşmaktan, onların övgüsünü Allah'ın zemmi üzerine tercihden ve onların rızasını Allah'ın gazabında aramaktan utanmadın mı? Bir tanesi üzerine de Allah'ı tercih edemedin mi? diyerek yaratıklar arasında rezil rüsvay olacağını düşünmedin mi?» denecektir. İnsanoğlu bu rezaleti düşündüğü, dünyalıkta kullardan edindiği istifade ile ahiretteki kaybını karşılaştırdığı, ihlas ile yaptığı bir amelinin bile sırasına göre bütün günahlarına ağır geleceğini düşündüğü ve riya ile yapıldığı için aynı amelin günahlar tarafına geçtiğini ve bu suretle cehenneme sürükleneceğini hatırladığı takdirde, elbette bundan vazgeçer. Riyada yalnız ameli mahvetmekten başka bir şey olmasa da, bu kadarının bile kâfi olduğunu düşünmeli, hatta buna rağmen diğer sevapları ile cennete daha üstün mevki kazanacağını hatırlamalı, bütün bunlardan riya sebebiyle mahrum olduğunu bilmeli ve riyadan vazgeçmelidir. Bunların haricinde dünyada da insanların gönüllerini avlamak için çektiği zahmeti düşünmelidir. Birinin gönlünü alırken diğeri darılır. Bahusus Allah'ın gazabında kulların rızasını arayan kimsenin, ne dünya, ne de ahirette bir fayda görebileceğini düşünerek, onları Allah üzerine tercih etmemelidir.

Maddî menfaat ümidiyle gösteriş yapıyorsa, kulların kalblerinin Allahın yedi kudretinde olduğunu, Allahü Teâlâ irade etmeden bir şey yapamıyacaklarını, rızkı verenin yalnız Allah olduğunu, insanların eline bakan kimsenin zillet ve meskenetten kurtulamıyacağını, muradına ererse bile daima onların minneti altında kalıp onlara karşı küçük düşeceğini bilmelidir. Bunları bilen bır insan böyle boş ümide kapılarak Allah'ın katındaki fazileti terk eder mi?

İnsanların yermelerinden korktuğuna gelince, bundan korkmakta da bir mânâ yoktur. Çünkü Allahü Teâlâ yermedikten sonra, insanların yermesi hiç bir zarar getirmez. Ne ömrüne, ne rızkına, ne de cennetlik ise cehennemlik olmasına ve ne de Allah'ın gazab ve buğzetmesine bir tesiri olur. Mahlûkatın cümlesi acizdir. Başkası şöyle dursun, kimse kendisine bile zarar, kâr, ölüm kalım gibi bir şey getiremez.

İşte şu üç sebebin, âfet ve zararlarını iyice idrak edip, fikrettiği takdirde, riyadan nefret ederek Hz. Allah'a rücu eder. Zira çalışan adam, zararı çok ve kârı az olan işe heves etmez. İnsanlar onun riya ettiğini bilseydi, herkes ondan nefret ederdi. Halbuki Allahü Teâlâ onu er geç rezil rüsvây edecek, herkes bu rezaleti ile kendisini tanıyacaktır. Riyadan kaçınmak için yalnız bu kadarı bile kâfidir. Şayet ihlas ile amel etse, Allahü Teâlâ onu mahlûkatına teşhir edecek kendisini onlara sevdirecek, onları kendisine rab edecek, bağlayacak ve onu medh-u sene edeceklerdir. Her ne kadar onların medhinde bir kemal olmasa bile, neticede bu, böyle olacaktır. Aslında medihde bir kemal olmadığı gibi, zemde de bir noksanlık yoktur. Allah katında iyi bir insan isen, insanların zemmi ne zarar getirir?

Ahireti, onun edebi nimetlerini ve yüksek mevkilerini hatırlayan kimse, insanlarla alâkalı şeylerden ömrü boyunca nefret duyar, onların güssa ve kederlerine canı sıkılır ve gönlünü doğrudan doğruya Hz. Allah'a bağlayarak riya zilletinden ve insanların kalblerini araştırmaktan kurtulur. İhlas sayesinde kalb nurlanır, gönlü genişler ve Allah ile olan ünsiyyeti nisbetinde mükâşefe kapıları kendisine açılır. Artık o, halktan uzaklaşır, dünyayı hakir görür, ahireti büyük bilir. Kalbinden halk sevgisi çıkar, riya bağları çözülür, ihlas yolları açılır.

İşte buraya kadar dercettiklerimiz, riyayı kökünden atabilmek için ilimle olan tedavi yollarıdır.

Ameli tedavisine gelince: Fuhşu sevenlerin saklı yerler aradıkları gibi, mümkün mertebe ibadetleri için gizli yer aramalı ve halka duyurmak arzusunu nefsinden kesecek şeklinde saklanmalı da, ibadetini Allah'tan başka kimse görmediğine emin olmalıdır.

Rivayete göre Ebu Hafs el Haddadi'nin adamlarından biri, dünyayı ve dünyalık peşinde olanları zemmetti. Ebu Hafs, «Gizlenen gereken şeyi ifşa etmiş oldun. Bundan sonra, artık toplantılarımıza gelme» dedi. Bu kadarını bile ifşaya müsaade etmedi. Zira dünyayı zemmin altında zahidlik iddiası yatar. Riyadan kurtuluşun en büyük çaresi, gizliliğe riayettir. Gerçi bu gizliliğe riayet önceleri ağır ve zor gelir, fakat sonraları kolaylaşır. Çünkü Allahü Teâlâ'nın yardımı ve tevfiki ona yetişir. Allahü Teâlâ, bir kavme verdiği nimeti ,onlar kendilerini bozmadıkça, ellerinden almaz. Mücahede kultan, hidayet Allah'dandır. Kuldan ,kapıyı çalmak ise Allah'dandır. Allahü Teâlâ, ihsan edenlerin ecrini zayi ezmez. Bir hasene de olsa, onu kat kat çoğaltır ve kendi fazlından ziyadesiyle mükâfat verir.

b — İbadet esnasında arız olan riyanın önlenmesidir. Bunu da öğrenmek lâzımdır. Zira nefsiyle mücahede edip, kanaatı, tama'ı kesmek, insanların gözüne girmek hevesinden vazgeçmek, medh ile zemme aldırış etmemekle kalbinden riyanın kökünü söküp atmak isteyen kimseyi ibadet esnasında da şeytan rahat bırakmaz... Çeşitli riya hatıraları ile karşısına çıkar, vesvesesini ondan ayırmaz, nefsin arzusu da tamamen zail olmaz. Bunun için arız olan riya hatıralarını da yok etmeğe ehemmiyet vermesi lâzımdır. Bu hatıralar da üç şekildedir. Bazen tek bir hatıra gelir, bazan birbirini takip ederler.

Önce ibadetini insanların duymaşını bilmek ve bilmelerini ummaktır. Sonra bunu, insanların yanında mevki sahibi olma ve övülme sevgisi takip eder. Buna meylederek bunu öğrenmek ister. Bunların birincisine marifet, ikinci hale şehvet, rağbet, üçüncü hale ise fiil ,yani azm ü tasmim denir. Birinci hatırayı ikinci hatıra takip etmeden ref'etmek için aranan kâmil kuvvet, ne zaman ki, hatırına ibadetini halkın bilme isteği veya halkın duymasını arzu etmek gelirse hemen «Halkın bu ibadeti bilip bilmemesinden sana ne, var? Allah biliyor ya, daha başkasının bilmesinden ne fayda?» deyip onu reddetmeye çalışmaktır. Şayet halk tarafından övülmeye rağbetl buna eklenirse, daha önce riyanın afetlerinde zikrettiğimiz hususları hatırlamalı, kıyamet günü Allah'ın mekrine uğrayıp en kısa zamanda perişan olacağını düşünmelidir. Yapmış olduğu ibadetini insanların bilmesini arzu etmesi kendisini riyakârlığa sürüklediği gibi, riyanın afetlerini hatırlamak da riyaya karşı nefret uyandırır da, o arzu ve isteğe karşı çıkar. Çünkü

Allah'ın mekrine ve ikaabına uğrayacağını düşündükçe riyadan nefret eder. Şehvet riyaya teşvik ederken bu nefret de riyadan uzaklaştırır. Nefis ise bunlardan kuvvetli olan tarafa uymak ister.

Demek ki, ibadet esnasında arız olan riyayı söküp atabilmek için üç şey lâzımdır. Birincisi marifet ikincisi kerahet, üçüncüsü de ibâ ve i'razdır. Bazen insanın, ihlasla başladığı bir ibâdete sonradan riya karışır da marifet ve kerahat onu önlemeden insan bunu kabul eder. Bunun sebebi, gönlün, yerilmeden hoşlanmayıp, övülme aşkı ile dolu olmasıdır. Hırs gönlünü kaplamıştır. Kalbinde başkasına yer kalmamıştır. Riyanın afetiyle kalbinde övülme aşkı yer almıştır. Bu, gazabı yerip kendini halim yumuşak huylu göstermek isteyen, sonra da kendisini kızdırdıkları zaman, bu kararını unutup da birdenbire kalbi hiddetle dolup gazabın afetini unutan kimsenin haline benzer. Bunun gibi, şehvet zevki kalbi doldurur ve marifet nurunu kalbden uzaklaştırır. Cabir, şu sözü ile buna işaret etmiştir: «Biz Resulü Ekrem ile ağacın altında, kaçmamak üzere muahede etmiştik, fakat ölüm için biat etmedik, bu hususta söz vermedik. Bunun için Huneyn cenginde bunu unuttuk. Bunun üzerine, «Ey ağaç altında biat edenler» diye çağırıldık ve döndük. Zira kalblerimiz korku ile dolmuştu. Bu sebeple eski muahedeyi unuttuk, tâ ki, bize hatırlatıldı.» Anî olarak saldıran şehvetlerin çoğunda hal böyle oluyor. Çünkü onun iman bağına olan zararını bilmek unutuluyor. Bu marifet unutulunca kerahet görünmüyor. Çünkü kerahat marifetin neticesidir.

İKİ YÜZLÜLÜK

İki yüzlü olup iki hasım ile ayrı ayrı karşılaşıp da her iki tarafın arzularına göre söz konuşmayanlar da pek azdır. Bu davranış, nifakın tâ kendisidir. Ammar b. Yâsir (R.A.) in rivayetine göre Resul-i Ekrem (S.A.V.) «Dünyada iki yüzlü olanların kıyamet günü ateşten iki dilleri olur.» Ebu Hüreyre'nin rivayetinde: «Kıyamet günü Allah'ın kullarından en kötülerini, iki yüzlü olanları bulursunuz. Onlar bir tarafa ayrı, öbür tarafa ayrı söyler, bir tarafa bir yüz, öbür tarafa diğer yüzleri ile giderler.» buyurmuştur. Ebu Hüreyre (R.A.) «İki yüzlü ,Allah katında emin kimse olamaz.» demiştir. Malik b. Dinar da, Tevrat'da şöyle okudum, diyor. «İnsan buluştuğu kimselerle ayrı ayrı dudaklara yani ayrı ifadelerle konuştuğu zaman, emanet batıl olur. Allahü Teâlâ kıyamet günü bu iki dudağıda helâk eder.» Nitekim Resulü Ekrem:

«Kıyamet günü yaratıklar içerisinde Allah katında en mebğuz olanları yalancılar, kibirlenenler ve dostlarına karşı içlerinde kin besleyenlerdir ki, onları gördükleri zaman yüzlerine karşı onlara yaltaklık ederler. Allah ve Resûlüne davet edildikleri zaman alabildiğine tenbel fakat şeytan yoluna davet edildikleri zaman ön sırada dururlar.» buyurmuştur.

İbn Mes'ud (R.A.) diyor ki: «İm'e olmayın, kavak yaprağı gibi rüzgârın her istediği tarafa dönmeyin. Yâni her gördüğünüz adama «Senin emrindeyiz» deyip ardından gitmeyin, sağa sola yalpa vurup durmayın. Böyle birbirinin hasımı olan iki kişiye ayrı ayrı görünmesinin nifak olduğunda ittifak edilmiştir. Nifakın pek çok alâmetleri var, bu iki yüzlülük de bunlardan biridir. «Rivayete göre Huzeyfe (R.A.) as-

hab'dan ölen birinin cenazesine iştirak etmedi. Bunu gören Hz. Ömer (R.A.) kendisine:

— Bu cenazeye niçin iştirak etmedin? diye sordu. Huzeyfe (R.A.):

— O, onlardan (münafıklardan) idi, dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Huzeyfe'ye yemin verdirerek:

— Bende nifak var mı? diye sordu ve ısrarla bunun üzerinde durdu. Huzeyfe:

— Ama senden başka kimseyi temin edemem, dedi. (Şüphesiz buradaki maksadı, dindeki nifak değil, ameldeki riyadır).

Şayet, bir adam nasıl davranırsa iki yüzlü sayılır ve bunun haddi nedir diye sorarsan'

Derim ki, iki hasımdan her birine ayrı ayrı gider, herbiri ile güzel konuşur ve aynı zamanda konuştuğu sözde yalancı değilse, bu adam ne münafık, ne de iki yüzlüdür. Zira bir insan iki hasmın her ikisiyle de ayrı dost olabilir. Bu ahbaplık da kardeşlik derecesine yükselmeyebilir. Çünkü tam mânasiyle dostluk ve kardeşlik tahakkuk ederse, mutlak surette taraflardan birine kendisinin de husumetini gerektirir. Ancak, her ikisiyle konuştuğu sözleri birbirine taşırsa, o zaman iki yüzlü olur. Bu hali, nemmamlıktan kötüdür. Çünkü tek tarafa söz taşıyana da nemmam denir. İki taraftan söz taşıyan elbette nemmamdan kötüdür. Şayet söz taşımaz, ancak her iki tarafa da «Evet sen haklısın» derse, yine iki yüzlüdür. İki tarafa da yardım va'deder veyahut husumetlerinden dolayı iki tarafı da överse yine iki yüzlü olur. Yine bunun gibi yüzünü karşı bir tarafa haklısın, deyip ayrıldığı zaman ,haksızdır, diyen de iki yüzlüdür. Bu adama yakışan ya susma veya hem huzurunda, hem gıyabında haklıya haklı, haksıza haksız demektir. İbn

Ömer'e (R.A.):

— Biz emirlerimizin huzuruna girdiğimiz zaman onlarla ayrı konuşur, ayrıldığımız zaman ise başka konuşuruz. Bu nasıl olur? diye sorduklarında, İbn Ömer:

— İşte biz Resûl-i Ekrem zamanında bunu nifak alâmeti sayardık, demiştir.

Hakikat şu ki, emirin yanına girmek mecburiyeti olmadığı zaman, böyle yapmak nifak alâmetidir. Az ile kanat etmek suretiyle emirin huzuruna girmek mecburiyetinde olmadığı halde, mevki ve servet edinmek maksadiyle emirin huzuruna girip onu övmek ve yüzüne karşı ayrı, arkasında ayrı konuşmak elbette nifaktır. Resûl-i Ekrem'in: «Mal ve mevki sevgisi suların sebzeleri bitirdiği gibi, insanın kalbinde nifak tohumunu bitirir» buyruğunun mânası da budur. Zira bu istek, insanları emirlere muhtaç eder ve onlara karşı riyakârlığa sevkeder. Fakat mecburiyet karşısında emir ile ihtilât edip, korkusundan dolayı onlara yaltaklık gösteren mâzurdur. Çünkü şerden korunmak için tedbir almak caizdir. Ebu'd-Derda (R.A.) diyor ki: «Yüzüne güldüğümüz nice insanlar var ki, kalbimizle onları telin ederiz. Hz. Aişe (R.A.) de şöyle bir rivayette bulunuyor: Bir gün kapıya biri geldi ve içeri girmek için müsaade istedi. Resul-i Ekrem: «Müsaade edin girsin, o kabilesinin en kötü insanıdır» buyurdu. Adam içeri girince, Resul-i Ekrem ona gayet tatlı ve yumuşak davrandı. Ben, bu vaziyet karşısında adam çıktıktan sonra, Resul-i Ekrem'e hitaben:

— Kötü adamdır dediğiniz halde onunla tatlı tatlı sohbet ettiniz, bu nasıl olur? diye sordum. Resul-i Ekrem: «Ya Aişe, insanların kötüsü, şerrinden ko-

runma için kendisine ikram edilen kimsedir.» buyurdu. Fakat bu rivayet, hüsn-i kabul gösterip güler yüzle karşılamanın cevabını ifade eder. Medh-ü senâ ise yalan olur. Bu ancak zaruret icabı caizdir. Yalanın afeti kısmında bunu izah ettik. Yoksa medhetmek tasdik etmek, her batıl sözünü kabul edercesine kafa sallamak yoktur. Böyle yapan, münafıktır. Batıl sözleri reddetmek lâzım, gücü yetmezse dili ile susup kalbiyle inkâr etmelidir.

H İ L İ M

Bilmiş ol ki hilim, yaratılıştaki yumuşaklık, hiddetlendikten sonra hiddeti yenmekten daha kabul bir huydur. Çünkü hiddeti yenmek, yumuşaklığa gayrêt göstermektir. Şüphesiz hiddet-mizaç olmayan kimse hiddetini yenmeğe muhtaç değildir. Hiddetli insanlar, hiddetini yenmeğe çalışır ve muvaffak olmak için büyük mücahedeye muhtaçtırlar. Fakat bunu adet haline getire getire artık tabiatleşir ve kızmaz bir hale gelir. Ara sıra kızacak olsa da hiddetini kolaylıkla yenebilir. Hiddeti yenme, hilim ve ahlâkî yumuşaklıktır. Aynı zamanda aklın kemale ermesinin ve gazab kuvvetinin kırılarak akla boyun bükmesinin de bir delilidir. Fakat bu, başlangıçta zor ve külfetlidir. Nitekim Resul-i Ekrem: «İlim, öğrenmekle zorluk çekmekle, hilim' de ahlâkı güzelleştirmekte gayret sarf etmekle mümkündür. Hayrı tercih edene hayır verildiği gibi, kötülükten sakınan da korunur» buyurmuştur. Burada ilim zorlukla elde edildiği gibi ahlâkın hilim ve yumuşaklığın da zorlukla elde edileceğine işaret edilmiştir. Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetinde Resul-i)krem (S.A.V.):

«İlim tahsil edin İlmin yanında ağırbaşlılık ve yumuşak huylu olmayı da öğrenin. Talebeleriniz, muallim ve hocalarınıza karşı yumuşak davranın. Cehaleti hilmine galebe çalan zalim âlimlerden olmayın.» buyurmuştur. Bununla beraber kibirlenmek ve böbürlenmenin gazabı harekete geçirdiğine işaret buyuran Resul-i Ekrem (S.A.V.) umumiyetle şöyle duâ ederlerdi: «Allah'ım, beni ilimle zenginleştir, hilim ile süsle, takva ile ikram et, sıhhat ve afiyetle güzelleştir.» Ebu Hüreyre'nin (R.A.) rivayetinde Resul-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: «Allah katında yüksek derece arayın,» buyurdu. «Bu nasıl olur?» diye sormaları üzerine «Gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve sana karşı cahilane davranana da yumuşak davranmanla buyurdu. Yine Resul-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: «Beş şey peygamberler ahlâkıdır. (Bunlar): Hayâ, hilim, kan alım, misvak kullanıp güzel koku sürünmektir.» Hz. Ali'nin (R.A.) rivayetinde Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Müslüman, yumuşaklığı ile, gündüz oruç tutan ve gece ibadet edenler seviyesine yükselir. Bunun aksine olarak (Gazabı sebebiyle) muannid cebbarlar meyanına da geçebilir ve sözü aile efradından başka kimseye geçmez olur,» adamın biri Resul-i Ekrem'e:

— Benim birtakım akrabalarım var ben onlara giderim onlar bana gelmezler, ben onlara ikram ederim, onlar bana ikram etmezler, ben iyilik ederim onlar durmadan kötülük ederler, deyince Resûl-i Ekrem: «Senin dediğin gibi ise güya sen onlara sıcak kül yediriyorsun. Sen bu hale devam ettiğin müddetçe, Allahü Teâlâ da senin yardımsındır» buyurdu.

Adamın biri de «Ya Rab, benim kimseye vere-

cek bir şeyim yok, yani hayır yapacak halde değilim. Kim benim aleyhimde bir şey konuşursa, ben ona hakkımı bağışladım, ona bir sadakam olsun» demiştir. Allahü Teâlâ onun affedileceğini peygambere haber verdi. Yine Resul-i Ekrem:

— Ebu Damdam gibi olmaktan âciz misiniz? buyurdu. Dinleyenler:

Ebu Damdan kimdir ve meziyeti nedir? dediler. Bunun üzerine Resul-i Ekrem:

— Sizden evvel geçmiş bir insandır. O, sabahleyin kalkınca «Allah'ım, bugün benim aleyhimde konuşup bana zulmedenlere hakkımı tasadduk ettim» derdi, buyurdu. Allahü Teâlâ'nın: Cahiller kendilerine takıldıkları zaman onlara güzel söz söylerler.» (25-Furkan: 63) Âyet-i celilesinin tefsirinde Hasan cahilâne hareketlere aldırış etmezler.» Ata b. Ebi Rabah da: «Yeryüzünde yumuşak yürürler» (Al-i İmran: 46) âyet-i celilesinin tefsirinde, hilim ve yumuşaklıkla yürürler, demiştir. Resul-i Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: «Allah'ım o günü bana göstermesin, öyle bir zaman gelecek ki, âlimlere uyulmayacak, halim ve vekar sahibi insanlardan utanılmayacak, onlara saygı gösterilmeyecektir. Dilleri Arap dili fakat gönülleri Acem günlüdür.» Yine Resûl-i Ekrem: «Hilim .iyi ahlâk ve üstün akıl sahipleri beni takip etsin. Onlardan sonra gelenler ve daha sonra gelenler, sakın ihtilaf etmeyiniz, sonra gönülleriniz de ayrılır. Sokak fitnelerinden de son derece sakınınız», buyurmuştur. Rivayete göre bir gün Eşec Resul-i Ekrem'in ziyaretine gitti. Devesini çökertti. Deveden indi ve devesini bağladı. Sonra sırtındaki iki elbiseyi çıkardı, çantadaki iki elbiseyi giydi. Bütün bunları yaparken Resûl-i Ekrem de kendisini sey-

rediyordu. Sonra Resûl-i Ekrem'in huzuruna çıktı ve selâm verdi. Bunun üzerine Resul-i Ekrem:

— Ey Eşec, (sende) iki haslet (var ki onları) Allahü Teâlâ sever. Resûlü de sever, buyurdu. Eşec:

— Bu iki huy nedir, ya Resulullah? dedi. Resûl-i Ekrem:

— Hilim ve vekardır, buyurdu. Bunun üzerine Eşec:

— Bunlar benim edindiğim veya bunlarla yaratıklığım iki huy mudur? deyince, Resul-i Ekrem:

— Hayır, onlar Allahü Teâlâ'nın sende yarattığı iki ahlâktır buyurdu. Eşec de:

— Allah'a hamdolsun ki, kendisinin ve Resûlünün sevdiği iki ahlâk sahibi olarak beni yarattı, dedi.

Resûl-i Ekrem: «Allahü Teâlâ yumuşak tabiatlı ve utangaç olanları, zengin olup iffet sahibi bulunanları nüfusu kalabalık olduğu halde fakir olup muttaki olanları sever. Çirkin söz söyleyen ,ağır tabiatlı, ısrarlı olarak dilenen ahmakları sevmez» buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Üç şey vardır ki, bunlardan biri kendisinde bulunmayan adamın hiç bir şeyine itibar etmeyiniz. Bunlar: Kendisini isyandan koruyacak takvâ, adi kimselerden kendini koruyacak hilim ve insanlarla geçinecek güzel ahlâktır.» Diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur: «Allahü Teâlâ kıyamet günü insanları mahşer yerinde topladığı zaman, bir dellâl:

— Fazilet sahipleri nerede? diye çağırır. Az kimseler kalkar ve süratle cennete giderler. Melekler bunları karşılar ve:

— Nedir bu süratle geliş? diye sorarlar. Onlar:

— Biz fazilet sahibi kimseleriz, derler. Melekler:

— Fazilet nedir? diye sorduklarında, onlar:

— Zulme uğradığımız zaman sabrederdik, kötülüğü bağışlardık, cahilâne hareketleri de yumuşaklık ve hilim ile karşıladık, derler. Bunun üzerine melekler:

— Girin cennete, amel edenlerin ecri ne güzeldir, derler.»

Hz. Ömer «İlimi öğrenin, ilmin yanında vekarlı ve yumuşak olmayı da öğrenin.» demiş. Hz. Ali «Hayır, mal ve evlâd çokluğunda değil, hayır, ilim çokluğunda, yumuşak ahlâkta, Allah'ın kullarına üstünlük taslamamakta, iyilik imkânları ele geçince Allah'a hamdetmekte, kötülükte ise istiğfar etmektedir» demiştir.

Hasan-ı Basri «İlim taleb edin fakat onu hilim ve vekar ile süsleyin» der. Ekrem b. Sayfi de «Aklın direği hilim, işin başı da sabırdır. Öyle insanlara yetiştim ki, dikensiz yaprak gibi idiler. Şimdi ise yapraksız diken haline geldiler. Onlarla aşinalık yaparsan seni tenkid ederler. Onları terkedeyim dersen, seni bırakmazlar,» demiş. Nasıl yapalım?» diyenlere de, «Muhtaç olduğun gün için onlara kendi şerefinden ikraz edersin, yani aleyhinde dedikodu yapar seni kızdırırlarsa sabreder, kıyamette mükâfatını alırsın,» demiştir. Hz. Ali de «Hilim sahibi insanların ilk mükâfatı, herkesin sözünü bilmeyen cahillere karşı onu korumalarıdır» dedi. Muaviye «Hilimi cehline, sabrı şehvetine üstün gelmeyen kimse, fikir ve düşünce sahibi olamaz,» demiştir bu da ancak ilim sayesinde elde edilir. Muaviye, Ömer b. Ehşem'e:

— Hangi insan daha şecaatli ve kuvvetlidir, diye sordu. Ehşem:

— Hilmiyle gazabını yenen kimsedir, diye cevap verdi. Muaviye:

— Dilini düzeltmek için dünyasını döküp saçan, dedi. Enes b. Malik: «O zaman, seninle arasında düşmanlık bulunan kimsenin yakın bir dost gibi olduğunu görürsün.» (41-Fussilet: 34. âyet-i kerimesinin tefsirinde o, öyle bir adamdır ki, başkası kendisine kötü sözler sarfettiği takdirde «Doğru söylüyorsan Allah beni yalan söylüyorsan seni affetsin» der.

Adamın biri diyor ki: «Bir zaman Basralı bir adama kötü sözler sarfettim, o ise bana karşı çok yumuşak davrandı. Bu sebeple uzun zaman onun medyun-ı şükranı olarak yaşadım ve kendisinden utandım.» Muaviye, kabilesinin reisi olan Urabe b. Evs'e:

— Kavmini kendine nasıl bağladın? diye sordu.

Adam:

— Cahillerine karşı halim davranmak, saillerine vermek ve ihtiyaçlarına koşmak suretiyle deai ve devamla benim gibi yapanlar benim gibi olurlar, beni geçenler daha da fazla olurlar, fakat benden geri kalanlara gelince, ben onlardan hayırlıyım, dedi. Adamın biri İbn Abbas'a hakaret etti. İbn Abbas sesini çıkarmadı. Sonra İkrimi'ye dönerek: «Bu adamın bir ihtiyacı varsa çaresine bakalım?» deyince, adam utancından başını yere eğdi. Adamın biri Ömer b. Abdülaziz'e:

— Senin fasık olduğuna şehadet ederim, dedi. Ömer b. Abdülaziz de:

— Senin şehadetin makbul değil, şeklinde cevap verdi. Hz. Ali'nin torunu Hüseyin'in oğlu Ali'ye biri hakaret etti. Ali de sırtındaki sırma işlemeli elbisesini ona attı ve bin dirhem verilmesini emretti. Bu hareketiyle Alinin beş haslete sahip olduğunu söylediler. Birincisi, hilim, kızmadı. İkincisi, eziyeti

ortadan kaldırdı. Üçüncüsü, adamı, Allah'dan uzaklaşmaktan kurtardı. Dördüncüsü, adam pişman oldu, tevbe etti. Beşincisi, zemden sonra adamı medhetmeğe başlatmış oldu. Bütün bunları, dünyalıktan az bir miktar ile temin etti. Adamın biri Cafer b. Muhammed'e gelerek:

— Akrabalarımla bir ihtilâfım var, ben bundan vazgeçeceğim, fakat bunu benim zilletime sayacaklarından korkuyorum, dedi. Bunun üzerine Cafer:

Zillet sahibi sen değil zalim olan kimsedir, dedi. Halid b. Ahmed de «Kötülüğüne iyilikle mukabele edilen kimseye bu iyilik kendisini kötülükten kurtarmak için bir perde olur ve bir daha kötülüğe dönemez.» demiştir. Ahnef b. Kays, «Aslında ben halim değilim, fakat halim olmağa çalışıyorum.» dedi. Vehb b. Münebbih, «Merhamet edene merhamet olunur, susmasını bilen selâmet bulur, cahilâne hareket eden mağlûp olur, acele eden hataya düşer, kötülüğe haris olan selâmet bulmaz. Mücadeleyi terketmeyene kötü söylenir, kötülüğü kerih görmeyen günahkâr olur. Kötülüğü sevmeyen kötülüğe düşmez. Allah'ın öğüdüne uyan korunur. Allah'tan korkan emin olur. Alah'ın mekrinden emin olan kepaze olur ve Allah'a sığınan zafere ulaşır», demiştir. Adamın biri Malik b. Dinar'a:

— Duyduğuma göre sen benim aleyhimde konuşmuşsun, dedi. Malik b. Dinar:

— Bu doğru ise sen benim nazarımda benden daha kıymetlisin, çünkü ben yaptığım iyilikleri sana hediye etmiş oldum, dedi. Alimlerden biri de, «Hilim akıldan daha üstündür, zira Allahü Teâlâ'nın bir adı da «Hâlim»dir, dedi. Adamın biri hakimin birine:

— Sana öyle bir kötü söz sarfedeceğim ki, me-

zara da seninle beraber gelecek deyince, Hâkim:

— Hayır, o benim mezarıma değil, senin mezarına gelecek ve seninle mezara girecek, dedi. İsa âleyhisselâm bir ara Yahudiler arasına girdi. Kendisine kötü sözler sarfetmeye başladılar. O ise bunlara karşı iyi ve tatlı konuştu. Kendisine, «Onlar sana karşı kötü söylüyor, sen ise hâlâ iyi söylüyorsun?» diyenlere de, «Herkes kendi meta'ını satar,» diye cevap verdi. Lokman, «Üç şey, üç şeysiz bilinmez. İlim gazab anında, şecaat harp meydanında, kardeşlik ise ihtiyaç anında bilinir» demiştir.

Hâkimlerden birinin evine arkadaşlarından biri gelir. Hâkim, ona yemek verir. Bu sırada Hâkim'in terbiyesiz kardeşi gelerek, hâkime çatar ve sofrayı alır gider. Hâkimin arkadaşı da hiddetli hiddetli oradan ayrılır. Hâkim ardından gider ve der ki, falan zaman senin evinde yemek yerken yemekleri perişan ettiğin zaman bizden hiç birimiz sana kızdık mı? Bunu da aynı şekilde kabul et ve sen de kızma dedi. Hakikaten adamın hiddeti zail oldu ve oradan ayrılırken, «Hâkim doğru konuştu: Hilim her derdin dermanıdır,» dedi. Adamın biri bir başkasının ayağına vurdu ve acıttı. Fakat ayağı acıyan zat hiç kızmadı. Soranlara da «Ayağımın bir kayaya çarptığını farzederek hiddetimi yendim» dedi.

Mahmud el-Varak da:

«Her ne kadar cürümleri aleyhimde çoğalsa bile her mücrime karşı aldırış etmememi nefsime bir vazife telakki ederim,

Zaten insanlar, şerefli, şerefsiz ve ortada olmak üzere üç kısma ayrılır...

Benden üstün olanlardan sakınır, onlara hürmet eder ve haklarına riayet ederim.

Benden düşük olanların da dediklerine aldırış etmez, onlardan kendimi muhafaza ederim.

Emsallerimin de kusurlarını bağışlar alicenaplık gösteririm. Zira hilimde hâkim olan fazilettir» demiştir.

K İ B İ R

Allahü Teâlâ Kurân-ı Kerim'in pek çok âyetlerinde kibri ve mütekebbirleri yermiştir. Bunlardan bazıları:

«Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri âyetlerimden çevireceğim.» (7—A'raf: 146). «Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler.» (40-Mü'min: 35)

«(Peygamberler hep) fütuhat istediler. (Buna kavuştular. Hakka karşı alabildiğine) inad eden her zorba ise nihayet haib ve haris oldu.» (14-İbrahim: 15).

«O, büyüklük taslayanları sevmez.» (16-Nahl: 23)

«Andolsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.» (25-Fürkan: 21)

«Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremiyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir. (40-Mü'min: 60)

Kibri zemmeden âyetler pek çoktur. Bu kadarla iktifa edip bu hususlardaki hadislere geçelim. Resûlü Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Kalbinde hardal danesi kadar kibir bulunan cennete giremez. Kalbinde hardal danesi kadar iman olan da cehenneme giremez.»

Ebu Hureyre'nin rivayetinde Resulü Ekrem: «Allahü Teâlâ buyuruyor: «Kibir ridam, azamet izarımdır. Bunların birinde bana münazaa edeni, hiç aldırmadan cehenneme atarım.» buyurmuştur.

Ebu Seleme diyor ki: Ömer'in oğlu Abdullah ile Amr'ın oğlu Abdullah Safa'da buluştu ve görüştüler. Amr'ın oğlu gitti. Ömer'in oğlu Abdullah bulunduğu yerde ağlamaya başladı. Sebebini soranlara şöyle dedi: Şu Abdullah Resulü Ekrem'in: «Kalbinde hardal danesi kadar kibir bulunanı Allahü Teâlâ yüzüstü cehenneme atar» buyurduğunu söyledi de ona ağlıyorum, dedi.

Yine Resûlü Ekrem: «Kul kendine beğenmek suretiyle cebbarlardan yazılır da isabet eden azabdan kendisine de isabet eder» buyurmuştur.

Birgün Süleyman âleyhisselâm yüz binlerce insan, cin ve hayvanatın huzurunda öyle yükseldi ki, meleklerin göklerdeki tesbih seslerini duydu. Sonra öyle alçaldı ki ,ayakları deniz sularına değmeye başladı. Bu sırada bir ses duydu: «Eğer Süleyman'ın kalbinde zerre kadar kibir olsaydı onu yükselttiğim nispette daha çok aşağı düşürürdüm» dedi.

Resûlü Ekrem: «Cehennemden bir boyun çıkar gören iki gözü, işiten iki kulağı ve konuşan bir dili vardır. Der ki, ben üç kimseye gönderildim: Zalim, mütekebbirler, Allah'a ortak koşanlar ve surat yapanlara» buyurmuştur.

Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Cimri ve cebbar ile kötü huy sahipleri cennete giremez.» Diğer bir hadiste de:

«Cennet ile cehennem birbirine üstünlük tasladı. Cehenem: -Bütün mütekebbir ve cebbarlar ben-

dedir, dedi. Cennet de: -Bana ne oluyor ki, hep zayıflar, düşükler ve acizler bana giriyor, deyince, Allahü Teâlâ Cennete: -Sen benim rahmetinısin. Seninle kullarıma dilediğime rahmet ederim, buyurdu. Cehenneme de: -Sen benim azabımsın, seninle de dilediğime azab ederim. Her ikinizi de dolduracağım, buyurdu.» buyurulmuştur.

Yine Reslü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Ne kötü kuldur o kul ki, büyüklük taslar, hududu aşar da Cebbar-ı a'lâ olan Allahü Teâlâ'yı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, kibreder de kebir-i Muteal olan Allah'ı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, gaflete dalar da çürüyüp yok olacağı mezarı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, azar, tuğyan eder de başlangıcı ile sonucu unutur.»

Sabitin anlattığına göre Reslü Ekrem'e, «Falan adam ne da mütekebbirdir,» denildiğinde. Resûlü Ekrem: «Önünde ölüm yok mudur?» buyurdu. Abdullah İbn Amr'ın rivayetinde Resûlü Ekrem:

«Nuh âleyhisselâm ölüm döşeğine yattığı vakit iki oğlunu yanına çağırarak :

— Oğullarım, size iki şeyi emreder ve iki şeyden de nehyederim. Sizi men'ettiklerim: Şirk ile kibirdir. Emrettiklerimden biri kelime-i tevhiddir. Zira yer ve gökler bütün varlıkları ile terazinin bir gözüne, kelime-i Tevhid de diğer gözüne konsa kelime-i Tevhid ağır gelir. Yer, gökler ve bunlardaki varlıklar bir araya gelip kelime-i Tevhid bunların üzerine konsa, bunları kırar ve çökertirdi. «Sübhanallah ve bihamdihi» demekle de size emrederim. Zira o, her şeyin duasıdır. Her şey o sayede merzuk olur.» buyurmuştur.

İsa âleyhisselâm, «Müjde o adama ki, Allahü Te-

âlâ kitabını öğretti de sonra bu adam mütekebbir cebbardan olmadı,» demiştir.

Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cehennem ehli, her kaba ve çirkin sözlü, şişman ve kibirli kibirli yürüyen, arkadaşlarına karşı böbürlenen ,hakkı men'eden kimselerdir. Cennet ehli de zayıf ve kanaatkâr kimselerdir.» «Bize en sevimli ve ahirette en yakın olanınız, ahlâkı güzel olanınızdır. En sevimsiz ve en uzak olanınız da çok konuşup hezeyan eden ,ağzını eğip bükerek konuşan, konuşmasında kendisini öven ve lüzumsuz sözler söyleyen mütekebbirlerdir» buyurmuştur. Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur:

«Böbürlenen mütekebbirler kıyamet günü zerreler gibi ayak altında haşrolurlar. Herkes onları çiğner geçer. Her küçük, onların üstünde ve onlardan büyüktür. Cehennem ateşi onları kaplar. Cehennem halkının yanıp eriyen cesedlerinden sulanırlar», Ebu Hüreyre'nin rivayetinde Reşûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cebbar ve mütekebbirler kıyamet günü zerreler halinde haşrolunurlar. Allah'ın, üzerlerindeki horluklarından dolayı herkes onları çiğner geçer.»

Muhammed b. Vasıf diyor ki, Bilâl b. Ebu Bureyde'nin yanına gittim ve ona dedim ki:

— Senin babanın rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cehennemde hebheb adında bir vadi vardır. Bunlara cebbarları yerleştirmek Allah'ın hakkıdır.» Sakın sen bunlardan biri olmayasın». Yine Resulü Ekrem: «Cehennemde mütekebbirlere mahsus bir

bina var. Onlar oraya konur ve kapısı kapatılır.» buyurmuştur. Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurdu:

«Allah'ım, mütekebbirlerin nefeslemelerinden sana sığınırım» Bir başka hâdiste de:

«Üç şeyden uzak olduğu halde ölen cennete girer. Bunlar kibir, borç ve azgınlıktır.» buyurmuştur:

Hz. Ebu Bekir (R.A.) «Müslümanlardan hiç kimseyi tahkir etmesin. Zira hâkir görülen insanlar, Allah katında büyük olurlar.» demiştir.

Vehb diyor ki: «Allahü Teâlâ (Adn) cennetini yarattığı vakit ona baktı ve, «Sen mütekebbirlere haramsın ,onlar sana giremezler.» buyurdu.

Ahnef b. Kays, Zübeyr'in oğlu Mus'ab'ın himayesinde idi. Onunla bir sedirde otururlardı. Bir gün Ahnef geldi, fakat Musab uzatmış olduğu ayaklarını toplamadı. Ahnef oturdu ama Mus'ab'ın suratı kızardı, yani böbürlenir bir tavır takındı. Bunun üzerine Mus'ab «İki defa sidik yolundan meydana gelen insanların böbürlenmesine şaşarım» dedi.

Hasan-ı Basri, «Adem oğluna şaşarım, günde en az iki defa eli ile pisliğini yıkadığı halde sonra döner de yer ve göklerin cebbarı olan Allah ile muaraza eder,» dedı. Allahü Teâlâ'nın: «İçinizde Allah'ın varlığına nice deliller vardır.» (51-Zariyat: 21) âyetinden muradı kaza-i hacet ve idrardır, diyenler olmuştur. Hz. Hüseyin'in oğlu Muhammed, «İnsan kibirlendiğinde aklı azalır,» demiştir. Süleyman'a;

— Kendisiyle iyilik fayda etmeyene kötülük nedir? diye sorduklarında. O:

— Kibirdir, dedi.

Numan b. Bişr minberde irad ettiği hutbesinde, «Şeytanın zinetleri ve âletleri vardır. Onun zinet ve âletleri vardır. Onun zinet ve âletlerinden biri, Allah'-

ın nimetlerine karşı gösteriş, kullarına karşı kibir ve hevai nefislerine uymaktır,» demiştir.

Bilmiş ol ki, kibir, batını ve zahiri olmak üzere ikiye ayrılır. Batınî kibir, nefisteki bir huydur. Zahiri kibir de azalarda görülen kibirdir. Esasen içteki ve ahlâki kibir demek en doğrusudur. Görünüşteki hareketler bu iç duygudan meydana gelir. Zaten bu hareketleri meydana getiren içteki kibir alışkanlığıdır. Bunun için bu hastalık azalarda kendisini gösterdiği zaman «Kibirlendi.» denir. Görünmediği zaman, o, «Kibirdir» derler. Demek ki, kibrin aslı insan tabiatında bulunan ahlâktır. Bu da kendisini başkalarına karşı üstün gösterme isteğidir. Demek ki kibir, biri kibirlenecek adam, diğeri de ona karşı kibirleneceği bir adam olmak üzere iki kimse ister ve ucubdan burada ayrılır. Hiç kimsenin bulunmadığı yerde insanlar, ucub sahibi olur, ama kibir sahibi olamaz. Yani ucub, mutlak surette kendini beğenmek, kibir ise kendisini başkasından üstün görmektir. Her ucub sahibi mütekebbir olamaz. Çünkü çok defa kendisini beğenir, fakat başkasını da kendisinden üstün görebilir de ona kibretmez. Kibir ise üç şeyin birleşmesinden meydana gelir. Bunlar da kendisini bir mevkide görür, Başkasını da bir mevkide farz eder. Ondan sonra kendi mevkini ondan üstün görür. İşte bunlardan kibir doğar. Yoksa yalnız başkasını hakir görmekle de mütekebbir olmaz. Bu görüş, kibri nefyeder demek istemiyoruz. Belki bu kendisi beğenme hali genişler, kalbinde taşkınlık, sevinç, ferahlık getirerek inandıklarına meyleder ve kendi kenedine gururlanır da bu haller kendini kibre doğru sürükler. Bunun için Peygamber Efendimiz

«Kibre meyilden sana sığınırım. Allah'ım» buyurmuştur.

Hz. Ömer de va'z etmek için müsade isteyen birine: «Korkarım büyüklenirsin de kendini Merih'de görmeye başlarsın.» dedi.

İnsan oğlu kendini bu gözle gördüğü vakit, kibirlenir, şişer ve ululanır. İşte kibir, kendinde bu halin meydana gelmesinden ibarettir. Buna izzetlenmek ve büyüklenmek de denir. Bunun için İbn Abbas (R.A.) Allahü Teâlâ'nın:

«Onların gönüllerinde, ulaşamıyacakları bir büyüklenme vardır.» (40-Mü'min: 56) âyet-i celilenin tefsirinde, «azameti», ulaşamıyacakları ululuk diye tefsir etmiştir. Sonra bu ululuk taslama iç ve dışda bazı hareketleri gerektirir ki, buna kibirlenmek denir. Çünkü ne zaman başkasına nisbetle kendini büyük görürse, başkasını kendisinden düşük, hakir ve alçak görmeye başlar. Onu yanına yaklaştırmak istemez, meclisine almaz. Onu, karşısında bir hizmetçi gibi görmek ister.

Kibrin afetleri, büyük, hileleri pek çoktur. Havassın çoğu kibirden helâke gider. Avam şöyle dursun, abid, zahid ve âlimlerin çoğu da kibir hastalığından kurtulamazlar. Kibrin doğurduğu felâket nasıl büyük olmasın ki Resulü Ekrem:

«Kalbinde zerre kadar kibri olan cennete giremez.» buyurmuştur. Kibrin cennete girmeğe engel olması, kul ile bütün mü'minlerin arasına girdiği içindir. Kibir ve izzet-i nefs cennet kapılarını kaparlar. Zira kibirli insan, ululuk demek olan, kendisi icin sevdiğini başkası için sevme vasfına sahip olamadığı gibi. Yine ululuk demek olan ve müttakilerin ahlâkının başı sayılan tevazu da kendisinde bulun-

maz. Yine terkedilmelerinde izzet ve şeref bulunan, kin, hiddet çekememezlik gibi hastalıklardan kurtulamaz. Doğru nasihatte bulunamaz. Nasihati kabul edemez. İnsanları çekiştirmekten kendini alıkoyamaz. Uzun sözün kısası, kibirli insanlar kibirliliklerini muhafaza için her kötülüğe başvurur ve bütün iyi hasletleri kaybeder. Bunun için içinde zerre kadar kibir hastalığı bulunan kimse cennete giremez.

Kötü huylar birbirini çekerler. Kibrin bir çok çeşitleri olmakla beraber, en kötüsü ilim öğrenmeye mani ,hakkı kabul ve inkıyada engel olan kısmıdır.

GURUR

Bilmiş ol ki: Allahü Teâlâ'nın:

«Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. Allah'ın affına güvendirerek şeytan sizi ayartmasın.» (31-Lokman: 33)

«Fakat sizler kendinizi aldattınız, pusu kurdunuz. Allah'ın buyruğu gelene kadar dinde şüpheye düştünüz, sizi kuruntular aldattı; sizi şeytanlar Allah'a karşı da ayarttı.» (57-Hadir: 14) âyeti celileleri gurur babında yeter de artar da. Resûlü Ekrem: (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

«Akıllıların uyku ve yemeleri ne güzel şeydir. Onlar nasıl olur da ahmakların uykusuzluğuna ve cehdü gayretlerine aldanırlar. Halbuki takva sahibinin bir zerre ameli ve yakını, aldanmışların yer dolusu ibadetinden hayırlıdır.» Diğer hadişde de:

Akıllı, nefsini deneyip ölümden sonrası için çalışan, ahmak da nefsinin arzularına uyup Allah'tan uman kimsedir.» buyurmuştur. İlmin fazileti ve cehlin yerilmesi hakkında varid olan her rivayet, guru-

runa zemmine bir delildir. Zira gurur, cehaletin bir çeşididir. Çünkü cehalet bir şeye olduğunun aksine inanmaktır. Gurur da cehalettir. Bununla heraber her cehalet gurur ve aldanma değildir. Ne zaman ki, inandığı meçhulü hevasına uygun gelir ve cehaletin sebebi şüphe ve hayat olursa, gerçekte delil olmadığı halde o, bunu delil kabul ettiği anda cehalet, gurur adını alır. Demek ki, gurur, hevasına uygun olan şeylerde nefsin sükûn bulduğu ve şeytanın aldatması ile tabiatın meylettiği şeylerdir. Fasid bir şüphe ile şimdi veya gelecekte bu gibi şeylerin hayır olduğunu zannedenler, mağrur ve aldanmışlardır. İnsanların çoğu hatada oldukları halde, kendilerinin hayır üzere olduklarını sanırlar ki, aldanma çeşitleri farklı da olsa hepsi mağrur ve aldanmışlardır. Bunun en açık ve en büyüğü, kâfirlerin, asillerin ve fasıkların gururudur. Şimdi biz bunları birer misalle açıklayalım:

Birinci misâl: Kâfirlerin aldanmasıdır. Bunların bir kısmını dünyalık ve bir kısmını de şeytan aldatmıştır. Dünya hayatının aldattığı kâfirlere gelince bunlar, «Peşin, daima veresiyeden hayırlıdır. Dünya peşin, ahiret ise veresiyedir. Netice, dünya ahiretten hayırlıdır. Bu bakımdan hayırlı olanı tercih etmek lâzımdır.» dediler ve yine, «Yakın şüpheden hayırlıdır. Dünya zevkleri kati ,ahiret ise şüphelidir. Kati bildiğimizi şüpheli olan ile değişemeyiz», derler ki bütün bunlar, İblis'in şu kısasına benzeyen fasid kıyaslardır: Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre İblis:

«Ben ondan hayırlıyım. beni ateşten yarattın, onu da topraktan yarattın» (38-Sâd: 76), dedi. Allahü Teâlâ buna işaret ederek:

«Onlar ahirete bedel dünya hayatını satın almış

kimselerdir. Bundan dolayı kendilerinden azap kaldırılıp hafifletilmeyecek, onlara yardım da edilmeyecektir.» (2-Bakara: 86) buyurmuştur. Bu gibi aldanmanın tedavisi imandır.

Yalnız iman ile tasdik gelince: «Sizde olanlar tükenir ama Allah katında olanlar sonsuzdur. (16-Nahl: 96)

«Allah katında olan hayırlıdır.» (28-Kasas: 60)

«Ahiret hayırlı ve sonsuzdur.» (87-A'la: 17)

«Dünya hayatı, aldanma metaından başka bir şey değildir.» (3-Al-i İmran: 187)

«Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın» (31-Lukman: 33), buyurmuştur. Resulü Ekrem bunları bir çok kâfirlere okumuş ve bir kısmı, hiç delil aramadan bunları, inanıp tasdik etmiştir. Diğer bir kısmı da :

— Sen gerçek Peygamber misin? Doğru söyle, demişler, Peygamberimiz de:

— Evet peygamberim, dedikten sonra inanmış ve burhan aramamışlardır. Avamın imanı budur. Bu sayede aldanmadan kurtulmuşlardır. Bu tasdik, tefrik yapamayan bir çocuğa velilerinin, «Mektep oynamaktan hayırlıdır dediklerine inanması gibidir.

Burhan ve delil ile marifete gelince; bu da, şeytanın kalbinde tezvir ettiği bu kıyasın fasid oluş yolunu bilmesidir. Çünkü her mağrurun aldanmasının bir sebebi vardır. Bu sebep de delildir. Her ne kadar herkes alimler gibi mukaddimeler kurup suğra ve kübralar yaparak bir neticeye varamazlarsa da, her delil bir kıyasa dayanır ve bağlanır. Şeytanın tanzim ettiği bu kıyasın iki aslı vardır: Birincisi, dünyanın peşin ve ahiretin veresiye olmasıdır ki, bu kısım doğrudur. İkincisi, peşin veresiyeden hayırlıdır, aslıdır

ki, burada iltibas vardır. Gerçek böyle değildir. Çünkü peşin, miktar ve maksatta veresiye gibi ise, peşin hayırlıdır. Fakat veresiye daha çok ise, o zaman veresiye hayırlı olur. Zira aldanmış olan bu kâfir, veresiye on dirhem alabilmek için ticaretinde bütün servetini verir.

«Peşin, veresiyeden hayırlıdır, malım elimde kalsın,» demez. Tabib kendisine, sevdiği yemeklerin ilerde zararı dokunacağını haber verdiği anda, hemen onları yemekten vaz geçer. «Peşin veresiyeden hayırlıdır,» deyip bugünkü zevkine bakmaz. Gelecekteki tehlikeyi önlemek için peşin zevklerinden feragat eder. Bütün ticaret erbabı servetlerini eline alır, kara ve deniz yolculuklarına katlanır, zahmete girerler. Maksad ,peşin paraları ile ilerde ticaret etmektir. Gelecekteki on dirhem, şimdiki bir dirhemden hayırlı olduğuna göre, zaman bakımından dünyanın zevki ile ahiret zevkini bir karşılaştırsın. Dünyanın ömrü, ahiret ömrünün milyonda biri kadar değildir. Dünyanın ömrü asır ise, ahiretin ömrü sonsuzdur. Burada biri terketmekle ahirette milyarları alacakmış gibidir. Sonsuz ve hudutsuz bir mükâfat alacaktır. Nevi bakımından bir mukayese ederse, dünya nimetlerinin çeşitli sıkıntı ve kederlerle dolu olduğunu, ahiret zevklerinin ise, saf ve her türlü karışıklıktan arî olduğunu görür ki, «Peşin veresiyeden hayırlıdır,» görüşünde gaflet ettiği ortaya çıkar. Bu, açık bir aldanmadır ki, bunun doğuşu, meşhur olan «Lafz-ı âmm»ı ıtlak edip «Hass»ı murad etmektir. Aldanmış insan, bunun hususi mânâsından gaflet etmiştir. Zira «Peşin veresiyeden hayırlıdır», diyen ve bu sözü mutlak olarak söyleyen, onun hususi mânâsını murad etmiştir ki, ikisi bir olduğu zaman «Peşin veresiyeden hayırlıdır» demek istemiştir. Bu

defa da şeytan başka bir kıyasa başvurur ve der ki: «Kati ve şuphesiz olan şeyler, şüpheli olandan hayırlıdır. Bu kıyas, birinci kıyasdan daha fasiddir. Zira bunun aslı ve mukaddimeleri de batıldır. Şüphesiz olarak bilinen şeyin şüpheli olan şeyden hayırlı olması, ikisi müsavi olduğu zamandır. Yoksa tüccarın çektiği zahmet kati kârında ise şüphelidir. Öğrencinin çektiği zahmet kati, fakat müderrisler seviyesine ulaşması şüphelidir. Avcının çektiği zahmet kati, avlaması ise şüphelidir. Bütün bunlarda şüphe için kati olanı terketmek vardır. Fakat tüccar, «Ben ticaret etmezsem büyük zarar eder ve neticede aç kalırım. Şayet alışveriş edersem, zahmetim az ve kârım çok olur,» der. Hasta da böyledir. Şifa bulacağı kati olmadığı halde, bilerek ilâçların acılığına dayanır da, ilerde gelmesi muhtemel olan hastalığa binaen ilâçların peşin acılığı daha ehvendir, der. Bütün bunlar gibi, ahiret hakkında şüpheli olan kimse «Sabır günleri azdır, nihayet bunlar ömür boyu olan şeylerdir, ahiret ise uçsuz bucaksızdır. Şayet ahiret hakkında dedikleri yalan ise yaşayışımda bazı zevklerimden mahrum kalacağım» ki, ezelden dünyaya gelinceye kadar zaten yokluk ve mahrumiyet içinde idim. Şimdi de kendimi yoklukta kabul edeyim. Şayet dedikleri doğru ise bunun sonunda cehennemde ebedi yanmak vardır. Buna kimse dayanamaz. O halde gereğini yapayım demelidir. Bunun için Hz. Ali (R.A.), bazı mülhid ve münkirlere hitaben, «Sizin dediğiniz doğru çıkarsa, siz de kurtuldunuz, biz de kurtulduk. Şayet bizim dediğimiz doğru çıkarsa, ki doğrudur. O zaman biz kurtuluruz, fakat siz helâk olursunuz.» demiştir. Şüphesiz Hz. Ali'nin bu sözü ahiret hakkında herhangi bir şüphesinden değil, mülhidlere kendi akıllarının anlayabileceği şekilde konuşmak ve kati

olarak ahirete inançları yoksa, aldanmış olduklarını bildirmek içindir.

AF VE İHSAN

Bilmiş ol ki, af demek, hakedilen herhangi bir şeyi almayıp sahibine bağışlamak demektir. Affın fazileti hakkında Allahü Teâlâ: «Affa sarıl, marufu emret ve cahillerden yüz çevir.» (7-A'raf: 199), buyurmuştur. Diğer ayet-i celilesinde de şöyle buyurulmuştur: «Sizin bağışlamanız takvaya daha yakındır» (2-Bakara: 237). Resûlü Ekrem (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: «Nefsim yedi kudretinde olan Allah hakkına söylerim:

«Üç şey vardır ki, eğer yemin etme ihtiyadında olsaydım, bunların gerçek olduklarına yemin ederdim. Sadaka olarak verdiğiniz şey, malı eksiltmez, sadaka verin. Uğradığı haksızlığı Allah rızası için bağışlayan bir kimsenin de kıyamet günü Allah katında izzet ve şerefi çoğalır. Dilencilikten bir kapı açana da Allahü Teâlâ ihtiyaç kapısını açar.» diğer bir hadis-i şerifte de «Alçak gönüllülük insana yükseklikten başka bir şey arttırmaz. Alçak gönüllü olan ki, Allah sizi yükseltsin. Af ve bağışlama insanın ancak şerefini yükseltir: Affediniz ki, Allah sizi izzetlendirsin. Sadaka da malı çoğaltır. Sadaka vermekle muhtaçlara merhamet edin ki, Allah da size merhamet etsin.» buyurmuştur.

Hz. Aişe Resûlü Ekrem'in bir kere olsun, uğradığı haksızlıktan dolayı intikam almaya kalkıştığını görmedim. Ancak haram irtikâbında en çok kızanlardan biri olurdu. Yine bunun gibi iki şey arasında muhayyer bırakıldığı takdirde, günah olmadıkça, dai-

ma ehvenini tercih ederdi, demişti. Ukbe anlatıyor: «Bir gün Resûlü Ekrem ile karşılaştım. Ya o benim elimden veya ben onun elinden tuttum ve Resûlü Ekrem «Ey Ukbe, Dikkat et, sana dünya ve ahiret ehlinin en üstün ahlâkından haber vereyim. Gelmeyene gitmen ,vermeyene vermen ve sana kötülük edeni affetmendir» buyurdu. Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Musa aleyhiselâm Allahü Teâlâ'ya «Ya Rabbi, senin katında en aziz kulun kimdir? diye sordu. Allahü Teâlâ da «İntikama gücü yeterken affeden kimsedir» buyurdu. Bunun gibi Ebu'd-Derda'ya insanların en izzetlisi kimdir? diye sorduklarında, intikama gücü yeterken affedenleridir. Siz de affedin ki Allah katında izzet bulasınız, dedi. Adamın biri Resûlü Ekremin huzuruna gelerek uğradığı bir haksızlıktan dolayı şikâyet etti. Resûlü Ekrem de hakkını alıp kendisine vermek üzere onu oturttu ve bu arada «Dünyada zulme uğrayanlar kıyamette mutlak surette felaha ulaşacaklardır» buyurdu. Bunun üzerine adam hakkından vazgeçti. Hz. Aişe de şöyle anlatıyor: «Resûlü Ekrem: «Kendisine zulmedene beddua eden ,hakkını almış ve bedduası nisbetinde zalimdeki hakkını kaybetmiş olur» buyurdu. Enes'in rivayetinde Resûlü Ekrem: «Allahü Teâlâ kıyamet günü mahlûkatı mahşer yerinde topladığı zaman, Arş'ın altından bir dellal üç defa, «Ey iman edenler, Allahü Teâlâ sizi affetti. Siz de birbirinizde olan haklarınızı bağışlayın» diye seslenir, buyurmuştur.

Ebu Hüreyre rivayet ediyor. Resûlü Ekrem Mekke'yi fethedip Kâ'beyi tavaf ettikten ve iki rekât namaz kıldıktan sonra Kâbe kapısının eşiğini tutarak:

— Ne yapacağımı sanıyor ve benim hakkımda ne düşünüyorsunuz? diye sordu. Onlar üç defa:

— Siz kardeşimiz, amcazademiz, merhametli, halim selim bir insansınız dediler, bunun üzerine Resûlü Ekrem:

— Ben ancak Yusuf'un «Sizi bugün kınamak ve tevbih etmek yok, Allah sizi mağfiret eder. O merhamet edicilerin en merhametlisidir. (12-Yusuf: 92), dediğini söylüyorum, buyurdu. Ebu Hüreyre devamla diyor ki Resûlü Ekrem'in bu sözünü duyanlar, mezarlarından çıkmış gibi yerlerinden kalkarak islâmiyeti kabul etmek üzere Resûlü Ekrem'e baş vuruyorlardı .Süheyl Amr'ın rivayetinde Resûlü Ekrem Mekke'ye geldiği zaman elini Kâbe'nin kapısına koydu. Herkes etrafında toplandı. Resûlü Ekrem: «Allah'tan başka ibadete lâyık kimse yoktur. O'nun ortağı ve benzeri yoktur. Vadini yerine getirdi. Kuluna yardım etti. Tek başına ortaya çıktı ve bütün hizibleri bir araya topladı», buyurdu. Sonra devamla, «Ey Kureyş benim hakkımda ne der ve ne sanırsınız?» diye sordu. Onlar, «Siz kardeşimiz ve amcazademizsiniz, merhametlisiniz. Bugün üstün geldiniz. Sizden, hayırdan başka bir şey düşünemeyiz.» dediler. Bunun üzerine Resûlü Ekrem, «Ben de kardeşim Yusuf'un dediği gibi, artık bugün sizi muahaza yok, Allah sizi mağfiret eder.» derim.

Enes b. Malik'in rivayetinde Resûlü Ekrem «Kıyamet günü insanlar mevkif'te toplandıkları zaman dellâl «İnsanları affedip mükâfatları Allah üzerinde olanlar kalksın ve cennete girsinler» diye seslenir. Bunun üzerine binlerce insan kalkar ve hesap görmeden cennete girerler.» buyurulmuştur. Cabir'in rivayetinde Resûlü Ekrem: «Üç şey vardır ki, mü'min olduğu halde bunları yapan ve bunlar ile gelen kimse, (kıyamet günü) hangi kapısından isterse cennete girer ve istediği kadar hurilerden kendisine veri-

lir. Bunlar, bilinmeyen, şahidi olmayan ve unutulmuş borcu ödeyenler ve her namazı müteakip on ihlâs okuyanlar ve katilini affedenlerdir», buyurdu. «Bunların birini yapanlara da aynı mükâfat verilir mi? diye soran Hz. Ebu Bekir'e cevap olarak Resûlü Ekrem, «Evet birini yapanlara da aynı mükâfat verilir» buyurdu.

İbn Teymi diyor ki: Bana kötülük edene ben iyilik ederim. Bu hal affın da üstüne çıkan bir mevkidir ki buna ihsan denir. Diğer bazıları da, «Allahü Teâlâ kulunu mükâfatlandırmak istediği zaman, ona, zulmedecek birini musallat eder» demişlerdir. Adamın biri Ömer b. Abdülaziz'e «Zalimlerden intikamını almış olduğun halde Allah'ın huzuruna gitmedense onda hakkın olarak Allah huzuruna çıkman daha iyidir», demiştir. Yezid b. Meysere diyor ki: «Sen, zulmetti diye durmadan bir adama beddua edersen, Allahü Teâlâ, senin zulmettiğin başka birisi de durmadan senin aleyhinde dua ediyor, istersen her iki duayı da kabul edeyim, istersen ahirete bırakayım da her ikinizi affedeyim, buyurur.» Müslim b. Yesar, zalime beddua eden bir adama, «Şu zalimi zulmü ile başbaşa bırak; zira onun bir an önce helâk olması için zulme ancak bir iyilik yaparsa, belki bu iyiliği kendisini kurtarabilir ki, bunu yapmayacağı meydandadır», dedi. Abdullah b. Ömer'in Abdullah b. Ebu Bekir'den rivayetinde, diyor ki: «Bize ulaşan habere göre kıyamet günü, kimin Allah'da bir hakkı varsa kalksın hakkını alsın diye bir dellal nida eder. Dünyada affedip bağışlayanlar kalkar ve bağışladıkları nisbette haklarını alırlar.» Hişam b. Muhammed anlatıyor. «Gassânilerden Numan b. Münzire iki suçlu götürdüler. Birinin suçu büyük diğerinin suçu küçük, Numan birinciyi affetti. İkinciye de cezasını ver-

di. Bunun üzerine Şair: Hükümdar kendi keremiyle büyük günahı bağışlar, fakat küçük kusura da cezasını verir. Böyle yapması bir yanlışlık eseri değil, belki bir yandan affını gösterirken, öte yandan şiddetini ortaya koymak içindir» dedi.

Mübarek b. Fudale diyor ki: «Suvar b. Abdullah, Basra'dan bir cemaat ile Abbasilerden Ebu Cafer'in huzuruna girdi ve beni de beraberinde getirdi. Bu arada Cafer'in huzuruna bir adam getirdiler. Cafer onun öldürülmesini emretti. Ben kendi kendime, «Ben burada bakıp dururken bir Müslümanı öldürüyorlar» diye düşündüm ve Cafer'e:

— Hasan'dan duyduğum bir hadisi size anlatmama müsaade eder misiniz? dedim. Halife Cafer:

— Kıyamet günü Allahü Teâlâ harkesin her söyleneni duyacak şekilde insanları bir araya topladığı zaman, bir münadi, «Kimin Allah'da hakkı varsa kalksın» diye seslenir ve ancak affedenler kalkar, dedim. Ben böyle söyleyince Cafer:

Vallahi ben de bu sözü Hasan'dan duydum, diye yemin etti. Ben de bunu Hasan'dan duyduğumu yeminle tekrar ettim. Bunun üzerine Cafer, «Şu adamı bırakın gitsin» dedi.

Muaviye, «Yumuşaklık gösterin ve tahammül edin ki, daima fırsat sizin elinizde olsun: Fırsatı ele geçirdikten sonra dilerseniz hakkınızı alırsınız, dilerseniz boş verirsiniz» dedi. Rivayete göre Rahip'lerden biri Hişam b. Abdülmelik'in huzuruna girdiler. Hişam, Rahib'e:

— Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı hususundaki görüşün nedir? diye sorar, Rahip:

— O, peygamber değildi, fakat dört hasletle o mertebeye yükseldi, dedi ve bunları şöyle anlattı: O,

gücü yettiği halde affeder, yalan konuşmaz, verdiği sözde durur ve bugünden yarını düşünmezdi, dedi. Diğer biri, zulme uğradığı anda yumuşak davranıp da sonra gücü yettiği taktirde intikam alan kimseye halim denmez. Halim, zulme uğradığı zaman sabredip intikam almaya gücü yettiği zaman da affeden, bağışlayan kimseye denir, demiştir.

Ziyad diyor ki: «İntikam alma gücü, insanın hiddet ve kinini yok eder,» yani intikam almaya gücü yeten kimseye yakışan, kızmamak, kin tutmamak ve bu suretle bağışlamaktır, demek istiyor. Bir kusurdan dolayı bir adamı Hişam'ın huzuruna çıkarmışlar. Adam durmadan kendisini müdafaa ediyordu. Hişam «Hâlâ konuşuyor musun?» diye kendisine ihtar edince, adam Ey mü'minlerin emiri Allahü Teâlâ: «O gün herkesin, nefsi için mücadele edeceği bir gündür.» (16-Nahl: 111), buyurduğu ve Allahü Teâlâ ile mücadeleye girişeceğimiz halde sizin karşısında kendimizi müdafaa etmiyelim mi? dedi. Hişam: «Haklısın konuş» dedi.

Rivayete göre hırsızın biri Ammar b. Yasir (R.A.) in çadırına girer ve yakalanır. Ammar b. Yasir'e:

— Bu bizim düşmanımızdır, elini kes, diyenlere, o:

— Hayır ben onun bu kusurunu gizleyeceğim, umulur ki, bu sayede Allahü Teâlâ da kıyamet günü benim kusurlarımı gizler, dedi.

İbn Mes'ud yiyecek almak için yolun kenarına oturmuş bekliyordu. İstediğini satın aldı. Parayı vermek için elini başındaki sarığa uzattı, fakat parayı bulamadı. «Canım burada oturduğum zaman param başımın burasında idi, onu çaldılar,» dedi. Etrafındakiler hırsıza bedduaya başladı. «Allah elini kırsın,

Allah belâsını versin,» şeklinde konuşuyorlardı. Fakat kendisi, «Allah'ım, şayet bu adam ihtiyacından dolayı bu parayı aldı ise helâl olsun. Şayet bunu sanat olarak yaptı ise bu, son hırsızlığı olsun» diye duâ etti. Fudayl diyor ki; «Kâbe'de yanımdâ oturan bir Horasanlı kadar zahid insana hiç rastlamadım. Tavaf etmek üzere kalkmıştı ki ,parasını çaldılar. Bunun farkında olunca ağlamaya başladı.» Kendisine:

— Paran çalındı diye mi ağlıyorsun? dedim. O:

— Hayır, ona ağlamıyorum, yalnız kıyamet günü Allahü Teâlâ'nın huzurunda kendisiyle karşılaştığımızda bana karşı verecek cevap bulamayıp perişan olacağını bildiğim için, ona acıdığımdan ağladım, dedi. Basra abidlerinden Malik b. Dinar diyor ki: «Haccac'ın amcazadesi ve Basra Valisi Hakem'in huzuruna bir gece vakti girdik: (Haccac'ın bir karışıklıktan dolayı bir çok kimseyi öldürmesi sebebiyle) Hasan-ı Basri de korku içinde bizimle beraber geldi. Hasan, Yusuf aleyhisselâmım kıssasını kardeşlerinin onu kuyuya atıp sattıklarını, babalarını kedere boğduklarını, kadının hilesini ve nihayet hapsedildiğini anlattı. Sonra da Allahü Teâlâ'nın onu nasıl yüceltiğini, hazine vekili yaptığını ve daha sonra da kardeşlerini nasıl bağışladığı ve «Artık size muaheze yok, Allah sizi mağfiret eder. O, merhamet edicilerin en merhametlisidir,» dediğini mufassalan anlattı. Bütün bu sözleri ile Hakem, «Ben de aynı şeyi söylüyorum, artık size muahaze yok, sizi korumak için hiç bir şeydi. İbn Mukaffa bazı adamlarının bağışlanmaları için dostlarından birine yazdığı mektupta, «Falanca, kusurundan dolayı, senin affına sığınıyor ve senden sana iltica ediyor», demiştir.

Bilmiş ol ki kusur ne kadar büyük ise, onu bağışlamak da o nisbette bir fazilettir. Abdülmelik b.

Mervan'a, esirler arasında Hz. Ali'nin tarafları olan İbn Eş'ası da getirdiler. Abdülmelik oğluna:

— Ne dersin, bu adamı ne yapalım? diye sordu. Oğlu Reca:

— Allah sana, sevdiğin zaferi bahşetti. Sen de Allahü Teâlâ'nın sevdiği af işini yap, bunları bağışla, deyince, o da onları salıverdi. Rivayete göre Ziyad, Havariç'ten bir adamı yakaladıktan sonra elinden kaçırdı. Bunun üzerine adamın kardeşini yakaladı ve:

— Ya kardeşini getirirsin veya senin boynunu vururum, dedi. Adam:

— O halde ben sana İbrahim ve Musa aleyhisselâm gibi şahid göstereceğim. Allah'ın mektubunu getirdim diyerek:

«Yoksa Musa'nın ve sözünü yerine getiren İbrahim'in kitaplarında olanlar kendisine bildirilmedi mi ki, kimse kimsenin günah yükünü yüklenemez.» (53-Necm: 36-38), âyetlerini okudu. Bunun üzerine Ziyad:

— Bırakın şu adamı gitsin, delilini bildi, dedi. İncil'de, «Zulmettiği kimse için istiğfar eden, şeytanı yenmiştir,» diye yazılıdır.

HUSUMET VE KIZGINLIK

Husumet de dinen çirkin sayılan fiillerdendir.

Cidal (Mücadele) herhangi bir fikri kabul ettirmek için çırpınmak, çalışmaktan ibarettir. «Mira», küçük düşürmek ve bilgiçlik taslamak gayesiyle karşıdaki kişinin telaffuz ve cümle hatalarını yüzüne vurmaktır.

Husumet: Mülk yahut herhangi bir maksat için gönül kıracak şekilde çatışmaktır. Bu çatışma bazen iptidai olarak bazen de itirazi olarak yapılır. Geçmiş ve vak'aya itiraz şeklinde olana «mira» denir. Hz. Aişe'den, Efendimiz buyurdu: «Allah'ın indinde en çok buğza müstehak olan kişi şiddetli düşmanlık güden kişidir.»

Ebu Hüreyre'den: «Bilgisiz olarak bir husumete (çatışmaya) giren kimseye mücadeleyi bırakıncaya kadar Allah'ın gazabı vardır.»

Birisi anlattı: Sakın ha husumete de girişmeyin. Zira o, dini yok eder. Eskiler derler ki: Allah'tan korkan takva sahibi kişi dinde hiçbir zaman husumet tutmaz.

İbni Kuteybe anlatıyor: Abdullah oğlu Bişr bir gün bana rastladı. «Ne oturuyorsun?» dedi. Dedim ki, «Amcam oğulları ile aramızda husumet var da ondan oturuyorum.» Dedi: «Babanın bana çok iyiliği var, onların altından kalkmam imkânsız. Ben de sana bir iyilik yapmak isterim. Allah'a yemin ederim ki dini yok eden, mürüvveti azaltan, lezzeti kesen, gönlü zorlayan, husumetten başka bir şey görmedim.» Ben vazgeçmek için kalktım gidiyorum. Düşmanım «Ne oluyorsun?» dedi. Husumeti bıraktım artık» dedim. «Şu halde benim haklı olduğumu anladın.» dedi. «Hayır o yüzden değil, işte bu beni ayırdı.» dedim. «Senden sonradan bir şey istemiyorum hepsi senin olsun» dedi.

Diyeceksin ki, herhangi bir zulüm karşısında insan haklı olduğu davada husumet beslemesi gerekmez mi? Kendi hakkını aramak müdafaa etmek korunmak değil mi? Bunun kötü olduğunu nasıl iddia edebilirsin? Durum nasıl olacak? İşte bir yığın sual.

Bilki bizim kötülediğimiz husumet haksız yere bâtıl şeyde olan husumettir. Biz bilmeden husumet eden, hakkını gerektiği şekilde aramayıp tasallut kastiyle, eziyet vermek için husumet eden, düşmanlık yapan, hakkını ararken başkalarının izzeti nefsini rencide, hasmına zarar vermek için inad ederek husumet eden kimseleri kastediyoruz. Böyle kişiler cemiyet içerisinde pek çoktur. Yapılan zarar küçük, aldırılmayacak şekilde olduğu halde «Alıp bir kuyuya atacağım, yahut birisine vereceğim, fakat inad için onu ödettireceğim, gayem rezil etmek, halka rüsvay etmektir» diyen pek çok zavallılar vardır. İşte biz bu neviden husumetleri kastediyoruz.

Ama meşru yollarla kasdi olmadan, inad etmeksizin, kimseye eziyet vermeden hakkını arayan, dâvasını isbata çalışan mazlumlara kim ne diyebilir? Onların husumeti asla haram değildir. Bu kadarını dahi mümkün olduğu kadar teketmek bence daha iyidir. Zira husumetin zararından dili normal olarak muhafaza etmek çok zordur. Husumet gazabı körükler, gazap körüklenince insan haddi aşar, ne yaptığını bilemez. Böylece iki kişi arasında kin devam eder gider, o hale gelir ki insan hasmının başına gelen felâketlere ve fenalıklara sevinir, iyiliklere ise üzülür. Bu sevinç ve üzüntüyü halka açıklamaktan zevk alır.

Husumete başlayan kişi bunu gözü önüne almış sayılır. Husumet icap ettiği yerde kalmaz. Hatta bütün kalbi teşvike verir. Namaz kılarken hasmını nasıl alt edeceğini düşünür. Şu halde husumet bütün fenalıkların başlangıcıdır. Mira ve cidal ve aynen böyledir. Onların kapısını zaruret hasıl olmadıkça acmamak gerekir. Zaruret anında dili ve kalbi hu-

sumetin tebaasından korumak lâzımdır. Bu ise cidden çok zor bir iştir. Normali aşmamak üzere husumet eden kişi günahtan kurtulur. Ama hiç husumet etmeden de kurtulmak mümkün ise hiç yapmamak daha iyidir.

Evet husumette, mücadelede, mirada en az kaçınılan şey güzel sözdür. Zira güzel sözün en ufak derecesi muvafakatı izhar etmektir. İtiraz ve tan etmekten daha çirkin de söz olmaz. Onların neticesi ya tazib yahut da teçhildir. Zira mücadele eden mümaraat yapan, husumet eden kimseler birbirlerini cehaletle, yalancılıkla itham ederler ve tatlı konuşma hudutlarını aşarlar.

Allahü Teâlâ buyuruyor: «Halka iyiyi güzeli söyleyin.»

İbni Abbas diyor: «Sana selâm veren kimse mecusi dahi olsa selâmını al. Zira Allahü Teâlâ buyuruyor. Eğer siz bir selâmla selâmlanırsanız, ondan daha güzeliyle karşılık veriniz.»

Başka bir defasında yine buyuruyor: Eğer bana firavun dahi iyi hayırlı bir şey söyleseydi, ondan daha iyisini ben de ona iade ederdim.

Enes'ten, Efendimiz buyurdu: «Cennette içinden dışı, dışından da içi görülen odalar vardır. Cenab-ı Zülcelâl onu yemek yediren, tatlı söz söyleyenlere ayırmıştır.»

Anlatıldığına göre Hz. İsa bir domuza rastladı, salim olarak geç dedi. Yanındakiler, ey Resûlullah sen domuza da böyle mi hitap ediyorsun? Hz. İsa buyurdu, «Dilimi fena şeylere alıştırmaktan iğrenirim.»

Hz. Peygamber de buyurdu: «Tatlı söz sadakadır. Hurma çekirdeği kadar da olsa ateşten sakının. Eğer onu da bulamazsanız güzel sözle sakının.» Hz. Ömer dedi: «İyilik: Güzel yüz, tatlı söz işte budur.»

Bir filozof dedi: «Yumuşaklık âzalardaki gizli kirleri yıkar.» (Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.)

Başka bir filozof dedi: «Rabbının nehyettiği her sözle arkadaşını sevindirirken ona karşı cimri olma, umulur ki, o senin yüzünden iyilik edenlerin sevabına ulaşır.»

Zikrettiğimiz bu sözler güzel söz üstünedir. Bunun zıddı ise husumet, mira, cidal gibi iğrenç, çirkin kalbi üzen, hayatı boğan, kini körükleyen gönlü kıran sözlerdir. Allah'tan lütuf ve keremiyle iyi muvaffakiyetler ihsan etmesini dileriz.

Yüce Allah: «İnkâr edenler, gönüllerindeki cahiliyye çağının asabiyet ateşini ateşlendirdiklerinde, Allah, peygamberine ve inananlara huzur indirdi, onların takva sözünü tutmalarını sağladı» buyuruyor.

Allahü Teâlâ batıla gazabdan kâfirlerin meydana çıkardıkları gayretten dolayı onları yermişse, sekinet, ağırbaşlılık ve vekar dolayısiyle de mü'minleri övmüştür. Ebu Hüreyre'nin rivayetinde, adamın biri Resulü Ekrem'e: «Bana çok kısa bir tavsiyede bulun,» demiş. Resulü Ekrem: «Hışım etme» buyurmuştur.

İkinci defa da adam aynı suali tekrarlayınca, Resûlü Ekrem aynı tavsiyede bulunmuştur. Abdullah İbni Ömer (R.A.) de şöyle anlatıyor: Bir gün Resulü Ekrem'e:

— Benim koruyabileceğim şekilde bana kısa bir öğüt ver, dedim. Resûlü Ekrem de: «Hışım etme» buyurdu. Ben bu suali iki defa tekrarladığım halde, her defasında aynı cevabı aldım, dedi. Yine Abdul-

lah b. Ömer (R.A.) in: «Allah'ın gazabından nasıl kurtulurum?» sualine, Resûlü Ekrem: «Gazablanma» şeklinde cevap vermiştir. İbni Mes'ud'un rivayetinde Resul-i Ekrem: «Size göre bahadırlık ve şecaat nedir?» diye sordu. Ashab:

— Kimsenin yenemediği kuvvetli bir kimseyi yenmektir,» dediler. Bunun üzerine Resul-i Ekrem: «Kahraman o değil, belki hiddet anında nefsine hâkim olam kimsedir?», dedi. Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre, Resûl-i Ekrem, pehlivanlık ile değil, kuvvetli, hiddet anında nefsine hâkim olandır,» buyurdu. Yine Abdullah b. Ömer'in rivayetinde Resûl-i Ekrem: «Hiddetini yenen kimsenin kusurunu Allah örter,» buyurmuştur.

Hz. Süleyman, oğluna hitaben: «Oğlum, sakın fazla cellallanma, zira fazla hiddet, yumuşak ve halim olan insanların gönüllerini incitir, onları eğlenceye daldırır,» dedi. Allahü Teâlâ'nın Ayet-i Celîlesinin tefsirinde «Seyyid» kelimesinden muradın, hiddeti galip olmayan efendidir, denmiştir. Ebu'd-Derda da Resul-i Ekrem'den cennete girecek bir amele işareti istediği zaman, Resûl-i Ekrem: «Celallanma» buyurmuştur.

Yahya aleyhisselâm İsa aleyhisselâm'a: «Gadab etme,» deyince İsa aleyhisselâm, «Ben bır insanım, insan olarak buna imkânım yok,» dedi. Yahya Aleyhisselâm, «Servete haris olma,» deyince İsa Aleyhisselâm «Bu, mümkündür» dedi. Bir hadis-i şerifinde Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Acı bir otun veya sirkenin balı bozduğu gibi, gazab ve hiddet de imanı ifsad eder.

Hayseme anlatıyor: Şeytan diyor ki: Adem oğlu beni nasıl yenebilir? Kendisi razı olup hiddetli bu-

lunmadığı sırada gider kalbine yerleşirim. Kızdığı zaman, uçar kellesi üzerine konarım, dedi. Cafer b. Muhammed: Bütün kötülüklerin anahtarı hiddettir.» demiştir. Ensar'dan biri «Ahmaklığın başı hiddet, onu sevk-u idare eden gazaptır», demiştir. Cehalete razı olan yumuşak tabiatlılık, ziynet ve ayn-ı menfaattır. Cehalet ise çirkinlik ve zararın tâ kendisidir. Ahmağın cevabı ile sükûttur. İblis diyor ki: «Adem oğlu beni çok kere aciz bıraktığı halde yalnız üç yerde aciz bırakmamıştır: Sarhoş olduğu zaman onu yularından yakalar, istediğimiz yere götürür ve istediğimizi ona yaptırırız. Kızdığı zaman ise, bilmediğini kendisine söyletir ve pişman olacağı şeyleri yaptırırız. Elindekini az gösterir ve gücü yetmiyeceği şeylere kendisini sürükleriz.» Hâkim'in birine, birinin nefsine hâkim olduğunu söyleyenlere verdiği cevabda, o halde bu adam şehvetin esiri olmamış, arzuları kendisini yenememiş ve gazabı kendisine galebe çalamamıştır, dedi. Yine Hâkim'in biri: «Sakın kızma, zira kızmak, neticede seni özür dileme zilletine düşürür.» demiştir. Denildi ki: Gazaptan sakının, zira sabır otunun balı bozması gibi, gazab da imânı bozar. Abdullah b. Mes'ud da «İnsanın yumuşak tabiatlı olduğu hiddeti sırasında, emin olması ve emanete riayeti ile ihtiyacı sırasında belli olur. Kızmadığı zaman hilmini ihtiyacı olmadığı zaman emin olduğunu bilemezsin.» demiştir. -

Ömer b. Abdülaziz valisine yazdığı mektupta: «Kızdığın bir adamı hiddet anında cezalandırma, onu tevfik et, hiddetin geçtikten sonra suçu nispetinde cezasını ver. On beş kırbaçtan fazla da sakın vurma» demiştir. Ali b. Zeyd de şöyle diyor: «Kureyş'den biri Ömer b. Abdülaziz'e ağır bir söz söyledi.

Ömer uzun bir müddet sustuktan sonra «Saltanat gururu ile şeytanın beni titretip harekete geçirmesini ve yarın senin benden alacağını bugün benim senden almamı istedin» dedi. Adamın biri de oğluna yaptığı nasihatte: «Oğlum, kızgın tandırda insanın canı tahammül edemiyeceği gibi, gazab anında da akıl yerinde duramaz.» demiştir.

İnsanların en akıllısı hiddeti en az olanıdır. Şayet hiddet göstermemesi dünyalık temini hususunda ise, buna zeyreklik ve hile derler. Şayet ahiret için olursa buna da hilim ve ilim derler. Hz. Ömer hutbesinde «Tama'dan, nefsinin arzularından ve gazaptan korunan felaha ulaşmıştır.» demiştir. Diğer biri de, «İtaat edilen şehvet ve gadabb, sahiplerini cehenneme iter.» demiştir. Hasan-ı Basri, aşağıdaki hususları müslümanlık âlameti olarak göstermiştir:

Bunlar: Dinde kuvvet, güzel ahlâkta yumuşaklık, imanda yakın, hilimde ilim, yumuşaklıkta akıllı davranmak, herkese hakkını vermek, zenginlikte iktisat, fakirlikteki güzellik, kudrette ihsan, arkadaşlıkta tahammül, şiddete sabırdır. Müslüman gazabına yenilmez, gayrette kıskançlıkta aşırı gitmez. Şehveti iradesine galebe çalmaz. Midesi kendisini rezil etmez, iradesi düşük olmaz. Mazluma yardım, âcize merhamet eder. Cimri olmaz, israf etmez, intikam almaz, cehaletle yapılan kusurları bağışlar, kendi kendinden emir, insanlar kendisinden huzur içinde olur.

Abdullah b. Mübareke güzel ahlâkı bize bir cümlede hülâsa eder misin? diyenlere, gazab etmemektir; şeklinde cevap vermiştir. Peygamberlerden biri etba'ına «Kızmamak üzere bana söz veren, derece

bakımından benimle olduğu gibi sonunda da benim halifem olur.» dedi. Gencin biri «Ben varım, bunu en iyi olarak ben yerine getiririm, kimseye kızmam,» dedi ve nihayet onun yerine geçti. Bu genç, Zülkifl adındaki peygamberdir. Buna Zülkifl denmesi, kızmamaya söz verdiği, yani bu kefalet altına girdiği ve sonra da sözünde durduğu içindir. Vehb b. Münebbih de, küfrün dört direği var, der. Bunlar gazab, şehvet, saldırganlık ve tama'dır.

Bilmiş ol ki, fıtrat itibariyle insanlar, gazab kuvvetinde ifrat, tefrit ve itidal sahibi olmaları hasebiyle üç zümreye ayrılmışlardır. Tefrit, yani aşırı gerilik, bu kuvvetin ya tamamen kaybolması veya zayıf kalmasından ileri gelir. Bunun sahibine hamıyetsiz insan derler ki, bu, mazmumdur. Bunun için İmam-ı Şafii «Kızmayı gerektiren hallerde kızmayan merkebdir.» demiştir. Gazab ve hamiyetini kökünden kaybeden, cidden noksandır. Allahü Teâlâ Resûlü Ekrem'in ashabını şiddit ve hamiyyetle tavsif ederek: «Onlar hâfirlere karşı sert, birbirlerine merhametlidirler.» (48-Fetih: 29), buyurduğu gibi Resûlü Ekrem'ine hitaben: «Kâfir ve münafıklarla harbet, onlara karşı sert davran» (66-Tahrim: 9), buyurmuştur. Gilzat ve şiddet, kuvvet ve hamiyyetin eseridir. Bu da gazabdır. Gazabın bu ifratı ya tıtrî olur veya itiyat haline getirilir. Nice insanlar var ki, yaradılış itibarıyle çabuk kızma istidadındadır. Hatta suratından gazap akmaktadır. Kalbin hararet mizacı da buna yardımcı olur. Zira gazab, ateştendir. Nitekim Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: «Mizacın soğukluğu, gazabı söndürür ve şehvetini kırar.»

İtiyad sebebiyle gazabın galeyana gelmesine gelince, bu da düşüp kalktığı kimselerden elde etti-

ği neticedir. Sohbet ettiği insanlar, gazaplarıyla öğünür ve bunu bir erkeklik ve şecaat sayarlar. İçlerinden biri, «Ben öyle aldatmalara dayanamam, kimsenin hakaretine tahammülüm yoktur» der. Halbuki bunun manası, bende akıl ve ahlâk yok, demektir. O bunu anlamadan, bu sözü övünme vesilesi addeder. İnsan bu gibi sözleri dinleye dinleye, gazabın güzel bir şey olduğunu sanır ve kendini onlara benzetmeye çalışır. Bu sebeple kendisinde de gazap aşırı dereceye varır. Gazap ateşi kuvvetlenip alevlendiği zaman, her türlü öğüt ve nasihatlerden sahibini kör ve sağır eder. Artık va'z ve nasihat dinlemez olur, bilâkis daha da hiddetini arttırır. Hatta bu arada aklının ışığı ile tenvir olmak isteyip düşündüğü zaman, buna da muvaffak olamaz. Zira aklın nuru, gazabın dumanı ile sönmüş ve mahvolmuştur. Çünkü düşüncesinin merkezi beyindir. Şiddetle kızgınlık anında kalbin kanının kaynaması ile kara bulutlar beyne yükselir ve düşünce sahasını kaplar. Hatta hismerkezine de sıçrar, duygu organlarımızı bozar, gözünü karartır, gözleri görmez olur. Dünya kendisine kapkaranlık gelir. Beyni, içinde ateş yanan bir mağara halini alır. Mağaranın etrafı kararmış, içi kızarmış, her tarafı dumanla dolmuş, ortada ya çok zayıf veya ışığı tamamen sönmüş bir şey görülmez. Artık ne dahilden, ne de hariçten onu söndürmeğe güç yetmez. Burada yapılacak tek şey, yanması mümkün olan her şeyin yanmasını beklemektir. İşte gazabın kalb ve bedendeki tahribatı da aynen böyledir. Hatta bazen gazab ateşi o kadar kuvvetleşir ki, kalbin hayatı olan rütubeti tamamen mahveder. Nitekim bu hal, mağaralarda yanan ateşlerde de görülür. Ateş kuvvetli olursa mağarayı parçalar, altını üstüne getirir. Çünkü ateş, dalgaların kuvvetini,

birbirine kattığı sırada bu dalgalar arasında kalan geminin hali ne ise, hiddet ve gazab anındaki insanın hali de aynen onun gibidir, belki bu vaziyet karşısında geminin hali, o insanın elinden daha ehvendir. Böyle bir cenderede bulunan kimsenin selâmete ulaşması, gayzu kin ile dalgalanan insanın selâmete ulaşmasından daha umudludur. Zira her ne kadar gemi dalgalar arasında çalkalanıyorsa da gemide, gemiyi kurtarmak için çalışan ve sevk u idare eden bir kaptan ve yardımcıları vardır. Beri tarafta ise bu beden gemisinin sahibi kalbi gazab kör ve sağır ettiği için onun yapacağı bir şey kalmamıştır.

Gazab ve kızgınlığın dıştaki görüntüsü, rengin değişmesi, kükremeler, işlerin çığırından çıkması, söz ve hareketlerin şuursuzca olması, dudakların köpürmesi, gözlerin kızarması, burun deliklerinin açılıp kapanması suratının ekşimesi gibi hallerdir.

CÖMERTLİK

Bilmiş ol ki, elde servet olmadığı taktirde Müslümana yakışan, kanaat edip haris olmamak olduğu gibi, servete sahip olduğu taktirde de başkalarını kendi üzerine tercih, cömertlik, hayrat ü hasenât yapmak, cimrilik ve bahillikten kurtulmaktır. Sehavet, peygamberlerin ahlâkı ve kurtuluşun ana yollarından biridir. Nitekim Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cömertlik, cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Dalları dünyaya sarkıtılmıştır. Her kim onun bir dalına yapışırsa o dal onu çeker cennete götürür.» Cabir'in rivayetinde Resûlü Ekrem:

«Cebrail Aleyhisselâm dedi ki: O, Allahü Teâlâ

buyurdu: «Zatım için razı olduğum din bu (İslâm) dinidir. Buna yaraşan, ancak cömertlik ve güzel ahlâktır. Gücünüz yettiği kadar, bu iki vasıf ile, bu dine ikram ediniz.» Hz. Aişe'nin rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Allahü Teâlâ bütün velilerini cömerd ve güzel ahlâklı kılmıştır.» Cabir'in rivayetinde, Resûlü Ekrem'e hangi amelin daha faziletli olduğu soruldu da: «Sabır ve cömertliktir» buyurmuşlardır.

Abdullah b. Ömer'in rivayetinde Resûlü Ekrem: «İki haslet var ki Allahü Teâlâ onları sever ve iki haslete de buğzeder. Sevdiği hasletler; cömertlik ve güzel ahlâktır. Sevmediği iki huy da, kötü ahlâk ve cimriliktir. Allahü Teâlâ bir kulunun iyiliğini dilediği zaman onu, insanların işlerini görmekte istihdam eder.

Mikdam b. Şureyh'in babasından, onun da babasından rivayetinde dedesi Resûlü Ekrem'e: «Beni cennete koyacak bir ameli bana öğret,» deyince Resulü Ekrem: «Bol yemek yedirmek, herkese selâm vermek ve güzel konuşmak, mağfireti gerektiren sebeplerdendir» buyurdu. Ebu Hüreyre'nin rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cömertlik, cennete bir ağaçtır. Cömerd olan onun bir dalını yakalamıştır. O dal onu cennete götürmeden bırakmaz. Cimrilik de cehennemde bir ağaçtır. Cimri de bu ağacın dalına yapışmıştır. O dal o adamı cehenneme götürmeden bırakmaz. Ebu Said el-Hudri'nin rivayetinde Resûlü Ekrem: «Allahü Teâlâ buyuruyor ki; fazileti, kullarımın merhametli olanlarından arayınız, onlara sığınınız. Zira ben rahmetimi onlara yerleştirdim. Katı yüreklilerde fazilet aramayınız, zira onlarda da gazabımı yerleştirdim.»

buyurmuştur. İbni Abbas'ın rivayetine göre Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cömerdin kusuruna bakmayın. Zira o, her sürçtüğü zaman, Allahü Teâlâ onun elinden tutar.» İbni Mes'ud'un rivayetine göre Resûlü Ekrem: «Devenin boynuna dayanmış bıçağın kesmesinden daha süratli olan, yemek yedirenin rızkının ayağına gelmesidir. Allahü Teâlâ, yediren kimselerle meleklerine övünür.» buyurmuştur. Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Allah cömerttir, cömertliği ve güzel ahlâkı sever, kötü huyu sevmez Enes'in rivayetinde Resûlü Ekrem'den İslâmiyet adına her ne istense verirdi. Bir defa adamın biri sadaka istedi Resûlü Ekrem de bir sürü koyun kendisine verdi. Adam köyüne gidince, «Ey ahali, gelin Müslüman olun. Zira Muhammed, fakirlik korkusunu yok edecek kadar servet veriyor.» diye bağırdı. İbni Ömer'in rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Allahü Teâlâ'nın birtakım kulları vardır, kamu yararına harcamak üzere onlara servet vermiştir. Bunlardan cimrilik edenler olursa, o serveti onlardan alır ve başkasına verir.» Hilâli'nin rivayetinde, Resulü Ekrem'e Anbar kabilesinden birtakım esirler getirildi. Resulü Ekrem bunların öldürülmesini ve yalnız bir tanesinin azad edilmesini emretti. Bunun üzerine Hz. Ali:

— Ya Resulullah, Allah'ımız bir, dinimiz bir, bunların hepsinin suçu da bir, bu adamı niçin istisna ediyorsunuz? diye sordu. Resûlü Ekrem:

— Bana Cebrail Aleyhisselâm geldi ve «Bunların hepsini öldür, yalnız bu adamı bırak, zira cömertliğinden dolayı Allahü Teâlâ onu bağışladı. Al-

lahû Teâlâ'nın hoşuna gitti.» dedi, diye cevap verdi.

«Her şeyin bir meyvesi vardır, ikramın meyvesi de onu acele vermektir» buyurmuştur.

Ömer'in oğlu Nafi'den rivayette, Resûlü Ekrem: «Cömerdin yemeği şifa, cimrinin yemeği ise hastalıktır.» buyurmuştur. Yine Resûlü Ekrem: Allah'ın nimetleri kimde çoğalırsa, insanların ona yük olması da çoğalır.» buyurmuştur. Bu külfete katlanmayanın elinden bu nimet alınır. İsa Aleyhisselâm:

— Ateşin yiyemediği şeyi çoğaltın, dedi. Dinleyenler:

— Bu nedir? diye sordular. İsa Aleyhisselâm:

— İkramdır, diye cevap verdi. Hz. Aişe'nin rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Cennet cömerdlerin yeridir.» Ebu Hüreyre'nin rivayetinde Resûlü Ekrem:

«Cömerd, Allah'a yakın, insanlara yakın, Cennete yakın ve cehennemden uzaktır. Cimri, Allah'tan uzak, insanlardan uzak, Cennetten uzak ve Cehenneme yakındır. Allah katında cömert bir cahil, cimri olan bir alimden daha sevimlidir. En ağır hastalık, cimrilik hastalığıdır.» buyurmuştur. Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Ehli olsun olmasın, sen iyiliğini yap. Şayet ehlini buldunsa ne güzel, isabet ettirdin. Şayet bulamadınsa, sen iyiliğin ehli olursun.» Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

«Ümmetimin salihlerinin cennete girmeleri, namaz ve oruçları sebebiyle değil, cömertlik, gönüllerinde kimseye karşı gillu gış olmaması ve Müslümanlara nasihatları sayesindedir.» Ebu Said el- Hudri'nin rivayetinde Resûlü Ekrem:

«Allahû Teâlâ birtakım insanları iyilik için yarat-

tı, iyiliği onlara sevdirdi ve iyilik isteyenleri de onlara yöneltti. Vermek sebeplerini de onlara kolaylaştırdı. Kıtlık olan kurak yerlere yağmuru gönderip, kurumuş toprakları ve oralarda yaşayanları hayata kavuşturduğu gibi» buyurmuştur. Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Her iyilik bir sadakadır. Hayatta kişinin kendi nefsine ve etrafına infak ettiği de, kendisi için sadaka olarak yazılır.» Diğer hadiste de:

«Her iyilik sadakadır, hayra delâlet eden, o hayrı yapmış gibidir.» buyurmuştur. Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur:

«Zengin olsun, fakir olsun, yapmış olduğun her iyilik senin için bir sadakadır.

Rivayete göre, Allahü Teâlâ Musa Aleyhisselâm'a, «Samiriyi» öldürme, zira o, cömerttir» buyurdu.

Cabir anlatıyor: «Resûlü Ekrem bir yere bir müfreze gönderdi. Sa'd'in oğlu Kays'ı da onlara kumandan tayin etti. Bunlar sıkıştı ve bir ara iyice acıktılar. Sad kendi kesesinden bunlara dokuz deve kesti ve yedirdi. Bunlar dönüşlerinde vaziyeti Resûlü Ekrem'e bildirdiler. Resûlü Ekrem: «Cömertlik o ev halkının tabiatıdır» buyurdu.

Hz. Ali «Dünyalık sana yöneldiği zaman ,sen de vermesini bil. Zira vermek, onu tüketmez. Dünyalık senden yüz çevirdiği zaman, yine ver. Çünkü o devamlı kalmaz» buyurdu. Ve şu şiiri söyledi:

«Dünya sana yöneldiği zaman cimrilik etme. Zira cömertlik onu eksiltmez.»

«Dünya senden yüz çevirmeye başlarsa, daha çok cömertlik et. yüz çevirdiği zaman hamdetmek, ona haleftir.»

Muaviye, Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a (Allah hepsinden razı olsun) mürüvvet, ululuk ve keremden

sordu. Hasan, «Mürüvvet, kulun, dinini muhafaza edip nefsini korkutması, misafirini iyi karşılaması, münazaalarda güzel davranmasıdır. Ululuk ise, komşuya eziyet etmemek ve zorluklara göğüs germektir. Kerem de istemeden vermek, yerinde yemek yedirmek, saile yumuşak davranmak ve bol vermektir.» demiştir.

Hz. Ali'nin oğlu Hasan'a bir adam bir mektup getirdi. Hz. Hasan mektubu açmadan, «İsteğin yerine getirilecektir» dedi. Ve adamı gönderdi. Orada bulunanlar:

— Mektubu bir kere okuyup baksan da sonra cevap versen olmaz mı idi? dediler. Hz. Hasan:

— Mektubu okuyuncaya kadar onu karşımda tutsam, onun çekeceği zilletten Allah beni mesul tutar. Bundan dolayı onu bekletmedim, dedi. Semmak da, «Servetiyle memleketler satın aldığı halde yapacağı ikram ile gönülleri satın almayan adama şaşarım» demiştir. Arabın birine:

— Efendimiz kimdir? Diye sordular. Arab:

— Kötü sözlerimize dayanan, isteyicilerimize veren, cahillerimize de göz yumandır, dedi. Hz. Hüseyin'in oğlu Ali, «Ben isteyenlere vermem,» diyen adam cömerd sayılmaz. Hakiki cömert, Allah'a itaat eden kullarına hakkını ödeyen ,bunun karşılığında teşekkür beklemeyen ve bunu yalnız Allah için yapan kimsedir.» demiştir. Hasan-ı Basri'ye:

— Cömertlik nedir? diyenlere, Hasan Basri:

— Allah rızası uğrunda servetini sarfetmektir, dedi. Kendisine:

— Ya mala bağlanmak nedir? diye sorduklarında, Hasan:

— Yine Allah için malının tamamını elden çıkarmamandır, dedi. Kendisine:

— İsraf nedir? diyenlere de, Hasan Basri:

— Makam sevgisi yolunda infaktır, dedi.

Cafer-i Sadık, «Akıldan daha yardımcı bir varlık, cehaletten daha büyük felâket, meşveretten daha büyük yardımcı olamaz. İyi biliniz ki Allahü Teâlâ, «Ben cömerdim kerem sahibiyim, cimri ve alçak insanlar bana mücavir olamaz. Cimrilik ve alçaklık küfürden gelir. Ehl-i küfür cehennemliktir. Cömertlik ve kerem imandandır. İman ehli ise cennettedir,» dedi. Huzeyfe de, «Nice facirler var ki, geçim hususunda aldırış etmezler, cömertlikleri sebebiyle cennete girerler,» demiştir. Rivayete göre Ahnef b. Kays, elinde bir kuruş bulunan bir adam gördü. Adama:

— Bu dirhem kimindir? diye sordu. Adam:

— Benimdir, dedi. Ahnef:

— Hayır, sen onu elinden çıkarmadıkça (bir hayra vermedikçe) senin olamaz, dedi. Şair bu meâlde şöyle diyor:

«Malını elinde tuttuğun müddetçe, sen malının esirisin, onu infak ettiğin zaman, o senin olur.»

Vasıl b. Ata'ya gazzal (iplik satıcısı) derlerdi. Halbuki o öyle değildi. Ancak kendisi iplikçiler arasında oturur ve zayıf bir kadın gördüğü zaman, ona ikramda bulunurdu. Asmaî diyor ki: «Hz. Hasan kardeşi Hüseyin'e bir mektup yazarak, şairlere para verdiği için kendisini kınamıştı. Hz. Hüseyin verdiği cevapta, «Malın hayırlısı, kulun şeref ve ırzını koruması için sarfettiği maldır» dedi. «Sufyan b. Uyeyne'ye sehavetten sordular. O da, «Sehavet dost ve ahbaba iyilikte ve ikramda bulunmaktır,» dedi. Yine Sufyan şöyle anlatıyor. «Babam, ellibin dirhem miras aldı. Bunları kese kese, avuç avuç, dost ve ahbap-

larına dağıttı. «Ben dostlarımın cennete girmeleri için dua edip dururken, dünya malını onlardan esirgeyeyim mi?» dedi. Hasan-ı Basri de, «Bütün imkânlarla mevcudunu harcamaya çalışmak, cömertliğin son haddidir» dedi.

Hâkim'in birine:

— En çok kimi seversin? diye sordular. Hâkim:

— Kimin bana daha çok iyiliği dokunursa, dedi. Kendisine:

— Böyle bir kimse bulunmazsa, en çok kimi seversin? dediler. Hâkim:

— Benim iyiliğim en çok kime dokunursa, diye cevap verdi. Abdülüaziz b. Mervan, «Kım bana kendisine iyilik yapma imkânlarını verirse, benim nazarımda onun eli ile benim elim birdir,» demiştir. Mehdi, Şebib'e:

— Benim evime gelen insanları nasıl görüyorsun? diye sordu. Şebib:

— Ey mü'minlerin emiri, ümid ile giriyor ve memnun olarak çıkıyorlar, dedi. Şairin biri Abdullah b. Cafer'in huzurunda, «İyilik, yerini bulmayınca iyilik sayılmaz. Yaptığın iyiliği Allah için en yakınların için yap veyahut terkeyle dedi. Abdullah, «Fakat bu iki beyit, insanı cimrileştirir. Bence iyiliği her tarafa yağdır, ehlini bulursa ne güzel, bulmazsa sen ehli olursun,» dedi.

CİMRİLİK

Allahü Teâlâ: «Nefsinin tamakârlığından korunan kimseler, işte onlar saadete erenlerdir» buyurmuştur. (64-Tegabûn: 16). Diğer bir âyette de şöyle buyurmuştur: «Allah'ın fazl (u kereminden) kendile-

rine verdiğini (Sarf u infakta) cımrilik edenler, zinhar bulunan, kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar. Bilâkis bu, onlar için bir şerdir. Onların cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır.» 3-Al-i İmran: 180). «Onlar hem cimrilik yapar, hem de insanlara cimriliği emrederler, Allah'ın lütfu inayetinden kendilerine verdiğini gizlerler.» (4-Nisa: 37) buyurmuştur.

Resûlü Ekrem de şöyle buyurmuştur:

«Aman aman cimrilikten son derece sakının. Zira sizden öncekileri cimrilik helâk etmiştir. Cimrilik, onları kan dökmeye ve haramı helâl tanımaya sürüklemiştir.» Diğer bir hadisi şerifte de:

«Cimrilikten sakınınız, zira cimrilik, sizden öncekileri davet etti, kanlarını akıttılar. Yine kendi tarafına çekti, haramı helâl ettiler. Onları kendi tarafına çekti, sıla-ı rahmı ,akrabalarla alâkayı kestiler» buyurulmuştur. Yine Resûlü Ekrem diğer bir hâdiste de şöyle buyurmuştur:

«Cimriler, aldatıcılar, hainler ve kötü huylu insanlar cennete giremezler. Bir rivayette «zalimler» diğer rivayette, «başa kakanlar da» bu hükme dahildirler.»

Yine Resûlü Ekrem:

«Üç şey insanı helâka sürükler. Bunlar, itaat ve tatbik edilen cimrilik, nefsin arzu ve isteklerine uymak ve kulun kendi kendisini beğenmesidir» buyurmuştur.

«Allahü Teâlâ üç kişiye buğzeder. Bunlar yaşlandığı halde zina edenler, verdiğini başa kakan cimriler ve kibirlenen fakirlerdir.» Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«İnfak eden ile etmeyen, göğüslerinden göğüs

başına kadar zırh giyen iki adam gibidirler. İnfak eden, infak ettikçe zırhı parmak uçlarına kadar kendisini sarar. Cimriye gelince, bir şey vermek istediği zaman, zırh yükselir, boğazına gelir ve her halka yerinde sıkışır kalır. Onu genişletmek ister, fakat genişletemez, yani demir zırh onu sıkıştırır da bir şey vermez. Resûlü Ekrem **«İki haslet vardır ki bunlar bir mü'minde toplanmaz. Cimrilik ve kötü huy»** buyurmuştur. Resûlü Ekrem duasında: **«Allah'ım, cimrilikten sana sığınırım, korkaklıktan da sana sığınırım, erzel-i ömre düşmekten de sana sığınırım»** buyurmuştur. Diğer bir hadiste de:

«Zulümden sakının, zira zulüm kıyamet günü zulmet ve karanlıktır. Fuhşiyattan sakının, zira Allahü Teâlâ fahiş ve çirkin sözleri sevmez. Cimrilikten de sakının, zira sizden evvelkileri cimrilik helâk etmiştir. Cimrilik onlara yalancılığı emretti, yalan söylediler, zulmü emretti zulmettiler, sıla-ı rahm yapmayın, dedi, yapmadılar (ve bu suretle helâk oldular).»

Yine Resûlü Ekrem: **«Kişinin en kötü hali, hırsa teşvik eden cimrilik ve şiddetli korkudur»** buyurmuştur. Asr-ı saadette adamın biri şehid oldu. Bir kadın, «Vah şehidim,» diye onun için ağlıyordu. Resûlü Ekrem:

«Onun şehid olduğunu nereden biliyorsun? Belki o hayatında boş sözler konuşur ve belki kendi nafakasını eksiltmeyecek şeylerden cimrilik ederdi.» buyurdu. Cübeyr b. Mut'ım anlatıyor: «Hayber dönüşünde bedeviler Resûlü Ekrem'den bir şeyler isteye isteye onu öyle sıkıştırdılar ki mugaylan dikenlerine dayanmak zorunda kaldı. Cübbesi düştü. Bunun üzerine Resûlü Ekrem, **«Cübbemi bana verin, Allaha ye-**

min ederim ki, şu dikenlerim sayısınca koyunum olsa, bunları hep size verirdim. Bu sözümden beni de cimri, ne yalancı ve ne de korkak bulurdunuz» buyurdu.

Hz. Ömer diyor ki: Resûlü Ekrem bir taksimat yaptı. Bên, **«Şunlar daha çok haklıdırlar»** dedim. Resûlü Ekrem:

«Onlar benden fahiş şekilde istemek veya cimrilik yapmak arasında beni muhayyer bırakırlar. Halbuki ben asla bir defa olsun cimrilik etmem» buyurdu.

Ebu Said el-Hudri (R.A.) diyor ki: «İki kişi Resûlü Ekrem'in yanına girdi ve deve parası istediler. Resûlü Ekrem kendilerine ikişer dinar verdi ve çıktılar. Yolda Hz. Ömer ile karşılaştılar ve Resûlü Ekrem'e teşekkürlerini ifade ettiler. Hz. Ömer vaziyeti Resûlü Ekrem'e anlattı. Peygamberimiz «Fakat falanca benden istedi, ona on ile iki yüz arasında verdiğim halde o, böyle bir memnuniyet ifade etmedi. Sizden biriniz benden bir şey ister, onu koltuklayıp çıkar, kimseye de bir şey duyurmaz, memnuniyetini ifade etmez, o ateştir, buyurdu. Hz. Ömer:

— Madem ateştir, niye veriyorsunuz? deyince, Resulü Ekrem:

— Onlar durmadan istemede ısrar eder. Allahü Teâlâ da bana cimriliği yasakladı, mecburen veririm» buyurdu.

İbni Abbas'ın rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Sehavet, Allah'ın cömerdliğinden gelir. Cömerd olun ki, Allahü Teâlâ da size cömertlik etsin. İyi biliniz **ki, Allahü Teâlâ cömertliği bir insan suretinde** yarattı. **Başını Tûba ağacının gövdesine yer-**

leştirdi. Dallarını da Sidret'ül-Münteha'nın dallarına bağladı. Sonra bir kısım dallarını da dünyaya sarkıttı. Bu dallardan birine yapışanı, o dal çeker cennete götürür. Dikkat edin, cömertlik, imandandır. İman ise cennettedir. Cimriliği buğzundan yarattı ve onun başını Zakkum ağacının gövdesine bağladı, dallarını dünyaya sarkıttı. Bunun dalına yapışanı da o dal cehenneme götürür. İyi biliniz ki, cimrilik, küfürdendir, küfrün yeri de cehennemdir» yine Resûlü Ekrem:

«Sehavet, cennette biten bir ağaçtır. Cennete ancak cömerdler girer. Cimrilik de cehennemde biten bir ağaçtır. Cehenneme de ancak cimriler girer» buyurmuştur.

Ebu Hüreyre'nin rivayetinde Resûlü Ekrem Beni Lahyan kabilesine:

— Sizin büyüğünüz kimdir? diye sordu. Onlar:

— Bizim büyüğümüz, Cedd b. Kays'dır, fakat cimri bir insandır» dediler. Resûlü Ekrem:

— Bundan daha büyük hastalık olmaz. Sizin Efendiniz Amr b. Cemuh, diğer rivayette, Bişr b. el-Bera'dır, buyurdu.

Hz. Ali'nin rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Allahü Teâlâ, cimriye hayatında, cömerde ölümünde buğzeder.» Yani ölümü ile cömerdliği sona erer.

Ebu Hüreyre'nin rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cahil cömerd, Allah katında cimri olan abidden daha sevimlidir.»

Yine Ebu Hureyre'nin rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur:

«Cimrilik ile iman bir kalbde toplanmız.» Bir başka hadiste:

«İki haslet var ki, mü'minde toplanmaz. Bunlar cimrilik ve kötü huydur» buyurmuştur.

Rivayet edildiğine göre, Resûlü Ekrem Kâ'be'yi tavaf ederken, adamın biri Kâbe'nin duvarlarına asılarak, «Ey Beytin sahibi, bu beytin hürmetine beni affet», diye dua ediyordu. Bunu gören Resûlü Ekrem:

— Suçun nedir? Anlat bakalım, buyurdu. Adam:

— Çok büyüktür, sana anlatamam, dedi. Resûlü Ekrem:

— Yazık sana! Karalardan da büyük ve ağır mıdır? diye sordu. Adam:

— Evet, karalardan da büyüktür, dedi. Resûlü Ekrem:

— Vay sana! Dağlardan da mı ağırdır? diye sordu. Adam:

— Evet, karalardan da büyüktür, dedi. Resûlü Ekrem:

—Vay sana! Dağlardan da mı ağırdır? diye sordu. Adam:

— Evet, dağlardan da ağırdır, dedi. Resûlü Ekrem:

— Eyvah! Denizlerden de mi büyüktür? diye sordu. Adam:

— Evet, denizlerden de büyüktür, dedi. Resûlü Ekrem:

— Yazık göklerden de mi büyüktür? diye sordu. Adam:

— Evet, evet göklerden de büyüktür, dedi. Resûlü Ekrem:

— Vah sana! Arş'dan da mı büyüktür? diye sordu. Adam:

— Evet, Arş'dan da büyüktür, dedi. Resûlü Ekrem:

— Allah'tan, Allah'ın rahmetinden de mi büyüktür? diye sordu. Adam:

— Hayır, Allah buyuktür, dedi. Resûlü Ekrem:

— Yazıklar olsun sana, anlat şu günahını bakalım, dedi. Adam:

— Ben zengin bir insanım. Kapıma isteyici geldiği vakit, âdeta ateşle karşıma çıkar gibi olur da ona bır şey vermek istemem, dedi. Resûlü Ekrem:

— Yanımdan uzaklaş, senin ateşin beni de yakmasın. Hidayet ve kerametle beni gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer Rükn ile Makam arasında iki milyon sene namaz kılsan, sonra da göz yaşları döksen, akan göz yaşlarından ırmaklar meydana gelse ve bu ırmaklar ağaçları sulasa da ölsen, yine alçak ve yine alçaksın. Allahü Teâlâ seni cehenneme atar. Yazıklar olsun sana, sen cimriliğin ve küfrün yeri cehennem olduğunu bilmiyor musun? Yazıklar olsun sana, Allahü Teâlâ'nın «Buhl eden, kendisinden buhleder» (47-Muhammed: 38) ve yine, «Nefsinin cimriliğini yok edenler ancak felah bulanlardır» (64-Tegabun: 16), buyurduğunu bilmiyor musun?» dedi.

İbni Abbas (R.A.) diyor ki: «Allahü Teâlâ «Adn» cennetini yarattığı zaman, cennete, «Süslen» diye emretti, cennet süslendi. «Irmaklarını akıt» buyurdu, selsebil, kâfur ve tesnim gözlerini akıttı. Bunlardan cennette şarap, bal ve süt ırmakları meydana geldi. Sonra «mefruşat, zînet, ipek eşyaları ile hurilerini çıkar» buyurdu. Sonra cennete bakarak, «Konuş,» buyurdu. Cenneti Adn, «Ne sadet bana gireceklere», dedi. Allahü Teâlâ, «izzetim hakkı için cimrileri sana sokmam,» buyurdu.

Ömer b. Abdülaziz'in hemşiresi Ümmül beytin, «Vay olsun cimrilere, eğer cimrilik gömlek olsaydı

onu yine sırtıma almazdım, yol olsa üzerinden geçmezdim» dedi. Talha, «Biz de cimriler gibi malımızı esirgeriz fakat buna tahammül ederek dağılırız,» dedi. Muhammed b. el-Münkedir de, «Allahü Teâlâ bir millete kötülük murad ettiği zaman kötüleri başlarına musallat eder, geçimlerini de cimrilerin eline verir» der.

Hz. Ali (R.A.) bir hutbesinde, «İnsanlara bir ısırganlık zamanı gelir. Zenginler ellerinde olanı ısırır kalırlar, kimseye vermez ve vermeyi tavsiye etmezler. Halbuki Allahü Teâlâ· «Aranızdaki üstünlüğü unutmayın» (2 Bakara: 237), buyurdu» dedi.

Abdullah b. Ömer (R.A.), «Cimrilik, buhulden daha kötüdür. Zira sahibi kendi elinde olanı başkasından ve hatta kendisinden esirgediği gibi, başkasının elinde olanı kendi eline geçirmek ister. Bahil, yalnız kendi elinde olanı başkasına vermek istemeyendir» demiştir.

Şa'bi, «Cimri ile yalancılardan hangisinin cehennemin daha derin kapısına atılacağını bilemem» demiştir.

Hind hakîmlerinden biri ile Rum feylesoflarından biri Enuşirevan'a uğrarlar. Enuşirevan, Hindli hakîme:

— Konuş der. Hakîm:

İnsanların hayırlısı, cömerd olanı, kızdığı zaman vakarını koruyabileni ile konuşanı, yükseldiği vakit tevazu göstereni ve adamlarına şefkatli davrananıdır, dedi.

Rum feylesofu kalktı ve şöyle konuştu:

— Cimrinin malına düşmanı varis olur. Şükrünü bilmeyen neticeye ulaşamaz. Yalancılar daima yerilir.

Söz gezdirenler yoksul olarak ölür. Merhamet etmeyene merhamet etmeyen musallat olur, dedi. Dahhak Allahü Teâlâ'nın:

«Boyunlarına çenelerine kadar varan halkalar geçirmişizdir.» (35-Yasin 8). Ayet-i kerimesinin tefsirinde, boyunlarındaki halkaları cimrilik ile tefsir etmiştir. Allah uğrunda infaktan, Allahü Teâlâ ellerini tutar ve onlar hidayeti görmez olurlar, dedi.

Kâ'b da, «Her sabah iki melek, «Allah'ım, cimrinin malını tezden elinden al, cömerdin mallarını da arttır.» diye dua ederler» demiştir.

Asmai'de şöyle anlatıyor: «Bedevinin biri başka biri için: O, benim nazarımda küçülmüştür, çünkü o, dünyayı büyütüyor ve kapısına bir isteyici geldiği zaman onu âdeta Azrail gibi görüyor,» dedi.

Ebu Hanife de, «Cimrinin adalete riayet edeceğini sanmam(zira o, daima fazlasını alır. Bu gibi insanlar asla emin sayılamazlar» demiştir.

Hz. Ali (R.A.) «Vallahi, hiç bir kerèm sahibi hakkını tamamiyle almış değildir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

«O da bir kısmının yüzüne vurmuş, bir kısmının yüzüne vurmaktan geri durmuştu.» (66-Tahrim: 3), buyurulmuştur.

Câhiz da şöyle anlatıyor: «Artık zevk alınacak üç şey kalmıştır: Cimrileri yermek, kuru et yemek ve uyuzu kaşımak.»

Bişr b. el-Haris: «Cimrinin gıybeti günah olmaz. Zira bizzat Resûlü Ekrem cimrinin birine, «O halde sen cimrisin, dedi. Eğer gıybet olsaydı Resûlü Ekrem'e kadının birini madhettiler. Gündüz saim, gece kaimdir, ancak biraz cimridir, dediler. Resûlü Ekrem, «O halde ne hayrı kaldı?» buyurdu.

Bişr diyor ki: «Cimrinin yüzüne bakmak, insa-

nın kalbini katılaştırır. Cimrilerle karşılaşmak mü'minler için belâdır».

Yahya b. Muaz, «Kötü kimseler olsalar bile, cömertler için herkesin kalbinde bir sevgi vardır. İyi olsalar bile, cimrilere karşı herkesin kalbinde yalnız nefret vardır,» demiştir.

İbn'ül-Mu'tez de, «İnsan, malına cimrilik ettiği nisbette şerefinden kaybeder,» demiştir.

Yahya b. Zekeriyya, İblis ile karşılaştı ve en çok kimi sevdiğini ve en çok kime buğzettiğini kendisinden sordu. İblis, «En çok sevdiğim cimriler, en çok kızdığım -fasık da olsa- cömerttir. Zira cimrinin cimriliği, benim için kâfidir. Fakat fasık da olsa cömerd olunca, Allahü Teâlâ'nın onu bağışlayacağından korkarım,» dedi. Sonra da, «Sen Yahya olmasan bunu sana söylemezdim» dedi.

Bilmiş ol ki, cimrilik, mal sevgisinden doğar. Malı sevmenin de belki başlıca iki sebebi vardır.

Birincisi, ancak servet sayesinde ulaşılabilecek olan şehevi arzu ve isteklerdir. İnsanoğlu yarın, üç beş gün sonra öleceğini bilse belki o kadar cimrilik etmezdi. Zira ihtiyacı muayyen zaman için idi. Fakat evladı varsa onları kendi yerine kor, onların uzun zaman yaşayacaklarını düşünür ve onlar yüzünden malı tutar. Bunun için Resulü Ekrem :

«Çocuk, cimrilik, korkaklık ve cehalet vesilesidir» buyurmuştur. Yani çocuğu olan kimse, yoksulluk korkusu ile infak etmez. Çocuğu öksüz kalır endişesiyle cenge katılmaz. Çocuğa bakacağım diye ilim tahsilinden geri kalır ve cahil olur. Buna yoksulluk korkusu ve Allaha itimad zayıflığı eklenirse, cimrilik de kuvvetleşir.

İkinci sebep, bizatihi serveti sevmektir. İnsan-

lardan öyleleri var ki, kendilerini ölünceye kadar bakacak ve hatta daha da artacak servetleri olduğu ve çocuksuz bulunduğu halde, sırf mala olan sevgisi hasebiyle zekât borcunu vermediği gibi, hastalandığında kendi tedavisi için daha para harcamaz. Altınlara âşıktır, onların varlığı ile sevinir. Kendinin öleceğini ve öldükten sonra orada kaybolup kalacaklarını veya başkalarının eline geçeceklerini bildiği halde yine onları toprağa gömer ve onlardan vermez. Hatta kendisi de yiyemez. İşte bu, tedavisi güç bir kalb hastalığıdır. Hele yaşlılıkta tedavisi beklenmiyen müzmin bir hastalıktır. Bu adamın hali: Adamın biri bir başkasına âşık olduğu için, onu kendisine gönderdiği elçiyi sevmekle asıl âşık olduğu adamı unutması gibidir. Altın ve gümüş, insanı ihtiyacına ulaştıran her şey tatlıdır. Bu adam da ihtiyaçları temin için gönderilen altını, bizatihi sevmekle meşgul olup, ihtiaçları unutmuş gibidir. Bu ise büyük bir sapıklıktır. Hatta altın ile taş arasında fark gözeten de cahildir. Ancak fark ihtiyacı temine vesile olması bakımındandır. İhtiyacından fazla altın saklayan ile taş saklayanların bir farkı yoktur.

İşte malı sevmenin iki sebebi vardır. Her illetin ilâcı, sebebinin zıddı iledir. Şehvetleri sevmek, aza kanaat ve sabır ile, uzun kuruntuları azaltmak, ölümü çok anmakla emsallerin ölmesine bakmak, ölümü çok anlamakla, emsallerin ölmesine bakmak çocuğu düşünmemek ve rızkına Allahü Teâlâ'nın kefil olduğunu bilmekle, bir çok çocukların anadan babadan bir şey bulmadıkları halde bulanlardan daha müreffeh bir hayat sürdüklerini bilmekle, aynı zamanda oğluna servet bırakmakla onu hayırlı evlâd yapmayı düşünürsen, servetin çocuğu kötülüğe sevkettiğini hatırlamakla, çocuk salih ise Allahü Teâlâ'-

nın ona yardımcı olacağını, kötü ise bıraktığı servetinin kötülükte ona yardımcı olacağını düşünmekle, cimrilik hakkında varid olan haberleri fazla okutmak ve dinlemekle, cömertlikle alâkalı övgüleri okumak, cimrilerin uğrayacakları cezaları düşünmekle, cimrilik tedavi edilebilir.

Ayrıca cimrilere karşı duyulan nefreti düşünmek, kendisinin de halkın nazarında aynı seviyede olduğunu hatırlamak, maldan maksadın ne olduğunu ve niçin yaratıldığını düşünmek, dünyalık için ihtiyacından fazlasını saklamanın bir faydası olmadığını bilerek onu ahireti için harcamanın daha iyi olacağını hatırlamak gibi hususlar da marifet ve ilim bakımından cimriliğin tedavi sebepleridir. Aklı başında olan adam, dünya ve ahiret hususunda, infakın, imsaktan hayırlı olduğunu anlar ve hemen infakı tercih eder. Şeytanın kendisini yoksullukla korkutmasına aldırış etmez. Hikâye olunduğuna göre, Ebu'l-Hasan adında bir zat helâda iken hizmetçisini çağırarak, sırtından çıkardığı gömleği birine vermesini söyledi. Hitmetçi:

— Heladan çıkıncaya kadar sabremedin mi? deyince, Ebu'l-Hasan:

Şu anda aklımdan geçti, sonra ne olur ne olmaz. Belki sarf-ı nazar ederim korkusu ile hemen acele ettim, dedi.

Sevgiliden uzaklaşmakla aşkın kaybolacağı gibi, cimrilik vasfı da vermeye zorlamakla yok olur. Âşık, mâşuk yola çıkıp birbirinden uzaklaştıkları zaman, artık ister istemez ayrılık külfetine dayanır ve yavaş yavaş aşkı unutmaya başlarlar. Bunun gibi cimrilikten kurtulmak isteyen, önce zoraki servetinden uzaklaşmaya gayret etmeli ve yavaş yavaş bunu tabiat haline getirmelidir.

Bir gün padişahın birine incilerle işlenmiş firuzeden bir vazo getirmişler. Öyle mükemmelmiş ki, bir eşine daha rastlamak mümkün değilmiş. Bir gün hükümdar, hakîmlerinden birine:

— Bu vazoyu nasıl görüyorsun? diye sorar. Hakîm:

— Bunu musibet ve fakirlik olarak görürüm, der. Hükümdara:

— Canım, kırılırsa yapılmasına imkân yok, onun için bir felâket ve musibettir. Çalınırsa peşine düşecek onu arayıp duracaksın. Onun için de fakirliktir. Çünkü benzeri yoktur, dedi. Halbuki bundan önce bu sana gönderilmeden evvel, ne musibet, ne de fakirlik diye bir sıfatın vardı. Bir müddet sonra vazoya kırıldı veya çalındığı için, hükümdarın canı son derece sıkıldı ve:

— Hakim doğru söyledi, keşke bunu bize hiç göstermeselerdi, dedi. İşte dünyalığın bütün sebepleri böyledir. Dünya, Allah'ın düşmanlarının düşmanıdır, çünkü onları dünyalıktan sabre mecbur tutar. Allah'ın da düşmanıdır. Zira Allah'a giden yolu keser. Kendi kendinin de düşmanıdır. Zira kendi kendini yer. Çünkü mal ancak hazinelerde ve muhafızlar sayesinde korunabilir. Hazine ve muhafızlar da mal ile elde edilebilir. O da altın ve gümüş vermekle mümkündür. Mal, kendini yer bitirir. Malın afetlerini bilen onunla fazla ünsiyyet etmez, ona sevinmez ihtiyacından fazlasını almaz. İhtiyacı için ayırdığı cimrilik değildir. Muhtac olmadığının korunması için de kendini yormaz. Belki onu verir. O, Dicle ırmağı gibidir. Herkes oradan yalnız ihtiyacı kadarını aldığı için kimseye cimrilik etmez.

HIRS VE TAMA

Hırs ve tama, insanoğlunun fıtratında vardır. İnsan aza kanaat etmez. Nitekim peygamberimiz şöyle buyurmuştur: «Ademoğlunun iki dere dolusu altunu olsaydı, üçüncüsünü isterdi. Ademoğlu'nun karnını ancak bir avuç toprak doldurur. Tövbe edenin tevbesini Allah kabul eder.» Ebu Vâkid el-Leysi diyor: «Resûlü Ekrem'e vahiy nazil olduğu zaman hemen yanına koşardık, o da gelen vahyi bize öğretirdi.

Yine bir gün huzuruna gittiğimizde Resûlü Ekrem şöyle buyurdu: «Allahü Teâlâ buyurur: «Biz serveti namaz kılmak ve zekât vermek için indirdik. Halbuki Ademoğlu'nun bir dere altunu olsa, bunun ikidere olmasını ister. İki dere dolu altunu olsa, üç olmasını ister, Ademoğlu'nun karını ancak toprak doldurur. Tevbe edeni Allah bağışlar.»

İki haris doymaz. Biri ilmin harisi, diğeri de malın harisidir buyurmuştur. Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

«Ademoğlu ihtiyarladıkça iki şey kendisiyle gençleşir. Bunlar tul-i emel (uzun emel) ve mal sevgisidir.»

Ademoğlu'nun cibilliyeti ve tabiatı bu olduğu için Allah ve Resûlü kanaatı övmüşlerdir. Resûlü Ekrem bir hadisinde şöyle buyurmuştur: »Müjde ol kimseye ki, islâm hidayetine ulaşmış, geçimi yetecek kadar verilmiş ve buna kanaat etmiştir.» Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: «Fakir olsun, zengin olsun, kıyamet günü herkes keşke dünyada ölmeyecek kadar geçim verilmiş olsaydı (da fazla olmasaydı) diye temennî edecektir.» Diğer bir hadiste de şöyle bu-

yurmuştur: «Zenginlik ,servet zenginliği değil, gönül zenginliğidir» buyurmuştur. Mala fazla haris olmak ve peşine düşmektene de nehyetmek üzere, Resûlü Ekrem: «Ey insanlar, istekte güzel davranın (rızkınızı helâlden arayınız). Zira kişi için ancak yazılan vardır. (Takdir edilen rızkı ne ise odur) Kendisi için yazılan rızkı yemeden kimse ölmez. Hoşlanmasa da rızkı kendisine verilecektir» buyurmuştur.

Rivayete göre Hz. Musa, Allahü Teâlâ'ya:

— Hangi kulun daha zengindir? diye sordu. Allahü Teâlâ:

— Verdiğime en çok kanaat edeni, buyurdu. Hz. Musa:

— Hangi kulun daha abiddır? dedi Allahü Teâlâ:

— Nefsine insaf eden buyurdu.

İbni Mes'ud'un rivayetinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Cebrail kalbime üfledi. Rızkını almadan kimse ölmeyecek. Öyle ise Allah'tan kork ve rızkını talebde güzel davran.»

Ebu Hüreyre de Resûlü Ekrem'in kendisine şöyle söylediğini anlatır: «Ya Ebu Hüreyre, fazla acıktığın zaman bir bardak su ile bir çörek ye de, dünya batsın, de. Şüpheli şeylerden sakın, insanların en abidi olursun. Kanaatkâr ol, insanların en çok şükredeni sayılırsın. Kendin için sevdiğini başkaları için de sev ki, mü'min olursun.» buyurmuştur. Ebu Eyyub el Ensari (R.A.)nin rivayetinde, kendisinden veciz bir mev'ize isteyen bir bedeviyi tama'dan menetmek üzere Resûlü Ekrem:

«Kıldığın vakit, ehline veda edenin namazı gibi kıl, yarın özür dileyeceğin sözü konuşma, insanların elinde bulunandan tamamını kes», buyurmuştur.

Avf b. Malik el Eşcai de, «Yedi, sekiz veya do-

kuz kişi Resûlü Ekremin huzurunda bulunuyorduk. Resûlü Ekrem:

— Siz Allah'ın Resûlüne biat etmez misiniz? buyurunca biz:

Sizinle biatımız yok mu? dedik. Resûlü Ekrem:

Bana biat etmez misiniz? buyurdu. Bunun üzerine hemen elimizi uzatarak biat ettik ve bizden biri:

— İşte yine biat ettik, ne buyuracaksın ya Resulullah? dedi. Resûlü Ekrem:

— Hiç bir şeyi ortak koşmamak şartiyle Allah'a ibadet edin, beş vakit namazı kılın, ülü'l-emri dinleyin ve itaat edin. (Bu arada yavaşça bir şey söyledi): ve insanlardan bir şey istemeyin» buyurdu. Ravi diyor ki: «Burada bulunanlardan bazıları, bu hususa o kadar ehemmiyet verdi ki, düşen kamçısını dahi kimseye aldırmadı.»

Hz. Ömer, «Tama», fakirlik; kimsenin servetine göz dikmemek ise zenginliktir. İnsanların servetine göz dikmeyen onlardan müstağni olur. Hakîmin birisine, zenginlik nedir? diye sorduklarında, ümid azlığı ve kifayet miktarına rıza göstermektir, dedi. Nitekim şairin biri mealen:

Muhammed b. Vasi, kuru ekmekleri ıslatarak yiyen ve buna kanaat eden, kimseye muhtaç olmaz, derdi. Süfyan-ı Sevri, «Dünya metaının en iyisi, elinize geçmeyeni, elinize geçenin en hayırlısı da elinizden çıkardığınızdır» derdi. İbni Mes'ud (R.A.) da şöyle diyor: «Her gün bir melek, «Ey ademoğlu, sana yetecek kadar az varlık, seni azdıracak çoktan hayırlıdır» diye seslenir, demiştir. Sümeyt b. Aclan da, «Ey ademoğlu, bir karış eninde ve boyunda olan

miden neden seni cehenneme götürüyor?» demiştir. Hakîmin birine:

— Servetten neyin var? diye sorduklarında, hakim:

— Temiz görünüşüm, gizli iktisadım ve kimsenin servetinde gözümün bulunmaması vardır, diye cevap vermiştir.

Allahü Teâlâ'nın da şöyle buyurduğu rivayet edilir: «Ey ademoğlu, dünyanın hepsi senin olsa, bunlardan yalnız nafakan vardır. Ben, hesabını başkasının sırtına yüklemek üzere nafakanı temin ettiğim zaman sana ikram etmiş olurum.»

İbni Mes'ud da şöyle diyor: «Bir ihtiyaç için bir adama gittiğiniz takdirde, «Aman sen bilirsin» diye ısrar edip durmayın. Çünkü onun verebileceği, Allahü Teâlâ'nın kendisine takdir ettiği miktardır, onu aşamaz.»

Emevilerden birisi Ebu Hazim'e yazdığı mektubunda:

— İhtiyacını bildir, gönderelim, dedi. Ebu Hazim:

Ben ihtiyacımı Mevlâma yazdım, gönderdiğini kabul eder, göndermediğine kanaat ederim, diye cevap verdi.

Hakim'in birine:

— Aklı başında olan adamı en çok sevindiren ve hüznünü yok etmeye en çok yardımcı olan şey nedir? diye sormuşlar. Hakim:

— Aklı başında olan adamı en çok sevindiren şey, salih ameli, sıkıntısını en çok gideren şey de mukadderata rıza göstermesidir, diye cevap vermiştir. Yine Hakim'in biri, «İnsanların en çok darda olanı, hased edenler, en rahat yaşayanları da kanaat edenlerdir. Sıkıntılara maruz kalıp da en ziyade bun-

lara katlanmak zorunda olanları, haris ve tama'kârlar, en çok huzur içinde geçim sağlaaynları da dünyayı terkedenlerdir, en çok pişman olanlar ifrat eden yani ilmiyle amel etmeyen âlimlerdir» demiştir. Şair de:

«Yaradana sığınarak kimseye yüz kızartmadan akşama girenden daha huzur içinde kimse olamaz. Böyle yapmakla o hem şerefini korumaktadır, hem de alnı açıktır» dedi. Diğer bir şair de:

«Kanaat, sahayı temizlemek ve helâl ile iktifadır. Böyle davrananlar hiç bir zaman sıkıntıya girmezler.»

«Ben geçim için sağa sola koştuğum ve evimden ayrı bulunduğum sıralarda, uzakta kaldığım için dost ve ahbabımın benden haberi olmadığı gibi, geçim telâşesiyle ölüm bile aklıma gelmez. Halbuki ben kanaat sahibi olsam, rahatlıkla rızkım ayağıma gelirdi. Kanaat, mal çokluğunda değil gönül tokluğundadır» dedi.

Hz. Ömer, «Allah'ın malından helâl tanıdığımı size bildireyim mi? Yazlık ve kışlık iki elbise ile Hac ve umre için binektir. Bunların dışında nafakam, Kureyş'den herhangi bir adamın geçimi gibidir. Onlardan ne üstünüm, ne de düşük. Buna rağmen bu sarfiyatımın helâl veya haram olduğunu da bilmem,» demiştir. Yani bu miktarın, kanaat edilecek dereceden fazla olup olmadığında şüphe etmiştir. Bedevi'nin biri kardeşini, haris olması bakımından azarlayarak, «Kardeşim, sen hem arıyor, he mde aranıyorsun. Kaybedemiyeceğin şey, seni aramakta, sen ise muhtaç olmadığın şeyi aramaktasın. Aradığın şey ortada ,sen ise olduğun şeyden uzaklaşmaktasın. Sen, harisin mahrum ve zâhidin merzuk olduğunu bilemiyorsun,» dedi. Nitekim şair:

«Görüyorum ki, ölmeyecekmiş gibi dünyaya daldın, gittikçe hırsın artmaktadır.»

«Acaba artık bu kadarı yeter diyecek bir hedefin var mıdır?» dedi.

ŞÖHRET :

Allah seni ıslah etsin, bilmiş ol ki, mevki ihtirası, şöhret ve ün kazanmak içindir. Bu ise mezmumdur. Makbul olan, kapalı kalmaktır. Ancak şöhret peşinde olmaksızın Allahü Teâlâ'nın dinini yaymak uğrunda O'nun meşhur ettikleri bu hükmün dışındadır. Nitekim Enes'in rivayetinde Resûlü Ekrem:

«Dininde olsun, dünyalığında olsun, parmak ucu ile gösterilmek, kula kötülük bakımından yeter, Allahü Teâlânın korudukları müstesna.» buyurmuştur. Cabir b. Abdullah'ın rivayetinde Resûlü Ekrem:

«Dininde ve dünyasında parmak ile gösterilmek, kötülük olarak kula yeter. Allahü Teâlâ'nın korudukları müstesna. Allahü Teâlâ suretlerine bakmaz, niyetlerinize, amellerine bakar,» buyurmuştur. Hasan-ı Busri, bu hadisi rivayet ettiği zaman, bunu şöyle te'vil etti. Kendisine sordular: Hadisten, insanlar seni gördükleri zaman parmakları ile göstermeleri mi murad olunuyor? O, hayır, dinde ve dünyalıkta fısk sahibi olan murad olunuyor, dedi. Bu te'vilde de beis yoktur. Hz. Ali de, «Zillete düş, fakat şöhret isteme, anılmaktan kurtulmak için yükselme, bilgili ol, bilgiçlik taslama, sükût etmesini bil ki, selâmet bulasın. Böyle yapmakla iyilleri sevindirir, kötüleri kızdırmış olursun» demiştir.

İbrahim b. Ethem, «Şöhret peşinde olan, Allah'a

İbrahim b. Edhem, «Şöhret peşinde olan, Allah'a

inanan her kul, daima bulunduğu yerin bilinmemesini ister.» der. Halid b. Sa'dan da şöhretten korktuğu için etrafında toplananlar çoğalınca hemen oradan ayrıldı. Ebu'l-Ali'ye meclisine üç kişiden fazlası geldi mi hemen kalkardı. Aşere-i Mübeşşere'den olan Talha (R.A.) peşinden on kişinin gelmekte olduğunu görünce, «Tamakâr sinekler ve ışık etrafında dönen kelebekler.» derdi.

Süleyman b. Hanzale şöyle anlatıyor: «Biz bir cemaat olarak Ubeyy b. Kâb'ın ardında gidiyorduk. Bunu gören Ömer, elindeki tura ile Ubeyy'e bir tane vurdu. Ubeyy:

— Ne yapıyorsun, ya Ömer? deyince, Hz. Ömer:

— Bu, sana uyanlara zillet, sana bir fitnedir, yani senin gururunu kırmak, ardından gelenleri ikaz içindir, dedi.

Hasan-ı Basri anlatıyor: Bir gün İbni Mes'ud evinden çıkmıştı. Bir cemaat peşine takıldı. Onu takip ediyorlardı. O, bunlara dönerek, «Niçin peşimden geliyorsunuz? Yemin ederim ki, eğer benim gizli taraflarımı bilseydiniz, ardımda iki kişiyi göremezdiniz», dedi.

Yine Hasan-ı Basri bir gün yola çıkmıştı. Etrafında toplanan kalabalığı görünce, «Bir işiniz varsa iyi, yoksa bu hal, insanın ahlâkını bozar» dedi.

Rivayete göre, adamın biri bir yolculukta İbni Muhayriz'e arkadaş olmuştu. Ayrılacağı zaman:

— Bana bir öğüt ver, demişti. İbni Muhayriz de:

— Mümkün ise bil, fakat bilinme. Yürü, fakat peşinden kimse gelmesin. Sor, fakat mesûl olma, dedi.

Bir yolculuğa çıkan Eyyûb-ı Sahtiyani'yi kalabalık bir cemaat teşyi etmişti. Eyyub, «Benim bu teş-

yiden hoşlanmadığımı Allahü Teâlâ'nın bildiğinde şüphem olsa Allah'ın gazabına uğrayacağımdan şüphe ederim.» dedi.

Ma'mer diyor ki: «Eyyûb-i Sahtiyani'nin uzun entari giymesinden dolayı kendisini azarlamıştım. O da, uzun etekli entari giymek, eskiden yaygın idi, şimdi değildir. Şimdi kısa etek yaygındır, dedi.»

Adamın biri demiş ki: «Bir gün Ebu Kulabe'nin meclisinde bulunuyordum. Sırtında bir sürü elbise giymiş bir adam içeri girdi. Ebu Kulabe, adamın şöhret için fazla elbise giydiğini kasdederek, «Şu anıran eşeke bakmayın dedi.»

İmam Sevri de, büyük kişilerin, çok yeni, çok iyi elbise ile, çok eski ve adi elbise giymekten sakındıklarını, çünkü her ikisinin de ayrı ayrı şöhret vesilesi olduğunu, nazar-ı dikkatleri üzerlerine çektiklerini söylerdi. Adamın biri Bişr İbn el-Haris'e:

— Bana vasiyyet et, dedi. Bişr:

Şöhretten sakın, temiz lokma yemeğe gayret et, dedi.

Bişr el-Hafi «Şöhreti sevenin dini gider, rezil olur,» demiş. Yine Bişr, «Şöhreti seven kimse, ahiretin zevkine eremez,» demiş. Allah hepsine rahmet etsin.

MAKAM VE MEVKİ İHTİRASI:

Bilmiş ol ki, mevki sevdasına yakalanan, bütün gayretini insanların gönüllerini avlamaya hasreder. Kendisini sevdirmekle ve takdirlerini kazanmak için riya yapmakla uğraşır. Söz ve hareketlerinde halkın gözüne girmek için elden gelen yaltakçılığı yaparlar. Bu davranış, nifak tohumunu saçmanın ve fesadın

esasını teşkil eder. Bu hal bazen ibadetlerde gevşeklik, bazen de insanı ibadete itina göstermeye sevkeder. Gönülleri fethedip avlayabilmek için tehlikeli işlere girer. Bunun için Resûlü Ekrem, mal ve sevgisının dine olan zararını, koyun sürüsüne saldıran, iki aç kurdun verdiği zarara benzetmiştir. Yine Resûlü Ekrem: Mevki sevgisi, suyun toprakta sebzeyi bitirdiği gibi nifak tohumunu bitirir, demiştir. Zira nifak, iş ve sözü ile dışı içine uymamaktır. İnsanların kalbinde yer almak isteyen, mutlak surette onlara karşı nifak hastalığına düşer, kendisinde olmayan hasletlerle onlara görünmek hastalığına düşer ve kendisinde olmayan hasletlerle onlara görünmek ister ki, nifakın tâ kendisidir. Onu tedavi ile kalpten çıkarmak gerekir. İlâcı, ilim ve amelin terkibinden meydana gelir.

İlim, mevki sevgisinin sebebini bilmektir. Bu da insanların şahıs ve kalblerine malik olmak içindir. Bunun boş bir şey olduğunu yukarda anlatmıştık. Çünkü bu tahakkuk etse de, ölüm ile beraber sona erecektir. Baki kalacak salih amellerden değildir. Hatta seneler boyunca bütün insanlar sana secde etseler bile, neticede ne secde edilen, ne de secde eden kalır. Sen de, senden evvelki mevki sahiplerinin derecesine düşersin. Böyle muvakkat, geçici bir mevki uğruna ebedi hayatı, saadete erdirecek olan dini terketmek, asla doğru olamaz. Hakiki kemal ile vehmi kemali tefrik edebilenlerin gözünde mevki sevgisi küçülür. Ancak bu küçülüş daha ziyade ahireti düşünenlerde olur. O, ahireti düşündükçe, dünyalığı hakir görmeye başlar. Ölüm kendisi için peşin gibi görülür de, adeta Hasan-ı Basri'nin Ömer b. Abdül-

aziz'e yazdığı şu mektubundaki davranışı gibi bir hal alır. Hasan-ı Basri'nin mektubu:

Nitekim Allahü Teâlâ:

«Belki dünya hayatını tercih edersiniz. Halbuki ahiret daha hayırlı ve bakidir.» (87-A'la: 16-17).

«Hayır, hayır, ey insanlar! Sizler, çabuk elde edeceğiniz dünya nimetlerini seversiniz. Ahireti bırakırsınız.» (75-Kıyame: 20-21), buyurur. Hakiki vaziyeti bu olan kimseye yaraşan, ilmi ile dünyalığın afetlerini düşünerek mevki sevgisinden kurtulmaya çalışmaktır. Meselâ mevki sahiblerinin dünyada karşılaşacakları tehlikeleri düşünmektir. Her mevki sahibine hased edilir, aleyhinde tertibler olur. O da mevkiini korumak için daima korkulu yaşar. İnsanların kalbinden düşmekten son derece sakınır. Halbuki kalbler, kaynamakta olan tencerenin hareketinden daha ziyade hareket halindedirler. Her an değişebilirler. Kalbler herhangi bir şeyi kabul veya reddetmekte her an mütereddittir. Gönüller üzerine kurulan sevgi, dalgalar üzerinde kurulan binaya benzer. O, oturamaz, temelsizdir. Gönüller ile uğraşmak, mevkii muhafaza, hased edenlerin hasedlerini önlemek, gelecek felâketleri karşılamakla uğraşmak bütün bunlar peşin olan mevkiin zevkini kaçıran sıkıntılardır.

Makam ve mevki sevdasından amel ile kurtulmanın çaresi de şöyledir: İnsanların gözünden düşecek tavır ve davranışlarda bulunmak. Yalnızlığı tercih edip halka karşı serin davranmaktır. Onlar görünüşde, mahzurlu, çirkin ve kaba davranışlarda bulunurlar. Maksadları insanların gözünden düşmekle

mevki afetinden kurtulmaktır. Fakat rehber ve örnek diye tanınan din adamları için bu gibi tavr u hareketler caiz değildir. Çünkü onların böyle hareketi Müslümanlar nazarında dini küçük düşürür. Hatta rehber ve örnek olmayanların da halkın nazarından düşebilmek için mahzurlu şeyler yapmaları doğru olamaz.

GIYBET

Gıybet, duyduğu zaman, insanın hoşuna gitmeyecek olan bir kusurunu gıyabında söylemektir. Mevzu edilen kusur, kişinin kıyafetinde, yaradılışında, ahlâkında, sözünde, dünyalığında, âhireti hususunda, hatta elbisesinde, evinde ve bineğinde olsun farksızdır.

Bedeni Gıybet: Gözü şaşıdır, bir gözü kördür, başı keldir, yüzü sivilcelidir, boyu kısa veya uzundur, siyahtır, sarıdır gibi, duyduğu zaman, adamın canının sıkılacağı kıyafetinde ne gibi eksiklik varsa saymaktır.

Nesebî Gıybet: Babası ameledir, kötü insandır, cimridir, dikicidir gibi hoşuna gitmeyecek herhangi bir şey ile onu anmaktır.

Ahlâkî Gıybet: Kötü huyludur, cimridir, kibirlidir, riyakârdır, hiddetlidir, korkaktır, acizdir, tahammülsüzdür, yüreksizdir, tehevvüre kapılır gibi sözlerdir.

Dinî Gıybet: Hırsızdır, yalancıdır, içkicidir, kumarbazdır, haindir, zalimdir, namaza ve zekâta tembeldir, namazı iyice kılmaz, pislikten kaçınmaz, anne-babasına itaat etmez, zekâtı yerine vermez, doğru taksim etmez, orucunu korumaz gibi sözlerdir.

Dünyevî Gıybet: Edepsizdir, insanlara ihanet

eder. Miletin hakkına riayet etmez. Her yerde kendisini haklı görür, çok konuşur, çok yer, çok uyur, vakitsiz uyur, oturacağı yeri bilmez gibi sözlerdir.

Giyinişte Gıybet: Geniştir, dardır, uzundur, kısadır, kirlidir, gibi sözlerdir.

Bazıları «Din hususunda gıybet yoktur. Zira insan oğlunun zemmettiği, Allahü Teâlâ'nın da zemmettiği hususlardır.» dediler. Meselâ adamın günahlarını sayıp, onu, o günahlarla kötülemenin âciz olduğunu söylediler. Nitekim Resûlü Ekrem'e bir kadının çok namaz kılıp çok oruç tuttuğundan, buna karşılık dili ile komşularına dar boğazlık ettiğinden bahsettiklerinde Resûlü Ekrem «O cehennemdedir,» buyurdu. Yine başka bir kadının ibadetinden bahsedip de cimri olduğunu söylemeleri üzerine Resûlü Ekrem «O halde onda hayır yok. Hayırı neresinde?» buyurdu. İşte bunları delil göstererek dilindeki kusurlarından dolayı konuşanlar gıybet değildir dediler. Halbuki bu kıyas fasiddir. Onların bunu sormaları gıybet için değil bu husustaki dini hükümleri öğrenmek içindir. Bu da ancak Resûlü Ekrem'in huzurunda olur, başka yerde buna ihtiyaç yoktur.

Dini kusurlarını saymanın gıybet olacağına delil, ümmetin icma'ıdır. Adamın duyduğu vakit canı sıkılacağı ve hoşlanmıyacağı her sözü arkasında söylemek gıybettir. Bunda ittifak vardır. Bunlar da Resûlü Ekrem'in tarif ettiği gıybet halidir. Bütün bu mevzularda doğru olduğu halde gıybet eden kimse, Rabbıne asidir ve kardeşinin etini yemiş gibidir. Nitekim Resûlü Ekrem (S.A.V.) «Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz? Kardeşinizin hoşlanmayacağı şey ile onu anmanızdır,» buyurdu. «Söylediklerimiz o adamda varsa buna da buyurursunuz?» diyenlere

«Söylediğiniz kusurlar onda varsa işte o zaman gıybet etmiş olursunuz, yoksa iftira» buyurdu.

Muaz b. Cebel (R.A.) anlatıyor: «Bir gün Resûlü Ekrem'in huzurunda bır adamın çok aciz bir kimse olduğunu söylediler. Resûlü Ekrem:

— Kardeşinizi gıybet etmeyiniz, buyurdu. Onlar:

— O bizim dediğimiz gibidir, dediler. Bunun üzerine Resûlü Ekrem:

— Öyle olmasa o zaman iftira etmiş olursunuz,» buyurdu.

Hz. Aişe (R.A.) şöyle anlatıyor: «Bir gün Resûlü Ekrem'e bir kadının kısa boylu olduğundan bahsettim. Resûlü Ekrem:

«Onu gıybet ettin» buyurdu.

Hasan anlatıyor: «Başkasını çekiştirmek üç şekildedir: Gıybet, bühtan ve ifk. Hepsi de Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. Gıybet, onda olan kusuru söylemek bühtan, olmayan kusuru söylemek; ifk ise duyduğunu söylemektir.»

İbni Sirin bir adamı hatırladı ve «Şu siyah adam dedi, hemen akabinde istiğfar ederek «Böyle söylemekle gıybet etmiş oldum,» dedi. Yine İbni Sirin, İbrahim Nehai'yi hatırlayınca, bir gözü kör demedi, elini gözüne koydu: Hz. Aişe (R.A.) «Sakın kimseyi gıybet etme»yin, ben bir defa Resûlü Ekrem'in yanında bir kadın için: «Bu ne uzun etekli bir kadındır» dediğimde, Resûlü Ekrem bana «tükür» dedi ve bende bir et parçası tükürdüm» demiştir.

Gıybet etmeye meylin pek çok sebepleri vardır. Fakat bunları on bir maddede toplayabiliriz. Bu on bir sebebin sekizi umumî olup, herkes hakkında düşünülebilir. Üçü ise, hususi olarak din adamlarında ve havasda bulunur:

Umumî olan sekiz sebep:

a — Kinini yenmek. Bir kimse başka birisine bir sebepten dolayı kızdığı zaman onun aleyhinde konuşmaktan zevk alır. Kuvvetli imana sahip değilse, dili, tabiatiyle adamın aleyhine atar tutar.

Bazen de hiddetini yenemez ve hiddeti ,içinde saklanır. Nihayet kin halini alır ve devamlı olarak adamın aleyhinde dedikodu yapar. Hiddet ve kin, gıybetin belli başlı sebeplerindendir.

b — Arkadaşlarının kendisini konuşturup dinlemeleri ve kendisinin de onlara uyması. Onlar, onun bu gibi dedikodulardan zevk alıp, onu hoşlukla dinledikleri zaman ,onlardan yüz çevirmesi, sözü değiştirmesi veya oradan kalkıp ayrılması, arkadaşlarının ağırına gidip kendisini, terkedeceklerinden korkarak onlarla gıybete dalmasıdır. Bunu bir muaşeret âdâbı ve hoş sohbet sanır. Bazen arkadaşları bir şeye kızarlar, o da gizli ve aşikâr onlarla beraber olduğunu göstermek için bu hiddete katılır ve onlarla beraber adamın kötülüklerini sayıp dökmeye başlar.

c — Bir işin kendi aleyhinde olacağına ve hakkında dedikodu yapıp kendisine dil uzatılacağına kaani olduğu için önce davranıp aleyhine geçerek kendisi hakkında konuşacaklarını çürütmek ister. Sonraki yalanlarını, geçer akça olarak piyasaya sürebilmek için, önce adamın hakkında doğru olarak bildikleri şeyleri anlatır. Bu şekilde yalanını doğru ile karıştırmak Aynı zamanda yalan konuşmak benim adetim değil, görüyorsunuz, size haber verdiğim şu hadiseler doğrudur, der

d — Kendisine isnad edilen şeyi başkasına yüklemek ve bu suretle kendisini kurtarmak için gıybet etmektir. Meselâ, kendisine bir şey nisbet edildiği zaman öteki adamın yaptığı kötülüklerden bahseder, halbuki kendi vazifesi kendini kurtarmaktır, öteki

adamın kusurlarını saymak değildir. Yahut, kendini mazur göstermek için, «falanca ile beraber yaptık» diyerek onun gıybetini yapar.

e — Kendisini üstün başkasını küçük göstermek için, «O cahildir, aklı ermez, sözü değersizdir» şeklinde konuşmaları da gıybettir.

f — Hased çekememezlik.. Bu, bazen, insanların birini övüp medhetmelerine ve ona saygı göstermelerine dayanamadığından, onu insanların gözünden düşürmek maksadiyle aleyhinde konuşur. Çünkü insanların o adama teveccühüne ağırlanır ve buna dayanamaz. İşte bu, hasedin kendisidir ki, gazap ile kinden ayrıdır. Çünkü hiddet ve kin insanı cinayetlere sevkeder. Fakat hased bazen en samimi dostlar arasında olur.

g — Şakalaşmak, gülüp, eğlenmek ve zamanını gülüp eğlenmekle geçirmek için, başkasının kusurlarını sıralamaktan ibarettir ki, bunun sebebi de kendi kendini beğenmektir.

h — Adamı küçük gördüğü için, hem huzurunda, hem gayabında adam ile alay edip eğlenmektir. Bunun sebebi kendini büyük görüp, diğerlerini küçümsemektir.

Havasdaki Gıybetler:

Havasda bulunan gıybetin diğer üç sebebine gelince, gıybetin en derin ve ince noktaları bunlardır. Zira bunlar, şeytanın iyilik dediği birtakım kötülüklerdir. Bunlarda hayır varsa da şeytan bunları şer ile karıştırır:

a — Birincisinin menşei din ve diyanettir. Herhangi bir adamın hatasına ve bir gerçeği inkârına şaşmasıdır. Falan adamın bu işine şaşıyorum, der. Bunu söyleyen adam, bazen gerçekçi olur ve inan-

dığını söyler. Fakat buradaki vazifesi, isim vermeden, böyle inananlara ve bu hataya düşenlere şaşarım, şeklinde konuşmasıdır. Ne yazık ki, şeytan adamın adını vermeye kendisini sevkeder. Bu suretle bilmeyerek gıybet girdabına düşer. Meselâ; falancanın falan adam ile düşüp kalkmasın şaşarım, halbuki o adam cahilin biridir, demesi gibi, bu gıybettir.

b — İkinci sebep, adama acıyıp merhamet etmesidir. Adamın bu davranışından üzülür de, «Yazık, şu adamın hali beni üzmüştür» der. Gerçi bu iddiasında doğrudur, fakat üzüntüsü, adamın ismini vermeye kendisini sürükler. Bu suretle yine gıybet etmiş olur, Sıkıntısı, acıması, merhamet ve üzüntüsünün sevabını gidermek için adamın ismini zikrettirmekle kendisini gıybete sevkeder.

c — Üçüncü sebep de, Allah için gazaptır. Gördüğü veya duyduğu bir kötülüğe Allah için kızmaktır. Bu arada hiddetini ifade ederken, kızdığı adamın adını anıp onu kötülükle teşhir etmeyecekti.

İşte gıybetin şu üç şeklini birbirinden ayırmak, değil avam, âlimler için de güç bir meseledir. Çünkü onlar hayret, merhamet ve gazab Allah için olduğu zaman, adamın adını zikretmekte beis olmadığını sanırlar ve bu suretle adamın adını izharda kendilerini mazur görürler. Bu ise hatadır. İleride zikredeceğimiz gibi, gıybette yapılan işleri anlatmaya ruhsat vardır, adamın adını vermeye değil.

Amr ibni Vaile'nin rivayetine göre, Resûlü Ekrem'in zamanında adamın biri, bir meclise uğrar, selâm vererek geçer. Gittikten sonra meclisde bulunanlardan biri:

— Ben bu adama Allah için buğz ederim ve bunu sevmem, der. Oradakiler:

— Ayıp ettin, niçin böyle konuştun? Yemin olsun ki, bu söylediklerini biz adama söyleyeceğiz, derler. Ve içlerinden birini adama gönderirler. Durumu öğrenen adam doğruca Resûlü Ekrem'e gider, aleyhindeki konuşmadan şikâyet eder, Resûlü Ekrem adamı çağırtır ve:

— Böyle konuştun mu? diye sorar. Adam:

— Evet konuştum ya resûlellah ,der ve inkâr etmez. Resûlü Ekrem:

— Niçin buna buğzediyorsun, söyle bakalım? deyince, adam:

— Ben bunun hizmetçisi idim ve bütün hallerine vakıftım. Bu adamın, farz olan namazdan başka bir namaz kıldığını görmedim, dedi. Öteki adam:

— Ya Resûlellah, kendisine sorun bakalım, kıldığım namazın abdestinde, vaktince, rükû ve secdesinde bir eksiklik yaptım mı? Resûlü Ekrem sorunca adam:

— Hayır, kusur etmedi, fakat Ramazan ayından başka da bir gün oruç tutmadı der. Yine öteki adam:

— Ya Resûlellah, sor bakalım, Ramazan orucundan hiç bir eksiğim var mı? der Resûlü Ekrem sorar. Adam:

— Hayır,, Ramazan orucunda bir kusur etmez, der. Ancak farz olan zekât borcundan başka bir kuruş vermez, dedi. Öteki adam:

— Ya Resulullah, sor bakalım, farz borcumda bir kusur ettim mi? der. Resûlü Ekrem adama sorar, adam:

— Hayır, zekât borcunda kusur etmez, deyince Resûlü Ekrem:

Kalk, belki bu senden hayırlıdır, buyurur.

Bilmiş ol ki, bütün kötü huylar ilim ve amel ilâ-

cı ile tedavi edilir. Her illetin tedavisi, sebebinin zıddı ile olur. O halde biz de tedavi sebeplerini araştıralım:

Dili gıybetten korumanın, biri kısa, biri uzun iki yolu vardır:

Kısa yolu: Gıybet hakkındaki bu rivayetimizi ve Allahü Teâlâ'nın gıybete gazaplandığını bilmiş olmasıdır. Aynı zamanda gıybetin sevapları mahvettiğini, zira kıyamet günü, gıybetin ve adamı teşhirin cezası olarak kendi sevaplarının adama verileceğini, şayet sevabı yoksa adamın günahlarının kendisine yükletileceğini ve leş yiyene benzetildiğini, bu suretle Allah'ın gazabına uğracayağını, günahlarının ağır gelmesiyle cehenneme gireceğini, hatta gıybet edilen kimsenin bir günahını almakla dahi günahlarının ağır geleceğini ve en hafif derece olarak kendi amelinin mükâfatının azalacağını ve bütün bunların karşılıklı muhakeme, sual-cevap ve muhasebe yapıldıktan sonra olacağını bilmesidir. Nitekim Resûlü Ekrem: «Ateşin kuru odunu yakması, insanın sevaplarını mahvetmekte gıybetten daha süratli değildir.» buyurmuştur. Rivayete göre adamın biri Hasan-ı Basri'ye:

— Senin beni gıybet ettiğini duydum, demiş. Hasan-ı Basri:

— Senin ne kadar gıybetini yapmışsam, sevaplarımdan sana o kadar verilmesine hükmediyorum, demiş. Gıybet hakkındaki haberlere inanan kimse bunlardan korkarak, dilini gıybet için oynatmaz.

Gıybetten kurtulmanın bir yolu da kendisini düşünmesidir. Kendinde kusur bulan onları düzeltmekle meşgul olur. Ve Resûlü Ekrem'in: «Müjde o kim-

şeye ki, kendi kusurları, insanların kusurlarını araştırmadan kendini alıkoymuştur.» hadisini hatırlar.

Kendini kusurlu bulan bir insana yaraşan, âlemi zemmetmekten utanıp, kendi kusurlarını düzeltmekle meşgul olmaktır. Aynı zamanda kendisi, kendi kusurlarını düzeltmediği gibi, başkalarını da mazur görmeye gayret etmelidir. Bununla beraber bu anlattıklarımız, başkasının kendi iradesiyle meydana gelen kusurlarındandır. Yoksa yaradılışta bir kusuru varsa, onu gıyabında zemmetmek, haliki zemmetmektir. Zira kusur, nakışta değil, nakkaştadır. Adamın birine:

— Ey suratsız insan, diye hitap edince, adam:

— Yaratan güzel yaratmamış, benim ne suçum var? der. Şayet kendisi kusursuz ise, Allah'a hamdetsin ve kendini gıybet çirkefiyle kirletmesin. Zira insanları ayıplamak suretiyle ölü eti yemek, en büyük kusurlardandır. Hatta bu gibi kimseler biraz insaf ile düşünürse kendisini kusursuz bulmanın, kendi kendini bilmemesinden başka bir şey olmadığını anlar. Bu da en büyük kusurdur. Başkasının kendisini gıybet etmesinden nasıl hoşlanmazsa, kendisinin başkasını gıybet etmesinden de aynı şekilde canı sıkılacağını bilmesi gıybet etmesine mani olabilir. Çünkü kendisi için razı olmayacağı şeye başkası için de razı olmaması gerekir. İşte bunlar, kısa tedavi yollarıdır.

Mufassal çareleri: Yukarda da söylediğimiz gibi, hastalığın teşhisini yapmak ve sebebini bulup kaldırmakla mümkündür. Bunun için önce kendisinin hangi sebebe binaen gıybet etmek istediğini araştırmalıdır.

Şayet birisini gıybet ederse, «Ben bu adam hakkında hiddetimi devam ettirir ve durmadan kendisini gıybet edersem, Allahü Teâlâ'nın yasak ettiği gıybeti yapmakla Allah'ın gazabına uğrarım» diye düşünmelidir. Zira Resûlü Ekrem: «Muhakkak cehennemde bir kapı var ki, bu kapıdan, yalnız, kininin şiddetini, Allah'a isyan ederek, başkalarına zarar vermek suretiyle yenenler girecektir» buyurmuştur.

«Kim gücü yettiği halde hiddetini yener ve intikama kalkışmazsa, kıyamet günü, mahlûkatın huzurunda Allahü Teâlâ onu çağırarak hurilerden dilediğini almakta onu serbest bırakır.» buyurmuştur. Geçmiş Peygamberlere inen kitapların birinde, «Ey Ademoğlu, sen kızdığın zaman beni an ki ben de gazab ettiğim zaman seni anayım da terk etmeyeyim.» diye yazılıdır.

Şayet gıybeti arkadaşlarının hatırı için yapıyorsa, bundan kurtuluşun çaresi, Allah'ın hiddetini mahlûkatın rızasında aramakla, Allahü Teâlâ'nın kendisine gazap edeceğini bilmesi ve Mevlâsını hor görüp başkasını büyük gördüğünü ve bu suretle onların rızası uğrunda Allah'ın rızasını nasıl terkedeceğini düşünmesi ve gazabının Allah için olmasını bilmesiyledir. Bu düşünce, kızdığı kimsenin kötülüğünü anmaktan kendisini alıkoyar. Hatta arkadaşlarına bile başkasının kötülüklerini andıkları zaman Allah için kızmalıdır. Zira onlar Rablerine en çirkin bir günah olan gıybet ile isyan etmektedirler.

Başkasının kendi aleyhindeki dedikodusundan kurtulmak için, onu suçlayıp kendini tezkiye maksadiyle gıybet ediyorsa bunun tedavisi de, Allahın gazabına uğramanın, başkalarının düşmanlığına uğramaktan daha şiddetli olduğunu bilmesidir. Buna kar-

şı insanların husumetinden de kurtulup kurtulamadığını kati bir şekilde bilemezsin.. Yani dünyalık hususunda kurtulduğun şüpheli, fakat sevaplardan da zarar etmek suretiyle hüsrandasın.

Şayet gıybetten maksadın, başkasını zemmetmekle kendini üstün göstermek ise, bundan kurtuluş çaresi, bu maksatla yaptığın gıybet sebebiyle peşinen Allah katındaki değerinden düştüğünü kabul etmendir. Buna rağmen insanların da sana değer vereceği şüphelidir. Hatta bazen tamamen bunun tersi de düşünülebilir.

Hased ve çekememezlik sebebiyle gıybet ediyorsan, bundan kurtuluş, iki azabı bir araya topladığını bilmenle mümkündür. Çünkü sen ona verilen dünyalığı çekememekle, dünyada sıkıntı ve azab içindesin. Üstelik bununla iktifa etmiyerek, gıybetini yapmak suretiyle âhiret azabını da buna ekledin. Bu suretle hem dünya hem de ahiret hüsranına uğradın. Hased ettiğin kimseye nişan aldığın halde hedef kendin oldun. İyiliklerini kıyamette ona ödemek suretiyle kendinin hasmı ve onun dostu oldun. Çünkü senin gıybetinin ona kârı, sana da zararı dokunmuştur. Hased hastalığına bir de ahmaklık ve cehaleti ekledin.

Şayet gıybetten maksadın istihza ise, bundan kurtulmak için, başkasını insanlar nazarında küçük düşürmeye çalışırken, kendini Allah, melekler ve peygamberler nezdinde küçük düşürdüğünü bilmen gerekir. Eğer kıyamet günündeki hasret, nedamet ve rezaletini ve istihza ettiğin kimsenin nasıl günahlarını yüklenip cehenneme düşeceğini düşünecek olursan, adamı küçük düşürmeye çalışmak seni dehşete düşürürdü. Hemen bu işten vazgeçerdin. Eğer

kıyametteki halini düşünecek olsan, kendin ondan ziyade istihzaya hak kazanmış olduğunu anladın.

Zira, sen onunla birkaç kişi yanında eğlendin, halbuki kıyamet günü bütün yaratıklar huzurunda onun günahlarını sırtlanacak ve herkes seninle alay edercesine cehenneme gideceksin. Herkes Allahü Teâlâ'nın o mağdura yardım etmesine ve senden intikam almasına sevinir.

Şayet günahları sebebiyle kendisine acıdığın için gıybetini yapıyorsan bu çok güzel. Fakat burada da şeytan sana hased ederek merhametinden alacağın mükâfattan ziyade sevaplarından ona verilecek sözü sana konuşturur ki, bu da adamın adını söylemektir. Böyle yapmanla acınacak hale kendin bizzat düşmüş olursun. Çünkü senin sevabın azalıyor.

Allah için gazabın da böyledir. O da isim vermek suretiyle gıybeti gerektirmez. Allah için olan buğzunun ecrini azaltmış ve seni Allah'ın gazabına uğratmak için sana gıybet yaptırır, bunu bilerek gıybetten sakınmalısın.

Şaştığın ve hayret ettiğin bir hadise seni gıybete sevk ediyorsa, her şeyden önce, başkasının dini ve dünyası için kendi kendini nasıl helâke sürüklediğine şaşmalısın. Bununla beraber dünya ukubetinden de emin değilsin. Sen öteki adama şaşarak nasıl onun gizli hallerini izhar ettinse, Allahû Teâlâ da senin gizli hallerini izhar etmekle seni rezil eder.

NEMİME:

Rivayete göre Lut Aleyhisselâm'ın karısı eve gelen misafirleri haber verdi. Nuh Aleyhisselâmın

karısı da Nuh'un mecnun olduğunu söylerdi. Resûlü Ekrem (S.A.V.) «Söz gezdiren cennete giremez.» buyurdu. Diğer bir hadis-i şerifte: «Kattat cennete giremez.» buyurdu ki, bu «kattat» kelimesi de nemmam mânâsınadır. Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Allah katında en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınız ve halk ile güzel geçinip ülfet eden ve ülfet olunanızdır. Allah katında en sevimsiz olanınız da insanlar aarsında lâf götürüp getiren, dostların arasını açmak için çalışan ve temiz insanlara kusur arayanınızdır.» Diğer bir hadis de: «Size kötülerinizi haber vereyim mi? Söz gezdirmekle insanlar arasında dolaşıp dostların arasını bozan ve kusursuzlara ayıp arayanınızdır.» buyurdu. Ebu Zerr (R.A.)in rivayetine göre Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: «Kim bir Müslümanı haksız yere rezil etmek için, bir sözü ifşa eder ise, Allahü Teâlâ kıyamet günü bu yüzden onu cehennemine atmakla rezil eder. Diğer bir rivayette: «Hangi bir adam ki, başka bir kimseyi rezil etmek maksadiyle hiç bir hayrı olmadığı bir sözü, onun aleyhinde ifşa ederse, kıyamet günü o sözü sebebiyle Allahü Teâlâ'nın bu adamı cehennemde eritmesini haketmiştir» buyurmuştur.

Yine Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre Resûlü Ekrem şöyle buyurmustur: «Bir Müslümanın aleyhine yalan yere şehadet eden, cehennemdeki yerini hazırlasın.» Denildi ki, kabir azabının üçte biri söz gezdirmektendir.

İbni Ömer (R.A.) in Resûlü Ekrem'den rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz: «Allahü Teâlâ cenneti yarattığı zaman ona:

— Konuş, dedi. Cennet de:

— Bana giren saadete ulaştı, dedi. Allahü Teâlâ da:

— İzzet ve Celâlim hakkı için sekiz sınıf insan sana giremez. Onlar, içkiye devam edenler, zinada ısrar edenler, söz gezdirenler, deyyuslar, şurtiler (kethudalar), kendilerini kadınlara benzeten erkekler, akrabaları ile alâkaların kesen, ben şöyle böyle yapamazsam Allah'ın ahdi üzerime olsun deyip adadıktan sonra sözlerini yerine getirmiyenlerdir.» buyurdu.

Kâ'b el-Ahbar'ın rivâyetine göre; İsrail oğullarında kıtlık olmuş Hz. Musa ile defalarca yağmur duasına çıktıkları halde, yağmur yağdırmamış. Allahü Teâlâ Musa (A.S.) ya, «Koğuculukta ısrar eden nemmam içinizde var oldukça sana ve maiyetindekilere icabet etmem» buyurmuştur. Hz. Musa «Ya Rab, o kimdir bana bildir, aramızdan çıkarayım» deyince, Allahü Teâlâ, «Sizi koğuculuktan men'edip dururken kendim mi nemmam olayım?» demiş. Bunun üzerine hepsi tevbe etmişler de yağmur yağdırılarak suya kavuşmuşlar.

Anlatıldığına bakılırsa, adamın biri, yedi kelime hakkında bilgi sahibi olmak için, yedi yüz fersahlık yolu yürüyerek bir hakîm'in yanına gitti. Huzuruna vardığında ona, «Allahü Teâlâ'nın sana bahşettiği ilimden faydalanmak için gelmiş bulunuyorum. Göklerden daha ağır, yerden daha geniş, kayadan daha katı, ateşten daha hararetli, zemheriden daha soğuk, denizden daha engin, yetimden daha fakiri var mıdır? Bana haber ver, der. Hakîm ona, «İyi kişiye iftira göklerden daha ağır, hak arzdan daha geniş, kanaatkâr kalb denizlerden daha engin, hırs ve hased ateşten daha hararetli, yakına ihtiyaç arzedildiğinde ihtiyaç yerine getirilmezse zemheriden daha soğuk olur. Kâfirin kalbi kayadan daha katıdır. Nem-

mamın koğuculuğu meydana çıktığında, yetimden daha zelil olur.» cevabını vermiştir.

HASED

Bilmiş ol ki, hased (kıskançlık) kin tutmanın, kin tutmak da gadab ve hiddetin neticesidir. Bir hadisinde Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Ateşin odunu yakıp yokettiği ibi, hased de sevapları yer ve mahveder.» Hasedden, hasedin sebep ve neticelerinden men'etmek üzere Resûlü Ekrem: «Çekememezlik yapmayın, birbirinizden ayrılmayın, husumetleşmeyin, arka çevirmeyin, ey Allah'ın kulları kardeş olun» buyurmuştur.

Enes b. Malik dedi ki: Resûlü Ekrem'le beraber oturuyorduk. Buyurdular ki: «Şimdi size cennetliklerden bir adam çıkagelecektir.» Bir de baktık ki Ensar'dan, abdest suyu sakalından damlayan ve ayakkabılarını sol eline almış bir adam çıkageldi. Ertesi gün olunca Resûlü Ekrem yine evvelki gibi söyledi. Bu adam yine birincide olduğu gibi çıkageldi. Üçüncü gün olunca Resûlü Ekrem yine aynı sözü tekrar etti ve yine aynı adam ilk hali gibi çıkageldi. Resûlü Ekrem kalkınca, Abdullah b. Amr o adamı takibetti ve ona dedi ki:

— Ben babamla münakaşa ettim, üç gün onun yanına giremiyeceğime yemin ettim. Eğer sen beni bu zaman zarfında yanında alıkoymayı muvafık görürsen öyle yap. Adam:

— Olur, dedi.

Enes dedi ki, Abdullah sözüne devamla şöyle anlatıyor:

— Üç geceyi onunla bir arada geçirdik. Fakat gece kalktığını görmedim. Ancak sabah namazına kadar uyandıkça Allahü Teâlâ'yı zikretti ve tekbir getirdi. Abdullah dedi ki:

Onun hayırdan başka bir şey söylediğini işitmedim. Üç gün gelince sanki onun amelini küçük görür gibi dedim ki:

— Ey Allah'ın kulu, babam ile benim aramda bir ayrılık ve ihtilaf vaki değildir. Fakat Resûlü Ekrem'in senin için üç kere (Şimdi size cennetliklerden bir adam çıkagelecektir) dediğini işittim. Üç defasında da sen çıkageldin. Amelini anlamak için senin yanında kalmak istedim. Böylece sana uymak istedim. Fakat büyük bir amel işlediğini görmedim. Seni Resûlü Ekrem Efendimizin söylediği mertebeye ulaştıran nedir? dedim. Bunun üzerine Abdullah:

— Şu gördüğünden başkası değildir. Ben dönünce sana seslendi ve dedi ki:

— O senin gördüğün şeyden başkası değildir. Ancak ben Müslümanlardan hiç bir kimseye kalbimde bir hile ve kin tutmam ve Allah'ın verdiği her hangi bir hayırdan dolayı hiç bir kimseye aslâ hased etmem dedi. Bunun üzerine Abdullah:

— İşte seni dereceye ulaştıran budur, dedi.

Yine Resûlü Ekrem şöyle buyurmuştur: «Üç şey vardır ki, bunlardan kimse kurtulamaz. (Diğer rivayette: «Az kimseler kurtulur» şeklindedir.) Bunlar, kötü zan, uğursuzluk saymak ve hased, yani çekememezliktir. Şimdi bunlardan kurtuluş çarelerini size öğreteyim: Kötü zanna kapıldığın zaman, üzerinde durup da iç yüzünü araştırma. Uğursuz diye bildiğin bir şey ile karşılaştığın zaman aldırış etmeden işine

devam et. Hased ettiğin kimseye karış da haddi aşma.» Diğer bir rivayette de: «Geçmiş milletlerin hastalığı size de sirayet etti. O, çekememezlik ve düşmanlıktır. Bu çekememezlik tıraş eder, kökünden kazıtır. Ben size saçı sakalı tıraş eder demiyorum, dini kazıtır, dinin kemalini gidertir. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, siz mü'min olamazsınız. Sevginin nasıl yerleştiğini size bildireyim mi? Aranızda açıkça selâmlaşın, selâmı açığa çıkarın.» buyurmuştur.

Diğer hadiste şöyle buyurulmuştur:

«Nerde ise yoksulluk insanı küfre sokacak ve nerde ise hased kadere galebe çalacak,» yani hased eden nerde ise kendisinin Allahın takdiri ile darlığa düştüğünü unutacak. Başka bir rivayette Resûlü Ekrem: «Şurası muhakkak ki benim ümmetime de geçmiş ümmetlerin hastalığı sirayet edecektir. (Bu hastalık nedir? diye soranlara): Küfran-ı nimet, bollukta azgınlık, servet edinmekle övünmek, dünyalıkta başkasına göz dikmek, bir birinden uzaklaşmak ve hased edilmektir ki, bu suretle hududu aşarlar, sonra da perişan olurlar,» buyurmuştur. Diğer rivayette şöyle buyurulmuştur: «Herhangi bir husumete müs teniden kardeşinin uğradığı musibete sevinme, Allah onu kurtarır ve seni mübtelâ eder.»

Rivayete göre Musa Aleyhisselâm Arş'ın gölgesinde bir adamın oturduğunu gördü. Adama heves etti. «Bu adam, Allah katında iyi bir insandır,» dedi. Ve sonra «Ya Rab, bu adam kimdir, adı nedir?» diye sordu. Allahü Teâlâ adını vermedi, yalnız, «Üç amel ile bu mertebeye ulaştığını sana bildireyim,» buyurdu ve bu üç ameli şöyle bildirdi: «Kimseye hased etmedi. Baba ve anesine asi olmadı ve söz gezdir-

medi.» buyurdu. Zekeriyya Aleyhisselâm da Allahü Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor: «Hased eden benim nimetime düşman olan, kazama kız m kullarım arasındaki taksimatıma razı olmayan bir kimsedir.» Resûlü Ekrem: «Ümmetim için en çok korktuğum şey, zenginlikten mütevellid çekememezlikle bir birini öldürmeleridir.» Diğer rivayette· «İhtiyaçlarınızın temin edilmiş olduğunu gizlemekle onlara yardım arayın. Çünkü her varlık sahibi hased edilir.» buyurulmuştur. Başka bir rivayette şöyle buyurulmuştur:

«Allahü Teâlâ'nın verdiği nimetlerin de düşmanları vardır. Bunlar da Allahü Teâlâ'nın kendi fazlından verdiği kimselere hased eden, onları çekemiyenlerdir.» Resûlü Ekrem başka bir hadisinde de şöle buyurmuştur: «Altı kimse altı sebepden veya hesaptan bir sene önce cehenneme gireceklerdir. Bunlar, zulüm ile hâkim olanlar, cehaletle köylüler, kibir ile ileri gelenler, taassubla Araplar, hasud âlimler ve hain tüccarlardır.»

Eskilerden biri, «İlk hased şeytanda başlar, Şeytan Hz. Adem'in rütbesine dayanamıyarak ona secde etmediği için çekememezliği kendisini isyana sevketmiştir.» dedi. Hikâye edildiğine göre Avn b. Abdullah Mühellebin oğlu Fazl'ın yanına girdi. O sırada Vasıt şehrinde vali bulunuyordu. Avn kendisine:

— Sana nasihat etmek istiyorum, deyince, Fazl:

— Söyle bakalım, dedi. Bunun üzerine Avn:

— Kibirlenme, zira ilk isyan kibirdendir, dedi. Ve:

«Hani meleklere, «Adem'e secde edin.» demiştik

de İblis'den başkası hemen secde ettiler» (2-Bakara: 34), âyetini okudu ve devamla, «Haris olma, zira genişliği, eni, yer ve gökler kadar olan cennete Allahü Teâlâ'nın yerleştirdiği Adem'i, cennetten hırs çıkartmıştır. Allahü Teâlâ'nın yasakladığı bir ağaçtan yedi ve bu suretle cennetten çıktı.» Sonra: «Dedik: Hepiniz oradan inin.» (2-Bakara: 38), âyetini okudu. Hased etme, zira Kaabil, Habil'i hasedi yüzünden öldürmüştür, dedi. Ve: «(Ya Muhammed) Onlara, Adem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat.» (5-Maide:27), âyetini okudu ve devamla, Resûlü Ekrem'in ashabı anıldığı, kaderden bahsedildiği, nücum ilminden söz açıldığı yerlerde susmasını bil ve sükût et, dedi.

Ebu Bekir b. Abdullah şöyle bir hikâye anlatıyor: «Zatın biri bir hükümdara uğrar, onun karşısına dikilir ve öğüt vererek der ki: «Zatın biri bir hükümdara uğrar, onun karşısına dikilir ve öğüt vererek der ki:

— Sen, sana iyilik yapana fazlasını yap, kötülük yapana bir şey yapma, onun kötülüğü mükâfat olarak sana yeter. Bunu gören başka biri, adamın hükümdara karşı böyle konuşmasını çekemeyerek bir gün hükümdara:

— Bu adam senin nefesinin koktuğunu söylüyor, der. Hükümdar:

— Ne biliyorsun? diye sorunca adam:

— Bir daha yanına yaklaşınca bak nasıl ağzını burnunu tutacaktır, der. Hükümdar da:

— Pekâlâ öyleyse bir tecrübe edelim, der. Adam oradan çıkar bu kişi, hükümdarın huzuruna gireceği

zaman onu davet eder ve sarmısaklı yemek yedirdikten sonra:

— Ağzının kokusu ile hükümdara fazla yaklaşma, diye tenbih eder. Bu kişi yine mutadı vechile padişahın huzuruna girer ve karşısına dikilir aynı tavsiyede bulunur. Padişah tecrübe etmek için adama:

— Yanıma yaklaş, deyince, adam da ağzını burnunu tutarak padişaha yaklaşır. Hükümdar kendi kendine, adamın doğru söylediğine inanır ve elinde bir kâğıt kalem alarak bir yazı yazar, buna verir ve:

— Bu mektubu falan kumandana götür, der. Padişahın kendi eliyle yazdığı fermanlar umumiyetle birer yardım ve ikram edilmesini amır yazılar olduğu için, adam kâğıdı alıp dışarı çıkınca, kendisine yemek yediren adama tekrar rastlar. Kendisine:

— Elindeki kâğıt nedir? diye sorar. Adam da:

— Her halde padişah birkaç kuruş atıyye ve ihsan yazmıştır, onu almaya gidiyorum, der, Adam:

— Ne olur, bu kâğıdı bana ver, diye rica eder. O:

— Olsun al, der. Adam kâğıdı alıp da doğru kumandana gidince, yazı tamamen umulanın aksine çıkar. Meğer padişah kızmış ve kâğıda «Bu kâğıdı getiren adamı boğazla, derisini yüz, içine saman doldur ve bana gönder,» der. Bunu duyan adam, «Aman aman, bunun sahibi ben değilim, istersen geri çevir, esas sahibini getireyim, bu şöyle oldu, böyle geldi.» diye anlatırsa da fayda vermez. Emir yerine getirilir. Ertesi gün aynı zat hükümdarın huzuruna çıkınca, bu sefer hükümdar şaşırarak:

— Sana dün verdiğim kâğıt ne oldu? diye sorar. Adamcağız vaziyeti anlatır. Hükümdar sorar:

— Benim nefesimin koktuğunu söylüyorsun, doğru mu? Adam:

— Hayır, böyle bir şey yok, der. Padişah:

— Öyleyse neden bana yaklaşınca ağzını burnunu kapadın? deyince, adamcağız:

— O gün o adam beni davet etti, bana sarmısaklı yemek yedirdi. Nefesimin kokusu sizi rahatsız etmesin diye ağzımı kapadım, deyince, padişah meseleyi öğrenir ve:

— Doğru söylüyorsun, geç otur. Kötülük yapan kötülüğünün cezasını buldu ve senin yerine geçti, der.

Adamın biri Hasan-ı Basri'ye:

— Mü'min hiç hased eder mi? diye sordu. Hasan-ı Basri:

— Yakup Aleyhisselâmın oğullarını unuttun mu? Elbette mü'min de hased eder. Ancak içinden geçen bu çekememezliğe dilinle veya elinle katılmadıkça, o kadar zararlı olmaz, dedi. Hz. Muaviye de, «Herkesi memnun etmek mümkündür, yalnız hased olanı tatmin etmek zordur. Çünkü o, hased ettiği şeyin yok olması ile ancak memnun kalır» demiştir.

Hakîmlerden biri de, «Hased, iyileşmeyen bir yara gibidir. Zaten hasudun dünyadaki bu sıkıntısı ve hasedi sebebiyle ahirette uğrayacağı azap, ceza bakımından kendisine yeter.» demiştir. Bedevininin biri de şöyle der: «Hased eden kadar mazluma benzeyen bir zalim görmedim. Çünkü o, sana verilen nimeti kendisine bir hikmet ve gadab olarak görür.» Hasan-ı Basri, «Ey insanoğlu, niçin kardeşini çeke-

miyorsun? Ona verilen onun hakkı ise, Allahü Teâlâ'nın ikram ettiği kimseye kızmaya ne hakkın var? Şayet haklı değilse, cehenneme girecek adamın nesine çekememezlik edersin?» demiştir. Diğer biri: «Hased, meclislerde zillet ve meskenet, melekler tarafından lânet, halk tarafından nefret ve sıkıntı, ölüm anında şiddet ve zorluk, mahşer yerinde ise rezalet ve azap ile karşılaşır,» demiştir.

İyi şeyler yemek yerine, kum ve çakıl
yemek mideyi hasta ettiği gibi;
Allah'tan başka şeylerle dolu olan
gönülde öyle hastadır.

ISBN: 975-8005-24-3